

ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช
ในสมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ขอเสนอผลงาน
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปริญญาโท

ของ

สงวน สงเมือง

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้า
ปริญญาโทศึกษามหาบัณฑิต

7 มีนาคม 2518

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิต ได้พิจารณาปัญหานี้อย่างถี่ถ้วนแล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

ทพ. โสภณ งามวิจิตร

ประธาน

กรรมการ สภามหาวิทยาลัย
กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์เรื่องนี้สำเร็จลงด้วยจากการแนะนำช่วยเหลือเป็นอย่างดีถึงจาก
รองศาสตราจารย์สาคร ช่วยประสิทธิ์ และอาจารย์คุณวราณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
ซึ่งเป็นกรรมการที่ปรึกษา ผู้เขียนจึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ผู้เขียนขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ประจำห้องสมุดวิทยุวรรณ หอสมุดแห่งชาติ ทุกคนที่
ให้ความสะดวกในการค้นคว้าเอกสารเป็นอย่างดี และขอขอบคุณ คุณจรินทร์ ยางจิต
ที่กรุณาให้ความช่วยเหลือในด้านการจัดพิมพ์วิทยานิพนธ์เป็นอย่างดี

สงบ ส่งเมือง

สารบัญ

บทที่	บทนำ	หน้า
	บทนำ	1
1	ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช ก่อนสมัยกรุงธนบุรี	9
	1. สมัยกรุงสุโขทัย	9
	2. สมัยอยุธยา	15
2	ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยกรุงธนบุรี	31
	1. บทบาทของหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัย เจ้านครฯ (หนู) ทั้งตัวเป็นอิสระ	33
	2. สมเด็จพระเจ้าตากสินปราบชุมนุมเจ้านคร- ศรีธรรมราช	36
	3. สมัยเจ้านราสูรียวงศ์เป็นเจ้าเมืองนคร- ศรีธรรมราช	44
	4. สมัยพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) เป็น เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช	46
3	สถานภาพของเจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช และ การปกครองภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	61
	1. ฐานะของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช	62
	2. คุณสมบัติของผู้ที่จะดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองและ กรมการเมืองนครศรีธรรมราช	65

3.	การตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้น	67
4.	หน้าที่ของเจ้าเมืองและข้าราชการเมือง นครศรีธรรมราช ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	71
5.	การจัดการปกครองภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช	78
5.1	การปกครองภายในหัวเมือง นครศรีธรรมราช	78
5.2	การจัดการปกครองท้องถิ่นหัวเมือง ไทยที่ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช	82
4	พันธกรณีทางเศรษฐกิจและการบริหารบ้านเมืองของเจ้าเมือง นครศรีธรรมราชที่มีต่อทางราชธานี ในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น	88
1.	ผลประโยชน์ที่ทางราชธานีได้จากหัวเมือง นครศรีธรรมราช	89
1.1	คอกไม้ทองเงิน และเครื่อง- ราชบรรณาการ	90
1.2	ภาษีอากร	91
1.3	รายได้จากการค้าของหลวงทาง หัวเมืองนครศรีธรรมราช	93
1.4	เครื่องอุปโภค บริโภคที่ทางราชธานี เกณฑ์จากหัวเมืองนครศรีธรรมราช	95

2. การทะนุบำรุงทางกานเศรษฐกิจภายในหัวเมือง	
นครศรีธรรมราช	97
2.1 การส่งเสริมการทํานา	98
2.2 การส่งเสริมการค้าเรือ	
3. การป้องกันและรักษาความสงบภายในหัวเมือง	
นครศรีธรรมราช	108
3.1 การป้องกันและปราบปราม	
แขกสลัก	110
3.2 การปราบปรามและจับกุมโจรผู้ร้าย	115
3.3 ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเลกทางหัวเมือง	
นครศรีธรรมราช	118
3.4 ปัญหาเกี่ยวกับดินและการปราบปราม	
ดินทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช	122
3.5 ปัญหาเกี่ยวกับโรคติดต่อบางประเภท	128
4. ปัญหาเกี่ยวกับหัวเมืองไทยที่ขึ้นอยู่กับหัวเมือง	
นครศรีธรรมราช	131
4.1 การเป็นอริกันระหว่างหัวเมือง	
นครศรีธรรมราชกับหัวเมืองขึ้น	
ในสมัยที่เจ้าพระยาจักร (พิชัย)	
เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช	134
4.2 การปรับปรุงเมืองตรังให้เจริญ	
รุ่งเรืองขึ้นในสมัยเจ้าพระยาจักร	
(น้อย) เป็นเจ้าเมือง	
นครศรีธรรมราช	142

๕.๑	ปัญหาเกี่ยวกับหัวเมืองไทยที่อยู่ใกล้เคียงกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช	145
5.1	การเป็นอริกันระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองสงขลา ในสมัยเจ้าพระยาหนกรา (น้อย) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และผลที่ตามมา	147
5.2	เมืองพัทลุงตกอยู่ใต้อิทธิพลของเจ้าพระยาหนกรา (น้อย) ในสมัยพระยาพัทลุง (น้อยใหญ่)	149
5.3	การมอบหมายให้เจ้าพระยาหนกรา (น้อย) เป็นผู้ดูแลรักษาหัวเมืองกลางและเมืองพังงา	152
5	พันธกรณีเกี่ยวกับปัญหาพม่า และหัวเมืองประเทศราชมลายูของหัวเมืองนครศรีธรรมราชที่มีต่อทางราชธานี ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	158
1.	หัวเมืองนครศรีธรรมราชกับปัญหาเกี่ยวกับพม่า	161
1.1	ความเป็นมาของปัญหาเกี่ยวกับพม่าทางหัวเมืองภาคใต้	161
1.2	บทบาทของหัวเมืองนครศรีธรรมราชในการรักษาราชอาณาเขตทางภาคใต้ให้ปลอดภัยจากพม่า	163
2.	หัวเมืองประเทศราชมลายูที่อยู่ในกำกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช	167

2.1	บทบาทและอำนาจหน้าที่ของเจ้าเมือง นครศรีธรรมราชในการควบคุมหัวเมือง ประเทศราชมลายู	169
2.1.1	ในระยะที่เป็นผู้กำกับ หัวเมืองประเทศราชมลายู	170
2.1.2	ในระยะที่ตั้งให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้สำเร็จราชการ เมืองไทรบุรี และเมือง เมืองเประ	199
2.1.3	ในระยะภายหลังจาก เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว	247
6	บทสรุป	261
	บรรณานุกรม	271
	ภาคผนวก	
	บทกี่ยว	

บทนำ

หัวเมืองนครศรีธรรมราช หรือ ลิกอร์* (Ligor) เป็นดินแดนที่มีประวัติความเป็นมาสืบติดต่อกันไม่น้อยกว่า 2000 ปี เคยรวมอยู่ในอาณาจักรฟูนัน¹ อาณาจักรศรีวิชัย² ตั้งตัวเองเป็นอาณาจักรอิสระเล็ก ๆ "ตามพรลิงค์" (Tambraalinga) หรือ "ตั้งมาหลิง" ในจดหมายเหตุจีน³ และในที่สุดตกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย สมัยพ่อขุนรามคำแหงประมาณปี พ.ศ. 1837⁴ ดังปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ที่กล่าวถึงอาณาเขตของสุโขทัย "... เมืองหัวนอรอค คนที่ พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ดังทะเลสมุทรเป็นที่แล้ว..."⁵ ในสมัยที่กล่าวถึงนี้ เชื่อกันว่า นครศรีธรรมราชมีชาวพื้นเมืองเป็นชาวมลายู ชนชั้นปกครองจะเป็นชาวพื้นเมืองเอง หรือชนชาติอื่น เช่น ชาวอินเดียนอพยพเป็นต้น ไม่ปรากฏหลักฐาน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าภูมิภาคแถบนี้ในระบายนั้นเจริญรุ่งเรืองขึ้นสืบเนื่องมาจากอิทธิพลของอารยธรรมและวัฒนธรรมของอินเดีย⁶

*ลิกอร์ (Ligor) เป็นชื่อเมืองนครศรีธรรมราช ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือประวัติศาสตร์ภาษาอังกฤษ

¹G. Coedès, The Indianized States of Southeast Asia, p. 247.

²กรมศิลปากร รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช หน้า 7.

³ก. หน้า 3

⁴G. Coedès, "op cit", p. 205.

⁵องค์การคำคุณุสลา "จารึกหลักศิลาสุโขทัยที่ 1" ประชุมพงศาวดารเล่ม 1 หน้า 167.

⁶ดูรายละเอียดจาก เขียวหระราด เนรุท์ พบดินอินเดียเล่ม 2 กรุงเทพฯ อุตสาหกรรม แปล หน้า 702-727.

นับตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงเป็นต้นมา ไทยมักจะถือว่าหัวเมืองนครศรีธรรมราช อยู่ภายใต้อำนาจของไทยตลอดมา และเปลี่ยนฐานะเป็นหัวเมืองเอก ในปี พ.ศ. 1998 ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ¹ คงฐานะเป็นหัวเมืองเอกมาตลอดสมัยอยุธยา ครั้นถึง สมัยกรุงธนบุรีในปี พ.ศ. 2312 สมเด็จพระเจ้าตากสินจึงได้โปรดให้ยกฐานะขึ้นเป็น หัวเมืองประเทศราชอีกครั้งหนึ่ง มีฐานะเป็นเมืองประเทศราชอยู่ได้ประมาณ 15 ปี ในปี พ.ศ. 2327 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงได้โปรดให้ลดฐานะลง เป็นเพียงหัวเมืองเอกอีก และคงฐานะเป็นหัวเมืองเอกมาตลอดสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น²

ตลอดระยะเวลาเกือบ 750 ปี ที่หัวเมืองนครศรีธรรมราชตกเป็นส่วนหนึ่งของ ราชอาณาจักรไทย สัมพันธภาพระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชได้เป็นไป อย่างลึกซึ้งและกว้างขวางในด้านต่าง ๆ เช่น ทางด้านการปกครอง ทางด้านการ ต่างประเทศ ในแง่การเมืองและการค้าขาย ทางด้านการสงคราม และการป้องกัน ราชอาณาจักร และทางด้านการเศรษฐกิจ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงได้เลือกศึกษา เรื่องนี้เพราะ :-

ในสมัยกรุงธนบุรี สัมพันธภาพระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช แม้จะเป็นระยะสั้นเพียง 15 ปี แต่ก็มีลักษณะความเป็นไปแตกต่างไปจากสมัยก่อนและ

¹องค์การคำคุณฐา "พระไอยการนาทหารหัวเมือง" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 318.

²องค์การคำคุณฐา "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 2" ประชุมพงศาวดารเล่ม 2 หน้า 175.

สมัยที่ติดตามมาหลายประการ เช่น ทางด้านการปกครอง เป็นต้น การยกฐานะหัวเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นเป็นเมืองประเทศราชแล้ว โปรดให้เจ้านราสูริวงศ์พระเจ้านครศรีธรรมราช¹ ในสมเด็จพระเจ้าตากสินไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช¹ เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นแนวนโยบายการบริหารประเทศของสมเด็จพระเจ้าตากสินได้เป็นอย่างดี และการยกคุณหญิงปราง สมของพระองค์ให้เป็นภรรยาเจ้าพัฒน์อุปราชเมืองนครศรีธรรมราช ก็ปรากฏผลว่าทำให้เชื้อสายของพระองค์ได้เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ติดต่อกันมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 ถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ครั้งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สองปีหลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์ก็ได้โปรดให้ลดบรรดาศักดิ์เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชลงจากพระเจ้านครศรีธรรมราช เจ้าประเทศราชมาเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เจ้าเมืองเอก โดยโปรดให้ถอดพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ออกจากตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช แล้วตั้งเจ้าพัฒน์ อุปราชเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นให้เป็นเจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชแทน² นอกจากนั้นยังได้โปรดให้ยกเมืองสงขลา และเมืองตรัง เมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชมาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ อีกด้วย³ ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยนั้นจึงเต็มไปด้วยความฉันทนทางการเมือง

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์ทรงมีพระบรมราโชบายที่จะทะนุบำรุงบ้านเมือง รักษาความสงบภายในประเทศ และกับประเทศเพื่อนบ้านทาง

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138 (2319) เลขที่ 6.

² หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 (2327) เลขที่ 1.

³ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 2.

ค่านอื่นเพื่อที่จะได้ขยายอำนาจและอิทธิพลของไทยลงไปทางหัวเมืองมลายูโดยสนับสนุนให้เจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นเป็นผู้ดำเนินการ ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยนั้น จึงมีหลายเรื่องด้วยกัน เช่น การส่งเสริมการค้า การเรือ การค้าขาย การปราบปรามแขกสลัด โจรผู้ร้าย และอื่น การเกลี้ยกล่อมให้ราษฎรที่หลบหนีราชการเข้ามาตั้งบ้านเรือนเป็นหลักแหล่ง การตระเวนสืบข่าวความเคลื่อนไหวของพม่า และการขยายอำนาจอิทธิพลของไทยลงไปยังเมืองไทรบุรีและเมืองปะละ เป็นต้น

สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นสมัยที่หัวเมืองนครศรีธรรมราชต้องรับภาระหน้าที่ที่หนักยิ่งกว่าสมัยอื่นใดทั้งหมด หลายด้านด้วยกันคือ การขยายอำนาจและอิทธิพลของไทยลงไปทางหัวเมืองปะละ การติดต่อทางการเมืองและการค้ากับบริษัทอังกฤษ ซึ่งมีปัญหาขัดแย้งอยู่กับไทยทางหัวเมืองมลายู การปราบกบฏเมืองไทรบุรี และการควบคุมดูแลหัวเมืองปัตตานี จึงเป็นสมัยที่หัวเมืองนครศรีธรรมราชต้องประสบปัญหาย่างยากที่เกิดขึ้นจากทั้งภายในและภายนอกหัวเมือง

นอกจากนี้หัวเมืองนครศรีธรรมราช เป็นหัวเมืองใหญ่ชั้นเอกอยู่เพียงหัวเมืองเดียวทางภาคใต้ของราชอาณาจักรไทยในสมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีภาระหน้าที่ในการปกครองดูแลและควบคุมหัวเมืองขึ้นหลายเมืองทั้งหัวเมืองไทยและหัวเมืองมลายู จึงย่อมก่อให้เกิดปัญหาข้อขัดแย้งกันต่าง ๆ อยู่เสมอ เปิดโอกาสให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งทางราชธานีได้มอบอำนาจและหน้าที่ไว้มาก มีบทบาทของแต่ละคนแตกต่างกันออกไปตามเรื่องราวเหตุการณ์ และความรู้ความสามารถเป็นปัญหาที่ควรจะศึกษาหาความกระจ่าง

ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะเหตุผลประการต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น และเป็นหัวเรื่องที่ยังไม่มีการศึกษากันโดยตรง จึงสมควรที่จะศึกษาค้นคว้าเผยแพร่

ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

- (1) เพื่อศึกษา วิเคราะห์ และวิจารณ์สัมพันธภาพระหว่างราชธานี กับ หัวเมืองนครศรีธรรมราช ทางด้านต่าง ๆ ได้แก่ ทางด้านการปกครอง การต่างประเทศ การสงครามการขยายและป้องกันอาณาเขต และเศรษฐกิจ ฯลฯ
- (2) เพื่อศึกษานโยบาย และวิธีการจัดการปกครองหัวเมืองนครศรีธรรมราช ของไทย ในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
- (3) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบบทบาท และวิธีการบริหารบ้านเมืองของ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชแต่ละคน ในระยะดังกล่าว
- (4) เพื่อรวบรวมข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในระยะดังกล่าว

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

- (1) จะให้ความรู้เกี่ยวกับสัมพันธภาพระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว
- (2) จะให้ความรู้เกี่ยวกับนโยบาย และวิธีการจัดการปกครองหัวเมือง นครศรีธรรมราชของไทยในสมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น
- (3) จะให้ความรู้เกี่ยวกับอำนาจ หน้าที่ และความรับผิดชอบในการบริหาร บ้านเมือง ของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์-ตอนต้น
- (4) จะให้ความรู้เกี่ยวกับบทบาทในการบริหารบ้านเมือง ของเจ้าเมือง นครศรีธรรมราชแต่ละคนในระยะดังกล่าว
- (5) จะให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ของหัวเมืองนครศรีธรรมราช และหัวเมืองภาคใต้อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

(1) ศึกษาประวัติความเป็นมาของหัวเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาจนถึงสมัยอยุธยาโดยสังเขป เพื่อเป็นภูมิหลังสำหรับศึกษาสัมพันธภาพระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในระยะเวลาดังกล่าว

(2) ศึกษาพันธะระหว่างราชธานี กับหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว จากปี พ.ศ. 2310 ถึงปี พ.ศ. 2394 อย่างละเอียด ซึ่งเป็นระยะที่เรายังมีระบบความสัมพันธ์ทางด้านต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วตามแบบเก่า

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

(1) สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในที่นี้หมายถึงระยะเวลาระหว่างปีแรกตั้งกรุงเทพฯ เป็นราชธานี คือปี พ.ศ. 2325 จนถึงปีสิ้นสุดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ พ.ศ. 2394

(2) หัวเมืองนครศรีธรรมราช หมายถึง เมืองนครศรีธรรมราชกับหัวเมืองที่ขึ้นตรงต่อเมืองนครศรีธรรมราช ทั้งหัวเมืองไทยซึ่งได้แก่ เมืองสงขลา เมืองตรัง เมืองท่าทอง เป็นต้น และหัวเมืองประเทศราชมลายู ได้แก่เมืองไทรบุรี และเมืองกลันตัน เป็นต้น

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาครั้งนี้ จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานการศึกษาแบบ พรรณาวิเคราะห์ (Analytical Description) ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา จะใช้ข้อมูลที่เป็นหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) และข้อมูลที่เป็นหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) ประกอบกัน

แหล่งศึกษาค้นคว้า

- (1) หอสมุดแห่งชาติ และหอสมุดวชิรญาณ
- (2) หอสมุด มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- (3) กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร
- (4) หอสมุดคำรงราชานุภาพ
- (5) หอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และแหล่งอื่น ๆ

เอกสารที่ใช้ศึกษาค้นคว้า

- (1) เอกสารหลักฐานชั้นต้น ที่เป็นเอกสารตัวเขียน
 - จดหมายเหตุกรุงธนบุรี
 - จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1
 - จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2
 - จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3
- (2) เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว
 - จดหมายเหตุของอัครราชทูตของหลวงอุดมสมบัติ
 - The Burney Papers, Vol. 1 - 5 By Henry Burney
 - Journal of An Embassy To The Court of Siam And Cochin China, By John Crawford.

ฯลฯ
- (3) เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นรอง
 - 3.1 ประเลห์พระราชพงศาวดาร ได้แก่
 - พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับของกรมราชบัณฑิต
 - พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)
 - พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ
รัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 2
- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ
รัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4

3.2 ประเภทประชุมพงศาวดาร ของศึกษาภัณฑ์พานิช

- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 12
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 31
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 45
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 46

3.3 ประเภทปริญญานิพนธ์ วิทยานิพนธ์ และหนังสือทั่วไป

- รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช ของกรมศิลปากร
- ไทยรบพม่า ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ
- โอรสลับพระเจ้าตาก ของอัญชลี สุทธิสงคราม
- ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายู ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
ของทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม
- เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชสมัยการปกครองแบบเก่าแห่ง
กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2435 ของอารีชา เถียรสุตร
- The Malayan Peninsular. By P. Bogbie
- British Malaya. By L.A. Mills
- A History of Malaya. By R.O. Winstedt.

ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานี กับหัวเมืองนครศรีธรรมราช

ก่อนสมัยกรุงธนบุรี

1. สมัยสุโขทัย

ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช * ระบุถึงปีที่ตั้งเมืองนครศรีธรรมราชไว้ **
แต่น่าเสียดายหลักฐานตอนระบุถึงปีที่ตั้งเมืองขาดไป จึงทำให้ไม่ทราบว่าเมืองนี้มีมา
แต่ตั้งแต่เมื่อใด *** แต่ก็ยังคิดที่ทราบชื่อผู้สร้างเมืองนี้ว่า ชื่อพระยาศรีธรรมโศกราช¹
ซึ่งเข้าใจว่าบุคคลผู้นี้เป็นผู้ตั้งเมืองนครศรีธรรมราชจริงเพราะในศิลาจารึกวัดหัวเวียง
อำเภอไชยา² ก็ระบุไว้เช่นนั้น *** พระยาศรีธรรมโศกราชผู้นี้เป็นปฐมกษัตริย์

*ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ต้นฉบับเดิมอยู่ที่ห้องสมุดวชิรญาณ เป็นสมุดไทย
ชำรุดคร่ำคร่าเขียนด้วยเส้นหมึกดำเป็นอักษรไทยลบเลือนเสียหลายแห่ง หนังสือนี้ถ้า
อ่านกันอย่างธรรมดาที่อาจนึกว่าเป็นนิยายนิทานก็ได้ ถ้าอ่านด้วยพินิจพิจารณาจะเห็นว่า
มีเนื้อหาทางธรรมดา คงเป็นเรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแต่ครั้งโบราณ มีผู้เล่าสืบทอดปากคำกันมา
และมีผู้จดประติบระต่อไว้

**หัวเมืองนครศรีธรรมราชเดิมตั้งอยู่ที่เขาวัง ตำบลลานสะกา ในเขต
อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ภายหลังย้ายมาตั้งที่หาดทรายแก้วริมทะเล คือที่ตั้งหัว
จังหวัดนครศรีธรรมราชปัจจุบัน

***ในคัมภีร์นิตยสูตร (Niddesa) ระบุว่าเมืองนครศรีธรรมราชมาแล้ว
ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 2 หรือประมาณพุทธศตวรรษที่ 7

¹กรมศิลปากร "ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช" รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช
หน้า 49.

²กรมศิลปากร "จารึกวัดหัวเวียงเมืองไชยา" ประชุมจารึกภาคที่ 2 หน้า 31.

***^๑ในจารึกวัดหัวเวียง อำเภอไชยา ระบุว่า "... พระเจ้าจันทกานู ทรงฉลาก
ในนิติศาสตร์เสมอด้วยพระเจ้าธรรมโศกราช ผู้เป็นหัวหน้าพระราชวงศ์ ปทุมวงศ์..."

ราชวงศ์ปทุมวงศ์¹ มีมเหสีชื่อนางสังคเทวี² เชื้อสายของราชวงศ์ปทุมวงศ์ปกครอง
เมืองนครศรีธรรมราชสืบต่อมาจนกระทั่งถึงตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 14 จึงตกเป็นเมืองขึ้น
ของอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งมีราชธานีอยู่ที่เมืองปาเล็มบัง (Palembang) เพราะ
ปรากฏหลักฐานในจารึกวัดเสมามเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชว่า "...ในปี พ.ศ. 1318
พระเจ้ากรุงศรีวิชัยได้สร้างพระสถูปและเจดีย์ไว้ในเมืองนครศรีธรรมราช..."³ ซึ่ง
แสดงว่านักริยแห่งอาณาจักรศรีวิชัยได้เสด็จมาถึงเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อประดิษฐาน
พุทธศาสนาลัทธิมหายานลงในเมืองนครศรีธรรมราช จึงได้มีการก่อสร้างสถูปเจดีย์ขึ้นไว้
เป็นผลให้พุทธศาสนาลัทธิมหายานเจริญรุ่งเรืองขึ้นในดินแดนแถบนั้นชั่วระยะหนึ่ง ซึ่งมี
โบราณสถานปรากฏเป็นพยานหลักฐานให้เห็นมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ เช่น พระบรมธาตุ
ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระมหาธาตุองค์เดิมที่จังหวัดนครศรีธรรมราช
เป็นต้น⁴

ครั้นถึงตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 18 อาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมอำนาจลง เนื่องจาก
สาเหตุสามประการคือ

(1) รัฐบาลยูทางตอนเหนือของเมืองปาเล็มบัง คือบริเวณเมืองจัมบี
(Jambi) ปัจจุบัน แยกตัวเป็นอาณาจักรอิสระเป็นเหตุให้อาณาจักรศรีวิชัยเดิมแบ่งออกเป็น
สองส่วนไม่ขึ้นต่อกัน จึงอ่อนกำลังลงไป⁵

¹ กรมศิลปากร "จารึกวัดหัวเวียง เมืองไชยา" ประชุมจารึกภาคที่ 2 หน้า 31

² กรมศิลปากร "ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช" รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช
หน้า 49.

³ กรมศิลปากร ประชุมจารึกภาคที่ 2 หน้า 26.

⁴ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ราชานุภาพ ตำนานพุทธเจดีย์ หน้า 152

⁵ B. Harrison, South-East Asia: A Short History. p. 46.

(2) ในครั้งนั้นมีเมืองท่าศูนย์กลางทางการค้าเจริญขึ้นอีกหลายเมือง
แข่งขันกับเมืองปาเล็มบัง และเมืองปาเล็มบังไม่สามารถควบคุมได้ทั้งหมด¹

(3) อาณาจักรมัชปาหิต (Majapahit) ตั้งตัวขึ้นเป็นอิสระทาง
เกาะชวาแล้วขยายอาณามาทางตะวันตกเพื่อสถาปนาอำนาจของชาวเหนือชาวมลายู
บริเวณช่องแคบซุนดา (Sunda) และบางส่วนของคาบสมุทรมลายู² ต่อมาภายหลังได้
ยกกองทัพมาตีเมืองปาเล็มบัง เมืองหลวงของอาณาจักรศรีวิชัยได้³

ทางฝ่ายพระเจ้าจันทรภาณุ กษัตริย์ผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราช (ตามพรลิงค์)
ในขณะนั้นถือโอกาสในขณะที่อาณาจักรศรีวิชัยอ่อนกำลังลงตั้งตัวเป็นอิสระในปี พ.ศ. 1730⁴
แล้วขยายอาณาเขตออกไปทางใต้ลงไปถึงอาณาจักรลังกาสุกะ (Langkasuka)* ทาง
เหนือขึ้นมาถึงเมืองไชยา⁵ พระเจ้าจันทรภาณุผู้สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ราชวงศ์ปทุมวงศ์
คงต้องการเป็นอิสระทางศาสนาด้วย จึงปรากฏหลักฐานว่าในปี พ.ศ. 1750⁶ พระองค์
ได้ส่งทูตไปยังลังกา เพื่อขอพระพุทธรูปหิงค์ แต่คณะทูตเกิดไปวิวาทกับชาวลังกาถึงกับมี
การสู้รบกัน

¹O.W. Wolters, The Fall of Srivijaya in Malay History. p.4.

²G. Coedès, The Indianized States of Southeast Asia. p. 198.

³Ibid.

⁴กรมศิลปากร ประชุมจารึกภาคที่ 2 หน้า 27.

*อาณาจักรลังกาสุกะ ปัจจุบันเห็นพ้องต้องกันว่าอยู่ในบริเวณจังหวัดปัตตานี

⁵Bulletin of the School of Oriental and Africa Studies University of London. Vol XXI. Part 3. p. 567. (Tambralinga).

⁶กรมศิลปากร ล.ค. หน้า 28-29.

แต่ถึงอย่างไรก็ตามหลังจากพระเจ้าปรีกรมพาทุมหาราช กษัตริย์ลังกาได้
ฟื้นฟูพุทธศาสนาให้ฟื้นคืนแบบเถรวาทขึ้น โดยอาราธนาพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน
ทำการสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้นในปี พ.ศ. 1696 แล้ว¹ ก็มีชาวเมืองนครศรีธรรมราช
ไปบวชเป็นพระลังกาวงศ์ในลังกา แล้วกลับมาตั้งศูนย์เผยแผ่พุทธศาสนาให้ลังกาวงศ์ขึ้น
ในเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งแต่ปี พ.ศ. 1700 เป็นต้นมา²

เมื่อชาวไทยสุโขทัยตั้งตัวเป็นอิสระพ้นจากอำนาจเขมร ในตอนปลายพุทธศตวรรษ
ที่ 16 และร่วมมือกันตั้งเมืองสุโขทัยขึ้นเป็นราชธานีแล้ว ในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ก็มี
การติดต่อและสัมพันธ์ไมตรีอันดีกับเมืองนครศรีธรรมราช เพราะมีหลักฐานปรากฏอยู่ใน
ตำนานพระพุทธลีลาว่า "... พระเจ้าโลไยณรงค์ (พระร่วง) ได้เสด็จพระราชดำเนินไป
ยังเมืองนครศรีธรรมราช ทรงตรัสถามพระเจ้าศรีธรรมราชในเรื่องต่าง ๆ และได้ทราบ
ข่าวว่าในประเทศลังกามีพระพุทธลีลาคือพระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงมาก จึงได้ตรัสสั่งให้
พระเจ้าศรีธรรมราชซึ่งรู้จักกับพระเจ้ากรุงลังกาให้ส่งทูตไปบังคับเอาพระพุทธลีลามาจาก
พระเจ้ากรุงลังกา..."³ จากหลักฐานข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสนิทสนมระหว่างกษัตริย์
ของทั้งสองอาณาจักรซึ่งมีมาตั้งแต่กับพระเจ้าโลไยณรงค์ (พ่อขุนศรีอินทราทิตย์) เสด็จ-
พระราชดำเนินไปเยี่ยมพระเจ้านครศรีธรรมราชถึงเมืองนครศรีธรรมราช แต่อาทิจารณา
ดูเนื้อความในตำนานพระพุทธลีลาก็ได้แล้ว จะมีความรู้สึกว่า หัวเมืองนครศรีธรรมราช
มีความสัมพันธ์ในฐานะเป็นเมืองขึ้นหรือไม่ก็ทางเครือญาติ หรือความสนิทสนมกันเป็นพิเศษ

¹ กรมศิลปากร สยามบุปผิน หน้า 60.

² สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ เรื่องประติฐานสยามวงศ์ในลังกาทวีป
หน้า 79.

³ พระยาปริยัติธรรมธาดา ตำนานพระพุทธลีลาคา หน้า 9-10.

กับกรุงสุโขทัยมาแล้วตั้งแต่ในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์¹

แต่ในพงศาวดารราชวงศ์หงวนเล่ม 210 กล่าวไว้ว่าชาวไทยสุโขทัยกับชาวมลายูได้ทำสงครามกัน และเลิกรบกันในปี พ.ศ. 1838 เพราะไทยสุโขทัยมีชัยชนะขึ้นเค็ดขาดแล้ว² ซึ่งตรงกันกับที่ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเคย์ (G. Coedès) ได้ระบุไว้ว่า พ่อขุนรามคำแหงได้พยายามขยายอำนาจของไทยสุโขทัยลงไปทางคาบสมุทรมลายู และสามารถตีอาณาจักรตามพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช) มาเป็นเมืองขึ้นได้สำเร็จในปี พ.ศ. 1837³ ซึ่งก็น่าจะเป็นไปได้ว่า เมืองนครศรีธรรมราชมีสัมพันธไมตรีอันดีกับกรุงสุโขทัยตั้งแต่ต้นมา แต่พอถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหงพระองค์ทรงมีนโยบายที่จะขยายอาณาเขตของกรุงสุโขทัยลงไปทางคาบสมุทรมลายู เพื่อควบคุมช่องแคบมะละกาซึ่งเป็นทางผ่านของเส้นทางการค้าที่สำคัญ จึงได้ยกกองทัพลงไปตีเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อใช้เป็นที่พักทัพยกกองทัพและควบคุมหัวเมืองมลายูที่อยู่ติดลงไปจนกระทั่งถึงบริเวณช่องแคบมะละกา

อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างกรุงสุโขทัยกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชก็กล่าวข้างต้น มีลัทธิต่อชาวไทยและราชอาณาจักรสุโขทัยที่สำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

(1) ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง พระองค์ได้ทรงนิมนต์พระสงฆ์ลัทธิลังกาวงศ์ที่มาจากทวารวดีอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช ขึ้นมาประดิษฐานพระพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์ลงในกรุงสุโขทัยแทนลัทธิมหายานเดิม ดังปรากฏข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า "...พ่อขุนรามคำแหงกระทำไยทวนแถมหาเถรสังฆปรมาจารย์เรียนจน

¹พระยาปริยัติธรรมธาดา ท่านานพระพุทธสิหิงส์ หน้า 9-10

²เฉลิม ยงบุญเกิด "เมืองไทยในจดหมายเหตุจีน" ศิลปากร เล่มที่ 2 ปีที่ 7 กรกฎาคม 2506 หน้า 34.

³G. Coedès, The Indianized State of Southeast Asia, p. 205.

ปฏิภตรัย หลวก* แต่ปู่ครูในเมืองนี้ทุกคนลูกแก่เมืองศรีธรรมราชมา..."¹ แสดงว่า พระสงฆ์ที่นิมนต์ขึ้นมานั้น มีความรู้สูงได้รับการเคารพนับถือเป็นอย่างมาก เป็นผลให้ งานประดิษฐานพุทธศาสนาหลักธรรมคำสอนได้ประสบความสำเร็จ พุทธศาสนาหลักธรรมคำสอน กลายเป็นศาสนาประจำชาติของคนไทยตั้งแต่สมัยนั้นเป็นต้นมา

นอกจากนั้นพุทธศาสนาหลักธรรมคำสอนยังเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ที่ส่งเสริม ให้อาณาจักรสุโขทัยเจริญขึ้นทางด้านการค้าขาย เช่น การศึกษาพระพุทธศาสนาทางศิลปะทาง ศีลธรรมจรรยา ขนบธรรมเนียม และประเพณี เป็นต้น ทั้งนี้มีผลทางด้านการเปลี่ยนความ เชื่อของคนไทยจากการนับถือผีสงเทวดาและวิญญาณซึ่งเป็นความเชื่อถือของคนใน สังคมแบบดั้งเดิม ให้เปลี่ยนมามีความเชื่อถือโดยมีเหตุผลตามคำสอนในพระพุทธศาสนา แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้นนั้นคงจะมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป เพราะมีหลักฐาน ปรากฏอยู่ว่าคนไทยสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหงยังคงนับถือผีสงเทวดา และวิญญาณอยู่ มากถึงกับจารึกไว้ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า "... เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้ .. มี พระชะงูงูงู เทพคาในเขาด้านนั้นใหญ่กว่าตุ๊กตุ๊กในเมืองนี้ ขุนผู้ถือเมืองสุโขทัยนี้แล ใ้พระพิพัฒน์เมืองนี้ เฝ้าเมืองนี้ดี ใ้ใ้พระพิพัฒน์เมืองนี้ ใ้ใ้พระพิพัฒน์เมืองนี้ ใ้ใ้พระพิพัฒน์เมืองนี้ หาย..."² แสดงว่าผีสงเทวดาในสมัยนั้นมีอำนาจยิ่งใหญ่กว่าผู้ครองเมืองสุโขทัย เสียอีก แต่อย่างไรก็ตามความเชื่อเหล่านี้จะค่อย ๆ เลือนลงไปบ้างเมื่อพุทธศาสนา หลักธรรมคำสอนได้ประดิษฐานลงอย่างมั่นคงในรัชกาลต่อมาเช่นในรัชสมัยพระเจ้าลิไทย เป็นต้น

* หลวก แปลว่า ฐูลึก เฉลียวฉลาด หลักแหลม

¹ จารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 28-31.

² จารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 4-10.

(2) การไ้เมืองนครศรีธรรมราชมาเป็นเมืองขึ้น ทำให้อาณาจักรสุโขทัยสามารถขยายอำนาจลงไปทางคาบสมุทรวัดสะควกและรวกเร็วยิ่งขึ้น ,โดยไ้เมืองนี้เป็นฐานทัพและศูนย์ขยายอำนาจลงไปยังเมืองขึ้นของอาณาจักรศรีวิชัยจนถึงปลายคาบสมุทรมลายู เพื่อควบคุมเส้นทางการค้าที่ผ่านทางช่องแคบมะละกา ส่วนทางฝ่ายอาณาจักรมขปาหิตในเกาะชวาซึ่งแยกตัวเป็นอิสระจากอาณาจักรศรีวิชัยแล้วไ้คืบขนามขึ้นมายังเกาะสุมาตราอันเป็นที่ตั้งราชธานีของอาณาจักร เป็นเหตุไ้อาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมอำนาจลงจนสลายตัวลงในปี พ.ศ. 1838¹

หัวเมืองนครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์กับกรุงสุโขทัยในฐานะที่เป็นเมืองขึ้นอยู่ประมาณ 56 ปี คือจากปี พ.ศ. 1837 เป็นต้นมา จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 1893 พระรามาธิบดีที่ 1 ประกาศตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นอิสระขึ้นทางใต้ หัวเมืองนครศรีธรรมราชก็คงตกไปเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยาสืบต่อมาตั้งแต่ปีตั้งกรุงศรีอยุธยานั้นเอง²

2. สมัยอยุธยา

ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยาในฐานะที่เป็นราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช กินเวลานานถึง 417 ปี จึงมีเรื่องราวเหตุการณ์เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปไ้มากที่สุดทีเดียว ซึ่งพอจะกล่าวอย่างสรุปไ้ว่า ในชั้นแรกทางราชธานีไ้หาวิธีที่จะเข้าควบคุมการปกครองหัวเมืองนี้โดยตรง โดยการประกาศไ้พระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง เพื่อเปลี่ยนฐานะหัวเมืองนครศรีธรรมราชจากหัวเมืองพระยามหานครมาเป็นหัวเมืองเอกในปี พ.ศ. 1998³ เมื่อทางราชธานีสามารถเข้าควบคุมการปกครอง

¹ตรี อมาตยกุล แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี ปีที่ 1 เล่ม 1 หน้า 34.

²พระยาปริยัติธรรมธาดา ตำนานพระพุทธสิหิงส์ หน้า 22.

³องการคำคุณุสกา "พระอัยการนาทหารหัวเมือง" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 318.

หัวเมืองนครศรีธรรมราชโดยตรงได้สำเร็จแล้ว ในขั้นต่อมาทางราชธานีก็ใช้หัวเมืองนี้เป็นศูนย์กลางเพื่อขยายอำนาจลงไปควบคุมหัวเมืองมลายู เช่น เมืองปัตตานี ไทรบุรี และมะละกา เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าทางราชธานีจะส่งคนออกไปปกครองหัวเมืองนครศรีธรรมราชโดยตรงแล้วก็ตาม แต่ถ้ามองไต่ทางราชธานีเกิดการแย่งชิงราชสมบัติกันจนบ้านเมืองระส่ำระสายหรืออ่อนกำลังลง มีการเปลี่ยนแปลงราชวงศ์ครองกรุงศรีอยุธยาโดยไม่เป็นไปตามชนบประเพณีแล้ว เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชก็มีอำนาจพอที่จะกล้าขัดแย้งต่อทางราชธานีโดยไม่ยอมส่งดอกไม้เงินทองเครื่องราชบรรณาการ* ตามประเพณีที่เคยส่ง เช่น ในสมัยพระเจ้าปราสาททอง และในสมัยพระเจ้าเพทราชาเป็นต้น** ซึ่งจะมีผลทำให้โครงการที่จะขยายอำนาจลงไปคุมช่องแคบมะละกาต้องชะงักลงไปด้วย

สำหรับความสำคัญของหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยอยุธยานั้นมีมากดังกล่าวมาบ้างแล้วข้างต้น นอกจากนั้นแล้วจะเห็นได้จากพิธีการตั้งเจ้าเมืองเมืองนี้ในสมัยนั้นจะมีพิธีการตั้งคล้ายกับตั้งเจ้าประเทศราชที่เคียว กล่าวคือมีข้าหลวงเชิญพระสุพรรณบัตร และพระบรมราชโองการออกไปมอบเมืองให้เจ้าเมืองคนใหม่¹ ทั้งนี้เข้าใจว่าคงจะสืบเนื่องมาจากหัวเมืองนี้เคยเป็นเมืองประเทศราชมาก่อน และยังคงความสำคัญอยู่มาก แม้จะลดฐานะลงเป็นหัวเมืองเอกแล้วก็ตาม

2.1 พระบรมไตรโลกนาถยกฐานะหัวเมืองนครศรีธรรมราชจากเมืองพระยามหานครลงมาเป็นหัวเมืองเอก

ในสมัยอยุธยาตอนต้นตั้งแต่สมัยพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) จนถึงตอนต้นสมัยพระบรมไตรโลกนาถ กรุงศรีอยุธยาจะกำกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะที่เป็น

* หัวเมืองนครศรีธรรมราชมีประเพณีที่จะต้องส่งดอกไม้ทองเงินและเครื่องราชบรรณาการให้แก่วราชธานี มาจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

** ดูหน้า 20-26 ประกอบ

¹ กรมศิลปากร รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช หน้า 151-165.

เมืองพระยามหานคร หรือที่เรียกว่าเมืองประเทศราชในสมัยต่อมา เจ้าเมือง นครศรีธรรมราชมีพันธะต่อราชธานีแต่เพียงส่งดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการให้ เพื่อแสดงว่ามีความสวามิภักดิ์ยอมรับว่ากรุงศรีอยุธยาเป็นผู้นำ โดยที่ทางอยุธยาไม่ได้ ยื่นมือเข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรงกับการปกครองและกิจการภายในหัวเมืองแต่อย่างหนึ่ง อย่างใดเลย¹

การเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งในช่วงนี้คือ ในปี พ.ศ. 1928 พระราเมศวร ยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ได้แล้วโปรดให้กวาดครัวเมืองเชียงใหม่ไปไว้ที่เมือง นครศรีธรรมราช และหัวเมืองปักษ์ใต้² ซึ่งเป็นวิธีการลดอำนาจหัวเมืองล้านนาไทย และเพิ่มประชาชนที่เป็นคนไทยให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่ง เชื่อว่าในขณะนั้นมีคนไทยอยู่เป็นจำนวนน้อยไม่เพียงพอที่ควบคุมดินแดนปักษ์ใต้ซึ่งมี พลเมืองเป็นชาวมลายูอยู่มาก ทำให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชมีกำลังคนเพิ่มขึ้นอีกด้วย

กระทั่งสมัยพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ทรงมีนโยบายที่จะรวมอำนาจการ ปกครองหัวเมืองขึ้นที่มีประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนไทยมาไว้ที่ราชธานีแต่เพียงแห่งเดียว เนื่องจากในระบอบนี้ราชอาณาจักรได้ขยายออกไปกว้างขวางและเจริญเป็นปึกแผ่นมั่นคง มีอำนาจมากเพียงพอที่จะปกครองหัวเมืองเหล่านั้นโดยตรงได้แล้ว จึงโปรดให้ตรา พระอัยการนำทหารหัวเมืองออกประกาศใช้ในปี พ.ศ. 1998 ซึ่งมีผลทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองหัวเมืองคือเปลี่ยนจากระบบหัวเมืองพระยามหานคร มาเป็น หัวเมืองชั้นเอก โท ทรี และจัตวา³

สำหรับหัวเมืองนครศรีธรรมราช เปลี่ยนจากเมืองพระยามหานคร มาเป็น

¹องค์การคำคุณสุภา "กฎหมายเทียบบาล" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 60.

²คือเมืองสงขลา เมืองพัทลุง และเมืองจันทบุรี เมืองจันทบุรีเป็นหัวเมือง ปักษ์ใต้ เพราะหัวเมืองปักษ์ใต้ในสมัยนั้นหมายถึงหัวเมืองที่อยู่ทางใต้ราชธานี

³พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดารฉบับ พระราชหัตถเลขา หน้า 161.

³องค์การคำคุณสุภา "พระอัยการนำทหารหัวเมือง" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 318.

หัวเมืองขึ้นเอก ขึ้นตรงกับกรุงศรีอยุธยา เจ้าเมืองมีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพญานครศรีธรรมราช เป็นข้าราชการที่ตั้งออกไปจากราชธานีโดยตรง คือตั้งจากเลนาบคี่ หรือข้าราชการผู้ใหญ่ ผู้มีความดีความชอบในราชการ พร้อมทั้งตั้งยกกระบัตรผู้มีความจงรักภักดีต่อราชธานี อย่างสูงออกไปควบคุมการบริหารงานในหัวเมืองของเจ้าเมืองควย ๑ ควยเหตุนี้ตั้งแต่สมัย พระบรมไตรโลกนาถเป็นต้นมา เมืองนครศรีธรรมราชจึงรวมเข้าเป็นลวณหนึ่งของ ราชอาณาจักรอยุธยาอย่างแน่นแฟ้นยิ่งกว่าแต่ก่อน ทางอยุธยาแทรกแซงการปกครองภายใน หัวเมืองได้โดยใกล้ชิด เพราะนอกจากตั้งเจ้าเมืองออกไปจากราชธานีโดยตรงแล้วยัง เป็นฝ่ายกำหนดและแต่งตั้งข้าราชการตำแหน่งต่าง ๆ อีกด้วย #2

2.2 ความสำคัญของหัวเมืองนครศรีธรรมราชที่มีต่อราชธานีในสมัยอยุธยา

หัวเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะหัวเมืองเอกมีความสำคัญต่อกรุงศรีอยุธยาในฐานะราชธานีอยู่หลายประการ เช่น ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถเมื่อพระองค์ทรงจัดการ ปกครองหัวเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะที่เป็นหัวเมืองเอกเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระองค์ ก็ได้ใช้หัวเมืองนี้เป็นที่ประชุมทัพเพื่อยกออกไปตีเมืองมะละกาในปี พ.ศ. 2020 โดยโปรดให้ ให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชเป็นผู้ควบคุมกองทัพยกออกไปทางเมืองปาหัง แต่ไปเกิด การสู้รบกับเมืองปาหัง ชูลตานมหมัด ซาห์ แห่งมะละกาจึงยกกองทัพมาช่วยเมืองปาหัง พร้อมควยหัวเมืองมลายูอื่น ๆ คือ เมืองปัตตานี เมืองไทรบุรี เมืองกลันตัน เมืองประ เป็นเหตุให้ไทยก็เมืองมะละกาไม่ได้ในครั้งนั้น³ เป็นต้น นอกจากนั้นทางราชธานียังได้ มอมหมายให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้กำกับหัวเมืองประเทศราชมลายู และควบคุม หัวเมืองภาคใต้อื่น ๆ ทั้งหมดให้มีความสามัคคีจงรักภักดีต่อทางราชธานี ดังนั้นข้าราชการ

¹ องค์การการกุศลสภา "พระราชกำหนดเก่า" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 หน้า 99-101.

* ข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนมากเป็นคนทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช แต่เมื่อจะเป็นข้าราชการได้ จะต้องได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งออกไปจากราชธานี

² ก.

³ P.J. Bogbie, The Malayan Peninsula, p.29. และสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ราชานุภาพ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลख หน้า 304.

ที่จะตั้งออกไปปกครองหัวเมืองนั้นในสมัยนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความดีความชอบมากและเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของกษัตริย์ในอยุธยาเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากในสมัยพระมหาจักรพรรดิ ในปี พ.ศ. 2072 โปรดให้ตั้งขุนอินทรเทพเป็นเจ้าพระยา-นครศรีธรรมราช ออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราช¹ เนื่องจากมีความดีความชอบมากที่ไ้ร่วมมือกับพระมหาธรรมราชาทำจัดขุนวรนาธิราชได้สำเร็จ แล้วถวายราชสมบัติให้แกพระมหาจักรพรรดิ ในการแต่งตั้งครั้งนั้นได้พระราชทานลูกสนมเอกองค์หนึ่ง เจียกทองคู่หนึ่ง พานทองคู่หนึ่ง เต้นน้ำทอง กระบี่ กัณฑ์นั้น เสด็จยงา เสด็จยงลิบบัว พร้อมทั้งเครื่องสูง² ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นหัวเมืองเอกทางภาคใต้ที่มีความสำคัญต่อกรุงศรีอยุธยามาก จะเป็นรองก็มีแต่เมืองพิษณุโลกหัวเมืองเอกทางฝ่ายเหนือ ซึ่งในครั้งเดียวกันนั้นโปรดให้พระมหาธรรมราชาออกไปเป็นเจ้าเมืองเท่านั้น

ส่วนสาเหตุที่ตั้งขุนอินทรเทพออกไปครองหัวเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นพอจะสันนิษฐานได้ว่า เนื่องจากในระบายนั้นทางหัวเมืองมลายูได้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลามไปหลายเมืองแล้ว ทำให้มีศาสนาแตกต่างกันและมีชาวยุโรปเข้ามาค้าขายทางหัวเมืองแถบนั้นมากขึ้นอีกด้วย ซึ่งในระยะต่อมาทางฝ่ายอยุธยาได้ไ้อนุญาตชาวยุโรปเหล่านั้นเข้ามาค้าขายในราชอาณาจักรได้ เช่น อนุญาตให้บริษัทฮอลันดาเข้ามาจัดตั้งโกดังสินค้าขึ้นที่เมืองปัตตานีในปี พ.ศ. 2157 และในปี พ.ศ. 2164 ก็ไ้ไ้อนุญาตให้เข้ามาค้าขายติดต่อกับเมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น³

ถึงแม้ว่าทางราชธานีจะพยายามแต่งตั้งข้าราชการที่มีความจงรักภักดีต่อทางราชธานีออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชอย่างเช่น ขุนอินทรเทพแล้วก็ตาม แต่ในสมัยต่อมาไ้เกิดเรื่องราวยุ่งยากขึ้นทางราชธานี มีการเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่ขึ้นครอง

¹พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า 304.

²ดู หน้า 83.

³กรมศิลปากร บันทึกสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2 หน้า 29.

กรุงศรีอยุธยาโดยไม่ถูกต้องตามชนบประเพณี ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชจึงได้ก่อกำ
แข็งเมืองต่อราชธานีถึง 2 ครั้ง คือในสมัยพระเจ้าปราสาททองครั้งหนึ่ง และในสมัย
พระเจ้าเพทราชาอีกครั้งหนึ่ง

2.3 หัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นกบฏต่อราชธานีในสมัยอยุธยา

2.3.1 กบฏหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยพระเจ้าปราสาททอง ✓

สาเหตุที่ก่อให้เกิดกบฏหัวเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นมีมาตั้งแต่ในสมัย
พระอาทิตย์วงศ์ในปี พ.ศ. 2172 สืบเนื่องมาจากสัมพันธภาพระหว่างไทยกับบริษัทฮอลันดา
ในครั้งนั้นเสื่อมทรามลงเนื่องจากพวกฮอลันดาได้ยึดเรือไทยไปจากเมืองมนิลา* เป็นเหตุ
ให้ทางกรุงศรีอยุธยาไม่พอใจและไม่ต้องการที่จะติดต่อกับชาวยุโรปกับบริษัทฮอลันดา เพราะ
บริษัทฮอลันดาละเมิดสัญญาที่ได้ทำกันไว้ จึงตั้งกองทหารคอยรักษาปากน้ำเจ้าพระยา
คอยตรวจตราเรือที่ผ่านเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา เป็นเหตุให้ชาวฮอลันดาที่มาค้าขาย
ในเมืองปัตตานีไม่พอใจอยากไห้ชาวเมืองปัตตานีเป็นกบฏและยกกองทัพเข้ามาตีหัวเมือง
ไทยทางภาคใต้ ส่วนชาวเมืองนครศรีธรรมราชก็ลุกฮือขึ้นเป็นกบฏ** เมื่อทางหัวเมือง
ภาคใต้เกิดเรื่องวุ่นวายขึ้นเช่นนั้น เจ้าพระยาคลาโหมสุริยวงศ์ซึ่งต้องการจะเป็น
กษัตริย์ปกครองกรุงศรีอยุธยาแทนพระอาทิตย์วงศ์เป็นกษัตริย์อยู่แล้วจึงได้
เริ่มแผนการที่จะกำจัดออกญาเสนาภิมุข (ยามาคา) เจ้ากรมอาสาผู้มียศมีอำนาจมาก
อยู่ในกรุงศรีอยุธยาในขณะนั้นออกไปจากกรุงศรีอยุธยาเสียเพราะจะโค่นล้มขัดขวางการ
ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ของเจ้าพระยาคลาโหมสุริยวงศ์ แผนขั้นแรกคือมีตราออก

*ในครั้งนั้นเมืองมนิลาเป็นเมืองหลวงและศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของสเปน
ในหมู่เกาะฟิลิปปินส์

กรมกลาโหม บันทึกสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศใน
ศตวรรษที่ 17 เล่ม 1 หน้า 29.

**ไม่ปรากฏหลักฐานว่าชาวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นกบฏเพราะเหตุใด แต่
สันนิษฐานได้ว่าเป็นเพราะทางกรุงศรีอยุธยาข้าราชการแตกแยกกัน

ไปเรียกตัวเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชให้เข้ามายังราชสำนักสำหรับเข้าเฝ้าเฝ้ากระบวน-
 ละครเพื่อแสดงว่ายังมีความสวามิภักดิ์ต่อราชธานีอยู่ แต่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชตอบ
 ปฏิเสธที่จะเข้ามาเฝ้าเพราะยังมีปัญหาอยู่ยากทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชอยู่/ เจ้าพระยา-
 กลาโหมสุริยวงศ์ (พระเจ้าปราสาททอง) เห็นเป็นโอกาสที่จะกล่าวหาว่าเจ้าเมือง
 นครศรีธรรมราชเป็นกบฏ เพื่อจะเป็นข้ออ้างในการส่งออกญาเสนาภิมุข (ยามาคา)
 ออกไปจับกุมเอาตัวเจ้าพระยานครศรีธรรมราช และแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองคนใหม่
 ออกไปด้วย โดยให้เหตุผลว่าหัวเมืองภาคใต้อยู่ในภาวะล่อแหลมต่ออันตราย จำเป็นจะ
 ต้องส่งบุคคลที่เข้มแข็งและกล้าหาญเป็นที่เกรงกลัวของศัตรูออกไป ศัตรูจะได้เกรงกลัว
 มาดอนนอม ออกญาเสนาภิมุข (ยามาคา) จึงเหมาะสมที่จะทำงานนี้เพียงผู้เดียว¹

เมื่อออกญาเสนาภิมุข (ยามาคา) เดินทางออกไปจากอยุธยาซึ่งเป็นราชธานี
 แล้ว เสนาบดีข้าราชการทั้งหลายซึ่งส่วนใหญ่คงไม่ชอบพระอาทิตย์วงศ์ จึงมีความ
 เห็นพ้องต้องกันว่า พระอาทิตย์วงศ์ยังทรงพระเยาว์ไม่เหมาะสมที่จะเป็นกษัตริย์ในยาม
 ที่บ้านเมืองเป็นจลาจลเช่นนั้น จึงปลดออกเสียจากราชบัลลังก์แล้วเชิญเจ้าพระยา-
 กลาโหมสุริยวงศ์ขึ้นครองราชสมบัติแทน ถวายพระนามว่า พระเจ้าปราสาททอง

ทางฝ่ายออกญาเสนาภิมุข (ยามาคา) ไปถึงเมืองนครศรีธรรมราชแล้วก็ได้
 ประหารชีวิตข้าราชการผู้ใหญ่ในเมืองนครศรีธรรมราชที่ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อคนเสียหลายคน
 จนไม่มีใครจะชักชวนได้แล้วจึงรีบที่คืนจากข้าราชการและชาวเมืองนครศรีธรรมราชมา
 แบ่งปันให้แก่ชาวญี่ปุ่นที่ติดตามไปตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย และทำมาหากิน ส่วนเจ้าเมือง
 นครศรีธรรมราชคนก่อนนั้นยอมอ่อนน้อมแต่โดยดีจึงเลี้ยงไว้ให้อยู่ช่วยราชการในตำแหน่ง
 ที่ปรึกษา แล้วมีใบบอกเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาว่า ใต้ปราบข้าศึกศัตรูเป็นผลสำเร็จและ
 จัดการบ้านเมืองเป็นที่เรียบร้อยทุกประการแล้ว²

¹ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 79 (จดหมายเหตุวันจิตตมัย
 สมบูรณ์) หน้า 58-59.

² สมัย อนุমানราชชน การทูตไทยสมัยอยุธยา หน้า 72-73.

เมื่อเสร็จราชการภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ออกภูมิลานาภิมุข (ยามาคา) จึงได้ยกกองทัพลงไปปราบกบฏเมืองปัตตานี แล้วเสียทีถูกอาวุธมีบาดแผลที่ขาอย่างสาหัสกลับมารักษาแผลที่เมืองนครศรีธรรมราชเกือบจะหายแล้ว แต่ถูกพระยามะริโก ซึ่งออกไปช่วยราชการอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชใช้ฉันทนแผลยาพิษปิดแผลให้จึงถึงแก่อสัญกรรมเพราะยาพิษนั้นในปี พ.ศ. 2173¹ เป็นอันว่า แผนการฉกัฉวยออกภูมิลานาภิมุขของพระเจ้าปราสาททองบรรลุผลสำเร็จ

แต่อย่างไรก็ตามหลังจากออกภูมิลานาภิมุข (ยามาคา) ถึงแก่อสัญกรรมแล้ว เมืองนครศรีธรรมราชเกิดการนองเลือดอย่างชานาใหญ่ ออกขุนเสนานาภิมุข (โอนิน) บุตรชายอายุประมาณ 18 ปี ของออกภูมิลานาภิมุข (ยามาคา) จับเจ้าเมืองคนก่อนประหารชีวิตในข้อหาวางแผนฆ่าบิดาของตน ชาวเมืองนครศรีธรรมราชไม่พอใจการกระทำของชาวญี่ปุ่นต่อเจ้าเมืองคนก่อน จึงคบคิดกันจับอาวุธลุกขึ้นต่อสู้กับชาวญี่ปุ่น เป็นผลให้ทั้งสองฝ่ายฆ่าฟันกันตายเป็นจำนวนมาก แต่ชาวญี่ปุ่นมีความสามารถทางด้านการต่อสู้มากกว่า จึงสามารถบุกเข้าชาวเมืองนครศรีธรรมราชอย่างทารุณโหดร้ายจนชาวเมืองต้องอพยพหลบหนีออกจากเมือง หังเมืองไว้ให้ชาวญี่ปุ่นปล้นสะดมเก็บทรัพย์สินสมบัติเงินทองตามอำเภอใจ จนบ้านเมืองระส่ำระสายเกือบจะกลายเป็นเมืองร้างไป แต่เมื่อชาวเมืองนครศรีธรรมราชหนีออกไปจากตัวเมืองเกือบหมดแล้ว ชาวญี่ปุ่นก็พบว่าไม่มีประโยชน์อะไรที่พวกตนจะอาศัยอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชอีกต่อไป เพราะเลี้ยงตัวเองไม่ได้โดยลำพัง จึงถอนตัวหนีไปยังประเทศัมพูชา² แต่ยังมีชาวญี่ปุ่นบางคนกลับขึ้นมายังกรุงศรีอยุธยา และแสดงความไม่เคารพยำเกรงต่อข้าราชการไทยในกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าปราสาททองจึงคัดลั่นพระทัยโปรดให้กองทัพเข้าโจมตีหมู่บ้านชาวญี่ปุ่นในกรุงศรีอยุธยา แล้วจุดไฟเผาเสียในปี พ.ศ. 2175 เป็นผลให้ชาวญี่ปุ่น

¹กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 79 (จดหมายเหตุวันวลิตฉบับสมบูรณ์) หน้า 71.

²กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 79 (จดหมายเหตุวันวลิต) หน้า 75.

ต้องอพยพหนีออกจากกรุงศรีอยุธยาเกือบหมดในครั้งนั้น¹

ทางฝ่ายหัวเมืองนครศรีธรรมราชเห็นว่าตัวเองเป็นอิสระพ้นจากอำนาจของ
เจ้ากรุงเก่าแล้ว ต้องการเป็นอิสระจากกรุงศรีอยุธยาด้วย เพราะไม่ยอมรับพระเจ้า-
ปราสาททองเป็นกษัตริย์ที่ถูกต้อง จึงก่อกำจัดเมืองเป็นกบฏ พระเจ้าปราสาททองจึง
โปรดให้ส่งกองทัพจากกรุงฯ ออกไปปราบ มอบให้เจ้าพระยาบันทึรศรีธรรมราชคนใหม่
ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าปราสาททอง และแม่ทัพในกรุงอีกสองคนคือ ออกพระศักดิ์-
พลฤทธิ์ และออกญาท้ายน้ำ คุมกองทัพลงไปปราบ สามารถปราบพวกกบฏลงได้โดยง่าย
เพราะบ้านเมืองและผู้คนยังไม่หายจากระส่ำระสายคืน²

อย่างไรก็ตามความวุ่นวายที่เกิดขึ้นทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้น
นับได้ว่าเป็นผลมาจากการแย่งชิงอำนาจกันในกรุงศรีอยุธยามากกว่าที่จะเกิดจาก
ปัญหาที่มาจากภายนอก คือเมืองมัตตานีจริง ๆ เช่นเดียวกับกบฏเมืองนครศรีธรรมราช
ในสมัยพระเพทราชา ดังจะได้อธิบายในลำดับต่อไป

2.3.2 กบฏเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยพระเพทราชา

เมื่อพระเพทราชาทำพิธีปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ปกครอง
กรุงศรีอยุธยาเรียบร้อยแล้ว ในปี พ.ศ. 2227 พระองค์มีพระบรมราชโองการโปรดให้
เจ้าเมืองหัวราชอาณาจักรเข้ามาถวายบังคม และถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในกรุงศรีอยุธยา
เพราะทางราชธานีต้องการจะทราบว่ามีเจ้าเมืองใดที่ยังสวามิภักดิ์คืออยู่*
ซึ่งปรากฏว่า พระยามมราช เมืองนครราชสีมา และเจ้าพระยารามเดโช เจ้าเมือง
นครศรีธรรมราช ซึ่งโปรดให้ออกไปครองเมืองทั้งสองตั้งแต่สมัยพระนารายณ์ ทราบว่า
พระเพทราชาขึ้นครองราชสมบัติจึงไม่ยอมรับโดยการชักชวนตั้งตั้งเมืองไม่เข้ามา

¹ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 79 หน้า 76.

² ดู หน้า 76-77.

* เป็นธรรมเนียมอยู่อย่างหนึ่งคือ เจ้าเมืองต่าง ๆ จะต้องเข้ามาเฝ้ากษัตริย์
องค์ใหม่เพื่อแสดงว่ายังมีความจงรักภักดีต่อราชธานีอยู่ และเป็นการมาช่วยงานพระบรมค
ษัตริย์องค์ที่องค์ด้วย

ถวายบังคมทูลสาธยายที่มีออกไป อยู่เป็นเวลานานถึง 3 ปี¹

หลังจากปราบกบฏทางหัวเมืองนครราชสีมาเสร็จเรียบร้อยแล้ว ในปี พ.ศ. 2330²¹³⁰ ทางกรุงศรีอยุธยาได้รับใบบอกจากเมืองไชยาหัวเมืองเพื่อนบ้านกับเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งยอมรับพระเพทราชาเป็นกษัตริย์ในครั้งนั้น ในใบบอกมีใจความว่า เจ้าพระยานครศรีธรรมราชเป็นกบฏแข็งเมืองแน่นอนแล้ว เพราะช่องสมเด็จพระศรีสุริเยศราชมหาราชไวยังเป็นจำนวนมาก จะยกกองทัพไปตีหัวเมืองปักษ์ใต้อื่น ๆ ถ้าตีได้หัวเมืองทั้งหมดแล้วจะยกกองทัพขึ้นมายุทธกรุงศรีอยุธยา ทางฝ่ายพระยาบวรราช (สังข์) ซึ่งหนีมาจากเมืองนครราชสีมา นั้น ก็ได้พาสมัครพรรคพวกไปตั้งอยู่ที่พรมแดนเมืองนครศรีธรรมราชต่อกับเมืองไชยา และคิดการกบฏเข้าด้วยกับ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช²

การเกิดกบฏเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนี้จึงเหมือนกับ การเกิดกบฏครั้งแรก คือเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นไม่ยอมรับพระเพทราชาที่ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่า พระเพทราชาเดิมเป็นข้าราชการที่มียศถาบรรดาศักดิ์และความสามารถไม่เหนือไปกว่าตน ครั้นจะยอมสวามิภักดิ์ก็ดูกระไรอยู่หาได้ไม่สนิท จึงตัดสินใจตั้งแข็งเมือง เพราะคิดว่ามีหวังหาได้สำเร็จเนื่องจากในครั้งนั้นมีกบฏเกิดขึ้นมากมายทั้งทางหัวเมืองและในกรุงศรีอยุธยา

ทางฝ่ายพระเพทราชาเมื่อทราบความตามใบบอกเมืองไชยาแล้ว โปรดให้พระยาสุรสงครามเป็นแม่ทัพ พระยาสุรเสนาเป็นยกกระบัตรทัพ พระสีหราชเดโชเป็นกองหน้า พระยาราชบุรีเป็นทัพหลัง ถือพลทั้งหมด 10,000 คน ช้าง 300 เชือก พร้อมด้วยเครื่องศาสตราวุธยกไปทางบก ให้พระยาราชวังสัน เป็นแม่ทัพคุมเรือรบ

¹พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า 505.

²ก. หน้า 508

ทั้งหมด 200 ลำ พลดมพลกรรเชียง 5,000 คน ยกไปทางเรือ ให้ทัพยกทัพเรือยกออกไปช่วยกันตีเมืองนครศรีธรรมราช¹

การปราบกบฏเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้น ทั้งสองฝ่ายต่างก็เสียรู้พลไปมากเนื่องจากเจ้าพระยารามเดโช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นเป็นนักรบที่มีความสามารถ มีความคิดความชอบในราชการสงครามมากในสมัยพระนารายณ์จึงได้รับ ✓ พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ออกไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ดังนั้นกองทัพกรุงศรีอยุธยาแม้จะมีพลมากกว่า แต่ก็ไม่สามารถตีเมืองไค้ได้ง่ายนัก ตั้งล้อมเมืองอยู่ทั้งทัพยกทัพเรือเป็นเวลานานถึง 3 ปี แต่ก็ยังตีเมืองนครศรีธรรมราชไม่แตก จนกระทั่งฝ่ายเมืองนครศรีธรรมราชขาดเสบียงอาหาร ผู้คนอดอยากล้มตายลงไปเป็นจำนวนมาก ไม่สามารถยกกองทัพออกมาตีกองทัพกรุงศรีอยุธยาออกเมืองได้แล้ว เจ้าพระยานครศรีธรรมราชจึงพิจารณาเห็นว่าจะรักษาเมืองไว้ไม่ได้แน่แล้ว ลอบมีหนังสือออกไปถึงพระยาราชวังสันแม่ทัพเรือ ซึ่งรู้จักสนิทสนมกันมาแต่ก่อนให้จัดหาเรือให้ แล้วนำทหารที่ลอบหนีออกไปทางทะเลไปยังหัวเมืองมลายูไค้สำเร็จ พระยาราชวังสันแม่ทัพเรือไม่ได้จัดแจงกองทัพเรือออกติดตาม จึงมีความผิดถูกตัดสินให้ประหารชีวิตฐานเข้าด้วยพวกกบฏ²

เป็นที่น่าสังเกตว่าการปราบกบฏเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นกินเวลานานเป็นพิเศษ ซึ่งทำให้เข้าใจได้ว่าแม่ทัพที่ส่งออกไปตีเมืองนครศรีธรรมราชไม่เต็มใจจะทำสงครามมากนัก แต่ขัดคำสั่งไม่ได้จึงยกไปตั้งล้อมเมืองไว้เพื่อไม่ให้ความผิดบังเกิดกับตน อีกประการหนึ่ง เจ้าพระยารามเดโช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในขณะนั้นก็เป็นนักรบที่สามารถ จึงทำให้กองทัพกรุงไค้กล้าที่จะยกปล้นเมืองนครศรีธรรมราชเสียแต่ในระยะแรก ๆ เพราะอาจจะเสียทีแก่กองทัพเมืองนครศรีธรรมราชได้ จึงเป็น

¹พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า 508.

²ก. หน้า 508-513.

ผลให้ทั้งสองฝ่ายต้องทำสงครามยืดเยื้อเป็นเวลานานถึง 3 ปี ดังกล่าวมาแล้ว

เมื่อเสร็จศึกแล้วทางราชธานียังไม่ไว้วางใจต่อกรรมการและชาวเมืองนครศรีธรรมราชนัก จึงโปรดให้ลดกำลัง และอำนาจของหัวเมืองนครศรีธรรมราชลงโดยการตั้งแต่เพียงผู้รั้งเมือง และกรมการเมืองตามตำแหน่งพอสมควร แล้วกวาดครอบกวำราษฎร ช่าง มา เครื่องศาสตราวุธ และสิ่งของอื่นเข้ามายังราชธานีเป็นจำนวนมาก คงไว้รักษาเมืองแต่พอสมควรเท่านั้น¹

2.4 การยกหัวเมืองนครศรีธรรมราชไปขึ้นกับสมุหกลาโหม และกรมท่าในสมัยอยุธยา

หลังจากเปลี่ยนฐานะจากหัวเมืองพระยามหานครมาเป็นหัวเมืองเอกแล้ว หัวเมืองนครศรีธรรมราชก็สังกัดอยู่ทั้งสมุหพระกลาโหม และสมุหนายก คือถ้าเป็นราชการฝ่ายทหารก็ขึ้นกับสมุหพระกลาโหม ถ้าเป็นราชการฝ่ายพลเรือน ก็ขึ้นอยู่กับสมุหนายก² และคงสภาพเช่นนั้นมาถึงสมัยพระเพทราชา* จึงโปรดให้แบ่งหัวเมืองออกเป็นสองภาค คือให้หัวเมืองที่อยู่เหนือราชธานีขึ้นไปสังกัดสมุหนายก หัวเมืองที่อยู่ทางใต้ราชธานีสังกัดสมุหพระกลาโหม ทั้งนี้เพราะในสมัยพระเพทราชาหัวเมืองคิดกบฏกันมาก จะปล่อยให้สมุหกลาโหมเป็นผู้ปราบปรามฝ่ายเดียวเหลือกำลังที่จะทำได้ ครั้นต่อมาในรัชกาลไหนไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่ก่อนรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ³ สมุหพระกลาโหมมีความผิด จึงโปรดให้ยกหัวเมืองซึ่งสมุหพระกลาโหมว่ากล่าวนั้นไปขึ้นกรมท่า** อยู่ในบังคับบัญชา

¹พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า 513.

²สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 21.

*นายศรี อมาตยกุล ระบุว่าในสมัยพระเจ้าปราสาททองในหนังสือรวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช หน้า 16.

**กรมท่าขึ้นอยู่กับกรมคลัง ตั้งขึ้นในสมัยที่มีชาวต่างประเทศมาติดต่อกับไทยมากในสมัยอยุธยา เพื่อติดต่อเกี่ยวกับเรื่องการค้าและการต่างประเทศ.

ของพระยาโกษาธิบดี เสนาบดีกรมคลังมาจนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในปี พ.ศ. 2325 จึงโปรดให้คืนและแยกหัวเมืองทั้งหมดไปขึ้นอยู่กับทั้งฝ่ายมณฑลไทย, กลาโหม และกรมท่า^{1*} หัวเมืองนครศรีธรรมราชจึงไปขึ้นอยู่กับกรมท่าชั่วระยะหนึ่ง แล้วกลับมาคงขึ้นสมุหพระกลาโหมตามเดิมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

2.5 การตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ปี พ.ศ. 2285

การตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยที่เป็นหัวเมืองพระยามหานคร หรือเมืองประเทศราชนั้นเข้าใจว่ามีพิธีการการแต่งตั้ง เช่นเกี่ยวกับการตั้งเจ้าประเทศราช ในสมัยต่อมา คือมีข้าหลวงเชิญพระราชโองการ ทราพระครูพญา และพระสุพรรณบัตร ออกไปมอบเมืองนครศรีธรรมราชให้แก่เจ้าเมืองคนใหม่² ครั้นต่อมาหัวเมืองนี้ถูกลดฐานะลงเป็นหัวเมืองเอกแล้ว พิธีการตั้งเจ้าเมืองเมืองนี้ก็ยังคงลักษณะเดิมไว้มาก มีที่แตกต่างไปจากเดิมก็คือ มีหนังสือมีเสนาบดีเจ้าสังกัดออกไปด้วย นอกเหนือไปจากข้าหลวงเชิญพระบรมราชโองการตราพระครูพญา และพระสุพรรณบัตร ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากการตั้งพระยาไชยาธิเบศร์ออกไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ในปี พ.ศ. 2285 ซึ่งมีพิธีการดังนี้คือ

โปรดให้ข้าหลวงเชิญพระราชโองการ พระสุพรรณบัตร ทราพระครูพญา และหนังสือฯ พญา โกษาธิบดี ออกไปมอบเมืองนครศรีธรรมราชให้แก่พระยาไชยาธิเบศร์เป็นเจ้าพระยามหานครศรีธรรมราช เมื่อข้าหลวงเชิญพระราชโองการออกไปถึงเมืองใดก็ให้เจ้าเมืองและกรมการเมืองมากราบถวายบังคมพระราชโองการทุกเมืองไป จนกระทั่งถึง

¹สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 21-22.

* ในการแยกหัวเมืองครั้งใหม่นี้คงมอบให้สมุหนายกดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมด เช่นเดิม สำหรับหัวเมืองฝ่ายใต้นั้นให้ขึ้นกับสมุหพระกลาโหม 20 เมือง (ดูหน้า 63-64) ที่เหนือออกนั้นซึ่งเป็นเมืองท่าเสียส่วนมากให้ขึ้นกับกรมท่า

²ทองสุกจรัสริฎาณ จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138 (2319) เล่มที่ 6.

เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อไปถึงเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ก็นำพระราชโองการและ
ตราพระกรุฑาท่าให้ไปบนที่หอที่ปลูกไว้เป็นรูปมณฑป ซึ่งพระปลัดและกรมการเมืองนคร-
ศรีธรรมราชเตรียมไว้ก่อนแล้ว ต่อจากนั้นก็ให้ข้าหลวงเชิญพระราชโองการไปทำพิธี
มอบเมืองให้แก่พระยาไชยาธิเบศร์ เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ในวิหารวัด
พระมหาธาตุ เมืองนครศรีธรรมราช แล้วเจ้าพระยานครศรีธรรมราชคนใหม่
แต่งหนังสือทูลเกล้าถวาย และสิ่งของบรรณาการสำหรับสนองพระราชโองการ แต่ง
หนังสือและสิ่งของสนองหนังสือฯ พญา โกนาธิบดี* และเสียดำธรรมเนียมต่าง ๆ ใน
การที่ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็นเจ้าเมืองอีกประมาณ 300 บาท ก็เป็นอันเสร็จพิธี
โดยย่อ¹

ส่วนสาเหตุที่ทำให้ทางกรุงศรีอยุธยา รื้อฟื้นพิธีการตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช
ขึ้นใหม่ในครั้งนั้น หลังจากที่ตั้งแต่เพียงผู้รั้งเมืองในสมัยพระเพทราชานั้น ไม่พบหลักฐาน
ปรากฏแน่ชัดที่ใด แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่า เป็นเพราะหัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็น
หัวเมืองเอกอยู่ทางภาคใต้เพียงหัวเมืองเดียว มีหน้าที่ในการควบคุมหัวเมืองประเทศราช
มลายู และเป็นผู้รักษาราชอาณาเขตทางค่านั้นด้วย ถ้าไม่ตั้งให้เจ้าเมืองมีอำนาจเต็ม
ตั้งแต่เพียงผู้รั้งก็จะเป็นช่องทางให้เกิดความวุ่นวายขึ้นทางหัวเมืองภาคใต้ได้ อีกประการ-
หนึ่งในระยะดังกล่าวหม่อมเจ้าล้านช้างมอญและม้ายายแคนมาประชิดกับไทย
ทางกรุงศรีอยุธยาจึงมีความจำเป็นจะต้องแต่งตั้งพระยาไชยาธิเบศร์ ผู้มีความจงรักภักดี
ต่อราชธานีนอกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชให้มอญเต็ม เพื่อที่จะได้เตรียมตัวต่อสู้
พม่าที่อาจยกกองทัพมารุกรานไทย เมื่อสามารถควบคุมหัวเมืองมอญได้เรียบร้อยแล้ว²

* แสดงว่าในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ หัวเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นกับกรมท่าแล้ว

¹ ฎารายละเอียดจาก กรมศิลปากร รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช หน้า 161-
165.

² D.G.E. Hall, A History of Southeast Asia. pp. 326-327.

มีข้อสังเกตประการหนึ่งเกี่ยวกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยที่เป็นหัวเมืองชั้นเอกคือ เป็นข้าราชการที่ต้งออกไปราชการนานโดยตรง จึงไม่มีการสืบเชื้อสายกันเป็นเจ้าเมือง ดังปรากฏหลักฐานอยู่ในจดหมายเหตุวันวลิตว่า "...ตำแหน่งเจ้าเมืองของมณฑลนี้ (หมายถึงหัวเมืองนครศรีธรรมราช) ไม่เคยมีการสืบเชื้อสายหากแต่ขึ้นอยู่กับพระราชประสงค์ของพระเจ้าอยู่หัว..."¹ และผู้ที่ออกไปเป็นเจ้าเมืองก็ไม่จำเป็นต้องเป็นบุคคลที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชมาก่อนเลย เช่น ตั้งให้ขุนอินทรเทพ ออกญาเสนาภิมุข และพระยาสุโขทัย² ออกไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช ก่อนสมัยกรุงธนบุรี ได้วิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงมาตลอดเวลาตามลำดับ กล่าวคือ เปลี่ยนแปลงจากทางฝ่ายต่างก็เป็นราชอาณาจักรอิสระต่อกันมารวมเข้าอยู่ในราชอาณาจักรเดียวกัน โดยหัวเมืองนครศรีธรรมราชได้ตกเป็นหัวเมืองขึ้นของกรุงสุโขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงในปี พ.ศ. 1837 ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ทางราชธานีได้หาทางที่จะเข้าควบคุมการปกครองหัวเมืองนี้โดยตรง ซึ่งในที่สุดก็สามารถเข้าควบคุมได้สำเร็จในสมัยพระบรมไตรโลกนาถในปี พ.ศ. 1998 หลังจากนั้นทางราชธานีก็ได้ใช้หัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางทางภาคใต้ของอาณาจักร เพื่อขยายอำนาจและอิทธิพลลงไปทางปลายคาบสมุทรมลายู และควบคุมหัวเมืองเหล่านั้นให้สวามิภักดิ์ต่อทางราชธานีมาตลอดสมัยอยุธยา แต่อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยา กับหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในบางระยะก็ได้เสื่อมทรามลง เนื่องจากเกิดการเปลี่ยนแปลงราชวงศ์ใหม่ขึ้นในอยุธยาโดยที่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชไม่ยอมรับอำนาจของบุคคลผู้ที่ปราบดาภิเษก

¹ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ 29 (จดหมายเหตุวันวลิต) หน้า 73.

² หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354)

ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์องค์ใหม่ เพราะต่างก็เคยเป็นข้าราชการมาด้วยกัน จึงตั้ง
 เมืองไว้ถึงสองครั้งคือในสมัยพระเจ้าปราสาททอง ในปี พ.ศ. 2173 ครั้งหนึ่ง
 และในสมัยพระเพทราชา ในปี พ.ศ. 2230 อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งในที่สุดทางราชธานีก็
 สามารถปราบลงได้ แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของหัวเมืองนครศรีธรรมราชใน
 สมัยอยุธยาได้เป็นอย่างดีว่ามีกำลังและความสามารถที่จะชักศึกก่อราชธานีได้ ถ้า
 เสนาบดีและข้าราชการในอยุธยาไม่สามัคคีกัน ซึ่งทางฝ่ายอยุธยาในฐานะที่เป็นราชธานี
 ก็มองเห็นถึงความสำคัญของหัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นอย่างดีจึงจะเห็นได้จากการตั้ง
 เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจะตั้งแต่เฉพาะข้าราชการที่มีความดีความชอบมาก มีความ
 สามารถสูง และจงรักภักดีต่อราชธานี พิธีการตั้งก็ทำอย่างสมเกียรติ คือจะมีพิธีการ
 คล้าย ๆ กับตั้งเจ้าประเทศราช แม้ว่าหัวเมืองนครศรีธรรมราชจะลดฐานะลงเป็น
 หัวเมืองเอกมานานแล้วก็ตาม ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจเลย ที่หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยา
 ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2310 หัวเมืองนครศรีธรรมราชจึงได้ตั้งตัวขึ้นเป็นชุมนุมอิสระ
 มีอำนาจมากชุมนุมหนึ่ง จึงจะได้กล่าวในบทที่ 2

ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงธนบุรี กับหัวเมืองนครศรีธรรมราช

หลังจากสมเด็จพระเจ้าตากสินตีค่ายโพธิ์สามต้นได้คืนจากพม่าแล้ว ตอนนั้นมี พ.ศ. 2311 นั้นเองพระองค์ก็ได้ตั้งตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ และตั้งกรุงธนบุรีขึ้นเป็นราชธานี ในครั้งนั้นชุมนุมต่าง ๆ ที่ตั้งตัวเป็นอิสระตั้งแต่ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า ยังไม่ยอมรับ การตั้งตนเป็นกษัตริย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสิน รวมทั้งชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช ซึ่ง มีเจ้านครฯ (หนู) เป็นหัวหน้า¹ เจ้านครฯ (หนู) จึงไม่เข้าอ่อนน้อมต่อกรุงธนบุรี คง ตั้งตัวเป็นอิสระปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้งหมดสืบต่อมา

ครั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสิน ยกทัพหลวงลงไปปราบชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ. 2313 เจ้านครฯ (หนู) ในระยะแรกก็ได้ต่อสู้ ครั้นสู้ไม่ได้ก็หลบหนีไปแต่ กองทัพกรุงธนบุรีติดตามจับตัวมาได้ เมื่อถูกจับตัวมาได้เจ้านครฯ (หนู) ก็พิจารณาเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงมีความสามารถมากกว่าตน ก็ยอมอ่อนน้อมเป็นอย่างดีในตอนหลัง สมเด็จพระเจ้าตากสินจึงนำตัวเจ้านครฯ (หนู) เข้ามารับราชการอยู่ในกรุงธนบุรีเสีย ชั่วคราว ให้มียศเพียงพระยามนรศรีธรรมราชสูงกว่ายศเดิมเมื่อครั้งยังเป็นพระปลัด เมืองนครศรีธรรมราช ทางฝ่ายหัวเมืองนครศรีธรรมราชนั้นก็โปรดให้เจ้าปราสุริยวงศ์ พระเจ้าหลาน^๒เชื้อ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่และมีความสามารถคนหนึ่งออกไปเป็นเจ้าเมือง พร้อม ทั้งให้ชาวหลวงบางคนคือ พระยาราชสุภาวดี พระศรีไกรลาศ พระธัญนาถ และชะอ่า ชุมกองทัพกรุงธนบุรีออกไปช่วยราชการ ช่วยกันปกครองรักษาหัวเมืองนครศรีธรรมราช ให้สงบเรียบร้อยสืบมา

¹พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า 619.

ต่อมาเจ้านราสุริยวงศ์ได้ถึงแก่พิราลัยลงในปี พ.ศ. 2319 สมเด็จพระเจ้าตากสิน ทรงพิจารณาเห็นว่าไม่มีใครเหมาะสมที่จะเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคนต่อไปเท่ากับ เจ้านครฯ (หนู) ทั้งทรงไว้วางพระราชหฤทัยในตัวเจ้านครฯ (หนู) มากที่ได้เข้ามารับ ราชการในกรุงธนบุรีด้วยความจงรักภักดี เจ้าหญิงนิมิตาเจ้านครฯ (หนู) ที่ถวายตัว ทำราชการฝ่ายใน ก็มีราชโอรสแล้วคือเจ้าฟ้าชายทัศพงศ์หรือพระพงษ์นรินทร์ จึงโปรดให้ เจ้านครฯ (หนู) กลับออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชอีกครั้งหนึ่ง ทรงตั้งให้เป็นถึง พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) เจ้าประเทศราช¹ ซึ่งการแต่งตั้งเช่นนั้นเป็นการผิดด้วย ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เคยปฏิบัติมาแต่ก่อน* แต่ก็เป็นพระบรมราชโองการของสมเด็จพระเจ้าตากสินเอง ที่พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะมอบอำนาจให้พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) มีอำนาจมากโดยตั้งให้เป็นถึงเจ้าประเทศราช เพื่อให้หัวเมืองแขกมลายูมีความ เกรงกลัว จะได้ไม่ก่อเรื่องยุ่งยากขึ้นทางหัวเมืองภาคใต้

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาให้ถี่ถ้วนก็จะเห็นว่า เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ทั้งสองคนคือ เจ้านราสุริยวงศ์ และพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) มีอำนาจและบทบาท ในการปกครองหัวเมืองนครศรีธรรมราชแตกต่างกันอยู่บ้างบางประการ เช่น เจ้านราสุริยวงศ์ ปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้งหมดตั้งแต่เมืองชุมพรลงไปจดหัวเมืองแขก มลายู แต่พระเจ้านครศรีธรรมราชปกครองแต่บริเวณหัวเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น ซึ่งมีอาณาเขตทางทิศใต้จดเมืองสงขลา** และเมืองพัทลุง ทางทิศเหนือจดเมืองไชยา ทางทิศตะวันออกและตะวันตกจดทะเลทั้งสองด้าน² หรือในสมัยเจ้านราสุริยวงศ์หัวเมือง

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุสมัยกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138 (2319) เล่มที่ 6.

* ที่ว่าผิดประเพณีเพราะแต่เดิมมาหัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นแต่เพียงหัวเมืองเวก เท่านั้น และเจ้าเมืองมีเพียงเจ้าพระยานครศรีธรรมราชเท่านั้น.

** ดูหน้า 47 ประกอบ

² ระเบียบกรมพระยาคำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 หน้า 140.

ปัตตานียอมอ่อนน้อมต่อกรุงธนบุรี แต่กรั้นถึงสมัยพระเจ้านรศรีธรรมราช (หนู) ก็จับตั้ง
แข็งเมืองเป็นตน¹ ซึ่งจะไต่กล่าวอย่างละเอียดในลำดับต่อไป

1. บทบาทของหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยเจ้านครา (หนู) ตั้งตัวเป็นอิสระ

การเสียดกรูศรีอยุธยาครั้งที่สองนั้นแตกต่างไปจากการเสียดกรูครั้งแรกมา
ประการคือ เมื่อมาตีกรุงศรีอยุธยาได้แล้วไม่ได้ตั้งผู้ใดให้เป็นกษัตริย์ปกครองกรุงศรีอยุธยา
หัวเมืองที่ไปไต่เสียดเท่านั้นเมื่อไม่มีกษัตริย์ปกครองทางกรุงศรีอยุธยา ก็กลายเป็นเมือง
อิสระด้วยกันทุกเมือง ที่เป็นหัวเมืองเล็กปกครองตัวเองไม่ได้ก็ยอมอ่อนน้อมอยู่ในอาณา
หัวเมืองใหญ่ที่อยู่ใกล้เคียง ผู้ที่เป็นเจ้าเมืองใหญ่หรือมีกำลังพาหนะผู้คนนับถือมาก ก็ตั้ง
ตัวขึ้นเป็นเจ้าด้วยหวังจะเป็นกษัตริย์องค์ต่อไป ด้วยเหตุดังกล่าวในหัวเมืองไทยที่ไม่เสีย
แก่พม่าในครั้งนั้น จึงมีผู้ตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าถึง 5 ชุมชุมด้วยกัน*

ทางฝ่ายหัวเมืองภาคใต้ในครั้งนั้นมีแต่หัวเมืองนครศรีธรรมราชเพียงหัวเมือง
เดียวที่เป็นหัวเมืองใหญ่ขึ้นเอกมีกำลังอยู่พร้อม เพราะไม่ได้รับความเสียหายจากศึกหน้า
ครั้งเสียดกรูเลย หลวงสิทธิไชยเวร (หนู) ซึ่งออกไปเป็นพระปลัดเมืองนครศรีธรรมราช
ตั้งแก่อนเสียดกรูศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในขณะนั้นได้ดำรงตำแหน่งว่าที่ผู้ว่าราชการเมือง—
นครศรีธรรมราชแทนพระยาราชสุภาวดีเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชก่อนที่ถูกปลดออกจาก
ตำแหน่งเนื่องจากมีความผิด ทราบว่าเสียดกรูศรีอยุธยาแก่พม่าแล้วไม่มีกษัตริย์ปกครอง
กรุงศรีอยุธยา จึงตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าปกครองหัวเมืองนครศรีธรรมราช และขยายอาณาเขต
ออกไปทางใต้ถึงหัวเมืองแควมลายู มีอาณาเขตติดต่อกับเมืองปัตตานี และเมืองไทรบุรี

*ชุมนุมทั้งห้าชุมนุมคือ ชุมชุมเจ้าพระยาพิชัยโลก ชุมชุมพระสังฆราช (เจ้าพระฝาง)
เมืองสวางคบุรี ชุมชุมเจ้านครศรีธรรมราช ชุมชุมเจ้าพิมาย และชุมนุมเจ้าตาก ดู
รายละเอียดได้จากหนังสือ ไทยรบพม่า หน้า 377-383.

¹สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงราชูปถัมภ์ ไทยรบพม่า หน้า 377-383.

ทางเหนือขึ้นมาถึงเมืองปะทิว แขวงหัวเมืองชุมพร¹

การตั้งตัวเป็นใหญ่ของเจ้านครฯ (หนู) ในครั้งนั้นเข้าใจว่าคงจะได้รับการยอมรับจากเจ้าเมืองภาคใต้อื่น ๆ ทั้งหมด เพราะไม่ปรากฏหลักฐานว่าเจ้านครฯ (หนู) ต้องส่งกองทัพออกไปตีเอาเมืองเหล่านั้นมารวมเข้ากับหัวเมืองนครศรีธรรมราชเลย และในภายหลังก็มีหลักฐานพอที่จะทำให้เข้าใจว่าเป็นเช่นนั้น กล่าวคือ เมื่อเจ้าพระยาจักรี (เชก) แม่ทัพกรุงธนบุรียกกองทัพลงไปที่หัวเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองชุมพร และเจ้าเมืองไชยา ไม่ยอมเข้าสวามิภักดิ์ต่อกองทัพกรุงธนบุรี แต่กลับหนีเข้าป่า ซึ่งแสดงว่าเจ้าเมืองทั้งสองเคยสวามิภักดิ์ต่อเจ้านครฯ (หนู) มาก่อนแล้ว ครั้นจะเข้าหากองทัพกรุงธนบุรีก็เกรงจะมีความผิดจึงหลบหนีเข้าป่าเสีย สำหรับเจ้าเมืองสงขลา และเจ้าเมืองพัทลุงนั้นปรากฏหลักฐานแน่นอนว่ายอมสวามิภักดิ์ต่อเจ้านครฯ (หนู) เพราะเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินตีเมืองนครศรีธรรมราชได้ในปี พ.ศ. 2313 นั้นเจ้าเมืองทั้งสองได้หลบหนีไปยังเมืองปัตตานีพร้อมกับเจ้านครฯ (หนู)²

สำหรับเจตนาของเจ้านครฯ (หนู) ที่คิดตั้งตัวเป็นอิสระในครั้งนั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่าต้องการจะเป็นใหญ่ในแผ่นดิน หรือเพียงเพื่อรวบรวมหัวเมืองภาคใต้ให้เป็นปึกแผ่นมีกำลังเข้มแข็งพอที่จะต่อสู้กับพวกแขกมลายูที่ฉวยโอกาสยกกองทัพมาตีหัวเมืองภาคใต้ของไทยในขณะที่ยังเสียกรุง แต่ถ้าวินิจฉัยตามสาาพภูมิศาสตร์แล้ว ชุมนุญเจ้านครฯ (หนู) จะเสียเปรียบชุมนุญอื่น ๆ ถ้าคิดจะขยายอำนาจขึ้นมายึดบริเวณภาคกลางซึ่งอุดมด้วยกำลังคนและเสบียงอาหาร เพราะระยะทางไกลยกกองทัพขึ้นมาลำบากทั้งทางทัพบกและทัพเรือ ถ้าพิจารณาทางด้านกำลังคน ชุมนุญเจ้านครฯ (หนู) อาจจะได้เปรียบในแง่ที่มีกำลังอยู่พร้อมไม่ระส่ำระสายจากศึกพม่าครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 แต่ก็มีจำนวนน้อยกว่าชุมนุญอื่น และมีโอกาสที่จะได้กำลังเพิ่มเติมจากหัวเมืองใกล้เคียงน้อยกว่าชุมนุญอื่น ทั้งนี้

✓ ¹พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
หน้า 614.

²ดู หน้า 627.

เพราะทางหัวเมืองภาคใต้ในสมัยนั้นก็เด่นเกี่ยวกับปัจจุบันนี้ ก็มีคนจำนวนประชากรน้อยกว่าภาคอื่น ๆ ส่วนเรื่องเสบียงอาหารก็เช่นเดียวกัน ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชผลิตข้าวได้พอเลี้ยงตัวได้ แต่ถาปีใดเกิดฝนแล้งหรือฝนตกหนักก็ขาดแคลนข้าวได้* จึงเลือกเปรียบเทียบชุมนุมอื่นบางชุมนุมที่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น ชุมนุมเจ้าทิบสุโลก และชุมนุมเจ้าตาก เป็นต้น เมื่อพิจารณาแยกแยะรายละเอียดออกมาได้เช่นนี้ก็พอจะประเมินได้ว่าโอกาสที่ชุมนุมเจ้านครฯ (หนู) จะเป็นใหญ่ขึ้นในแผ่นดินมีอยู่น้อย และโอกาสที่จะเป็นได้จึงขึ้นอยู่กับความเฉลียวฉลาด ความสามารถของหัวหน้าชุมนุมเป็นส่วนใหญ่ แต่อย่างไรก็ตามชุมนุมเจ้านครฯ (หนู) ก็เป็นชุมนุมที่สร้างความหวั่นวิตกให้แก่ชุมนุมอื่นได้มากเหมือนกัน เพราะเจ้านครฯ (หนู) เป็นที่เคารพนับถือของข้าราชการและประชาชนในหัวเมืองนครศรีธรรมราชมากดังจะเห็นได้จากเมื่อพระเจ้าตากสินทรงจับเจ้านครฯ (หนู) ได้ในปี พ.ศ. 2313 แล้วจึงไม่โปรดให้ประหารชีวิต เพราะเกรงจะมีปฏิกิริยาจากข้าราชการและชาวเมืองนครศรีธรรมราช ดังนั้นเมื่อพระเจ้าตากสินปราบชุมนุมเจ้าพิมายลงได้แล้ว จึงได้มีพระราชประสงค์ที่จะปราบชุมนุมเจ้านครฯ (หนู) เป็นชุมนุมในลำดับต่อไป

ถึงกระนั้นก็ตามการตั้งตัวเป็นใหญ่ทางใต้ของเจ้านครฯ (หนู) ในครั้งนั้นก็มีผลดีต่อคนไทยทางภาคใต้และราชอาณาจักร ส่วนรวมอยู่บางประการ คือ

(1) สามารถรวบรวมคนไทยทางหัวเมืองภาคใต้ขึ้นเป็นปึกแผ่นมั่นคง รบชนะพวกแขกซึ่งถือโอกาสในขณะที่เสียกรุงแก่พม่า ยกกองทัพขึ้นมาตีหัวเมืองไทยทางภาคใต้เป็นผลให้ราชอาณาจักรทางภาคใต้ไม่เสียไปให้แก่พวกแขก

(2) สามารถรวบรวมหัวเมืองภาคใต้เข้ามาอยู่ในอำนาจได้สำเร็จ แต่โดยที่ไม่มีการรบราฆ่าฟันกัน ทำให้ประชาชนทางหัวเมืองภาคใต้มีที่พึ่ง หัวเมืองทางภาคนั้นจึงไม่มีพวกโจรผู้ร้ายเกิดขึ้นชุกชุม บ้านเมืองไม่เป็นจลาจลระส่ำระสาย¹

* คุปต์ที่ 4 หน้า 107-109 ประกอบ

¹ หอสมุดควจิรญาณ จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138 (2319) เลขที่ 6.

2. สมเด็จพระเจ้าตากสินปราบชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช

เมื่อปราบชุมนุมเจ้าฝางซึ่งมีกรมหมื่นเทพพิพิธเป็นหัวหน้าลงได้เรียบร้อยแล้ว* ต่อมาในปี พ.ศ. 2313 สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพิจารณาเห็นว่า ชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราชเป็นชุมนุมใหญ่มีกำลังพร้อมรบพลอยไว้นานจะปราบยากดังเช่นในสมัยพระเพทราชาถึงกล่าวมาแล้วในบทที่ ๑ ดังนั้นพระองค์จึงตกลงพระทัยที่จะยกกองทัพลงไปตีชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราชต่อไป**

ในต้นแรกพระองค์โปรดให้ยกกองทัพเสนาบดีโดยมีเจ้าพระยาจักรี (แขก) พระยามมราช พระยากริพิพัฒน์ และพระยาเพชรบุรี เป็นผู้ควบคุมกองทัพยกลงไปตีเมืองนครศรีธรรมราชทางบก ทั้งนี้เพราะในระยะนั้นเกิดเรื่องวุ่นวายขึ้นทางราชอาณาจักรกับพม่าต้องแบ่งกำลังคนส่วนหนึ่งออกไปปราบ***

*สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงปราบปรามชุมนุมเจ้าฝางก่อน เพราะกรมหมื่นเทพพิพิธหัวหน้าชุมนุมเป็นเชื้อพระวงศ์ราชวงศ์บ้านพลูหลวง มีผู้คนนับถือว่าเป็นเจ้าและเข้าสวามิภักดิ์มากพลอยไว้นานจะมีกำลังเข้มแข็งปราบยาก ทั้งเป็นชุมนุมที่อยู่ใกล้กรุงธนบุรีมากกว่าชุมนุมอื่น ๆ

**ชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราชในครั้งนั้นถึงแม้จะมีข้อได้เปรียบเสียเปรียบชุมนุมอื่นอยู่มาก ถึงกล่าวข้างต้น แต่ก็นับได้ว่าเป็นชุมนุมที่ใหญ่มากชุมนุมหนึ่ง ที่ต้องรีบปราบปรามก่อนเพราะบ้านเมืองยังพริกพร้อมมีผู้คนเสบียงอาหารบริบูรณ์ และสามารถติดต่อซื้อปืนจากต่างประเทศได้ง่าย

***เรื่องวุ่นวายที่เกิดขึ้นในอำเภวนครในครั้งนั้นสืบเนื่องมาจาก นักองคฺตน (พระอุทัยราชา) น้องพระวามาวินดีไปขอกองทัพญวนมาตีเมืองพุทไธเพชร พระรามาริบัติกษัตริย์กับพม่าครองเมืองพุทไธเพชรอยู่ผู้ไม่ได้ พาสัศักรพรรคพวกครอบครัวหนึ่งเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในกรุงธนบุรี จึงโปรดให้พระยาอภัยภักดี (ทองด้วง) กับพระอนุชิตราชา (บุญมา) ยกกองทัพถือพล 2,000 คน ยกไปทางนครราชสีมาหนึ่ง พระยาโกษาธิบดีถือพล 2,000 คน ยกไปทางเมืองปราจีนบุรีอีกทัพหนึ่ง ไปตีเมืองพุทไธเพชรคืนให้แก่พระรามาริบัติ แต่ก็ได้ไม่สำเร็จ (ดูพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า 624 เพิ่มเติม)

เจ้าพระยาจักรีพร้อมด้วยแม่ทัพนายกองทั้งปวงยกกองทัพไปทางเมืองเพชรบุรี เมื่อไปถึงเมืองชุมพร เจ้าเมืองชุมพรผู้มีความรักต่อเจ้านครฯ (หนู) ยังไม่ยอมรับว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นกษัตริย์ที่ถูกต้อง จึงไม่เข้าหากองทัพกรุง และพิจารณาเห็นว่า กองทัพกรุงธนบุรีมีกำลังมากกว่า เหลือกำลังที่จะสู้รบได้ จึงยกครอบครัวหนีเข้าป่า มีแต่นายมันขาวเมืองชุมพรผู้มีความเสียใจ และคิดว่าถึงอย่างไรเสียกองทัพกรุงธนบุรีก็คงจะตีเมืองนครศรีธรรมราชได้สำเร็จ จึงรวบรวมสมัครพรรคพวกเป็นจำนวนมากเข้าหาเจ้าพระยาจักรีผู้เป็นแม่ทัพขอสวามิภักดิ์เป็นข้าราชการ เมื่อมีใบบอกกราบทูลเข้ามา ณ กรุงธนบุรีแล้ว ก็มีพระราชดำรัสโปรดให้มีตราออกไปตั้งนายมันเป็นพระชุมพร¹ เพื่อแสดงให้เห็นน้ำพระทัยอันโอบอ้อมอารีของพระองค์ต่อผู้เข้าสวามิภักดิ์ จะได้เป็นแรงจูงใจให้ผู้อื่นเข้าสวามิภักดิ์ตามนายมันจะได้เป็นกำลังแก่กองทัพกรุงธนบุรีมากขึ้น ซึ่งปรากฏว่าได้ผลเพราะเมื่อกองทัพยกต่อไปถึงแดนเมืองไชยา ก็ทำให้เจ้าเมืองและกรมการเมือง-ไชยามีความเห็นแตกแยกกันเป็น 2 พวกคือ พวกเจ้าเมืองไชยาซึ่งยังมีความจงรักภักดีต่อเจ้านครฯ (หนู) อย่างมั่นคงเห็นว่ากองทัพกรุงมีมากเหลือกำลังจะสู้รบได้จึงหนีเข้าป่าไป แต่พวกหลวงปลัดเห็นว่าถึงอย่างไรเสียกองทัพกรุงธนบุรีก็คงจะมีชัยชนะและเป็นโอกาสดีแล้วที่พวกตนจะได้เป็นเจ้าเมืองและกรมการเมืองไชยาแทนเจ้าเมืองไชยาพรรคพวกที่หนีเข้าป่า หลวงปลัดเมืองไชยาจึงพาพรรคพวกเข้าหาแม่ทัพอย่างนายมัน เจ้าพระยาจักรีรับมีใบบอกเข้ามายังกรุงธนบุรี โปรดให้มีตราออกไปตั้งหลวงปลัดเมืองไชยาเป็นพระยาวิสุทธิภักดี เจ้าเมืองไชยาเป็นการตอบแทนความดีความชอบที่นำเอาสมัครพรรคพวกเข้ามาเป็นกำลังฝ่ายกรุงธนบุรีเป็นจำนวนมาก แล้วเกณฑ์เข้ากองทัพกรุงฯ ยกกองทัพเข้าไปตั้งพักอยู่ในเมืองไชยาชั่วคราว²

ฝ่ายเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ได้ทราบข่าวศึก จึงให้เกณฑ์กองทัพให้กรมการเมือง เมือง นครศรีธรรมราช ออกมาตั้งค่ายรับกองทัพกรุงธนบุรีอยู่ ณ ตำบลท่าหมาก

¹พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
หน้า 624.

²หน้า 624-625.

แขวงเมืองนครศรีธรรมราช กองทัพกรุงธนบุรียกออกจากเมืองไชยาข้ามแม่น้ำตาปี* ไปถึงท่าหมาก ก็เข้าโจมตีค่ายเมืองนครศรีธรรมราช ทางฝ่ายต่างสู้รบกันอย่างหาสามารถ แต่กองทัพกรุงธนบุรีเกิดเสียที เป็นผลให้พระยาเพชรบุรี พละพระยาศรีพิพัฒน์ตายใน ที่รบ หลวงลักษณะนันทบุตรเจ้าพระยาจักรีถูกจับไปได้ เจ้าพระยาจักรีเห็นว่าจะอยู่ดูรบ ต่อไปไม่ไค้คงเสียที่แก่กองทัพเมืองนครศรีธรรมราชแน่ จึงให้รีบถอยกองทัพกลับมาตั้ง อยู่ในเมืองไชยา แต่พระยาขมราชไม่เห็นด้วยเพราะเกรงจะมีความผิด จึงมีใบบอก กลาวโทษเข้ามาว่าเจ้าพระยาจักรี (แขก) เป็นกบฏไม่เต็มใจทำราชการสงคราม¹

สาเหตุที่ทำให้กองทัพกรุงธนบุรีเสียที่แก่กองทัพเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้น พอจะสันนิษฐานได้เป็น 3 ประการคือ

(1) ชุมชุมเจ้านครศรีธรรมราช ในครั้งนั้นเป็นชุมชุมที่เข้มแข็งมาก เนื่องจากสามารถซื้ออาวุธปืนได้จากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก เพราะติดต่อกับ ต่างประเทศได้สะดวกกว่าชุมชุมอื่น ๆ และชุมชุมนี้ไพร่พลยังมีอยู่มากพร้อมดีเพราะไม่ ถูกโจมตีจากพม่าในสงครามครั้งที่แล้ว ๆ มา ทั้งยังได้กำลังเพิ่มเติมจากผู้คนที่หลบหนี พม่าลงไปทางใต้ในสงครามครั้งก่อน ๆ ด้วย

(2) ทางกรุงธนบุรีส่งกองทัพกลงไปตีเมืองนครศรีธรรมราช ไม่มี กองทัพเรือด้วย** จึงทำให้ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชสามารถเกณฑ์คนมาป้องกันเมือง ทางบกได้เป็นจำนวนมาก กองทัพกรุงธนบุรีจึงเข้าชนะไค้ยากและในที่สุดต้องกลับเสียที เพราะช้วนาวุธมีประเศน้อยกว่ากองทัพเมืองนครศรีธรรมราช

*แม่น้ำตาปีในครั้งนั้นยังมีชื่อเรียกกันหลายชื่อ เช่น แม่น้ำหลวง แม่น้ำบ้านคอน แม่น้ำท่าข้าม เป็นต้น เพิ่งได้รับพระราชทานนามว่า แม่น้ำตาปี ในสมัยรัชกาลที่ 6.

¹พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า 625.

** การที่จะยกกองทัพไปตีเมืองนครศรีธรรมราชให้ไค้แน่ จะต้องใช้ทั้งกองทัพบก และทัพเรือ เพื่อเปิดศึกขึ้น 2 ด้าน จึงจะตีหัวเมืองนี้ไค้แต่ไค้โดยง่าย.

(3) กองทัพกรุงธนบุรีที่ส่งออกไปเป็นแตกกองทัพเสนาบตี จึงยอมมีอำนาจที่จะบังคับบัญชาทหารให้เกรงกลัวน้อยกว่าที่หลวง นอกจากนั้นแม่ทัพก็แตกแยกมีความเห็นไม่ตรงกัน เช่นเจ้าพระยาจักรี กับพระยาอมรราช เป็นต้น ทำให้กองทัพกรุงธนบุรีไม่เข้มแข็งเท่าที่ควรจึงเกิดไปเสียที่แตกกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช

ครั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงทราบความในหนังสือบอกพระยาอมรราชแล้ว ทรงเข้าพระทัยทันทีว่า แม่ทัพนายกองทำสงครามไม่สำเร็จแล้วจึงเกิดวิวาทกัน การศึกเมืองนครศรีธรรมราชครั้งนี้เป็นศึกใหญ่เพียงแต่กำลังสติปัญญาและความคิดของเสนาบตีเห็นจะทำไม่สำเร็จ จำเป็นต้องเสี่ยงยกกองทัพหลวงออกไป* เพื่อตีเมืองนครศรีธรรมราชให้โค่นเสียในระยะเวลาอันสั้น ถ้าปล่อยไว้ช้านานจะเสียราชการไปไ้ จึงเสด็จโดยเรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์รับนาวา ยาวสิบเจ็ดวา ปากกว้าง 3 วาเศษ พลกรรเชียง 29 คน พร้อมทั้งแม่ทัพนายกอง พลทหารประมาณ 10,000 คน ออกเรือทางปากน้ำเมืองสมุทรสงคราม การเสด็จพระราชดำเนินทัพหลวงไปตีหัวเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้น ได้รับความยากลำบากมากเพราะกองทัพเรือไปถูกพายุที่ (Depression) ที่ตำบลบางทะเล เรือรบเสียหายแตกจมไปบ้างแต่เป็นส่วนน้อย ส่วนมากหลบหนีพายุเข้าไปอยู่ในอ่าวโคกตัน สมเด็จพระเจ้าตากสินจึงทำพิธีสังเวยบวงสรวงเทพารักษ์ บูรณาทองทะเลมหาสมุทรให้คลื่นลมสงบตามความเชื่อของคนในสมัยนั้น เมื่อคลื่นลมสงบลงเป็นปรกติแล้ว จึงเสด็จพระราชดำเนินทัพหลวงต่อไป¹

*การเสด็จพระราชดำเนินยกกองทัพหลวงออกไปตีเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนี้นับว่าเสี่ยงมากอยู่ เพราะหลังจากพระเจ้าตากสินเสด็จพระราชดำเนินออกไปแล้วก็มีข่าวลือว่าพระเจ้าตากสินไปเสียที่กองทัพเมืองนครศรีธรรมราช เป็นเหตุให้พระยาอภัยภักดี (ทองด้วง) และพระอนุชิตราชา (บุญมา) ซึ่งโปรดให้ยกกองทัพออกไปตีกับพม่าเกรงว่าจะเกิดจลาจลในกรุงธนบุรีจึงได้เลิกทัพโดยพลการ มาตั้งคุมเชิงอยู่ที่เมืองนครราชสีมา (ดูรายละเอียดจากพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า 626-627).

¹สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า 627.

ครั้นเสด็จลงไปถึงเมืองไชยา โปรคให้นำเรือพระที่นั่งเข้าไปจอดที่ท่าชุมเรียง* แล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปยังประทับแรมอยู่บนพลับพลาที่กองทัพนาคกแห่งไว้รับเสด็จ แล้วทรงคิดราชการที่จะเข้าตีเมืองนครศรีธรรมราช ไซ้ทั้งกองทัพบกและทัพเรือ โดย โปรคให้พระยาพิชัยราชาขึ้นไปสมทบกับกองทัพเจ้าพระยาจักรี (แขก) ไปตีเมืองนคร- ศรีธรรมราชทางบก ส่วนทัพหลวงยกลงไปที่ขนานทางเรือ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเข้าใจถึงวิธีการที่ดีเอาเมืองนครศรีธรรมราชให้ไ้โดยง่าย โดยใช้ วิธีคิชนาบเข้าหากันทั้งทัพบกและทัพเรือ

ทางฝ่ายกองทัพบกจัดให้พระยายมราชเป็นกองหน้า ยกข้ามแม่น้ำตาปีที่ท่าข้าม** ไปทางลำพูน*** เข้าตีค่ายเมืองนครศรีธรรมราชที่ตำบลท่าหมากแตกหนีเข้าเมืองไป แล้วยกติดตามไปตั้งค่ายอยู่ที่เขาหัวช้าง ฝ่ายกองทัพหลวงไปถึงปากน้ำเมืองนครศรีธรรมราช แล้วก็เสด็จยกยাত্রาทัพขึ้นบก เข้าตีเมืองนครศรีธรรมราชทันที

ทางด่านเจันครา (หนู) ตั้งให้เจ้าอุปราช (พัฒน์)คุมกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช กองหนึ่งไปตั้งรับทัพหลวงนอกเมืองนครศรีธรรมราชที่ท่าโนรี แต่ก็สู้กองทัพกรุงธนบุรีไม่ได้ เพราะมีกำลังน้อยกว่าจึงแตกถอยหนีเข้าเมือง เจันครา (หนู) พิจารณาแล้วเห็นว่า กองทัพกรุงธนบุรียกมาครั้งนี้เป็นทัพหลวงคิชนาบทั้งกองทัพบกและทัพเรือเห็นที่จะสู้ไม่ได้ เป็นแน่ จึงคิดหนีเอาตัวรอดเพื่อไม่ให้ไพร่พลชาวเมืองต้องเดือดร้อนตามไปด้วย พา สมัครพรรคพวกญาติพี่น้องหลบหนีกองทัพกรุงฯ ไปทางบกลงไปยังเมืองสงขลา หลวงสงขลา

* ปัจจุบันคือท่าที่ตำบลชุมเรียง อำเภอยาไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

** ท่าข้ามคือบริเวณที่ทางรถไฟสร้างสะพานข้ามแม่น้ำตาปีปัจจุบัน ซึ่งอยู่ในตำบลท่าข้าม อำเภอยะนิง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

*** ลำพูน ปัจจุบันเป็นตำบลอยู่ในเขตอำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี

(วิเชียร) ผู้จรรักษ์ก็ต่อเจ้านครฯ (หนู) เป็นอย่างชาก ไค้ฯนี้ก็ไปยังเมืองเพา
แขวงเมืองสงขลา เพื่อหนีลงไปอาศัยอยู่กับพระยาปัตตานี ในเมืองปัตตานี¹

สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงช้างพลายเพชร ช้างทรงของเจ้านครฯ (หนู) ที่ปลอย-
ทิ้งไว้เสด็จพระราชดำเนินนำกองทัพหลวงเข้าเมืองนครศรีธรรมราชได้โดยง่าย แม่ทัพ
นาชองตามเสด็จพระราชดำเนินทันบ้างไม่ทันบ้าง เนื่องจากไม่ทราบข่าวเจ้านครฯ (หนู)
หนีออกจากเมืองไปแล้ว แม่ทัพนายกองที่ตามไปทันจับได้รักษา ญาติวงศ์สวณเหล่าระแวกหนึ่งบาง
บริวารของเจ้านครฯ (หนู) เจ้าอุปราช (พัฒน์) และกรมการเมือง พร้อมทั้งทรัพย์สิน
สิ่งของต่าง ๆ ทองเงิน เครื่องรูปโลกเป็นจำนวนมากนำเข้ามาถวายสมเด็จพระเจ้าตากสิน

ครั้นแม่ทัพนายกองทัพบกทัพเรือมาถึงพร้อมกันแล้ว จึงมีพระราชดำรัสถามถึงโทษ
แก่ทัพนายกองที่ตามเสด็จไม่ทันในขณะทำการสู้รบ แล้วโปรดให้เจ้าพระยาจักรี (แขก) และ
พระยาพิชัยราชา ซึ่งตามเสด็จพระราชดำเนินในขณะสู้รบไม่ทันให้เร่งยกกองทัพมาทัพเรือ
ติดตามจับเอาตัวเจ้านครฯ (หนู) ให้ได้ ถ้าจับไม่ได้ จะให้ลงพระราชอาญาถึงสิ้นชีวิต
แล้วเสด็จพระราชดำเนินทัพหลวงทางเรือลงไปประทับอยู่ในเมืองสงขลา

เจ้าพระยาจักรี และพระยาพิชัยราชาติดตามเจ้านครฯ (หนู) ไปถึงเมืองถลาง
แขวงเมืองสงขลา จับจีนและแขกมาสืบถามไถ่ความว่า เจ้านครฯ (หนู) หนีลงไปอาศัย
พระยาปัตตานีและพระยาพัลลภ และหลวงสงขลา (วิเชียร) แม่ทัพทั้งสองจึงให้หนังสือ
ลงไปถึงพระยาปัตตานีให้ส่งตัวเจ้านครฯ (หนู) กับพรรคพวกขึ้นมาถวายโสด ถ้าไม่ส่งตัว
จะยกกองทัพลงไปตีเมืองปัตตานี พระยาปัตตานีกลัวบ้านเมืองจะเสียหายจึงยอมส่งตัวเจ้านครฯ
(หนู) และพรรคพวก* มอบให้เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาจักรีและพระยาพิชัยราชา
นำคนโทษทั้งขลงเรือรบขึ้นมาถวายที่เมืองสงขลา ครั้นแล้วเสด็จพระราชดำเนินทัพหลวง
กลับขึ้นมาประทับอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า 627.

* พรรคพวกเจ้านครฯ (หนู) ที่ติดกับตัวส่งมาครั้งนั้นมี พระยาพัลลภ หลวงสงขลา
เจ้าพัฒน์ เจ้ากลาง และบุตรภรรยาภักษุภักตามอื่น ๆ อีก.

เสร็จงานสมโภชพระบรมสารีริกธาตุแล้ว โปรดให้เสนาบดีและลูกขุนปรึกษา โทษเจ้านครฯ (หนู) และพรรคพวก ลูกขุนปรึกษากันแล้วตกลงเป็นเอกฉันท์ว่า เจ้านครฯ (หนู) มีความผิดฐานเป็นกบฏมีโทษถึงประหารชีวิต แต่สมเด็จพระเจ้าตากสินไม่ทรงเห็นด้วย มีคำรัสให้นำตัวเจ้านครฯ (หนู) ขึ้นมาให้ถึงกรุงธนบุรีเสียก่อนจึงปรึกษาโทษใหม่

การที่สมเด็จพระเจ้าตากสินโปรดให้คุมตัวเจ้านครฯ (หนู) ขึ้นมาพิจารณาโทษ ในกรุงธนบุรีครั้งนั้น เข้าใจว่าเป็นเพราะพระองค์ต้องการให้เจ้านครฯ (หนู) มีเวลาที่จะปฏิบัติตนเพื่อลบล้างความผิดของเจ้านครฯ (หนู) ลงไปบ้าง และมีเวลาที่พระองค์จะได้พิจารณาหาเหตุผลลบล้างความผิดให้แก่เจ้านครฯ (หนู) เพราะพระองค์ทราบว่า เจ้านครฯ (หนู) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชที่ข้าราชการและชาวเมืองทั้งในหัวเมือง นครศรีธรรมราชและหัวเมืองใกล้เคียงอื่น ๆ เคารพนับถือมาก จึงคิดหาทางช่วยชีวิต เจ้านครฯ (หนู) ไว้เพื่อเอาใจข้าราชการและชาวเมืองนครศรีธรรมราชและเมือง ใกล้เคียงอื่น ๆ เช่น เมืองพัทลุง และเมืองสงขลา เป็นต้น

นอกจากนั้นในขณะที่ประทับอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช สมเด็จพระเจ้าตากสิน ยังได้โปรดให้มีกฎประกาศทั่วทั้งกองทัพห้ามไพร่พลไทยจีนทั้งปวงไม่ให้ฆ่าโคกระบือและ ช่มเหงสมณะชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ให้ได้รับความเดือดร้อน แสดงว่าพระองค์ทรง เข้าพระทัยถึงจิตใจของชาวเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นผู้แพ้เป็นอย่างดี เพราะถ้า ปลอຍให้กองทัพไปช่มเหงสมณะชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์แล้ว พระองค์ก็จะไม่ได้รับการ สนับสนุนจากชาวเมืองเหล่านั้น และอาจกลายเป็นปฏิปักษ์ต่อพระองค์ด้วย นอกจากนั้น สมเด็จพระเจ้าตากสินยังได้โปรดให้สังฆาริธรรมการไปนิมนต์พระสงฆ์สามเณรเถรวิหัว ทั้งเมืองมาพร้อมกันแล้ว ถวายข้าวสารองค์ละถัง เงินตราองค์ละบาทเพื่อแสดงถึง น้ำพระทัยที่โอบอ้อมอารีอันแท้จริงของพระองค์ให้ปรากฏเห็นชัดต่อชาวเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งผลปรากฏว่าในที่สุดพระองค์สามารถเอาชนะใจชาวเมืองนครศรีธรรมราชผู้ปราชัยได้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

สำเร็จ เพราะสามารถเกณฑ์ให้ข้าราชการและชาวเมืองนครศรีธรรมราช ช่วยกัน
ต่อเรือรบได้เพิ่มเติมเป็นจำนวนถึง 100 ลำเศษในชั่วระยะเวลาเพียง 3-4 เดือน
และยังได้ปฏิสังขรณ์อุโบสถวิหารการเปรียญระเบียงศาลาฤๅณในวัดหลายวัดจนเสร็จ
เรียบร้อยอีกด้วย เพื่อแสดงให้ว่าพระองค์ทรงจนพระทัยที่จะทำนุบำรุงพระศาสนา¹

เมื่อเสร็จราชการทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ก็เสด็จพระราชดำเนิน
ทัพหลวงกลับขึ้นมายังกรุงธนบุรี ในครั้งนั้นได้โปรดให้ราชบัณฑิตจัดพระไตรปิฎกใน
เมืองนครศรีธรรมราชลงเรือเชิญขึ้นมาจากล่องไว้ในกรุงธนบุรีให้ครบทุกคัมภีร์แล้วจึงเชิญ
ออกไปส่งไว้ที่เมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม ทั้งนี้เพราะพระไตรปิฎกในกรุงศรีอยุธยา
ถูกพม่าเผาทำลายเสียหายไปมาก ทั้งยังได้โปรดให้สังฆาริออกไปนิมนต์พระอาจารย์ศรี
วัดกะเนงเชิง * ซึ่งหลบหนีพม่าลงไปอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช ขึ้นมายังกรุงธนบุรี
พร้อมด้วยพระสงฆ์สามเณรศิษย์ของพระอาจารย์ศรีทั้งหมด และโปรดให้ทั้งพระอาจารย์ศรี
เป็นสมเด็จพระสังฆราช¹ แสดงว่าการเสียดกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 นั้นทางกรุงศรีอยุธยา
ได้สูญเสียเกือบทุกอย่าง แม้แต่พระศาสนาก็เสื่อมทรามลงมาก ต้องนำพระไตรปิฎกและ
พระอาจารย์ศรีมาจากเมืองนครศรีธรรมราช มาสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง
ขึ้นใหม่ในกรุงธนบุรี ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาในสมัยกรุงธนบุรีจึงได้หลักธรรมและบรมพุท
มาจากหัวเมืองนครศรีธรรมราชมาสืบทอดอายุให้ยืนยาวมาจนถึงปัจจุบันอีกครั้งหนึ่ง

ส่วนเจ้านครฯ (หนู) นั้นก็ทรงอภัยโทษให้ปลดออกจากพันธนาการแล้วรับ
พระราชทานนำพระพิพัฒน์สัตยาอยู่รับราชการในกรุงธนบุรี แต่ให้มียศเพียงพระยานครฯ
(หนู) พระราชทานบ้านเรือนให้อยู่อาศัยเป็นอย่างดี² ทั้งนี้เพราะทรงถือว่าเจ้านครฯ
(หนู) ไม่ไ้เป็นกบฏคิดร้ายต่อพระองค์ เพียงแต่ต่างคนต่างตั้งตัวเป็นใหญ่ในเวลา
บ้านเมืองเป็นจลาจล ยังไม่เคยเป็นข้าเป็นเจ้ากันมาก่อน จะเอาโทษเจ้านครฯ (หนู)

* วัดกะเนงเชิง เป็นวัดใหญ่อยู่ในกรุงศรีอยุธยา.

¹ สมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า 627-
628.

² ก.

ฐานกบฏนั้นไม่ถูกต้อง¹ ซึ่งเข้าใจว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงมีนโยบายเช่นเดียวกันนี้ กับเกือบทุกชุมนุมที่พระองค์ปราบได้ ยกเว้นชุมนุมเจ้าพิมายชุมนุมเดียวที่มีหัวหน้าชุมนุม คือกรมหมื่นเทพพิพิธ เริ่มเชื่อพระวงศ์มาก่อน จะปล่อยให้มีชีวิตอยู่อีกต่อไปไม่ได้จะเป็นอันตรายต่อฐานะของพระองค์ได้ จึงโปรดให้ประหารชีวิตเสีย

ทางฝ่ายหัวเมืองนครศรีธรรมราชนั้น โปรดให้พระเจ้าหลานเธอเจ้านรา-
สุริยวงศ์เป็นเจ้าเมือง และโปรดให้พระยาราชสุภาวดี พระศรีไกรลาศ พระชัยนาท
และพระชะอำข้าหลวงคุมกองทัพกรุงธนบุรีอยู่ช่วยกันรักษาเมืองนครศรีธรรมราชให้
เป็นปกติสุขสืบต่อมา²

3. สมัยเจ้านราสุริยวงศ์เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

เจ้านราสุริยวงศ์มีพระนามเดิมอย่างไรไม่ปรากฏ* มีหลักฐานปรากฏอยู่
แต่เพียงว่า ณ วันจันทร์ เดือน 7 แรมค่ำหนึ่ง จ.ศ. 1131** โปรดให้ตั้งพระเจ้า-
หลานเธอสามองค์เป็นเจ้านราสินธุมีเจ้านราสุริยวงศ์องค์หนึ่ง เจ้านราลักษณหนึ่ง
เจ้าประทุมไพจิตอีกองค์หนึ่ง³ การที่เจ้านราสุริยวงศ์ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าใน
ครั้งนั้น แสดงว่าเจ้านราสุริยวงศ์เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถสูงคนหนึ่ง และคงมี

¹สมเด็จพระนารายณ์ฯ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2
เล่ม 1 หน้า 140.

²ท้องสมุทวชิรญาณ จกหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138 (2319) เลขที่ 6.

*ในหนังสือราชสกุลวงศ์ กล่าวถึงเจ้านราสุริยวงศ์ไว้สั้น ๆ ว่า เป็นพระเจ้า-
หลานเธอชั้นผู้ใหญ่และได้รับการสถาปนาเป็นเจ้าพระนครศรีอยุธยา แต่ยังมีได้ตั้งวงศ์ใหม่
ใหม่นั้นคง ก็เสด็จทิวงคตเสียในปี พ.ศ. 2319 และไม่ปรากฏหลักฐานว่าจะมีราชสกุล
สืบต่อมาหรือไม่ประการใด

**ตรงกับปี พ.ศ. 2312

³สมเด็จพระนารายณ์ฯ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 หน้า 140.

อายุมากพอที่จะจัดเป็นพระเจ้าหลานเธอชั้นผู้ใหญ่ได้แล้ว เพราะในปีต่อมาคือในปี พ.ศ. 2313 ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านราสุริยวงศ์ออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชทั้งกล่าวมาแล้วข้างต้น

ส่วนปัญหาที่ว่าเจ้านราสุริยวงศ์ปกครองหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในฐานะหัวเมืองเอกหรือเจ้าประเทศราชนั้นไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด ถ้าพิจารณาตามยศซึ่งเป็นเจ้า และดินแดนที่อยู่ในความรับผิดชอบคือตั้งแต่ชุมพรลงไปจนถึงเมืองมลายู กับภาวะเหตุการณ์ของบ้านเมืองในขณะนั้นแล้ว ทำให้เข้าใจว่าเจ้านราสุริยวงศ์ปกครองหัวเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นในฐานะที่เป็นเจ้าประเทศราชมากกว่าในฐานะหัวเมืองเอก ถึงแม้ว่าหัวเมืองนครศรีธรรมราชจะมีฐานะเป็นหัวเมืองเอกมาแล้วตั้งแต่สมัยพระบรมไตรโลกนาถก็ตาม

อีกประการหนึ่งถ้าดูตามความรับผิดชอบแล้ว อาณาบริเวณที่อยู่ในความรับผิดชอบของเจ้านราสุริยวงศ์มีกว้างขวางมากเท่ากับภาคหนึ่งในปัจจุบันนี้ จึงแสดงให้เห็นเจ้านราสุริยวงศ์ผู้นี้จะต้องเป็นผู้ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงไว้วางพระราชหฤทัยมาก จึงโปรดให้ออกไปสำเร็จกิจการการแทนพระองค์ต่างพระเนตรพระกรรณในอาณาบริเวณที่กว้างขวางมากถึงเพียงนั้นในยามที่บ้านเมืองยังเป็นजारวุ่นวายอยู่ ซึ่งทำให้เข้าใจว่าคงจะเป็นระบอบราชาธิปไตยของสมเด็จพระเจ้าตากสินด้วยที่พระองค์ต้องการให้เจ้านราสุริยวงศ์มีอำนาจมากเพียงพอที่จะควบคุมหัวเมืองทั้งหมดในภาคใต้ที่มีความสงบเรียบร้อยไม่ให้เกิดปัญหายุ่งยากวุ่นวายกลายเป็นสมรภูมิขึ้นอีกด้านหนึ่ง ซึ่งก็เป็นไปตามพระราชประสงค์เพราะปรากฏว่านอกจากเจ้านราสุริยวงศ์จะมีความสามารถปกครองหัวเมืองภาคใต้ให้เรียบร้อยก็ได้ เจ้านราสุริยวงศ์ยังมีอิทธิพลขยายลงไปถึงหัวเมืองแขกมลายูบางเมือง เช่น เมืองปัตตานี เป็นต้น กล่าวคือ หัวเมือง-
 ✓ ปัตตานียอมเข้าสวามิภักดิ์ต่อกรุงธนบุรีในปี พ.ศ. 2313 ปีแรกที่เจ้านราสุริยวงศ์

ออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชนั้นเอง ดังปรากฏข้อความในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า "... ครั้นถึงวันพฤหัสบดี เดือน 11 ขึ้น 2 ค่ำ จ.ศ. 1132 (พ.ศ. 2313) มีใบบอกขึ้นไปแก่กรุงธนบุรีว่า* แยกเมืองตานีเข้าสู่พระบรมโพธิสมภาร ถวายดอกไม้ทองเงิน..."¹ และเจ้านราสุริยวงศ์สามารถควบคุมให้เมืองปัตตานีและ หัวเมืองภาคใต้อื่น ๆ ส่งบริวารมาตลอดระยะเวลาที่พระองค์ปกครองหัวเมือง-
นครศรีธรรมราช

แต่เป็นที่น่าเสียดายที่พระองค์มีพระชนมายุสั้น ปกครองเมืองนครศรีธรรมราช ได้เพียงประมาณ 6 ปี ก็ถึงแก่พิราลัยโดยไม่ทราบสาเหตุที่เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อ วันศุกร์ เดือน 11 ขึ้น 3 ค่ำ พ.ศ. 2319² แต่อย่างไรก็ตามก็ยังนับได้ว่าเป็น พระปรีชาญาณอันฉลาดของสมเด็จพระเจ้าตากสินที่สามารถเลือกส่งบุคคลจากราชธานี ออกไปปกครองหัวเมืองนครศรีธรรมราช และหัวเมืองภาคใต้ทั้งหมดให้ส่งบริวารมาไต่หลายปี จนไม่ต้องเป็นพระราชบุตรต่อพระองค์เลย ในระยะเวลาที่พระองค์ ยังต้องดิ้นรนทำศึกสงครามทางบ้านอื่น ๆ อยู่ตลอดเวลา

4. สมัยพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินทราบข่าว เจ้านราสุริยวงศ์เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ถึงแก่พิราลัยลงในปี พ.ศ. 2319 แล้ว พระองค์ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ เจ้านครฯ (หนู) กลับออกไปปกครองเมืองนครศรีธรรมราชใหม่อีกครั้งหนึ่งโดยทันที

*ในขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสิน เสด็จพระราชดำเนินทัพล่วงขึ้นไปปราบ ชุมชุมเจ้าพระฝาง เมืองสวางกบุรีอยู่

¹พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
หน้า 631.

²ก. หน้า 680.

ไม่เว้นว่างเวลาให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชว่างเจ้าเมืองนานนัก เพราะอาจเกิดเหตุวุ่นวายขึ้นเมื่อใดก็ได้ แต่ในการตั้งเจ้านครฯ (หนู) ออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นเข้าใจว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินไม่ไว้วางพระราชหฤทัยในตัวเจ้านครฯ (หนู) มากเท่าเจ้านราสุริยวงศ์ เพราะพระองค์เกรงว่าตามอบอำนาจให้เจ้านครฯ (หนู) มีอำนาจมากและปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้งหมดอย่างเจ้านราสุริยวงศ์แล้ว ก็อาจจะเล็งอำนาจทำให้เกิดเหตุวุ่นวายขึ้นได้ จึงโปรดตั้งให้เจ้านครฯ (หนู) เป็นพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) มีอำนาจอย่างเจ้าประเทศราช¹ แต่โปรดให้พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ปกครองแต่เพียงเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อครั้งเป็นหัวเมืองเอกในสมัยอยุธยาเท่านั้น คือมีอาณาเขตทางทิศเหนือจดเมืองไชยา* ทางทิศใต้จดเมืองพัทลุงและเมืองลงขลา** ทางทิศตะวันออกและตะวันตกจดทะเลทั้งสองด้าน²

4.1 การตั้งเจ้านครฯ (หนู) เป็นพระเจ้านครศรีธรรมราช

พิธีการตั้งเจ้านครฯ (หนู) เป็นพระเจ้านครศรีธรรมราชในครั้งนั้นจะมีพิธีการตั้งคล้ายกันกับพิธีการตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยที่เป็นหัวเมืองเอกในสมัยอยุธยาอยู่หลายอย่าง กล่าวคือ มีข้าหลวงเชิญพระราชโองการตราพระครุฑพ่าห์และพระสุพรรณบัตรออกไปมอบเมืองให้เจ้าเมืองคนใหม่เหมือนกัน แต่ไม่มีสารกราจาก ฯพณฯ โภษาธิปัตย์ ถึงเจ้าเมืองและกรมการเมืองอย่างในสมัยอยุธยาตอนปลาย

¹ หอสมุดควจิรวิธาน จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138 (2319) เลขที่ 6.

* ในระยะนั้นแม่น้ำตาปี เป็นเส้นกันเขตแดนระหว่างเมืองไชยา กับเมืองนครศรีธรรมราช

** เมืองสงขลาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช มาตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยา ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. 2320 พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) เกิดวิวาทกับผู้ว่าราชการเมืองสงขลา (เหยียง) จึงโปรดให้ยกเมืองสงขลาขึ้นตรงกับกรุงธนบุรีในปีเดียวกันนั้น (ดู "พงศาวดารเมืองสงขลา" ประชุมพงศาวดารเล่ม 3 หน้า 35-39 ประกอบ)

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 หน้า 146.

จึงเป็นการแต่งตั้งโดยตรงไปจากสมเด็จพระเจ้าตากสิน¹ ทำให้เข้าใจว่าหัวเมือง-
นครศรีธรรมราชในสมัยพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ขึ้นตรงต่อสมเด็จพระเจ้าตากสิน
โดยตรง ส่วนรายละเอียดในพิธีการตั้งนั้นเหมือนกันกับสมัยอยุธยาทุกอย่าง ที่แตกต่าง
ออกไปและน่าสนใจมากก็คือ พระราชโองการและพระสุพรรณบัตร ซึ่งในสมัยอยุธยา
ไม่พบหลักฐานว่ามีข้อความอย่างไร แต่ในการตั้งเจ้านครฯ (หนู) ในครั้งนั้นมีข้อความ
ดังนี้*

ในพระราชโองการตั้งเจ้านครฯ (หนู) เป็นพระเจ้านครศรีธรรมราช มี
ข้อความดังนี้คือ "... พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถ อิศวรมนารถบพิตรพระเจ้า-
อยู่หัว ทรงทเพียรราชธรรมอนันตสัมภาราภิเษกเอกอุคม บรมจักรพรรดิสุนทรธรรมนิภา
บรมนารถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาตรัสเอาพระยานคร เป็นเจ้าชั้นที่สาม
นามขัตติยราชนิคมสมมติให้สวรรค พระเจ้านครศรีธรรมราช..."²

ส่วนในพระสุพรรณบัตรนั้น ออกนามพระเจ้านครศรีธรรมราชว่า ...
"... ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้พระยานครขึ้นเมืองเป็นเจ้าชั้นที่สาม นามขัตติย-
นิคมสมมติให้สวรรค พระเจ้านครศรีธรรมราชแตกไป ณ วันอาทิตย์ เดือน 11
ขึ้น 3 ค่ำ จ.ศ. 1138 ปีวอก อัฐศก ..." ³

และเมื่อข้าหลวงเชิญพระราชโองการ ทราบพระครูเทพาต์และพระสุพรรณบัตร
ออกไปมอบเมืองเสร็จเรียบร้อยแล้ว ตอนขากลับพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู)

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138 (2319) เลขที่ 6.

* คู่มือที่ 1 หน้า 27-28 ประกอบ

² ค. และองค์การคำคุณสภา "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 2" ประชุมพงศาวดาร
เล่ม 2 หน้า 203.

³ ค.

จะต้องมีหนังสือตอบกลับมาเรียกว่า หนังสือของพระราชโองการ ซึ่งมีข้อความดังนี้

"ข้าพระพุทธเจ้า พระเจ้านครศรีธรรมราช ขอกราบถวายบังคมทูลพระกรุณาแด่พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระอนันตคุณอันมหาประเสริฐ ถวายขุนวิเศษนุชิตกรมคลัง ขุนสกลมณเฑียรกรมวัง นายเทียรฆราชอาลักษณ์

นายจิตบำเรอ แวงซ้าย }
นายบัลลังกูษรุ แวงขวา } แวงจุลลังคบาท จำทูลพระราชโองการ และตราพระกรุพาท พระสุวรรณบัตร เสด็จออกไปพระราชทานมอบเมืองให้ข้าพระพุทธเจ้า ทรงพระนาม-
ขัตติยราชนิคมสมมติไศสวรย์ เจ้าขัตติสีมาเมืองนคร-
ศรีธรรมราชเสร็จแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าเชิญพระราชโองการ และตราพระกรุพาทเสด็จกลับโดยขุนวิเศษนุชิตกรมคลัง ขุนสกลมณเฑียรกรมวัง นายเทียรฆราชอาลักษณ์

นายจิตบำเรอ แวงซ้าย }
นายบัลลังกูษรุ แวงขวา } แวงจุลลังคบาท เข้ามากราบถวายบังคมแด่พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบถวายบังคมทูลพระกรุณาแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว"¹

เมื่อการตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราชครั้งนี้เป็นการแต่งตั้งจากสมเด็จพระเจ้าตากสินโดยตรงไม่ใช่เสนาบดีรับสนองพระบรมราชโองการในการแต่งตั้งหรืออย่าง

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138 (2319) เลขที่ 8/3 และศึกษาภัณฑ์พานิช "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 2" ประชุมพงศาวดารเล่ม 2 หน้า 208.

สมัยกรุงศรีอยุธยา* หรือสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งจะได้อธิบายในบทต่อไป จึงนับได้ว่าเป็นการยกหัวเมืองนครศรีธรรมราชจากหัวเมืองเอกกดับไปเป็นเมืองประเทศราชอย่างก่อนสมัยพระบรมไตรโลกนาถอย่างแท้จริง ส่วนการบังคับบัญชานั้นเข้าใจว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงบังคับบัญชาโดยตรงโดยผ่านทางกรมวัง**

ครั้นตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราชเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็โปรดให้ตั้งคณะเสนาบดีเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งประกอบด้วย พระยากลาโหม พระยาโกษา พระอุไทยธรรม พระส่วย ออกไปช่วยทำราชการรักษาเมืองนครศรีธรรมราชด้วยเจ้าพระยานครศรีธรรมราช¹ พระราชทานสิ่งของต่าง ๆ ให้แก่เสนาบดี ข้าเฝ้า และมหาดเล็กของพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ตามฐานานุรูป และโปรดให้เจ้าพระยาอินทวงศา อัครมหาเสนาบดีคุมเรือรบถือพล 500 คน ลงไปส่งข้าหลวงจำหูลพระราชโองการ และช่วยชำระส่วยอากรในเมืองนครศรีธรรมราช และหัวเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งต้องส่งเข้ามายังท้องพระคลังหลวงในกรุงธนบุรีให้เสร็จเรียบร้อยด้วย เพื่อเป็นกำลังราชการแก่กรุงธนบุรีต่อไป²

ส่วนความดีความชอบที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านครฯ (หนู) กลับมียศขึ้นเป็นพระเจ้านครศรีธรรมราช เทียบยศเท่ากับเจ้าประเทศราชชั้นสูงและตั้ง

* ภูมิ 1 หน้า 27-28 ประกอบ

** การบังคับบัญชาหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยกรุงธนบุรีไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าอยู่ในอำนาจของกรมใด แต่ถาพพิจารณาจากความเหมาะสมแล้วควรจะเป็นกรมวัง เพราะอยู่ใกล้ชิดของพระมหากษัตริย์

¹ หอสมุดชิรญาณ จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138 (2319) เลขที่ 8/1.

² ก.

เสนาบดีในเมืองนครศรีธรรมราชได้เหมือนกับกรุงศรีอยุธยา มีกล่าวไว้ในกฎ
พระบรมราชโองการตั้งเจ้านครฯ (หนู) เป็นพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ถึง
ต่อไปนี้คือ

"ด้วยทรงพระกรุณาอารีตเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ครั้นพระนคร—
ศรีอยุธยาเสียแก่พม่าข้าศึกแตกก่อน ฝ่ายกรมการพลเมืองเมืองนคร
หาที่พึ่งไม่ ยกปลัดเมืองขึ้นผ่านแผ่นดินเป็นเจ้าฉันทเสมา ก็ได้
พึ่งพาอาศัย สืบประยูรชชิงชังชนะแขกข้าศึก ถ้าหาไม่ฉันทเสมา
ก็จะสาละวนเป็นไป ความชอบมีอยู่กับแผ่นดิน ฝ่ายศักดิ์กษัตริย์ภาพ
คงชิตยราชผู้หนึ่ง ครั้นนี้ราชธิดาก็ได้ราชโอรส ฝ่ายพระยานกร
ก็ได้ไปตามเสด็จพระราชาเนน ช่วยทำการประยูรชชิงชัยหมั่น
พม่าข้าศึก ครั้นจะเอาไว้ให้บังกับพลช่วยราชการแผ่นดินพระนคร—
ศรีอยุธยาก็เป็นฝ่ายเป็นท้าวอยู่เสร็จสิ้น ประการหนึ่งก็มีมหาสงคราม
แต่ 20-30 คน หาต้องการที่อยู่ไม่ ฝ่ายเจ้านราสุริยวงศ์
สรวรรย์ครรโลควรรให้ไปบำรุงพระเกียรติยศตนเองพระเดชพระคุณ
แทนเจ้านราสุริยวงศ์สืบไป และซึ่งจะบำรุงพระเกียรติยศนั้น
ฝ่ายพระยานกรเคยผ่านแผ่นดินเป็นเจ้าฉันทเสมาอยู่แล้ว ก็ให้
ผ่านแผ่นดินเป็นเจ้าฉันทเสมาฝ่ายซึ่งผู้ผ่านแผ่นดินเป็นเจ้าฉันทเสมา
สืบมาแต่ก่อนนั้น เหมือนกันกับพระยาประเทศราชประเวณี
คู่เคียงกัน..."¹

เหตุผลสำคัญที่โปรดให้ตั้งเจ้านครฯ (หนู) เป็นพระเจ้านครศรีธรรมราชใน
ครั้งนั้นจึงอยู่ในประเด็นที่ว่า เจ้านครฯ (หนู) มีความดีความชอบมาากตั้งแต่เกิด

¹ หอสมุดควชิรญาณ จกษณายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138 (2319)

เป็นเจ้าชั้นทเสมารักษาราชอาณาเขตทางภาคใต้ไว้ไม่ให้ตกไปเป็นของพวกแขกมลายู ภายหลังเมื่อนำตัวเข้ามารับราชการในกรุงธนบุรีก็มีความชอบที่ได้ตามเสด็จพระราชา-
 ดำเนินในราชการสงครามกับพม่าหลายครั้ง เจ้าหญิงฉิมอิคาเจ้านครฯ (หนู) ที่เจ้านครฯ
 (หนู) ถวายให้เข้ารับราชการฝ่ายในพระบรมราชวังสมเด็จพระเจ้าตากสินก็ได้พระราชโอรส
 แล้ว คือเจ้าฟ้าชายทัศ พงศ์ หรือพระพงษ์นรินทร์ ฝ่ายเจ้านครฯ (หนู) ก็เคยปกครอง
 หัวเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะเป็นเจ้ามาแล้ว มีศักดิ์และอนุภาพมากพอที่จะเป็น
 เจ้าประเทศราชได้ จึงโปรดให้สถาปนาเจ้านครฯ (หนู) ขึ้นเป็นพระเจ้านครศรีธรรมราช
 ให้มีฝ่ายหน้าและฝ่ายในเช่นเดียวกับเจ้าประเทศราชชั้นสูง *¹

แต่อย่างไรก็ตามมีประเด็นที่น่าพิจารณาว่า การที่สมเด็จพระเจ้าตากสินยกย่อง
 บุคคลธรรมดา เช่น เจ้านครฯ (หนู) ขึ้นเป็นเจ้านั้น คงจะเป็นการกระทำเพื่อสนับสนุน
 ฐานะส่วนพระองค์ด้วย เพราะสมเด็จพระเจ้าตากสินได้ตั้งตนขึ้นเป็นกษัตริย์โดยที่พระองค์
 มิได้เป็นเชื้อพระวงศ์มาก่อนเลย ย่อมมีเสนาบดีและข้าราชการผู้ใหญ่หลายคนไม่เห็นด้วย
 เมื่อพระองค์ยังมีอำนาจอยู่ก็ไม่มีใครกล้าหักท้วง แต่เมื่อพระองค์เสื่อมอำนาจและความ
 นิยมในหมู่เสนาบดีและข้าราชการแล้ว พระองค์จึงถูกสำเร็จโทษในปี พ.ศ. 2325
 ซึ่งเป็นผลให้พระเจ้านครศรีธรรมราชถูกปลดออกจากตำแหน่งอีก 2 ปีต่อมา **

4.2 หน้าที่ของพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ในการปกครองหัวเมือง- นครศรีธรรมราช

การตั้งเจ้านครฯ (หนู) ออกไปเป็นพระเจ้านครศรีธรรมราช ในปี
 พ.ศ. 2319 นั้นมีข้อแตกต่างไปจากการตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะที่เป็น

* ฝ่ายใน หมายถึงหญิงที่สังกัดอยู่ในพระราชฐาน มีเจ้านายและข้าราชการเป็นต้น
 ฝ่ายหน้า หมายถึง เจ้านายและข้าราชการซึ่งไม่ใช่ฝ่ายใน.

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138 (2319) เลขที่ 6.
 และสมเด็จพระบวรราชราชนาภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2
 เล่ม 1 หน้า 140-141.

* ดูหน้า 57-58 ประกอบ

หัวเมืองเอกในสมัยอยุธยาอยู่ประการหนึ่ง คือ ได้กำหนดหน้าที่ของพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) และเสนาบดีไว้ในกฎพระบรมราชโองการตั้งเจ้านครฯ (หนู) เป็นพระเจ้านคร-ศรีธรรมราชด้วย เข้าใจว่าเป็นครั้งแรกที่กำหนดหน้าที่ของเจ้าเมืองไว้ในกฎ พระบรมราชโองการ เพราะในสมัยก่อนหน้านั้นโดยเฉพาะในสมัยอยุธยาได้กำหนด หน้าที่ของเจ้าเมืองและกรมการเมืองไว้ในพระราชกำหนด ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ รวบรวมไว้ในกฎหมายตราสามดวงอยู่ในจำพวกพระราชกำหนดเกา-มาตรา 23¹ แทนที่จะกำหนดไว้ในกฎพระบรมราชโองการอย่างทั้งพระเจ้านคร-ศรีธรรมราช (หนู) ในครั้งนั้น และการกำหนดหน้าที่ของเจ้าเมืองไว้ในกฎ พระบรมราชโองการนี้ได้กลายเป็นประเพณีใช้สืบต่อ ๆ กันมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่เปลี่ยนแปลงไปเป็นกฎของสมุหพระกลาโหมเท่านั้น*

สำหรับในกฎทั้งพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) นั้น ได้กำหนดหน้าที่ของ พระเจ้านครศรีธรรมราชไว้หลายประการ ซึ่งพอจะสรุปลงได้ว่า เป็นหน้าที่เกี่ยวกับการป้องกันและรักษาราชอาณาเขตทางหัวเมืองภาคใต้ประการหนึ่ง การรักษาความสงบ ภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช ประการหนึ่ง เกี่ยวกับความประพฤติของพระเจ้า-นครศรีธรรมราช ประการหนึ่ง การจัดรวบรวมและส่งภาษีอากรในหัวเมืองนครศรีธรรมราช เข้าห้องพระคลังหลวงในกรุงธนบุรีประการหนึ่ง และมีราชการพิเศษเกี่ยวกับหัวเมือง-ปัตตานีและหัวเมืองไทรบุรีอีกประการหนึ่งด้วย ดังจะได้กล่าวอย่างละเอียดในลำดับ ต่อไป

¹ องค์กรการศึกษาศาสตราจารย์ "พระราชกำหนดเกามาตรา 23" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 หน้า 37-43.

* คุปต์ที่ 3 หน้า 68-69 ประกอบ

4.2.1 หน้าที่เกี่ยวกับการป้องกันและรักษาราชอาณาจักร

แยกได้ 3 ข้อ คือ*

4.2.1.1 ให้พระเจ้านครศรีธรรมราช ตรวจตราดูแล
กำแพงเมืองให้แข็งแรงมั่นคงอยู่เสมอ และให้ฝึกหัดทหารไว้ให้มีความชำนาญทาง
การรบเตรียมไว้ให้พร้อม ถ้าทางกรุงธนบุรีมีศึกสงครามก็ให้พระเจ้านครศรีธรรมราช
ส่งกองทัพไปช่วย ถ้าพระเจ้านครศรีธรรมราชเสด็จพระราชดำเนินไปเองไม่ได้ ก็มอบ
ให้เสนาบดีคุมกองทัพไปช่วย และถ้าเสนาบดีผู้ใดไม่เต็มใจจะทำราชการหรือมีความ
เกรงกลัวต่อข้าศึกศัตรูก็ให้ลงโทษตามพระอัยการ

4.2.1.2 ให้พระเจ้านครศรีธรรมราชและเสนาบดีคิดอ่านจัดหา
ข้าวอาวูบขึ้นส่งเข้ามายังทางกรุงธนบุรีให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และซื้อไว้สำหรับ
ป้องกันรักษาเมืองนครศรีธรรมราชอีกด้วย เพราะอาวูบเป็นของที่ทางราชการต้องการ
มากที่สุดครั้งนั้น

4.2.1.3 ให้พระเจ้านครศรีธรรมราชและเสนาบดีจัดการต่อ
เรือรบเรือเร็วและเรือลาดตระเวนไว้ให้มาก ทั้งจัดหาปืนไว้ทำลูกปืน หาดินประสิ่ว
ไว้ทำดินปืน และรวบรวมเสบียงอาหารเตรียมไว้ให้พร้อมในเมืองนครศรีธรรมราช ถ้ามี
ศึกสงครามก็จะนำมาใช้ได้สะดวกไม่ขัดสน สำหรับเสบียงอาหารนั้นเตรียมไว้เพื่อทาง
กรุงธนบุรีด้วย

4.2.2 หน้าที่เกี่ยวกับการรักษาความสงบภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช
แยกได้ 2 ข้อคือ*

4.2.2.1 ให้พระเจ้านครศรีธรรมราชบริหารบ้านเมืองด้วยความ
ลัทธิสุจริตยุติธรรม วางตัวเป็นกลางไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ให้อาณา-
ประชาราษฎร์ได้รับความเดือดร้อน

*ผู้เขียนแยกออกเป็นข้อ ๆ จาก จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ก. 1138 (2319)
เลขที่ 6.

4.2.2.2 ให้พระเจ้านครศรีธรรมราช เสนาบดีทูลนำรุ่ง พระศาสนาส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนของพระสงฆ์ทั้งฝ่ายคันถธุระและฝ่ายวิปัสสนาธุระ ทั้งสร้างพระไตรปิฎกไว้ให้ประชาชนกุลบุตรได้ศึกษาเล่าเรียน และตรวจดูพระพุทธรูป วัฏวอารามให้ค้อยู่เสมอ ซ่อนเป็นหน้าที่เกี่ยวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วย

4.2.3 หน้าที่เกี่ยวกับความประพฤติของพระเจ้านครศรีธรรมราชเอง
แยกได้ 1 ข้อ คือ

ให้พระเจ้านครศรีธรรมราช รักษาศีลห้า ศีลแปด หรือศีลสิบ เป็นประจำ เพื่อที่จะได้ป้องกันไม่ให้พระเจ้านครศรีธรรมราชประมาท และเป็นที่ เคารพนับถือของประชาชนด้วย

4.2.4 หน้าที่เกี่ยวกับการจัดเก็บรวบรวมภาษีอากรส่งพระคลังหลวง
ในกรุงธนบุรี แยกได้ 1 ข้อ คือ

ให้พระเจ้านครศรีธรรมราชจัดรวบรวมภาษีอากรภายใน เมืองนครศรีธรรมราช แขวงหัวเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชให้เสร็จเรียบร้อยอยู่เสมอ ภาษีอากรอย่างใดเป็นภาษีอากรที่จะต้องส่งเข้าท้องพระคลังหลวงในกรุงธนบุรีก็ให้ส่งให้ เรียบร้อย ถ้าชักสนจะขอไว้ก็ให้มีหนังสือบอกเข้ามาแจ้งให้ทางกรุงธนบุรีทราบ

4.2.5 ราชการพิเศษเกี่ยวกับหัวเมืองปัตตานี และเมืองไทรบุรี ก็คือ ✓

ให้พระเจ้านครศรีธรรมราช มีตราโกษาธิบดีออกไปยังเมืองไทรบุรี และปัตตานีเพื่อเป็นการลงใจว่า หัวเมืองประเทศราชมลายูทั้งสองยังมีความสวามิภักดิ์ ค้อยู่หรือเปล่าโดยให้ยืมเงินเมืองไทรบุรีและเมืองปัตตานีเมืองละพันชั่ง ถ้าได้เงินมาก็ ให้พระเจ้านครศรีธรรมราชเอาเงินไปซื้อปืน¹

แต่อย่างไรก็ตามผลปรากฏออกมาภายหลังว่า พระเจ้านคร- ศรีธรรมราช (หนู) ทำงานเกี่ยวกับเรื่องยืมเงินเมืองไทรบุรี และเมืองปัตตานีไม่สำเร็จ

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138 (2319) เลขที่ 6.

เพราะแผนที่หัวเมืองทั้งสองจะยอมให้ยืมเงินซึ่งแสดงว่ายังมีความสวามิภักดิ์ กลับทั้ง
 เจริญเมืองในปี พ.ศ. 2320 พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ทรงพิจารณาการจะ
 ยกกองทัพลงไปปราบให้ยอมเข้ามาสวามิภักดิ์ แต่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงคิดราชการ-
 สงครามทางคานเจียงใหม่อยู่ ไม่ต้องการที่จะก่อสงครามขึ้นทางหัวเมืองภาคใต้
 อีก คำนึง จึงโปรดให้ตอบหนังสือบอกพระเจ้านครศรีธรรมราชให้ยังกองทัพไว้ก่อนมี
 ใจความว่า "... ราชการสงครามยังติดพันกันอยู่ ให้พระเจ้านครศรีธรรมราชรอทัพไว้
 อย่าเพิ่งยกไปตีเมืองแขกก่อนเลย ต่อเมื่อไกรภรการข้างกรุงธนบุรีสงบลงแล้วจึงจะมี
 ทรากำหนดออกไปให้ทัพเมืองนครศรีธรรมราชยกลงไปตีเมืองตานีเมื่อนั้น..."¹ เป็นผล
 ให้หัวเมืองไทรบุรีและเมืองปัตตานีเป็นอิสระจากไทยไปในปี พ.ศ. 2320 เป็นต้นมา
 เพราะทางกรุงธนบุรีติดราชการทัพศึกทางคานเจียงใหม่ไม่มีเวลายกกองทัพลงไปปราบ
 จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปี พ.ศ. 2328 หัวเมือง
 ทั้งสองจึงยอมเข้ามาสวามิภักดิ์อีกครั้งหนึ่ง

การที่หัวเมืองปัตตานียอมเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อกรุงธนบุรีในสมัยเจ้าราชสุริยวงศ์
 แล้วกลับมาตั้งแข็งเมืองในสมัยพระเจ้านครศรีธรรมราชนี้ ย่อมแสดงว่าพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) มีอำนาจและอิทธิพลน้อยกว่าเจ้าราชสุริยวงศ์ หัวเมืองแขก-
 ปัตตานีจึงไม่เกรงกลัวพระเจ้านครศรีธรรมราชกล้าตั้งแข็งเมืองไม่ยอมส่งเงินที่ทาง
 ราชธานีขอขม และสาเหตุอีกประการหนึ่งที่หัวเมืองปัตตานีกล้าแข็งเมืองในครั้งนั้นคงจะ
 เป็นเพราะว่าพระยาปัตตานีทราบข่าวว่าทางกรุงธนบุรีมีศึกติดพันทางคานเจียงใหม่ไม่มีเวลามา
 ปราบปรามเมืองปัตตานี

¹พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

4.3 การปลดพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ออกจากตำแหน่งเจ้าเมือง- นครศรีธรรมราช

ความสัมพันธ์อันกระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสิน และพระเจ้า-
นครศรีธรรมราช ไก่กลับมีผลเสียต่อตัวพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) เอง ในตอน
บั้นปลายของชีวิต เพราะหลังจากสมเด็จพระเจ้าตากสินถูกสำเร็จโทษในปี พ.ศ. 2325 /
แล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทำพิธีปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์
ในครั้งนั้นเข้าใจว่ามีเสนาบดีและข้าราชการของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
หลายคนที่ไม่พอใจการสถาปนาเจ้านครฯ (หนู) เป็นพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู)
ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมาตั้งแต่แรก จึงได้ประชุมปรึกษากันมีมติให้ลดยศพระเจ้า-
นครศรีธรรมราชลงเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เจ้าเมืองเอก และลดเสนาบดี
ลงเป็นเพียงกรมการเมือง ซึ่งเป็นผลให้พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ไม่พอใจเป็น
อย่างยิ่ง แต่ไม่กล้าแข็งเมืองคงเป็นเพราะชราภาพมากแล้ว จึงหาทางออกโดยวิธีการ
ขัดขืนต่อราชธานีด้วยวิธีการต่าง ๆ คือ

(1) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้พระเจ้า-
นครศรีธรรมราช (หนู) เสด็จขึ้นเขามารับรองท้องในกรุงเทพฯ พระเจ้านครศรีธรรมราช
(หนู) เสด็จด้วยความไม่เต็มใจ และจักคนไต่ไม่ครบตามที่มิตราเกณฑ์ออกไป

(2) โปรดให้ข้าหลวงออกไปสักเลกในหัวเมืองนครศรีธรรมราช
ปรากฏว่าข้าหลวงสักได้น้อยกว่าที่เคยสักมาแต่ก่อน เพราะพระเจ้านครศรีธรรมราช
(หนู) ไม่เต็มใจช่วยเหลือข้าหลวงกองสักจึงสักได้น้อย

(3) โปรดให้มิตราบังคับออกไปหาพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู)
ให้เข้ามาเฝ้าทูลละอองฯ คิคราชการในกรุงเทพฯ ถึงสองครั้งพระเจ้านครศรีธรรมราช
ก็คิดหาข้ออ้างบิดพลิ้วไม่ยอมเข้ามาเฝ้าตามรับสั่ง เป็นการขัดรับสั่ง

(4) พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ไม่ยอมสละยศ และมรดกเสนาบดี ลงตามรับสั่งที่มีออกไป¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงได้พิจารณาปรึกษา ้วยเสนาบดีและข้าราชการทั้งปวงตกลงกันว่า พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ขาด ความสวามิภักดิ์ต่อราชธานี มีความผิดที่ไม่เต็มใจหาราชการและซัดรับสั่ง ทั้งชราภาพ ลงมากแล้ว จึงโปรดให้ปลดพระเจ้านครศรีธรรมราชออกจากตำแหน่งเจ้าเมือง- นครศรีธรรมราช นำตัวเข้ามาควบคุมไว้ในกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2327² รวมระยะ เวลาที่พระเจ้านครศรีธรรมราชปกครองหัวเมืองนครศรีธรรมราชอย่างเจ้าประเทศราช อยู่ประมาณ 8 ปี หลังจากนั้นไม่นานพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ก็ถึงพิราลัยลงใน กรุงเทพฯ³

ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงธนบุรีในฐานะราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในฐานะหัวเมืองขึ้น โดยทั่วไปเป็นไปด้วยดี มีแต่ตอนต้นรัชกาลเท่านั้นที่เมืองทั้งสอง ได้ทำสงครามกันเพื่อชิงความเป็นใหญ่ในแผ่นดิน ผลปรากฏว่าฝ่ายกรุงธนบุรีเป็นฝ่ายมีชัย แต่เมื่อได้หัวเมืองนครศรีธรรมราชมาไว้ในราชอาณาจักรแล้ว สมเด็จพระเจ้าตากสิน ทรงมีพระบรมราโชบายที่แสดงถึงพระปรีชาสามารถมากทางหัวเมืองภาคใต้ กล่าวคือ พระองค์พยายามเอาใจชาวเมืองนครศรีธรรมราชแล้วมอบอำนาจให้แก่เจ้าเมือง- นครศรีธรรมราชในครั้งนั้นมากกว่าอำนาจของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยก่อนหน้า นั้นและในสมัยต่อมา เพื่อควบคุมหัวเมืองภาคใต้ทั้งหมดให้อยู่ในสภาพสงบเรียบร้อย เป็น แหล่งส่งอาวุธปืน ศึกุมเพื่อทำลูกปืน คินประสิ่วเพื่อใช้ทำคินปืน เสบียงอาหาร และ เงินทองให้แก่ทางกรุงธนบุรี⁴ เพื่อนำไปใช้ในการทำสงครามป้องกันและขยาย

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 (2327) เลขที่ 1.

² ก.

³ กรมศิลปากร รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช หน้า 150.

⁴ องค์การคำครุสภา "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 2" ประชุมพงศาวดารเล่ม 2 หน้า 209 - 213.

พระราชอาณาเขตทางค่านพม่า เชียงใหม่ ลาว และกัมพูชา แต่ถ้ามี่เรื่องนี้อาจจะก่อให้เกิดความยุ่งยากวุ่นวายขึ้นทางหัวเมืองภาคใต้แล้ว สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะใช้วิธีการแก้ปัญหาโดยการออมยอม เช่นเมื่อผู้ว่าราชการเมืองสงขลา (เหยียง) เข้ามาเฝ้ากราบบังคมทูลฯ ฟ้องพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ว่าไปเก็บเอาผู้หญิงชาวเมืองสงขลาไปเมืองนครศรีธรรมราชหลายสิบคน พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) มีความผิดมากอยู่ แต่พระองค์ไม่เอาโทษ เพราะเกรงว่าจะเกิดเรื่องยุ่งยากขึ้น จึงใช้วิธีการออมยอม คือ ยกเมืองสงขลาขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรีเสีย¹ หรือในปี พ.ศ. 2317 เมื่อมีข่าวว่าอะแซหวุ่นกี้เตรียมจะยกกองทัพใหญ่มาตีไทย เสนาบดีปรึกษากันว่าให้เกณฑ์กองทัพหัวเมืองภาคใต้จากเมืองไชยา เมืองนครศรีธรรมราช และเมืองพัทลุง ยกขึ้นมาช่วยทางกรุงธนบุรี แต่พระองค์ไม่เห็นด้วยเพราะเกรงว่าถ้าหัวเมืองแขกมลายูกำเริบขึ้นแล้วจะก่อความยุ่งยากขึ้นทางหัวเมืองภาคใต้ จึงโปรดให้เกณฑ์แต่เพียงข่าวสารจากหัวเมืองนครศรีธรรมราช หกร้อยเจ็ดร้อย เมืองไชยา และเมืองพัทลุง เมืองละสี่ร้อยเจ็ดร้อยเท่านั้น² เป็นต้น นโยบายดังกล่าวข้างต้นนับว่ามีผลดีต่อหัวเมืองนครศรีธรรมราช และหัวเมืองภาคใต้อื่น ๆ เป็นอันมาก กล่าวคือทำให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อยเป็นปรกติสุขมาตลอดสมัยกรุงธนบุรี นอกจากนี้ยังมีข้อน่าสังเกตอยู่ประการหนึ่งก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงธนบุรีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช ถ้าดูตามฐานะของเจ้าเมืองถือเป็นเจ้าประเทศราชแล้วทำให้เข้าใจว่าหัวเมืองเมืองนครศรีธรรมราชเป็นอิสระจากราชธานีมากขึ้นกว่าเดิม

¹ องค์การคำคุณุสสา "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 3" ประชุมพงศาวดารเล่ม 3
หน้า 35 - 39.

² พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
เลข หนา 658.

แต่ถ้าดูตามฐานะความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างตัวเจ้าเมืองกับสมเด็จพระเจ้าตากสินแก้ว
 หัวเมืองนครศรีธรรมราชใกล้ชิดกับราชวามมากเป็นพิเษ กล่าวคือเจ้านราสุริยวงศ์
 มีฐานะเป็นพระเจ้าหลานเธอ และพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) มีฐานะเป็น
 พระสัสสุระ (พ่อตา) ของสมเด็จพระเจ้าตากสินเอง

สถานการณ์ของเจ้าเมือง กรมการเมืองนครศรีธรรมราช และการจัดการ
ปกครองภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

หัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังคงมีความสำคัญต่อ
ราชธานีมาเหมือนเดิมเกี่ยวกับในสมัยอยุธยาและสมัยกรุงธนบุรี กล่าวคือเป็นหัวเมืองเอก
อยู่เพียงหัวเมืองเดียวทางภาคใต้ของราชอาณาจักร ตำแหน่งเจ้าเมืองก็มียศรองแต่
เพียงอัครมหาเสนาบดีเท่านั้น พิธีการตั้งเจ้าเมืองจึงมีมากกว่าหัวเมืองอื่น* อีกประการหนึ่ง
เนื่องจากที่ตั้งของเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ห่างไกลจากราชธานีมากถึง 816 กิโลเมตร
โดยทางรถไฟในสมัยปัจจุบัน การติดต่อกับราชธานีทางเรือในสมัยนั้นก็ทำได้ยากลำบาก
และเสียเวลาไม่น้อยกว่าสิบวัน** ทางราชธานีจึงมีความจำเป็นต้องมอบอำนาจให้แก่
เจ้าเมืองเมืองนี้มากกว่าหัวเมืองอื่น แต่ในขณะเดียวกันเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชก็ได้รับ
มอบหมายให้มีภาระหน้าที่รับผิดชอบมากกว่าหัวเมืองอื่นตามไปด้วย กล่าวคือ เป็น
ตัวแทนของราชธานีในการรักษาราชอาณาเขตทางภาคใต้ของราชอาณาจักร ในการรักษา
ความสงบสุขของบ้านเมืองและประชาชนภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในการควบคุม
ดูแลหัวเมืองประเทศราชบางเมืองคือ เมืองไทรบุรี และเมืองกลันตัน ในการจัด
เก็บภาษีอากรภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราชส่งให้แก่ราชธานี และมีหน้าที่จะต้องส่ง
ดอกไม้ทองเงินและเครื่องราชบรรณาการให้แก่ทางราชธานี ทั้งยังต้องปฏิบัติตามรับสั่ง
ของทางราชธานีทุกอย่างที่ทางราชธานีได้มีตราออกไป ซึ่งทางราชธานีมีสิทธิ์ที่จะทำได้

* ฐานา 68-69 ประกอบ

** หมายถึงการเดินทางโดยทางเรือในสมัยนั้น แลถ้าใช้ทางบกแล้วจะเสียเวลา
เป็นเดือน

อย่างกว้างขวางมาก

สำหรับการปกครองภายในหัวเมืองนั้น เนื่องจากเป็นหัวเมืองใหญ่วิวัฒนาการโดยการลดฐานะมาจากอาณาจักรอิสระเป็นหัวเมืองพระยามหานคร แล้วมาเป็นหัวเมืองเอก จึงมีการจัดการปกครองภายในหัวเมืองแตกต่างไปจากหัวเมืองอื่น กล่าวคือมีการจัดการปกครองอย่างเป็นระเบียบแบบแผน มีทำเนียบข้าราชการเป็นหลักในการปกครองหัวเมือง ซึ่งมีการจัดการปกครองแบ่งออกเป็น การปกครองภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช และการปกครองท้องที่ที่ขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราช

การปกครองภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราชนั้น มีจัดแบ่งออกเป็นกรม มี 2 ชนิด คือกรมใหญ่และกรมย่อยที่สังกัดอยู่ในกรมใหญ่ ในแต่ละกรมนั้นมีเจ้ากรมเป็นผู้บังคับบัญชา เจ้ากรมแต่ละกรมขึ้นตรงต่อเจ้าเมืองอีกทอดหนึ่ง เจ้าเมืองจึงมีฐานะเป็นผู้บังคับบัญชาของข้าราชการทั้งหมดภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนการปกครองท้องที่นั้นมีการแบ่งออกเป็นเมือง อำเภอ ตำบล แขวง และค่าน ตามลำดับความสำคัญของแต่ละท้องที่มีข้าราชการไปรักษาท้องที่เหล่านั้น ถ้าเป็นเมืองก็ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการเมือง ถ้าเป็นอำเภอก็ดำรงตำแหน่งเป็นผู้รักษอำเภอ ถ้าเป็นตำบล แขวง และค่าน ก็ดำรงตำแหน่งเป็นนายที่ ซึ่งเมื่อรวบรวมจำนวนข้าราชการที่มีทั้งหมดตามทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว จะมีจำนวนถึง 424 ตำแหน่ง นับว่าเป็นจำนวนมากทีเดียวสำหรับในสมัยนั้น¹

1. ฐานะของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

ในสารตราตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชทุกฉบับในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ออกชื่อบรรดาศักดิ์เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชว่า "เจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช ชาติเคโชไชยมโหสุริยาปรางกรมพาหุ เจ้าพญานครศรีธรรมราช² แต่ในพระอัยการ

¹ หอสมุดควชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 21 (ทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช)

² หอสมุดควชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 (2327) เลขที่ 1.

ตำแหน่งนาทหารหัวเมือง กฎหมายตราสามดวง ออกชื่อบรรดาศักดิ์เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช แตกต่างไปเล็กน้อยคือ "เจ้าอนุสรณ์ ธรรมราชชาติเคไชโยมโหฬาริยาธิบถิอภัยพิริยาปรากรมพาหุ เมืองนครศรีธรรมราช"¹ ซึ่งโดยสวาระแล้วก็ไม่แตกต่างกัน และชื่อบรรดาศักดิ์ในตราตั้งนั้น เข้าใจว่าคงจะเปลี่ยนแปลงมาจากพระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง เพื่อความเหมาะสม ในภายหลัง

ในพระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองยังได้กำหนดไว้ว่า ตำแหน่งเจ้าพระยา-
นครศรีธรรมราชนี้เป็นตำแหน่งเจ้าเมืองเอก ถือศักดินา 10,000² เป็นตำแหน่ง
ข้าราชการชั้นสูงสุดในหัวเมือง และถ้านับตามศักดินาแล้วจะมีศักดินาสองเท่ากันกับอัครมหา-
เสนาบดี และเสนาบดีจตุสดมภ์ทั้ง 4 กรม³ แต่ถ้านับตามสายการบังคับบัญชาแล้ว จะมีศ-
รองอัครมหาเสนาบดีทั้งสองก็เสมอนายก และสมุหพระกลาโหม แต่สูงกว่าเสนาบดี
จตุสดมภ์เวียง วัง คลัง นา⁴ แต่ก็ไม่นับนอนคายตัวลงไปทีเดียวนัก เพราะตอนปลาย
สมัยอยุธยาเคยยกหัวเมืองนครศรีธรรมราช และหัวเมืองปากใต้อื่น ๆ ทั้งหมดไปขึ้นกรมท่า
อยู่ในบังคับบัญชา พระยาโกษาธิบดีมาแล้ว เพิ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกหัวเมือง
นครศรีธรรมราชและหัวเมืองปากใต้ขึ้นใหม่ อีก 19 เมือง คือ เมืองสงขลา เมืองพัทลุง
เมืองไชยา เมืองหลังสวน เมืองชุมพร เมืองปะทิว เมืองคลองวาน เมืองชุม
เมืองปราน เมืองถลาง เมืองตะนาวศรี เมืองมะริด* เมืองกระ เมืองตะกั่วป่า

¹ องค์การการุณสภา "พระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง" กฎหมาย
ตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 318.

² ก.

³ ก. หน้า 224-277.

⁴ กรมศิลปากร รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช หน้า 161.

* เมืองตะวาย และเมืองมะริด ต่อมาภายหลังตกไปเป็นของพม่าในราวปี

เมืองกระ เมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองพังงา เมืองกาญจนบุรี เมืองไทรโยก เมืองเพชรบุรี รวมทั้งหมค 20 เมือง ขึ้นกับสมุหพระกลาโหม ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในปี พ.ศ. 2325 นี้เอง¹ หัวเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงขึ้นอยู่กับสมุหพระกลาโหม และสมุหพระกลาโหมเป็นผู้บังคับบัญชาของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อมีราชการทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชที่จะต้องกราบบังคมทูลฯ ให้ทรงทราบ เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราชก็จะมีหนังสือเรียกว่า "ใบบอก" แจ้งเข้ามายังสมุหพระกลาโหมก่อนเพื่อพิจารณาว่าสมควรจะนำขึ้นกราบบังคมทูลฯ หรือไม่ และเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีราชการสิ่งใดที่จะต้องเกณฑ์หรือแจ้งให้ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชทราบ ก็จะมีพระบรมราชโองการคำรัสสั่งผ่านทางสมุหพระกลาโหม ให้มีหนังสือเรียกว่า "สารตรา" หรือ "ตรา" แจ้งออกไปยังหัวเมืองนครศรีธรรมราช เช่นเดียวกัน*

สำหรับท่านผู้หนึ่งผู้เป็นภรรยาของเจ้าพระยานครศรีธรรมราชนั้น ถ้าเป็นภรรยาพระราชทาน หรือภรรยาหลวง ก็ถือศักดินากึ่งหนึ่งของสามี คือถือศักดินา 5,000 ถ้าเป็นอนุภรรยาถือศักดินา 2,500 ถ้าเป็นทาสภรรยาหมั้นบุตรแล้วก็จะถือศักดินา 2,500 เช่นกัน² แสดงว่าท่านผู้หนึ่งผู้เป็นภรรยาหลวงเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมีศักดินาส่งกว่าข้าราชการอื่น ๆ ทั้งหมด ในเมืองนครศรีธรรมราช ยกเว้นแต่เจ้าเมือง เพราะพระปลัดเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นข้าราชการที่ถือศักดินารองจากเจ้าเมืองก็ถือศักดินาเพียง 3,000 เท่านั้น³

¹ เจ้าพระยาพิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 หน้า 23.

* ระบบการบริหารราชการดังกล่าวนี้ ด้ได้จากจดหมายเหตุรัชกาลที่ 1, 2 และ 3 ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

² องค์การคำคุณฐา "พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 315.

³ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 (2327) เฉลี่ยที่ 1.

2. คุณสมบัติของผู้ที่จะดำรงตำแหน่งเจ้าเมือง และกรรมการเมืองนครศรีธรรมราช

ในสารตราตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) ครั้วรัชกาลที่ 1 ในปี พ.ศ. 2327 ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของบุคคลที่เหมาะสมสมควรจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ออกไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชไว้สั้น ๆ ว่า "... เมืองนครศรีธรรมราชขึ้นแก่กรุงศรีอยุธยาแต่ก่อนนั้น ถ้าเสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่ มีบำเหน็จความชอบในราชกิจ สมเด็จพระบรมหิทรจะปลูกเลี้ยงให้ออกไปรั้งเมืองครองเมือง..."¹ ตามข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่าบุคคลผู้สมควรจะโปรดให้ออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชนั้นมีไต่ตั้งจากข้าราชการธรรมดาทั่วไปออกไปเห็นเจ้าเมือง แต่ต้องเลือกสรรหาบุคคลที่มีความรู้และความสามารถเป็นพิเศษ มีผลงานปรากฏออกมาบ้างแล้วว่ามีความสามารถจริง ๆ จึงจะกึ่งให้ออกไปปกครองเมืองนครศรีธรรมราช ทั้งนี้เพราะเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยนั้น เป็นตัวแทนของราชธานีในการรักษาราชอาณาเขตต่างพระเนตรพระกรรณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอยู่ทางภาคใต้ และหัวเมืองเหล่านั้นอยู่ห่างไกลจากราชธานีมาก การคมนาคมไปมาติดต่อกับราชธานีทำได้ลำบากเสียเวลาหลายวัน เจ้าเมืองที่ส่งออกไปจึงต้องเป็นผู้นี้มีความสามารถมาก ถ้าที่จะตัดสินใจทำอะไรลงไปเมื่อมีเหตุการณ์ร้ายแรงเกิดขึ้น เพราะจะมีวอให้ทางราชธานีเป็นฝ่ายวินิจฉัยสั่งการทุกเรื่องไปย่อมไม่ทันต่อเหตุการณ์

นอกจากคุณสมบัติดังกล่าวข้างต้นแล้ว เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชยังจะต้องมีคุณสมบัติเช่นเดียวกับข้าราชการและเจ้าเมืองอื่น ซึ่งได้กำหนดไว้ในพระราชกำหนดเก่ามาตรา 50 กฎหมายตราสามดวงว่า ผู้ที่จะเข้ารับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งเจ้าเมืองหรือตำแหน่งอื่นใดก็ตามจะต้องประกอบด้วยวุฒิ 4 ประการ ดังนี้คือ

¹ หอสมุดวชิรญาณ จกหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 (2327)

"อนึ่งชนบทรรมนิยมผู้จะเป็น พระ หลวง ชุน หมื่น ผู้รักษาเมือง
ผู้รั้งกรมการ ย่อมมีความชอบความคุณานุรูปสมควร และกอปรด้วยวิธี
สี่ประการคือ ชาติวุฒิ ไวยะวุฒิ ศุภะวุฒิ ปัญญาวุฒิ ชาติวุฒินั้น
กระดุกเป็นอัครมหาเสนา ๆ บกีสืบ ๆ กันมา วัยวุฒินั้น คืออายุสมควร
ทั้งแต่สามสิบเอ็ดปีขึ้นไป ศุภะวุฒินั้น ก็มีความรู้ฝ่ายทหารพลเรือนชำนาญ
ปัญญาวุฒิ นั้นคือ จำเริญด้วยปัญญา ฉลาดในที่จะตอบแทนแก้ไขข้อขัดข้อง
ประเทศกรุงอื่น แลคึกคักให้ชอบด้วยโลกิยราชกิจธรรมทั้งปวง..."¹

แสดงให้เห็นว่าการรับบุคคลเข้ารับราชการในครั้งนั้น ถือเอาชาติตระกูล อายุ
ความรู้และความเฉลียวฉลาดเป็นเกณฑ์ คือจะต้องมีตระกูลเป็นข้าราชการสืบต่อ ๆ กันมา
เพราะจะได้ฝึกหัดราชการจากบิดา ญาติพี่น้อง มีอายุ 31 ปี ขึ้นไป เพราะคนในวัยดังกล่าว
มีความรู้และประสบการณ์เพียงพอที่จะทำงานให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติได้มากที่สุด มี
ความรู้ความชำนาญทั้งทางฝ่ายทหารและพลเรือน และมีความเฉลียวฉลาดสามารถที่จะ
แก้ไขข้อขัดข้องของประเทศอื่นได้

อย่างไรก็ตามการกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการรับบุคคลเข้ารับราชการว่าจะต้อง
ประกอบด้วยวุฒิสี่ประการนี้ กำหนดไว้กว้าง ๆ แต่ครอบคลุมถึงกันก็ทั้งสี่ประการ นับว่า
เป็นหลักเกณฑ์ที่คึกคักทีเดียว และเข้าใจว่าเหมาะสมกับสภาพของสังคมในสมัยนั้นมาก
นอกจากนั้นในพระราชกำหนดฉบับเดียวกันนั้น ยังได้กำหนดแนวทางในการปฏิบัติงานของ
ข้าราชการและเจ้าเมืองไว้ด้วยว่า จะต้องประกอบด้วยคุณลักษณะ 4 ประการ คือ

"อนึ่งผู้จะเป็นพระ หลวง ชุน หมื่น ย่อมประกอบด้วยอธิปไตยสี่ประการ
คือฉันทาธิปไตย คือวินยาธิปไตย คือจิตตาธิปไตย คือวิมังสาธิปไตย ฉันทาธิปไตย
นั้นคือ ถิ่นเกล็ดถนอมระหม่อมต้องพระราชประสงค์สิ่งใด ผู้นั้นนำซึ่งสิ่งนั้นมา

¹ องค์กรทำคุณุสสา "พระราชกำหนดเกามาตรา 50" กฎหมายตราว่าดวง
เล่ม 5 หน้า 149.

บุลเกล้าทูลกระหม่อมถวายวิริยาธิปทินันท์¹ กอปรด้วยความเพียรในราชการ มีไฉชาค จิตตาธิปทินันท์คือนันท์ใจกล้าแข็งในการณรงค์สงคราม วิมังสาธิปทินันท์ คือ ฉลาดในที่พิพากษาความแลดูบายในราชการต่าง ๆ ..."¹ และในตอนท้ายของพระราชกำหนดยังได้ย้ำไว้ว่า "... ถ้าผู้ใดมิได้ประกอบด้วย วุทธิ 4 ประการ และอธิปัตติ 4 ประการแต่ประการหนึ่งไซ้ถึงคุณานุรูปสมควร ก็ดี อย่าให้สมุทกลาโหม สมุหนายก จัตุสดมภ์กราบทูลพระกรุณาตั้งแต่งตั้งนั้น เป็นพระ หลวง ชุน หมื่น ผู้รักษาเมือง ผู้รั้งกรมการ เป็นอันขาดทีเดียว..."²

แนวทางในการปฏิบัติงาน 4 ประการข้างต้นนั้น เป็นการนำเอาอิทธิบาทสี่ใน พระพุทธศาสนามาประยุกต์ดัดแปลงให้ได้อย่างเหมาะสมมาก เข้ากันได้เป็นอย่างดีกับ สังคมไทยในสมัยนั้นที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของคำสอนในพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ตามจาก หลักฐานที่ยกมาถ้อยคำนี้ แสดงให้เห็นว่าการคัดเลือกบุคคลเพื่อเข้ารับราชการและ คำรงตาแห่งเจ้าเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีกำหนดไว้เป็นราชกำหนดแน่นอน แล้ว แม้จะกำหนดไว้กว้าง ๆ แต่ก็ครอบคลุมเพียงพอที่จะสามารถกีดกันไม่ให้มีการแต่งตั้ง บุคคลที่ไม่มีความรู้ ความสามารถ เป็นคนพาล เล่นการพนันหรือเป็นโจรผู้ร้ายเข้ามาเป็น ข้าราชการได้เป็นอย่างดี

3. การตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทางราชธานีได้โปรดให้มีการตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช 3 ครั้งด้วยกัน คือ

¹ องค์การคำคุณุสภา "พระราชกำหนดเกล้ามาตรา 50" กฎหมายตราสามดวง
เล่ม 5 หน้า 150.

² ก.

(1) ตั้งเจ้าพัฒน์ ออกไปเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในปี พ.ศ. 2327

(2) ตั้งพระบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย) ผู้ช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราช ออกไปเป็นพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ในปี พ.ศ. 2354 และ

(3) ตั้งพระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) บุตรเจ้าพระยามครฯ (น้อย) ซึ่งเป็นผู้ช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราช ออกไปเป็นพระยานครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ. 2384

3.1 พิธีการตั้งเจ้าเมือง

สำหรับพิธีการตั้งเจ้าเมืองนั้น ในสมัยรัตนโกสินทร์มีแตกต่างไปจากการตั้งเจ้าเมืองในสมัยอยุธยาและสมัยกรุงธนบุรีอยู่บางประการ เช่น ไม่มีข้าหลวงเชิญพระสุพรรณบัตร ตราพระครุฑพ่าห์ และพระบรมราชโองการออกไปมอบเมืองอย่างสมัยอยุธยา และสมัยกรุงธนบุรี* มีแต่ข้าหลวงเชิญกฎพระบรมราชโองการ** และสารกราฯ พดฯ สมุหกลาโหมออกไปตั้งเจ้าเมืองเท่านั้น การตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงเป็นหน้าที่เฉพาะของสมุหพระกลาโหมโดยตรง ไม่ใช่พระมหากษัตริย์ทรงตั้งอย่างตั้งเจ้าประเทศราชครั้งในสมัยกรุงธนบุรี ส่วนที่คล้ายกันกับในสมัยกรุงธนบุรีก็มี คือในกฎตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชทั้งในสมัยกรุงธนบุรี และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นกำหนดหน้าที่ของเจ้าเมืองไว้ แต่ในสมัยอยุธยาไม่มี***

* คุปทที่ 1 หน้า 27-29 ประกอบ

** กฎพระบรมราชโองการตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช มีแต่เฉพาะตั้งเจ้าพระยามครฯ (พัฒน์) และพระยามครฯ (น้อย) พอถึงสมัยพระยามครฯ (น้อยกลาง) เปลี่ยนไปเป็นกฎกลาโหมแทน

*** ฎีกาควนวก ก, ข, และ ค.

พิธีการตั้งนั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีพิธีการอย่างไรบ้าง แต่เข้าใจว่าจะไม่มีพิธีการมากมายเช่นตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ครึ่งสมัยกรุงธนบุรี คงจะมีเฉพาะข้าหลวงอ่านสารตรา ๗๗๗ สมุหกลาโหมให้แก่พระบัตถกรรมการเมืองพังงาในวิหารวัดพระมหาธาตุก็เป็นอันเสร็จพิธีเท่านั้น ซึ่งแสดงว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทางราชธานีสามารถควบคุมหัวเมืองนครศรีธรรมราชได้ใกล้ชิดกว่าสมัยอยุธยา เพราะที่ตั้งของราชธานีได้เลื่อนลงมาอยู่ใกล้ทะเลมากกว่าเดิม* ดังนั้นทางราชธานีจึงได้ลดพิธีการต่าง ๆ ลงเพื่อที่จะลดอำนาจและความสำคัญของเจ้าเมืองนี้ลงไปบ้าง ซึ่งทางราชธานีก็ทำได้สำเร็จในสมัยต่อมาดังจะกล่าวในบทต่อ ๆ ไป

3.2 กฎตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

กฎพระบรมราชโองการตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นข้อกำหนดหน้าที่ของเจ้าเมืองที่เจ้าเมืองจะต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัดละเลยไม่ได้เพราะมีกำหนดโทษไว้ว่า ถ้าประมาทละเลยต่อหน้าที่ทำให้เสียราชการแล้วก็จะมีโทษถึงตาย¹ แสดงว่ากฎพระราชโองการในสมัยนั้นมีความสำคัญมากเท่ากฎหมายหรือยิ่งกว่าเสียอีก ส่วนข้อความที่กำหนดไว้เป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองในกฎนั้น จะคล้าย ๆ กันเกือบทุกครั้งที่ตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชออกไปทั้ง 3 ครั้ง ส่วนในสาตรา ๗๗๗ สมุหกลาโหมก็เช่นเดียวกันมีข้อความคล้ายกับทุกครั้งที่ตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชออกไป**

*ในสมัยรัตนโกสินทร์ทางราชธานีสามารถควบคุมหัวเมืองนครศรีธรรมราชได้ใกล้ชิดกว่าในสมัยอยุธยามาก เพราะนอกจากเหตุผลดังกล่าวข้างบนแล้ว ในสมัยรัตนโกสินทร์สามารถต่อเรือที่ใหญ่กว่าชนิดที่เรียกว่ากำปั่นได้ จึงสามารถเดินทางไปมาติดต่อกันได้สะดวกกว่าเดิม

¹องค์การคำคุณสุภา "พระราชกำหนดเกาเมตรา 23" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5, หน้า 37-46.

** ฎีกาผนวก จ, ค และ ง. ประกอบ

3.3 สารตราตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

ลักษณะของสารตรานั้นก็คือ หนังสือราชการที่ทางราชธานีคือ ราชธานี สมุหกลาโหมแจ้งไปยังพระปลัดยกกระบัตร และกรมการเมืองนครศรีธรรมราชให้ทราบว่า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปใครทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบุคคลผู้นั้นผู้นี้ออกไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ให้พระปลัดกรมการเมืองนครศรีธรรมราชทั้งหมดยก บังคับบัญชาเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชที่ถูกต้องตามพระราชกำหนดกฎหมาย และใน สารตรานั้นยังได้กำหนดหน้าที่ของกรมการเมืองที่จะต้องช่วยเหลือร่วมมือกันปฏิบัติร่วมกับ เจ้าเมืองไว้ด้วย*

นอกจากนั้นในสารตรา ราชธานี สมุหกลาโหมบางครั้งยังได้ระบุถึงเรื่องยก ที่ใดพระราชทานออกไปให้เจ้าเมืองคนใหม่ด้วย เช่นในครั้งตั้งพระเล่งนรินทร์ (น้อยกลาง) ออกไปเป็นพระยานครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ. 2384 ได้พระราชทาน เครื่องยศต่าง ๆ ออกไปมี เสื้อ หมวกทรงประสาธน์ทอง ส้าหรับหนึ่ง กระบี่ฝักทอง เล่มหนึ่ง พานทองแปดเหลี่ยมเครื่องกินพร้อมส้าหรับหนึ่ง คนโททองคำใบหนึ่ง กระโถน ทองคำใบหนึ่ง สัปทนปักตุรุษบายสองชั้นคันหนึ่ง คิงโหมสายหนึ่ง กระตูลายหนึ่ง โตงเงินคาวหนึ่ง หวานหนึ่ง เป็นต้น¹

มีข้อน่าสังเกตอยู่ประการหนึ่งเกี่ยวกับตัวบุคคลผู้ที่เป็นเจ้าเมืองนคร- ศรีธรรมราชในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือเป็นบุคคลที่อยู่ในตระกูลเดียวกัน คือ ตระกูล ณ นคร แต่อย่างไรก็ตามตามพระอัยการ พระราชกำหนดกฎหมายและประเพณี ที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชนั้นไม่ใช่ว่าคนที่ สืบสกุล** ดังนั้นการที่บุคคลในตระกูลดังกล่าวได้เป็นเจ้าเมืองหลายคนสืบติดต่อกันมา

* ฎีกาผนวก ข, ค และ ง

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1203 (2384) เลขที่ 81.

** ฎีกาที่ 1 หน้า 29 ประกอบ

จึงเป็นเพราะความสามารถส่วนตัวของบุคคลในตระกูล ณ นคร และอิทธิพลของตระกูล ณ นคร ที่มีอยู่ในขณะนั้นมากกว่าอย่างอื่น

4. หน้าที่ของเจ้าเมืองและข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เอกสารที่กล่าวถึงหน้าที่และความรับผิดชอบของเจ้าเมืองและกรมการเมือง นครศรีธรรมราชมีสารตราตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช กฎพระบรมราชโองการตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และกฎหมายตราสามดวง ในสารตราและกฎพระบรมราชโองการตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เป็นหน้าที่ที่กำหนดไว้เฉพาะเจ้าเมืองและกรมการเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น ส่วนในกฎหมายตราสามดวงเป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองโดยทั่ว ๆ ไป ไม่ได้กำหนดไว้ว่าเป็นหน้าที่เฉพาะของเจ้าเมืองเมืองหนึ่งเมืองใด ซึ่งจากเอกสารทั้งสามแหล่งดังกล่าวมาแล้วข้างต้นสามารถรวบรวมใจความได้ดังต่อไปนี้คือ .

4.1 หน้าที่เกี่ยวกับการป้องกันหัวเมืองนครศรีธรรมราช และราชอาณาจักรทางภาคใต้มีอยู่ 10 ประการ ซึ่งสามารถจัดแบ่งออกเป็นหมวดได้ 3 หมวด คือ^{*}

4.1.1 หน้าที่เกี่ยวกับการเตรียมพร้อมทางด้านกำลังคน แบ่งได้

4 ข้อ คือ

4.1.1.1 ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช จัดทำบัญชีชายฉกรรจ์ (เล็ก) ไว้ให้ถูกต้อง ว่ามีจำนวนมากน้อยเท่าใด ถ้าเกิดสงครามหรือจะทำงานโยธาอย่างหนึ่งอย่างใดก็จะเกณฑ์ได้สะดวก

4.1.1.2 ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช จัดคนออกไปชักชวนเกลี้ยกล่อมราษฎรที่หลบหนีไปอยู่ตามป่าเขา ให้กลับเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นหลักแหล่ง และทำบัญชีไว้เป็นกำลังคนที่เกณฑ์ทำงานได้ตามความเหมาะสม

*ผู้เขียนแยกจากภาคผนวก ข, ค และ ง.

4.1.1.3 ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช ทำบุญบำรุงทหารและฝึกหัดทหารให้มีความชำนาญความสามารถในการรบไว้ให้พร้อม ถ้าเห็นว่ากองทหารใดบ้างกับบัญชาของใครมีความสามารถในการรบ ก็ให้เจ้าเมืองและกรมการเมืองส่งเสริมและแต่งตั้งให้มียศ บรรดาศักดิ์ขึ้น เพื่อจะได้ควบคุมทหารเหล่านั้น

4.1.1.4 ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช ทำบุญบำรุงชาวกานแต่งตั้งทิศที่สถิตใหม่ซึ่งยังไม่สังกัดที่ใด เป็นผู้รักษากานให้มีจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะกานในสมัยนั้นมีคุณค่ายิ่งทั้งทางกานเกราะภูมิจและทางด้านการทหาร

4.1.2 หน้าที่เกี่ยวกับการเตรียมพร้อมทางกาน พาหนะ อาวุธ และการดูแลรักษากำแพง ค่าย คู ประตูเมือง แยกได้ 4 ข้อ คือ

4.1.2.1 ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช ดูแลรักษา กำแพง ค่าย คู ประตูเมือง ให้แข็งแรงมั่นคงอยู่เสมอ

4.1.2.2 ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช ตรวจดูปืน กระสุนปืน กิณประสีว และอาวุธอื่น ๆ ให้อยู่ในสภาพที่ใช้งานได้คืออยู่เสมอ และทำบัญชีให้ทราบจำนวนปืนไว้ว่ามีมากน้อยเท่าใด

4.1.2.3 ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช ตรวจดูเรือรบ เรือลาดตระเวน ให้ใช้งานได้คืออยู่เสมอ และทำบัญชีให้ทราบจำนวนเรือไว้ ทั้งนี้เพราะเรือเป็นพาหนะทางน้ำที่จำเป็นมากที่สุดทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยนั้น

4.1.2.4 ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช ทำบัญชีช้าง ม้า วัคส่วนสูงไว้ด้วย แล้วบอกบัญชีเข้ามายังกรุงเทพฯ เพราะช้างและม้าเป็นสัตว์พาหนะที่สำคัญและจำเป็นมากในสมัยนั้น

4.1.3 หน้าที่เกี่ยวกับการลาดตระเวน และสืบข่าวความเคลื่อนไหวของข้าศึกศัตรู แยกได้ 2 ข้อ คือ

4.1.3.1 ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช จัดเรือรบ ออกลาดตระเวนทั้งทางตำบลอ่าวไทย และทางทะเลอันดามัน ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน ในหมู่ที่แหลกลัดและฉวนออกเที่ยวปล้นตีเรือค้าขาย และเข้ามาจับผู้คนในราชอาณาจักร

4.1.3.2 ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช จัดคนออกไปลาดตระเวนคานปลายราชอาณาจักรที่ติดต่อกับหัวเมืองแขกมลายู เพื่อสอดแนมสืบข่าว ให้ทราบว่าพวกแขกยังสงบค้อยหรือประการใด ✓

4.2 หน้าที่ทางด้านการขจัดทุกข์บำรุงสุข และรักษาความสงบภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช มีอยู่หลายประการ แต่สามารถจัดเป็นหมวดได้เป็น 3 หมวด คือ

4.2.1 หน้าที่เกี่ยวกับงานด้านตุลาการ แยกได้ 2 ข้อ คือ

4.2.1.1 ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช ชำระพระอัยการ พระราชกำหนดที่ใช้อยู่ ถ้ามาตราโดยทิดพิศพลาคอยู่ ให้บอกส่งเข้ามาลอกใหม่จากกรุงเทพฯ ออกไปให้

4.2.1.2 ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช พิจารณาพิพากษาคดีของราษฎรด้วยความยุติธรรมไม่เข้าด้วยฝ่ายโจทก์หรือฝ่ายจำเลย หรือกลับเท็จเป็นจริง กลับจริงเป็นเท็จ ให้ราษฎรผู้บริสุทธิ์ได้รับความเดือดร้อน

4.2.2 หน้าที่เกี่ยวกับการบริหารงาน แยกได้ 3 ข้อ คือ

4.2.2.1 ให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ว่าราชการด้วยปลัดยกกระบัตร์ และกรมการด้วยความยุติธรรม เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ไม่เอาเปรียบแก่งแย่งกัน

4.2.2.2 ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช ปรีกษากันจัดการแต่งตั้งกรมการตำแหน่งต่าง ๆ ที่ว่างอยู่ให้ครบเต็มตามตำแหน่งในทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อจัดได้ผู้ใดให้ดำรงตำแหน่งใดแล้ว ให้บอกส่งตัวกรมการผู้นั้นเข้ามารับตราตั้งต่อเจ้าหน้าทีในกรุงเทพฯ

4.2.2.3 ถ้าเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคิดราชการบ้านเมือง
สิ่งใด หรือพิพากษาคดีความของราษฎร ก็ให้ยกกระบัตรเห็นชอบด้วย

4.2.3 หน้าที่เกี่ยวกับการจัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่อาณาประชาราษฎร
ชาวเมืองนครศรีธรรมราช แยกได้ 6 ข้อ คือ

4.2.3.1 เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช ต้องมีน้ำใจ
โอบอ้อมอารีแก่สมณชีพราหมณ์ อาณาประชาราษฎร ลูกค่านิช และชักชวนให้ราษฎร
ทำบุญให้ทานรักษาศีลเป็นประจำ เพื่อป้องกันไม่ให้ราษฎรมีข้อขัดแย้งพิพาทกันเพราะ
ต่างคนต่างก็ถือศีล

4.2.3.2 ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช ส่งเสริม
การศึกษาเล่าเรียนของพระสงฆ์ ทั้งทางฝ่ายคันถธุระ และฝ่ายวิปัสสนาธุระทุกวัด และให้
ดูแลรักษาพระพุทธรูป พระสถูป เจดีย์ พระศรีมหาโพธิ์ และวิหารการเปรียญให้เรียบร้อย
คืออยู่เสมอ

4.2.3.3 เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช จะต้องช่วย
กันปรามปรามโจรผู้ร้ายในเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราชให้สงบราบคาบ ถ้าผู้ร้ายปล้นฆ่า
เจ้าทรัพย์ตายและจับเอาตัวผู้ร้ายไม่ได้ เจ้าเมืองและกรมการเมืองมีความผิดจะต้อง
ชดเชยค่าเสียหายด้วย

4.2.3.4 เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช ต้องเอาใจ
ใส่ดูแลรักษาอาณาประชาราษฎรภายในหัวเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข ไม่ให้มีคนมาเบียดเบียน
ฆ่าฟันราษฎรให้ได้รับความเดือดร้อน ถ้าเจ้าเมืองกรมการเมืองละเลยประมาทปล่อยให้
ผู้ร้ายมาปล้นสดมภ์เบียดเบียนราษฎร เจ้าเมืองกรมการเมืองก็จะได้รับโทษอย่างหนัก

4.2.3.5 ห้ามไม่ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช
ข่มเหงเอาทรัพย์สินมรดกสิ่งของเงินทองของอาณาประชาราษฎร ถ้าเจ้าเมืองกรมการเมือง
ข่มเหงฆ่าฟันสมณชีพราหมณ์อาจารย์ประชาราษฎรให้ได้รับความเดือดร้อน ก็จะมีกรรม
มีโทษอย่างหนัก

4.2.3.6 ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช ส่งเสริมให้ราษฎรทำไร่นาให้ได้ผลมาก เพื่อจะได้เป็นกำลังเลี้ยงอาหารสำหรับเมืองต่อไป

4.3 หน้าที่ทางบ้านส่วนตัวของเจ้าเมืองและกรมการเมืองนครศรีธรรมราช
มีอยู่หลายประการ, แต่สามารถจัดเป็นหมวดใหญ่ ๆ ได้ 3 หมวด คือ

4.3.1 หน้าที่เกี่ยวกับเรื่องที่เจ้าเมืองพึงต้องปฏิบัติต่ออาณาประชาราษฎร
ในฐานะตัวแทนของทางราชธานี แยกได้ 3 ข้อ คือ

4.3.1.1 ถ้าเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช พอใจในตัวสตรีผู้หนึ่ง—ผู้ใด ให้รักคนสู่ขอตามประเพณี ห้ามไม่ให้เจ้าเมืองไปชมเหงจับเอาลูกสาวหลานสาวของอาณาประชาราษฎรมาเป็นภรรยาหรือคนใช้โดยพลการ

4.3.1.2 ถ้าเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช จะทำจวนระเนียดสำหรับเมือง ก็ให้เกณฑ์พลเมืองทำได้แต่พอประมาณอย่าให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน แต่ถ้าเจ้าเมืองจะหาบ้านเรือนที่อยู่อาศัยให้แก่ บุตร ภรรยา ญาติของเจ้าเมืองแล้ว ห้ามไม่ให้เจ้าเมืองเกณฑ์เอาชาวเมืองมาทำ

4.3.1.3 ห้ามไม่ให้เจ้าเมืองเอาไพร่สมสังกัด* มาเป็นไพร่ของเจ้าเมืองเอง

4.3.2 หน้าที่เกี่ยวกับเรื่องที่เจ้าเมืองกรมการเมือง จะต้องปฏิบัติต่อทางราชธานี แยกได้ 6 ข้อ คือ

4.3.2.1 เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อออกไปครองเมืองแล้ว จะต้องมิหนังสือบอกสารสุขทุกข์ในเมืองนครศรีธรรมราช ให้ทางราชธานีทราบตลอดเวลา ถ้าไม่บอกหนังสือจะมีความผิด มีโทษหนักถึงขั้นประหารชีวิต

*ไพร่สมสังกัด หมายถึงไพร่ส่วนใหญ่ในหัวเมือง ซึ่งถือเป็นของหลวง เจ้าเมืองมีพวกเลกสมกาดังเป็นผู้รับใช้ประจำตัวเจ้าเมืองแล้ว จึงห้ามไม่ให้เอาไพร่สมกำลังอีก

4.3.2.2 เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช จะส่ง ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาปีละสองครั้ง ในพระวิหารวัดพระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช คือในวันตรุษครั้งหนึ่ง และวันสารทอีกครั้งหนึ่ง* ลาหมื่นยกกระบี่ตรนั้นต้องเข้ามารับ พระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในกรุงเทพฯ

4.3.2.3 เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช จะต้อง ทำดอกไม้ทองเงิน และเครื่องราชบรรณาการขึ้นทูลเกล้าถวายตามราชประเพณีแต่ก่อน สืบมาปีละ 2 ครั้ง ถ้าเจ้าเมืองกรมการเมืองไม่ทำถวายถือว่า แข็งเมืองไว้ให้เป็น จลาจลในแผ่นดิน มีโทษถึงตาย

4.3.2.4 เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช จะต้อง จัดส่งภาณีอากรในเมืองนครศรีธรรมราช ที่ต้องส่งเข้ามายังท้องพระคลังหลวงให้ เสร็จเรียบร้อย อย่าให้ค้างงวคลังไปได้ เพราะจะได้เอาไปเป็นกำลังราชการ ในกรุงเทพฯ**

4.3.2.5 ถ้าเจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช จะ บอกหนังสือเข้ามายังกรุงเทพฯ ให้ปรึกษากันจนเห็นพ้องด้วยกันแล้ว จึงจะมีใบบอก เข้ามาเป็น 2 ฉบับ คือของเจ้าเมืองฉบับหนึ่ง ของกรมการบรรดาพวกที่ปรึกษาคด้วย อีกฉบับหนึ่ง ใจความเหมือนกัน

4.3.2.6 ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราช พิจารณา กูตราซึ่งมีออกไปเกณฑ์เอาราชการทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช ถ้าถูกต้องตามพระบัญชา จึงให้ทำตามตรา ถ้าไม่ถูกต้องให้ส่งตราและบุคคลผู้ถือตรานั้นเข้ามายังกรุงเทพฯ เพราะ ตราเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากในการส่งหนังสือราชการในสมัยนั้น

* ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในวันตรุษ คือวัน เดือน 5 ขึ้น 3 ค่ำ วันสารทคือ วัน เดือน 10 แรม 13 ค่ำ (ดูรายละเอียดจากพระราชพิธีสิบสองเดือน)

** ภูภาคผนวก ข, ค และ ง.

4.3.3 หน้าที่เกี่ยวกับเรื่องที่เจ้าเมืองจะต้องปฏิบัติต่อหัวเมืองอื่น

มีอยู่ข้อเดียวคือ ถ้าหัวเมืองเป็นหัวเมืองเสมอกัน ห้ามไม่ให้เจ้าเมืองลอบไปมาหากัน ถ้าลอบไปมาหากัน มีโทษถึงตาย*

นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ของเจ้าเมืองและกรมการเมืองนครศรีธรรมราช อีกหลายอย่าง ที่ไม่ได้กล่าวไว้ชัดเจนในเอกสารทั้งสามฉบับ ดังกล่าวข้างต้น แต่มีกล่าวไว้ที่อื่น เช่น เป็นผู้กำกับหัวเมืองประเทศราชมาญคือ เมืองไทรบุรี และ เมืองกลันตัน เป็นผู้ดูแลรักษาหัวเมืองภาคใต้ทางฝั่งตะวันตกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2354 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2382 เป็นผู้ปราบปรามและจับกุมแขกสลัดทั้งทางทะเล คานอ่าวไทย และทางทะเลอันดามัน เป็นผู้สืบข่าวความเคลื่อนไหวของพม่าทางใต้ เป็นต้น

เจ้าเมืองและกรมการเมืองนครศรีธรรมราช ในฐานะที่เป็นตัวแทนของทางราชธานีจึงมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติหลายประการ เพื่อป้องกันหัวเมืองนครศรีธรรมราช และรักษาราชอาณาเขตทางภาคใต้ เพื่อขจัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ชาวเมืองนครศรีธรรมราช และรักษาความสงบภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช นอกจากนั้นตัวเจ้าเมืองและกรมการเมืองยังมีหน้าที่ทางส่วนตัวที่จะต้องปฏิบัติต่อทางราชธานีเพื่อแสดงถึงความจงรักภักดี และมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อประชาชนชาวเมืองนครศรีธรรมราชอีกด้วย เพื่อไม่ให้เป็นผู้

* คุุภาคนวก ข. ค. และ จ. ประกอบกัน องค์การคำคุณุสกา "พระราชกำหนดเกามาตรา 23" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 หน้า 37-43.

สร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนชาวเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งนับว่าเป็นภาระที่หนักมาก สำหรับผู้ที่ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยนั้น แต่อย่างไรก็ตามทางราชธานีก็เข้าใจถึงภาระหน้าที่อันยากลำบากของเจ้าเมืองเมืองนี้ จึงได้มอบอำนาจให้แก่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมากกว่าเจ้าเมืองอื่น ๆ เป็นการชดเชยภาระที่มีอยู่ และในบางครั้งมอบหมายให้เป็นถึงผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในการจัดการเกี่ยวกับหัวเมืองประเทศราชมลายูบางเมือง เช่น ในสมัยเจ้าพระยามนระฯ (น้อย) เป็นต้น

5. การจัดการปกครองภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช

ตามทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช ที่ชำระใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 2 ในปี พ.ศ. 2354 นั้น ได้จัดแบ่งการปกครองภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราชออกเป็น 2 ประเภท คือ

- (1) การปกครองภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช
- (2) การปกครองท้องที่หัวเมืองไทยที่ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช

5.1 การปกครองภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช

การจัดการปกครองภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช มีการแบ่งส่วนราชการออกเป็นกรม มี 2 ชนิด คือ กรมใหญ่ และกรมย่อย ที่ขึ้นอยู่กับกรมใหญ่ ทั้งกรมใหญ่ และกรมย่อยมีเจ้ากรมเป็นผู้บังคับบัญชา ผู้บังคับบัญชากกรมย่อมขึ้นตรงต่อผู้บังคับบัญชากกรมใหญ่ที่ตนสังกัดอยู่ ส่วนผู้บังคับบัญชากกรมใหญ่ทั้งหมดเข้าใจว่าขึ้นตรงต่อเจ้าเมือง ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดอยู่ในหัวเมือง รองจากเจ้ากรมลงมาก็มีตำแหน่งข้าราชการประจำกรม ตามลำดับความสำคัญดังนี้คือ ผู้ช่วยเจ้ากรม หรือ ปลัดกรม สมุหบัญชี และเสมียน แต่อย่างไรก็ตามตำแหน่งข้าราชการในแต่ละกรมจะมี

จำนวนมากขึ้นแตกต่างกันไปตามปริมาณและความสำคัญของงานในกรม ซึ่งมีกรมใหญ่อยู่ทั้งหมด 9 กรม และกรมย่อยสังกัดอยู่กับกรมใหญ่ประมาณ 13 กรม ดังนี้คือ

5.1.1 กรมพระปลัด ออกพระศรีราชสงครามรามภักดี พระปลัด ถือศักดินา 3,000 เป็นเจ้ากรม หลวงชัยสงคราม รองพระปลัด ถือศักดินา 1,000 เป็นผู้ช่วยเจ้ากรม

5.1.2 กรมยกกระบัตร ออกพระภักดีราช ยกกระบัตร ถือศักดินา 1,600 เป็นเจ้ากรม มีผู้ช่วยราชการ 2 คน คือ ขุนพรหมภักดีราช และขุนทิพย์

5.1.3 กรมมหาดไทย ออกพระเจ้าศรีสุรินทร ถือศักดินา 1,600 เป็นเจ้ากรม หลวงอินทรเสนา รองมหาดไทย ถือศักดินา 1,000 เป็นผู้ช่วยเจ้ากรม และมีกรมย่อยขึ้นอยู่ในกรมมหาดไทยอีก 4 กรม คือ

5.1.3.1 กรมมหาดไทยกลาง ออกหลวงไชยสุรินทรอินทรเสนา มหาดไทยกลาง ถือศักดินา 1,200 เป็นเจ้ากรม

5.1.3.2 กรมพระสุรัสวดีกลาง ออกหลวงพรหมเสนา พระสุรัสวดีกลาง ถือศักดินา 1,400 เป็นเจ้ากรม

5.1.3.3 กรมพระสุรัสวดีขวา ออกพระเทพเสนาบดีศรีสมุทร พระสุรัสวดีขวา ถือศักดินา 1,400 เป็นเจ้ากรม

5.1.3.4 กรมสัสดี ออกพระไชยประยาบดี ศรีสมุทรสัสดี ถือศักดินา 1,400 เป็นเจ้ากรม

5.1.4 กรมเมือง ออกพระศรีราชวังเมือง ถือศักดินา 1,400 เป็นเจ้ากรม ขุนเทพราช รองเมือง ถือศักดินา 800 เป็นผู้ช่วย

5.1.5 กรมนา ออกหลวงพลพการาชมนตรี ถือศักดินา 1,400 เป็นเจ้ากรม ขุนธรณีสวน รองนา ถือศักดินา 800 เป็นผู้ช่วย

5.1.6 กรมคลัง หลวงอินทรมนตรีศรีรัตนโกษา คลังนอก ถือศักดินา 1,400 เป็นเจ้ากรม ขุนพิมลสมบัติรองคลัง ถือศักดินา 800 เป็นผู้ช่วย

5.1.7 กรมวัง หลวงเทพมนเทียร กรมวัง ถือศักดินา 1,400 เป็นเจ้ากรมขุนศรีวิชัย รองวัง ถือศักดินา 800 เป็นผู้ช่วย และมีกรมย่อยขึ้นอยู่กับกรมวังอีก 9 กรม คือ

5.1.7.1 กรมตำรวจขวา ออกหลวงโยธาพิชัย ตำรวจใหญ่ ถือศักดินา 1,200 เป็นเจ้ากรม

5.1.7.2 กรมตำรวจซ้าย ออกหลวงโยธาเทพ ตำรวจใหญ่ ถือศักดินา 1,200 เป็นเจ้ากรม

5.1.7.3 กรมแพ่งนอก หลวงศรีราชสุภา กรมแพ่งนอก ถือศักดินา 1,200 เป็นเจ้ากรม

5.1.7.4 กรมสรรพากร หลวงวิจารณ์ภักดีสวภาค กรมสรรพากร ถือศักดินา 1,200 เป็นเจ้ากรม

5.1.7.5 กรมลูกเชอ หลวงพิชัยราชรักษา ถือศักดินา 1,200 เป็นเจ้ากรม

5.1.7.6 กรมช่าง หลวงพิไชยนาเคนทร์ กรมช่างกลาง ถือศักดินา 1,200 เป็นเจ้ากรม

5.1.7.7 กรมท้าววัง ออกหลวงทิพรักษา ถือศักดินา 1,200 เป็นเจ้ากรม

5.1.7.8 กรมส่วย ออกพระแสนสุรินทร์สงคราม ครอบส่วย ถือศักดินา 1,200 เป็นเจ้ากรม

5.1.7.9 กรมคลัง หลวงอินทรโกษา กรมคลัง ถือศักดินา 1,000 เป็นเจ้ากรม

5.1.8 กรมกลาโหม ออกพระไกรฤทธสย อธิบดีกรีสุนทรเทโฆไชย หลวงพล ถือศักดินา 1,600 เป็นเจ้ากรม เนื่องจากเป็นกรมที่มีความสำคัญมาก จึงมี ผู้ช่วย 3 คน คือ ออกหลวงราชนายก ถือศักดินา 1,200 คนหนึ่ง ออกหลวงภักดีสงคราม ถือศักดินา 1,200 คนหนึ่ง และหลวงไชยพลบาล ถือศักดินา 1,200 อีกคนหนึ่ง

5.1.9 กรมท้าว ออกพระวิชิทสงครามรามภักดีศรีปลาวัน ถือศักดินา 1,400 เป็นเจ้ากรม มีผู้ช่วย 2 คนคือ หลวงณรงค์ชลธิ ถือศักดินา 1,200 คนหนึ่ง และออกหลวงราชทวีศรีสาลักษณ์ ถือศักดินา 1,200 อีกคนหนึ่ง¹

มีตำแหน่งพิเศษอยู่ตำแหน่งหนึ่งคือ ตำแหน่งผู้ช่วยราชการ ถือศักดินา 1,000 ตำแหน่งนี้มีหน้าที่ไม่จำกัด และขึ้นตรงต่อผู้ว่าราชการเมือง (เจ้าเมือง) เป็นตำแหน่งสำหรับตั้งข้าราชการหนุ่ม ๆ เช่น บุตรเจ้าเมือง ซึ่งจะรับราชการในตำแหน่งสำคัญต่อไป ตัวอย่างที่ปรากฏมาในเมืองนครศรีธรรมราชก็มี เช่น เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เดิมเป็นพระบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย) ผู้ช่วยราชการก่อนแล้วเลื่อนเป็นพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง) บุตรเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เดิมก็เป็นพระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) ผู้ช่วยราชการก่อนแล้ว เลื่อนเป็นพระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง) เป็นต้น การที่บุตรเจ้าเมืองรับราชการเป็นผู้ช่วยราชการดังกล่าวมานี้มีผลทำให้ตำแหน่งปลัดและยกกระบัตรทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชต่ำไปมาก เพราะตำแหน่งผู้ช่วยราชการจะมีบทบาทและโอกาสที่ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งเจ้าเมืองได้มากกว่า²

¹ห้องสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 21 (ทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช).

²สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 234-246.

5.2 การจัดการปกครองท้องที่หัวเมืองไทยที่ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช

การจัดการปกครองท้องที่ในเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราช จัดแบ่งท้องที่ออกเป็นเมือง อำเภอ ตำบล แขวงและด่าน ตามลำดับความสำคัญของแต่ละท้องที่

5.2.1 เมือง

ท้องที่ที่จัดการปกครองขึ้นเป็นเมือง ที่ขึ้นอยู่กับหัวเมืองนครศรีธรรมราชนั้นมีอยู่ทั้งหมดด้วยกันทั้งหมด 11 เมืองด้วยกัน ซึ่งสามารถจัดเรียงตามลำดับศักดินาของผู้ปกครองเมือง ซึ่งเรียกในสมัยนั้นว่า "ผู้รักษาเมือง" ได้ดังนี้คือ

5.2.1.1 เมืองตรัง หลวงอุภัยธานี ถือศักดินา 1,600 เป็นผู้รักษาเมือง หลวงปลัด เมืองตรัง ถือศักดินา 1,200 เป็นผู้ช่วย

5.2.1.2 เมืองท่าทอง หลวงวิสุทธิสงคราม ถือศักดินา 1,600 เป็นผู้รักษาเมือง หลวงพิชัยราชรักษา ถือศักดินา 1,200 เป็นผู้ช่วย

5.2.1.3 เมืองสมุย (เกาะสมุย) หลวงเพชรศิริศรีสมุทรสงคราม ถือศักดินา 1,200 เป็นผู้รักษาเมือง ขุนพิพิธศิริ ถือศักดินา 800 เป็นปลัด

5.2.1.4 เมืองปากพนัง หลวงเพชรกำแหงสงคราม รัตนบุรี ถือศักดินา 1,200 เป็นผู้รักษาเมือง ขุนมายุศักดิ์ภักดี ถือศักดินา 400 เป็นผู้ช่วย

5.2.1.5 เมืองปรางบุรี หลวงพิชัยโยธาราชานันทภักดีศรีสงคราม ถือศักดินา 1,200 เป็นผู้รักษาเมือง หลวงพิชัยภักดีศรีสงคราม ถือศักดินา 600 ปลัด

5.2.1.6 เมืองฉะเชิงเทรา หลวงฉะเชิงเทราศรีสงคราม ถือศักดินา 1,200 เป็นผู้รักษาเมือง ขุนเพชรศิริ ถือศักดินา 600 เป็นผู้ช่วย

5.2.1.7 เมืองไชยมนตรี หลวงไชยมนตรีศรีมหายาคลองพล ถือศักดินา 1,200 เป็นผู้รักษาเมือง ขุนอินทรบุรี ถือศักดินา 600 เป็นผู้ช่วย

5.2.1.8 เมืองไทยบุรี ออกหลวงไทยบุรีศรีมหาสงคราม ถือศักดินา 1,200 เป็นผู้รักษาเมือง ขุนราชบุรี ถือศักดินา 400 เป็นผู้ช่วย

5.2.1.9 เมืองอคง หลวงภักดีสงคราม ถือศักดินา 1,000
เป็นผู้รักษาเมือง ขุนอินทรพิชัย ถือศักดินา 400 เป็นผู้ช่วย

5.2.1.10 เบื้องพิชัย ออกเมืองหิรัญ ถือศักดินา 1,000
เป็นผู้รักษาเมือง ขุนเทพบุรี ถือศักดินา 400 เป็นผู้ช่วย

5.2.2 อำเภอ

ท้องที่ที่มีความสำคัญรองจากเมืองลงมา จัดการปกครองเป็น
อำเภอ มีผู้รักษอำเภอ เป็นหัวหน้า มีทั้งหมดด้วยกัน 14 อำเภอ คือ

5.2.2.1 อำเภอเกาะร้าง ออกหลวงแก้วรัตนราช ถือศักดินา
800 เป็นผู้รักษา

5.2.2.2 อำเภอร่อนพิบูลย์ ออกหลวงพิบูลย์สมบัติ ถือศักดินา
800 เป็นผู้รักษา

5.2.2.3 อำเภอลำพูน หลวงอินทรพิชัย ถือศักดินา 800
เป็นผู้รักษา

5.2.2.4 อำเภอชมาย ขุนกำแหงธานี ถือศักดินา 800
เป็นผู้รักษา

5.2.2.5 อำเภอควรตะพังวังตะมิหะ ออกหลวงเพชรธานี
ถือศักดินา 800 เป็นผู้รักษา

5.2.2.6 อำเภอชนอม หลวงไชยศิริศรีสงคราม ถือศักดินา
800 เป็นผู้รักษา

5.2.2.7 อำเภอฉวาง หมื่นเพชรบุรี ถือศักดินา 800
เป็นผู้รักษา

5.2.2.8 อำเภอรามธานี ผู้รักษาเมืองถือศักดินา 800

5.2.2.9 อำเภอหนอง ขุนทรงธานี ถือศักดินา 600
เป็นผู้รักษา

5.2.2.10 อำเภอเกาะเต่า ชุมชนะธานี ถือศักดิ์นา 600
เป็นผู้รักษา

5.2.2.11 อำเภอพิปูน ชุมไชยธานี ถือศักดิ์นา 600
เป็นผู้รักษา

5.2.2.12 อำเภอแก้ว ชุมแก้ววังไทร ถือศักดิ์นา 600
เป็นผู้รักษา

5.2.2.13 อำเภอกลาย ชุมพิชัยธานีศรีสงคราม
ถือศักดิ์นา 600 เป็นผู้รักษา

5.2.2.14 อำเภออัมปัน ชุมอินทธานี ถือศักดิ์นา 600
เป็นผู้รักษา

5.2.3 ตำบล, แขวง และบ้าน

รองจากอำเภอลงมาจัดการปกครองเป็นตำบล ผู้รักษาทำบล
เรียกว่า "นายท" ถือศักดิ์นา 400 มีทั้งหมด 26 ตำบล เช่น หมื่นชะนี นายท
ไชยธรรม หมื่นสวัสดิธานี นายทที่พุ่มทอง ชุมไชยภักดี นายทที่หนึ่งตุง เป็นต้น

รองจากตำบลลงมา จัดการปกครองเป็น แขวง และบ้าน
มี "นายท" เป็นผู้รักษาแขวงและบ้าน ถือศักดิ์นาตั้งแต่ 200 ถึง 300 เช่น
ชุมพิชัยภักดี นายท แขวงนาท่าทองอุแท ชุมเพชร นายบ้านปากน้ำท่าทอง ชุมเพชร
นายบ้านปากน้ำเมืองนครศรีธรรมราช หมื่นชนะนายบ้านท่าหมาก เป็นต้น¹

มีข้อนำสังเกตบางประการเกี่ยวกับข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช
เช่น ตำแหน่งข้าราชการจะแบ่งออกเป็นฝ่ายขวา และฝ่ายซ้ายเหมือนกับทางราชธานี*

¹ ธรรมนูญวิกรมาน จักรกษัตริย์กาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 21
(ทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช).

* ดูทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช ประกอบ

ซึ่งไม่ทราบว่สาเหตุที่จัดแบ่งเช่นนั้นเป็นเพราะเหตุใด แต่มีมาแล้วตั้งแต่โบราณ เป็นต้น สำหรับผลประโยชน์ที่ข้าราชการจะได้รับในฐานะที่รับราชการสนองพระเดช-พระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ถ้าเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เช่น พระปลัด เจ้ากรมต่าง ๆ และผู้รักษาเมือง ก็จะกำหนดผลประโยชน์ที่จะได้รับไว้ในทำเนียบ พร้อมด้วยตราประจำตำแหน่งและเครื่องยศไว้ในทำเนียบ เพราะข้าราชการในสมัย คังกล่าวไม่มีเงินเดือนอย่างข้าราชการในสมัยปัจจุบันนี้ เช่น ตำแหน่งพระปลัดจะกำหนด ไว้ในทำเนียบดังนี้¹

"ออกพระศรีราชสงครามรามภักดี ปลัด ถือศักดินา 3,000 ฝ่ายขวา ถือตรารูปโคยืนบนแท่น มีช้างพวย 1 ช้าง ช้างพัง 1 ช้าง จำลอง 2 ชงวอน 4 นวม 6 แหวน 4 ปืนนกสับหลังช้าง 2 กระบอก หมวกม้า 20 ปืนกระสุนนิ้ว กิ่งบรรดาศักดิ์ 2 กระบอก ปืนกระสุน 3 นิ้ว เชลยศักดิ์ 2 กระบอก ปืนกระสุน นิ้วกิ่ง 18 กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ 24 กระบอก ปืนนกสับเชลยศักดิ์ 18 กระบอก เสื้อพล 42 หอกเชน 30 ทวนเท้า 15 เรือพนั๊ก 20 ลำ ได้รับ พระราชทานกิจกระทรวงความ และข้าวผูก* กิ่งเจ้าเมือง และมีที่พักหมาก** ค่าบดเพี้ยนขนอม ขึ้นสำหรับที่ 3 ตำบล มีนาสัด*** อยู่ทางทิศตะวันออกของ ของเมือง 2 แสน²

สำหรับข้าราชการชั้นผู้น้อยที่ถือศักดินาค่ากว่า 1,000 ลงมา บางตำแหน่ง ก็กำหนดผลประโยชน์ไว้ในทำเนียบเช่น ขุนเสนาทิพย์ ข้าราชการในกรมมหาดไทย

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราไชย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 หน้า 234-240.

* ได้รับพระราชทานกิจกระทรวงความและข้าวผูก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราไชย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ อธิบายว่า หมายถึง ได้รับค่าธรรมเนียมความ

** ที่พักหมาก หมายถึง บ้านส่วย

*** นาสัด หมายถึง นาสสำหรับตำแหน่งปลัดจัดให้บำไพร่ทำเป็นผลประโยชน์

² หอสมุดควรวชิราวุธ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 21.

กำหนดไว้ในทำเนียบดังนี้

"ขุนเสนาทิพย์ นา 400 มีป็นนกกสืบบรรดาศักดิ์ 1 กระบอก หอกเชน 2 ได้ว่าความ ณ ศาลากลาง พิจารณาเนื้อความแพ่ง"¹ แต่ข้าราชการผู้น้อยส่วนมาก จะไม่กำหนดผลประโยชน์ไว้ในทำเนียบ แต่เข้าใจว่าคงจะได้รับผลประโยชน์จากการ ทำงานตามหน้าที่ที่ตนปฏิบัติอยู่ หรือไม่ก็ไต่ส่วนแบ่งจากภาษีอากร เพราะไม่ได้กำหนด ว่าจะมีรายได้หรือผลประโยชน์จากที่อื่นใดเลย

นอกจากนั้นภายในตัวเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชบางเมือง คือ เมืองตรัง และเมืองท่าทอง ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ขึ้นจัตวา มีการจัดการปกครองภายในหัวเมือง และแบ่งหน่วยราชการออกเป็นกรมต่าง ๆ เช่นเดียวกันกับภายในตัวเมืองนครศรีธรรมราช คือมีตำแหน่งข้าราชการเรียงตามลำดับความสำคัญได้ดังนี้ ผู้รักษาเมือง ปลัด ยกกระบัตตร มหาดไทย นครบาล กรมนา กรมวัง กรมคลัง และสรรพากร สำหรับเมืองตรังมี กรมพิเศษอยู่อีกคนหนึ่ง คือ กรมปืน² ซึ่งแสดงว่าเมืองตรังเป็นเมืองสำคัญที่ขึ้นอยู่กับ หัวเมืองนครศรีธรรมราชทางฝั่งทะเลตะวันตก สำหรับส่งเรือปืนออกลาดตระเวนแจกสลัด และควบคุมหัวเมืองไทรบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาล ที่ 3 จึงต้องมีกรมปืนไว้ทำหน้าที่ระดมและเก็บรักษาปืนซึ่งเป็นอาวุธที่สำคัญที่สุดในครั้งนั้น

จากหลักฐานที่กล่าวมาแล้วข้างต้นแสดงให้เห็นว่า หัวเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงมีความสำคัญต่อทางราชธานียิ่งมามากไม่น้อยไปกว่าใน สมัยอยุธยา และสมัยกรุงธนบุรี เพราะทางราชธานีได้มอบอำนาจและหน้าที่ให้แก่

¹ หอสมุดควชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354)

เลขที่ 21.

² ก.

เจ้าเมืองและกรมการเมืองนครศรีธรรมราชมากกว่าหัวเมืองไทยอื่น ๆ ในสมัยเดียวกัน
 ห้างยังได้รื้อฟื้นการจัดการปกครองภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นใหม่อีกในปี
 พ.ศ. 2354 เพื่อจัดการปกครองภายในหัวเมืองนี้ให้เป็นระเบียบแบบแผนยิ่งขึ้นกว่าเดิม
 แต่อย่างไรก็ตามในขณะเดียวกันนั้นเองทางราชสำนักได้ลดความสำคัญของหัวเมืองนี้ลงไป
 บ้าง ทางก้นพิธีการตั้งเจ้าเมือง ก็มอบให้เป็นหน้าที่โดยตรงของสมุหพระกลาโหม
 พระมหากษัตริย์ไม่ทรงเกี่ยวข้องด้วยอย่างในสมัยอยุธยา และในสมัยกรุงธนบุรี และ
 ลดกำลังเมืองนครศรีธรรมราชลงโดยแยกเมืองสงขลายกมาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ และ
 มอบให้เมืองสงขลาเท่ากับหัวเมืองประเทศราชมาลายูทางค่านอ่าวไทยในปี พ.ศ. 2334
 คงจะได้กล่าวอย่างละเอียดในบทที่ 4 และที่ 5

บทที่ 4

พันธกรณีทางด้านการเศรษฐกิจและการบริหารบ้านเมืองของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ที่มีต่อทางราชการ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

หัวเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะที่เป็นหัวเมืองเอก ซึ่งเป็นหัวเมืองที่ใหญ่และสำคัญที่สุดอยู่ทางภาคใต้ของราชอาณาจักรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีพันธะทางด้านการเศรษฐกิจ และการจัดการบริหารบ้านเมืองอยู่กับทางราชการหลายประการ สำหรับทางด้านการเศรษฐกิจนั้น มีทั้งส่วนที่เป็นผลประโยชน์ที่ทางราชการได้รับจากหัวเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งได้แก่ ดอกไม้ทองเงินและเครื่องราชบรรณาการ ภาษีอากร รายได้จากการค้าของหลวง และสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคหลายชนิดที่ทางราชการได้เอามาจากหัวเมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น และส่วนที่เป็นผลประโยชน์ที่ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชได้รับจากราชการ ได้แก่ การส่งเสริมอาชีพ และกิจกรรมบางอย่าง เช่น การทำนา การทอเรือ และการค้า ขึ้นทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช และการส่งข้าวจากทางหลวงออกไปช่วยเหลือในยามที่ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชขาดแคลนข้าว เป็นต้น ซึ่งนับได้ว่าเป็นการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างหัวเมืองนครศรีธรรมราช กับทางราชการ

ส่วนพันธะเกี่ยวกับการจัดการบริหารบ้านเมืองของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชนั้น เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมีหน้าที่อยู่ในความรับผิดชอบหลายประการ แต่ในที่นี้จะหยิบยกเอามาแต่ปัญหาที่เด่น ๆ และสำคัญบางปัญหามากกว่าอย่างละเอียดเพื่อที่จะได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของหัวเมืองนครศรีธรรมราชในการบริหารบ้านเมืองในสมัยนั้น ก็จะกล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับการป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อยภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช

ซึ่งได้แก่ปัญหาเกี่ยวกับการป้องกันและปราบปรามแก๊งค์ลัดดี เกี่ยวกับการปราบปรามจะจับกุมโจรผู้ร้าย เกี่ยวกับเรื่องเลกหรือกำลังคน เกี่ยวกับเรื่องเงิน และเกี่ยวกับโรคเกิที่ร้ายแรงบางประเภท คือ อหิวาตกโรค เป็นต้น และปัญหาเกี่ยวกับบทบาทของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในการปกครองหัวเมืองขึ้นบางหัวเมือง คือ เมืองสงขลา* และเมืองตรัง

นอกจากนี้การบริหารบ้านเมืองของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้น มีบทบาทไปสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับหัวเมืองใกล้เคียง คือไปเกี่ยวข้องกับเมืองสงขลา เมืองพัทลุง เมืองฉลุง เมืองงังงา เมืองไชยา และเมืองชุมพร เป็นต้น ดังนั้นจะกล่าวถึงบทบาทของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชที่ได้รับมอบหมายจากราชธานีแล้วไปเกี่ยวข้องกับหัวเมืองใกล้เคียงดังกล่าวในรูปของปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างหัวเมืองนครศรีธรรมราชกับหัวเมืองใกล้เคียงด้วย

๑. ผลประโยชน์ที่ทางราชธานีได้จากหัวเมืองนครศรีธรรมราช

ผลประโยชน์ที่ทางราชธานีได้จากหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อรวบรวมแล้วมีรายการต่าง ๆ กันดังนี้คือ ดอกไม้ทองเงินและเครื่องราชบรรณาการ ภาษีอากรชนิดต่าง ๆ รายได้จากการค้าของหลวงทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช และรายได้จากการเกณฑ์สิ่งของต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องอุปโภคและบริโภค จากหัวเมืองนครศรีธรรมราช ตามที่ทางราชธานีต้องการ ผลประโยชน์ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นพันธะที่ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชมีอยู่ต่อทางราชธานี ที่ทางหัวเมืองจะต้องปฏิบัติตามโดยถือว่าเป็นหน้าที่ของหัวเมืองนครศรีธรรมราชที่มีต่อทางราชธานีทางด้านการเศรษฐกิจ

* เมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีฐานะเป็นหัวเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ประมาณ 7 ปี คือจาก ปี พ.ศ. 2327 ถึงปี พ.ศ. 2334 หลังจากนั้นแล้วเป็นอิสระจากหัวเมืองนครศรีธรรมราช ไปขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ

1.1. คอกไม้ทองเงิน และเครื่องราชบรรณาการ

คอกไม้ทองเงินและเครื่องราชบรรณาการเป็นทั้งพันธะทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชมีต่อทางราชธานี เจ้าเมืองและกรมการหัวเมืองนครศรีธรรมราชมีหน้าที่ที่จะต้องทำคอกไม้ทองเงิน และจัดหาเครื่องราชบรรณาการเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพฯ ทุกปี ๆ ละ 2 ครั้ง เพื่อเป็นเครื่องแสดงว่าทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชยังคงมีความภักดีต่อทางราชธานีอยู่ และในขณะเดียวกันก็เป็นผลประโยชน์อย่างหนึ่งของทางราชธานีอีกด้วย ดังปรากฏข้อความอยู่ในมาตรา 9 ของพระอัยการกฤษฎีกากฎหมายตราสามดวงเล่ม 4 ว่า "มาตราหนึ่ง เมือง ปากโท ซึ่งขึ้นแก่กรุงเทพมหานคร ฝ่ายเหนือ ให้มาอ่อนน้อมนำคอกไม้ทองเงิน เครื่องราชบรรณาการมาถวายตามพระเพิ่มเติมก่อน ถ้าเมืองใดมิทำตามประเพณี แขนงบ้านเมืองไว้เป็นจลาจลในแผ่นดินท่านไซ้ ท่านว่าโทษถึงตาย"¹

คอกไม้ทองเงินและเครื่องราชบรรณาการจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะบอกให้ทางราชธานีทราบว่าหัวเมืองใดยังคงจงรักภักดีต่อทางราชธานี หรือเป็นกบฏต่อทางราชธานี สำหรับทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชนั้น เนื่องจากเป็นหัวเมืองใหญ่ชั้นเอก มีกำลังมากโอกาสที่จะขัดแย้งต่อทางราชธานีจึงมีได้มากกว่าหัวเมืองไทยอื่น ๆ ทางราชธานีจึงต้องกำหนดให้หัวเมืองนี้ส่งคอกไม้ทองเงินฯ มีละ 2 งวด เพราะถ้าเกิดกบฏทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช ทางราชธานีก็สามารถจะทราบได้ในระยะเวลาอันสั้น ไม่ปล่อยไว้นานจนยากที่จะปราบได้ ซึ่งต่างไปจากหัวเมืองประเทศราชอื่นๆ ที่ทางราชธานีกำหนดให้ส่ง 3 ปี ก่อครั้ง จึงกินเวลานานที่ทางราชธานีจึงจะทราบว่าหัวเมืองเหล่านั้นเป็นกบฏหรือไม่

ส่วนขนาดและจำนวนของคอกไม้ทองเงิน และเครื่องราชบรรณาการ ที่ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชจะต้องทำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายให้แก่ทางราชธานีนั้น คอกไม้ทองเงินอย่างละ 6 ต้น หนักต้นละบาท ดังมีหลักฐานปรากฏอยู่ในใบบอกพระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง) ถึงเจ้าพระยาอัครมหาเสนา สมุหพระกลาโหม ในปี พ.ศ. 2388 ว่า

¹ องค์การคำคุณุสภ "พระอัยการกฤษฎีกา" กฎหมายตราสามดวงเล่ม 4

"บอณาชอได้นำกราบเรียน พญา เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี
 สมุหพระกลาโหม ขะพระราชนัดได้นำกราบบังคมทูลพรกราษฎร์ให้
 ทรงทราบใตฝ่าละอองธุลีพระบาทควักดอกไม้ทองเงินเมืองเถลอร จำนวน
 ปี่มะเส็ง สรรพกล ข้าวา กรมการไต่จัดแจงทำดอกไม้ทองหกก้น
 หนักต้นละบาท คอกใบเงินหกต้น หนักต้นละบาทเสร็จแล้ว ข้าวา
 กรมการเชิญดอกไม้ทองเงินไป ณ พระอุโบสถวัดพระธาตุโพนดงพระสงฆ์-
 สวดพระปริต ข้าวา กรมการพร้อมกันกราบถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 แล้วได้ออกดอกไม้ทองเงินเข้าทูล ทูลวงภักดีราชยกกระบัตร
 ปิณฑาประจำครั้ง เกรื่องราชบรรณาการ เพียนพนมหนักเล่มละบาท
 1,000 เล่ม ร้างปี 10 ร้าง คันแรง 30 ผืน หวายโป่ง 200 เส้น
 หวายแสม 200 เส้น พลองขันยอ 100 อัน ไต้หน้าข้าง 10 คอกกระแสด
 หนัก 3 หาบ กลุ่ 1,000 ชีก ข้าวา กรมการไต่ให้หมื่นจางค์คุมเข้ามา
 ทูลเกล้าฯ ถวาย บอกราณนิพินา วันศุกร์ เดือนยี่ แรม 12 ค่ำ . . .
 จ.ศ. 1207"¹

1.2 ภาชีอากร

ภาชีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีชื่อเรียกว่า "ส่วยสาอากร"² การเก็บ
 ภาชีอากรทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยนั้นทางราชธานีมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของ
 เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ที่จะจัดการให้เจ้าพนักงานกรมการเมืองที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรง
 เป็นผู้จัดเก็บรวบรวมให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย ตามคำสั่งของทางราชธานีที่มีออกไปในกฎ
 พระบรมราชโองการทั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ทุกฉบับมีข้อความดังนี้

¹ หองสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207 (2368) เล่มที่ 143.

² หองสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 (2327) เล่มที่ 1.

"ส่วนภาวากรซึ่งขึ้นอยู่ ณ ห้องพระคลังหลวงในกรุง บันคาน้อย
ณ เมืองนคร แคว้นหัวเมืองขึ้นแก่เมืองนคร ฯ เป็นจำนวนมากน้อย
เท่าใด ถ้าถึงงวคถึงจันทรจะไคส่ง ก็ให้เจ้าพญาผดุงฯ ว่าแก่
กรมการพนักงาน ให้ว่ากล่าวเร่งรัดท่นายที่นายอากร ให้เร่ง
กุมส่วยของหลวงเข้าไปส่งยังเจ้าจันทร ณ กรุงฯ จงทุกงวคทุกจันทร
อย่าให้ส่วยของหลวงค้างเกินล่วงงวคล่วงจันทรไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้..."¹

ภาวากรเป็นรายได้ที่สำคัญประเภทหนึ่งของทางราชการที่ได้จากหัวเมือง เพื่อนำมา
ใช้จ่ายในการบริหารประเทศทางด้านการ ก่อสร้าง การอุปถัมภ์ ถวายพระสงฆ์
และการทำสงคราม เป็นต้น ตามทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช หน้าที่ในการจัด
เก็บภาวากรภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช เป็นหน้าที่โดยตรงของหน่วยงานสองหน่วย คือ
กรมสรรพากร ซึ่งมีหลวงวิจารณ์ภักดีศรีเสาวภาคเป็นเจ้ากรม และกรมคลัง ซึ่งมีหลวงอินทรโกษา
เป็นเจ้ากรม และมีหน่วยงานอีกหน่วยหนึ่งคือ ครบส่วย มีหน้าที่ควบคุมไพร่ส่วน ทำส่วยคือ
จึงทำให้เข้าใจว่าเป็นผู้เก็บรวบรวมรายได้จากทั่วหัวเมืองนครศรีธรรมราชอีกหน่วยงาน
หนึ่งด้วย² หน้าที่ในการจัดเก็บรวบรวมภาวากรทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชจึงอยู่ในความ
รับผิดชอบของหน่วยงาน 3 หน่วย คือ กรมสรรพากร กรมคลัง และครบส่วย

ชนิดของภาวากรที่จัดเก็บในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แยกออกเป็น 4 ประเภท คือ
จังกอบ อากร ส่วย และฤชา³ ซึ่งมีวิธีการเก็บและอัตราในการเก็บในสมัยรัชกาลที่ 2
ดังนี้ คือ

¹ หอสมุดควริวิธาน จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 (2327) เล่มที่ 1.

² หอสมุดควริวิธาน จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เล่มที่ 21.

³ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 2 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง "ลัทธิธรรมเป็นแบบอย่าง"

จังกอบ เก็บสินค้าเมื่อผ่านด่านในอัครราชรัษฎีอย่างหนึ่ง จับเก็บค่าเบีกร่อง
เรือกำปั่นความขนาดปากเรือวาละ 12 บาท อีกอย่างหนึ่ง

อากร มีเก็บเป็นอากรค่านา อากรสวนสมรภัศร ค่าน้ำ อากรตลาด อากร
เทศสุรา อากรบ่อนเบี้ย เป็นต้น ซึ่งไม่ได้กำหนดไว้ท้ายตัวว่าจะเก็บในอัตราเท่าใด
แน่นอน

ส่วย เป็นเงินที่ไพร่ทางหัวเมือง เสียแทนเข้าเวรรับราชการ ซึ่งเสียปีละ 18 บาท¹
และเงินบังคับเรียกจากจีนซึ่งได้รับการยกเว้นไม่ของเกณฑ์เข้ารับราชการ อีกคนละ 50 สตางค์
ต่อปี เงินนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เงินผูกปีจีน นอกจากนั้นส่วยยังกินความหมายต่อไปถึงสิ่งของ
ต่าง ๆ ซึ่งยอมให้ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช หรือหัวเมืองอื่น ๆ จัดหาส่งเข้ามาแทนเข้า
รับราชการอีกด้วย เช่น ส่วยตีบุง เป็นต้น

อุทรา คือค่าธรรมเนียม มีกำหนดเรียกจากการต่าง ๆ ซึ่งรัฐบาลทำเพื่อประโยชน์
ของราษฎรบางคนเฉพาะตัว เช่น ค่ากรา ค่าโฉนด และค่าธรรมเนียมความ เป็นต้น²

นอกอากรที่เก็บได้เป็นจำนวนมากทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช คือ ส่วยตีบุง และ
อากรรังนก³ แต่ไม่สามารถรวบรวมสถิติออกเป็นตัวเลขได้ สำหรับภาษีอากรชนิดอื่นนั้นก็
เช่นเดียวกัน คือไม่สามารถทราบว่าจะเก็บได้มากน้อยเท่าใด แต่เข้าใจว่าคงจะมีจำนวน
รองลงมา

1.3 รายได้จากการค้าของหลวงทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช

สินค้าของหลวง หมายถึงสินค้าบางอย่างที่ทางราชการกำหนดไว้ว่าเป็นของ
หลวง ราษฎรผู้เก็บหาสินค้านั้น ๆ ต้องนำพาขายให้แก่พระคลังสินค้าแต่เพียงแห่งเดียว จะไป

¹ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงกำหนดอากรบางอย่าง "ส่วยตีบุง
ต่าง ๆ เล่ม 2" หน้า 145

² หอสมุดศิริราช จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 3.

³ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2
เล่ม 2 หน้า 134 - 136.

ขายในยุคนั้นไม่ได้กำไรความผิด ส่วนผู้ส่งสินค้าไปขายต่างประเทศก็ต้องมาซื้อสินค้าใน ๆ จากพระคลัง
สินค้าไปจำหน่าย สินค้าของหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มี 3 ชนิด คือ รังนก ฝาง ตีบุก
พริกไทย เนื้อไม้ ผลแร่ ตะกั่ว ข้าง รง และงาข้าง¹

สำหรับสินค้าของหลวงบางประเภทที่ส่งออกไปขายต่างประเทศทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช
นี้มี ข้าง งาข้าง ตีบุก และรังนก เจ้าเมืองและกรมการเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้จัดการ
ส่งออก แต่รายได้ทั้งหมดจะต้องจัดส่งเข้ามายังราชธานี สินค้าที่ส่งออกจากหัวเมืองเมืองนคร-
ศรีธรรมราชมากในครั้งนั้น ได้แก่ ข้าง เนื่องจากเป็นสินค้าที่ต่างประเทศต้องการมากจึงมีราคาสูง
และรายได้กำไรดี ได้รับการสนับสนุนจากทางราชธานี โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
เจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) คือกำนันสำหรับบรรพบุรุษข้างไปจำหน่ายต่างประเทศที่เมืองศรี²
โดยเฉพาะส่งไปขายยังประเทศอินเดีย ด้วยเหตุดังกล่าวการค้าข้างที่เมืองศรีในสมัยนั้นจึงมี
เป็นประจำเกือบทุกปีตามฤดูกาลของสมรภูมิ ดังตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2355 มีกำนัน
วาณิชเห็นมารับซื้อข้างที่เมืองศรี 3 ลำ³ และในปี พ.ศ. 2357 มีกำนันมารับซื้อข้างที่
เมืองศรีอีก 2 ลำ กับเจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) แยกกำนันหลวงบรรพบุรุษข้างไปขายที่อินเดียอีก
ลำหนึ่ง รวมทั้งหมด 3 ลำ บรรพบุรุษข้างไข่มากกว่า 60 เชือก เป็นตน⁴ ซึ่งนับได้ว่าเป็น
จำนวนมากไม่น้อยทีเดียว

ส่วนรายได้จากการค้าข้างในครั้งหนึ่ง ๆ จะได้เป็นจำนวนมากเท่าใดไม่สามารถรวบรวม
สถิติได้เพราะขาดหลักฐาน แต่จากการที่เจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) ส่งเรือออกไปจำหน่ายข้าง
ครั้งหนึ่ง ๆ จะมีรายได้เป็นจำนวนเงินถึง 242 ชั่ง 3 ตำลึง 3 บาท หรือ 19,440 บาท⁵

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2
เล่ม 2 หน้า 134-136

² หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1179 (2360) เล่มที่ 2.

³ จ.ศ. 1174 (2355) เล่มที่ 10.

⁴ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1176 (2357) เล่มที่ 12.

⁵ จ.ศ. 1178 (2357) เล่มที่ 2.

ซึ่งถ้ารวมกับราคาช่างที่ส่งออกไปกับเรือกำปั่นต่างประเทศแล้ว เข้าใจว่า จะเป็นจำนวนเงินมากกว่านี้อีกหลายเท่าทีเดียว

ของหลวงชนิกอื่น คือ ดินถม รั้งนก งาช้าง ไม่มีหลักฐานระบุว่าส่งออกไปต่างประเทศทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช มากน้อยเป็นจำนวนเท่าใด แต่คงไม่มากนักเพราะของหลวงดังกล่าวส่วนมากจะทองส่งเข้ามายังกรุงเทพฯ ก่อน หรือแม้กระทั่งราชธานีจะเป็นฝ่ายให้ราหหลวงออกไปนำเอาไปขายที่เกาะปีนังเพื่อซื้อผ้า และสิ่งของอื่น ๆ กลับมา¹

1.4 เครื่องอุปโภค บริโภค ที่ทางราชธานีเกณฑ์จากหัวเมืองนครศรีธรรมราช

พันธะสำคัญอีกประการหนึ่งที่หัวเมืองนครศรีธรรมราชมีอยู่กับทางราชธานีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือทางราชธานีสามารถที่จะเกณฑ์เอาสิ่งของต่าง ๆ จำพวกเครื่องบริโภคและอุปโภคได้จากทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชอย่างกว้างขวาง ซึ่งทางหัวเมืองมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามทุกอย่างไม่กล้าขัดขึ้นถ้าไม่เกินวิสัยที่จะทำได้จริง ๆ การเกณฑ์นี้แท้จริงแล้วทางราชธานีมีสิทธิ์ที่จะเกณฑ์ทั้งแก่เกณฑ์คนไปทำสงคราม หรือทำงานสาธารณูปโภคต่าง ๆ และเกณฑ์เอาเครื่องอุปโภค เช่น ผ้า, ไม้, เชือก, เป็นต้น กับเครื่องอุปโภค เช่น ข้าวเปลือก ข้าวสาร เป็นต้น นอกจากนี้ทางราชธานียังได้เกณฑ์ให้ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชต่อเรืออันเป็นพาหนะที่สำคัญทางน้ำให้แก่ทางราชธานีอีกด้วย²

แต่อย่างไรก็ตามการที่ทางราชธานีเกณฑ์เอาเครื่องอุปโภคและบริโภคจากหัวเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ถ้าพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วก็จะพบว่า ทางราชธานีผู้เกณฑ์จะเกณฑ์แต่ละครั้งก็เมื่อทางราชธานีมีความจำเป็นจริง ๆ มิฉะนั้นแล้วทางราชธานีจะพยายามหลีกเลี่ยงการเกณฑ์เอาสิ่งของดังกล่าว เนื่องจากทางราชธานีเกรงว่าไพร่พลราษฎรทางหัวเมืองจะได้รับความเดือดร้อนแล้วเป็นเหตุให้ไพร่พลเหล่านั้นหลบหนีการไปอยู่ไปอยู่เสียเพราะเขาและ

¹ ห้องสมุดควีนสิริธร จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2357) เล่มที่ 1

² จ.ศ. 1173 (2356) เล่มที่ 6.

ทางเมือง ทำให้เสียกำลังคนไป จึงเป็นเรื่องที่ทางราชธานีเป็นห่วงมากกว่าเรื่องอื่นในสมัยนั้น

สำหรับรายการเกณฑ์สิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภค จากหัวเมืองนครศรีธรรมราช
เท่าที่ปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุ มีดังนี้ คือ

(1) ในปี พ.ศ. 2356 ทางราชธานีได้จัดพระราชพิธีชักเรนทร์สนาม
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้เกณฑ์ให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชเอาตาโอง
50 ผืน มีขนาดกว้าง 6 คืบ ยาว 6 แขน (ประมาณ $1\frac{1}{2}$ วา) เพื่อใช้ในขบวนแห่ช้างกัน
ม้าทันในพระราชพิธี¹

(2) ในปี พ.ศ. 2360 กรมพระราชวังบวรรมหาเสนานุรักษ์เสด็จสวรรคต
ในงานพระบรมศพครั้งนั้นทางราชธานีได้เกณฑ์เอาสิ่งของเครื่องอุปโภคจากหัวเมืองนครศรีธรรมราช
หลายอย่างคือ ช้างหนักห้าหมื่น เชือกพวนยาว 20 วา 30 ชด แฉงลายสองยาว 3 วา
กว้าง 5 ศอก 100 ผืน ชันหนัก 12 หาบ น้ำมันยาง 1200 ทะนาน หวายสายเสดียงยาว
20 วา 1,000 ชด เชือกหนังยาว 20 วา 30 ชด เชือกพวน 3 เกลียว ยาว 20 วา
50 ผด 1. หลอดขนาดก้นยาว 5-6 ศอก 60 อัน หนึ่งผืน 50 ผืน ชมันสองเกลียว
กรักขุน 300 แก่น หวายพิศุคา 100 ชด กรักสีทำแล้ว 50 ท่อน เป็นต้น²

(3) ในปี พ.ศ. 2364 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยพระราชศรัทธา
จะบำเพ็ญพระราชกุศลจะทอดพระกลืน จึงเกณฑ์ให้หัวพระยานครฯ (น้อย) จัดทำผ้าสบงส่งเข้า
มาถวาย 300 ผืน³

การเกณฑ์สิ่งของต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว จะเห็นว่าเกณฑ์เพื่อใช้ในงานพระบรมศพและ
งานพระราชพิธีต่าง ๆ เป็นส่วนมาก ซึ่งนับว่าเป็นการเกณฑ์ในเมื่อทางราชธานีต้องการและมีความจำเป็นจริง ๆ และมีที่พิสดารออกไปก็คือเกณฑ์ให้ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชต่อเรือให้แก่

¹ หอสมุดฯ จ.นครศรีธรรมราช จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 (2356) เลขที่ 2.

² จ.ศ. 1179 (2360) เลขที่ 4.

³ จ.ศ. 1183 (2364) เลขที่ 3.

ทางราชธานี เช่น ในปี พ.ศ. 2356 เกณฑ์ให้ก่อสร้างเสวยวังแห่งทางราชธานี 12 ลำ¹ เป็นอัน ทั้งนี้เพราะทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชมีวัดศุภโดยเฉพาไม่ใช้ในการต่อเรือมาก คงจะไม่ก่อความเคียดแค้นให้แก่บุญถุกเทศรามาหนัก

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาการรับรายจ่ายทางค่านเคษฐกิจแล้ว ทางฝ่ายหัวเมืองนครศรีธรรมราชจะเป็นแต่เพียงฝ่ายจ่าย และทางราชธานีก็เป็นแต่เพียงฝ่ายรับทุกรายการ ถึงแม้ว่าโดยแท้จริงแล้วทางราชธานีจะเคยช่วยเหลือทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชบ้างเหมือนกัน เมื่อทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชเกิดภาวะขาดแคลนข้าวก็ตาม แต่เมื่อนำมาเปรียบเทียบกันแล้ว ก็ยังกล่าวได้ว่าทางราชธานีเป็นฝ่ายรับมากกว่าฝ่ายจ่ายมาก ทั้งนี้เพราะการปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังเน้นความปลอดภัยและความสำคัญของทางราชธานีอยู่มาก ทางราชธานีจึงได้หาวิธีการที่รวบรวมพลั้งอำนาจทางค่านต่าง ๆ จากหัวเมืองมาไว้ที่ราชธานีให้มากที่สุดเท่าที่ทางราชธานีจะทำได้โดยที่ทางหัวเมืองไม่ต้องครั่น ครั่นนั้นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นตัวแทนของราชธานีอยู่ทางภาคใต้ของราชอาณาจักร จึงมีหน้าที่หลายอย่างที่จะต้องรวบรวมพลั้งทางค่านเคษฐกิจในหัวเมืองดังกล่าวส่งเข้ามาให้แก่ทางราชธานีตามรายการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

2. การทะนุบำรุงบ้านเมืองทางค่านเคษฐกิจภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช

หลังจากเสียเมืองถลางแก่พม่าในปี พ.ศ. 2352 แล้ว ทางราชธานีได้มอบหมายให้หัวเมืองนครศรีธรรมราช มีหน้าที่เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือเป็นศูนย์กลางหัวเมืองชายฝั่งตะวันตก² เพื่อให้ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชทำหน้าที่ดังกล่าวได้ดีขึ้น ในครั้งเดียวกันนั้น

¹ ของสมุทรวรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 (2350) เล่มที่ 6.

² สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท วังบวรวิมลวงศา ใบบอก หน้า 659-660.

ทางราชธานีก็ได้มีนโยบายที่จะส่งเสริมอาชีพบางอย่างขึ้นทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช เช่น การส่งเสริมการทำนา และการทอเรือ เป็นต้น ซึ่งเป็นผลให้อาชีพดังกล่าวเจริญก้าวหน้าขึ้นทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชสืบต่อมาอีกหลายสิบปี

2.1 การส่งเสริมการทำนา

การทำนาเป็นอาชีพหลักที่สำคัญที่สุดของคนไทยมาแต่โบราณกาลแล้ว เนื่องจากข้าวเป็นอาหารประจำวันของคนไทยทุกคน การส่งเสริมการทำนาเพื่อให้ได้ผลผลิตสูงจึงเป็นความต้องการของคนไทยทุกคน ตั้งแต่ชาวนาผู้ผลิตข้าว ไปจนกระทั่งถึงผู้ปกครองประเทศ และหัวเมืองต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ไทยเราจึงมีพระราชพิธีเกี่ยวกับการทำนาหลายอย่างที่ดีมาตั้งแต่โบราณจนกระทั่งถึงในปัจจุบันนี้ เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวนับได้ว่าเป็นอาชีพที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนชาวเมืองนครศรีธรรมราชมากที่สุด เพราะปรากฏว่าเกิดภาวะขาดแคลนข้าวขึ้นบ่อย ๆ ทางหัวเมืองนี้ นอกจากนั้นข้าวยังเป็นเสบียงอาหารที่ต้องเตรียมไว้สำหรับนโยบายสงครามซึ่งเกิดขึ้นบ่อย ๆ ในสมัยนี้อีกด้วย ทางราชธานีเข้าใจถึงความจำเป็นดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงได้สร้างฉางหลวงขึ้นไว้สำหรับเก็บข้าวซึ่งเป็นอากรค่านาและบางครั้งยังได้ซื้อข้าวจากราษฎรมาเก็บไว้ด้วยโดยเฉพาะในยามที่ผลิตข้าวได้มากเกินที่บริโภคได้หมด สำหรับทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชนั้นเข้าใจว่ามีฉางข้าวประจำเมืองด้วยเช่นเดียวกัน เพราะแม้แต่ที่บ้านเรือนราษฎรที่เป็นราษฎรนาผู้ผลิตข้าวก็มีฉางสำหรับเก็บข้าว ซึ่งเรียกกันว่า "เรือนข้าว" อยู่ประจำทุกบ้านสำหรับเก็บข้าวเปลือกไว้กินเป็นเวลาหลาย ๆ ปี เพราะชาวบ้านเหล่านั้นทราบถึงภาวะข้าวขาดมากแพงซึ่งเกิดขึ้นบ่อย ๆ ว่าสร้างความเดือดร้อนให้แก่พวกเขาเพียงใด การส่งเสริมการทำนาทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นจึงเป็นเพราะด้วยเหตุผลดังกล่าวอีกประการหนึ่งด้วย

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2352) เลขที่ 4.

สำหรับวิธีการส่งเสริมการทำนาทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นง่าย ๆ ก็คือทางราชการมีใบบังการออกไปกำชับสั่งให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นตัวแทนของทางราชการนี้ให้ว่ากล่าวตักเตือนให้ราษฎรชาวนาในเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราชทำนากับไร่หากได้เก็บทองดีที่เป็นนา เพื่อให้ได้ข้าวมากขึ้นตามที่ต้องการ ดังปรากฏในกฎพระบรมราชโองการถึงพระยานครฯ (น้อย) ในปี พ.ศ. 2354 ดังนี้ "...อนึ่งข้าเป็นกระษัตริย์ราชการ ถ้าถึงเทศกาลทำนา ให้พระยานครฯ (น้อย) ตักเตือนว่ากล่าวแก่อาณาประชาราษฎร์ให้รักชวนกันทำไร่นาจงเก็บภาษีให้ไคผลเมล็ดข้าวจะมาก จะได้เป็นกำลังราชการและทำบุญให้ทานเป็นการกุศลสืบไป..."¹

ระยะที่ทางราชการส่งเสริมให้ปลูกข้าวทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชมากก็คือ ระยะหลังจากเสียเมืองถลางแก่พม่าในปี พ.ศ. 2352 แล้ว เพราะนอกจากจะส่งเสริมให้ทำนาในหัวเมืองนครศรีธรรมราชมากแล้ว ในครั้งนั้นยังโปรดให้พระยานครฯ (น้อย) ลงไปจัดการปรับปรุงเมืองศรีกรุงให้เจริญขึ้น เกลี้ยกล่อมให้ผู้คนเข้าไปตั้งบ้านเรือนและทำไร่ นาปลูกยังฉางรวบรวมเสบียงอาหารขึ้นไว้ที่เมืองศรีกรุงอีกแห่งหนึ่งด้วย² นอกจากนี้ทางราชการยังได้มีใบบังการออกไปยังพระยานครฯ (น้อย) ในปี พ.ศ. 2360 ว่า ให้พระยานครฯ (น้อย) ว่ากล่าวสนับสนุนให้ราษฎรในเมืองนครศรีธรรมราช และเมืองศรีกรุงทำนาปรัง เก็บข้าวขึ้นไว้ในฉางเก็บไว้ไว้ได้เป็นจำนวนมากอีกด้วย³ เพราะทรงเกรงว่าพม่าจะยกกองทัพลงไปที่หัวเมืองภาคใต้ จะได้ข้าวเหล่านั้นเป็นเสบียงอาหารสำหรับไพร่พลในกองทัพที่เตรียมไว้ต่อสู้กับพม่า

ทางฝ่ายเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชผู้รับเฝ้าพระบรมราชโองการไปปฏิบัตินั้น ก็ได้

¹ ใบบังการหัวเมืองนครศรีธรรมราช จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เล่มที่ 1

² จ.ศ. 1173 (2354) เล่มที่ 2/6

เอาใจใส่ในการทำไร่ของอาณาประชาราษฎร์เป็นอย่างดี¹ และแจ้งปริมาณน้ำฝนที่จะให้ทำนา ความเจริญของชนชาวที่ปลูกไว้แล้วให้ทางราชการทราบอยู่บ่อย ๆ ถึงตัวอย่าง เจน ใฉี พ.ศ. 2366 พระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง) ได้บอกปริมาณน้ำฝน และต้นข้าวทาง หัวเมืองนครศรีธรรมราชให้ทางราชการทราบ มีข้อความดังนี้

"ด้วยข้าพระพุทธเจ้า บอกน้ำฝนต้นข้าวเข้ามาครั้งก่อนว่า เมื่อ
ณ เดือน 11 ฝนตกข้าวหนักนปีราษฎรมีชื่อไค่หวานข้าว ปลูกปักดำข้าวกัน
นาข้าวเบาทำคัเมรสุม ราษฎรมีชื่อไค่เก็บเกี่ยวอยู่บ้างแล้ว ข้าพระพุทธเจ้า
ไฉ้ให้นายที่นายอำเภอ บำรุงราษฎรมีชื่อให้เร่งทำนาทุกที่ทุกตำบล...
ครั้น ณ เดือน 12 เดือนอ้าย ฝนตกมากน้ำฝนนอง ข้าวเบาทำคัเมรสุม
ออกรวงแล้วเก็บเกี่ยวไม่ได้น้ำท่วมเบียดเสียเป็นจำนวนมาก ครั้นน้ำลด
ราษฎรมีชื่อไค่เก็บเกี่ยวข้าวเบาเสร็จแล้ว ข้าวหนักนปีคั้งกลัดคัออก
รวงเมรวงอยู่บ้าง นาปีมะเส็งสรรพศก ข้าวเสียวกว่าปีมะโรง
ฉก ..."²

แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าทางราชการจะได้ส่งเสริมการทำนาทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช
แล้ว และเจ้าเมืองก็ได้เอาใจใส่ดูแลการทำนาของอาณาประชาราษฎร์ภายในหัวเมืองเป็นอย่างดี
แต่ก็ตาม ก็ยังไม่พนักที่จะเกิดภาวะข้าวยากหมดกัเมพง หรือการขาดแคลนข้าวขึ้นทางหัวเมือง-
นครศรีธรรมราชบ่อย ๆ จนถึงกับต้องขอข้าวจากฉางหลวงในกรุงเทพฯ ในเจ็อวามราษฎรชาวเมือง-
นครศรีธรรมราช เป็นจำนวนน้อย ๆ เกวียน เช่น ในปี พ.ศ. 2359 และในปี พ.ศ. 2363

¹ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 676.

² หอสมุดควชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207 (2366) เลขที่ 63.

เป็นต้น¹ ทั้งนี้เพราะการแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ คือถ้ามีไต้ฝุ่นแรง หรือฝนตกหนักก็จะเกิด
ภาวะขาดแคลนข้าวได้² เนื่องจากข้าวที่ปลูกไว้เสียหายเสียเป็นส่วนใหญ่²

2.2 การส่งเสริมการทอเรือ

การทอเรือทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช มีทำกันมาช้านานแล้วเพราะปรากฏ
หลักฐานว่าเมืองนครศรีธรรมราชเคยติดต่อกับเรือกับเกาะลังกาเกี่ยวกับเรื่องพุทธศาสนา
มาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว³ นอกจากนั้นเมืองนครศรีธรรมราชยังเป็นเมืองท่า มีแม่น้ำลำคลอง
อยู่หลายสาย มีอาณาเขตติดต่อกับทะเลถึงสองด้าน จึงมีความจำเป็นต้องใช้เส้นทางคมนาคม
ทางน้ำ เรือจึงเป็นสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้ การทอเรือทางหัวเมืองนี้จึงเป็นกิจการที่ได้ทำสืบต่อก-
กันมาไม่ขาดยุคทุกยุคสมัย ถึงแม้หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าชาวเมืองนครศรีธรรมราชมีความชำนาญ
ในการทอเรือ และทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชมีไม้สำหรับใช้ทอเรือมาก คือ ในปี พ.ศ. 2312
เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินตีโคกหัวเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว พระองค์ได้เกณฑ์ให้ข้าราชการ
และชาวเมืองนครศรีธรรมราชทอเรือรบได้เป็นจำนวนถึง 100 ลำ ในระยะเวลาเพียง
3 - 4 เดือนเท่านั้น⁴

ในสมัยรัชกาลที่ 1 ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการทอเรือทางหัวเมือง-
นครศรีธรรมราช แต่สันนิษฐานว่าการทอเรือใช้ในการสัญจรไปมาระหว่างหัวเมืองกับทาง
ราชธานี และใช้ในการค้าอยู่เป็นปรกติ แต่อาจจะทอเป็นจำนวนน้อยกว่าในสมัยต่อมา

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1178 (2353) เลขที่ 1 และ
จ.ศ. 1182 (2363) เลขที่ 3.

²
ก.

³ กรมศิลปากร "ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช" รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช
หน้า 46.

⁴ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดารฉบับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
หน้า 627-628.

ครั้นถึงตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในปี พ.ศ. 2352 พม่า ยกกองทัพเรือมาที่เมืองฉะเชิงเทรา ทางราชธานีจึงได้เริ่มส่งเสริมให้มีการก่อเรือขึ้นทางหัวเมือง- นครศรีธรรมราช เนื่องจากในครั้งนั้นทางฝ่ายไทยเราไม่มีเรือที่จะบรรทุกทหารไปขับไล่พม่า ที่กำลังที่เมืองฉะเชิงเทราอยู่ จึงโปรดให้มิตรออกไปเกณฑ์กองทัพเรือเมืองนครศรีธรรมราชให้ ออกไปก่อเรือเป็นจำนวนมากที่เมืองตรัง เพื่อใช้บรรทุกทหารข้ามไปเกาะฉะเชิงเทรา เจ้าพระยาบวรฯ (พัฒน์) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นตราภาพมาก จึงขอขอให้พระบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย) ผู้ช่วยราชการกรมกองทัพไปทำการก่อเรือแทน แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าก่อเรือได้เป็นจำนวน เท่าใด สันนิษฐานว่าคงเป็นจำนวนมากเพราะใช้บรรทุกทหารเป็นกองทัพ¹

หลังจากพม่าตีเมืองฉะเชิงเทราได้ในปี พ.ศ. 2352 แล้ว ทางราชธานีจึงได้เริ่ม ส่งเสริมการก่อเรือทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นอย่างมาก เรือที่ก่อนี้มีทั้งเรือรบ เรือ ขาณิช เรือลำเดียว และเรือมาก ส่วนสาเหตุที่ทางราชธานีส่งเสริมให้มีการก่อเรือ เป็นจำนวนมากในระยะดังกล่าวนี้ มีอยู่หลายประการด้วยกัน คือ

2.2.1 ความสามารถงานการก่อเรือของเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย)

เนื่องจากเจ้าพระยาบวรศรีธรรมราช (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ในระยะนั้น เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและความชำนาญงานการก่อเรือมาก แม้แต่ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็เคยตรัสถามไว้ในปี พ.ศ. 2357 ว่า "... เห็นว่าบรรดา เจ้าเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายตะวันตกไม่รู้จักการพินิจเหมือนพระยาบวร* จะทำการสิ่งใดก็หมดจด เกลี้ยงเกล่าเป็นเงา และรู้พิเคราะห์การดีและชั่ว จึงวางพระทัยในพระยาบวร"²

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 1.

*พระยาบวรฯ (น้อย) ได้ขึ้นการเลื่อนยศเป็นเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) ในปี พ.ศ. 2365.

² หอสมุดวชิรญาณ จ.ศ. 1176 (2357) เลขที่ 15.

และเรื่องเกี่ยวกับความสามารถทางด้านการต่อเรือของเจ้าพระยานครฯ (น้อย) นั้นมีหลักฐานปรากฏในหนังสืออีกหลายแห่ง เช่น ในปี พ.ศ. 2371 เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เข้ามาเฝ้ากราบบังคมทูลฯ และช่วยงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็คือต่อเรือพระที่นั่งลำหนึ่งที่บ้านคอนแวน์ไปถวาย ชื่อเรือพระที่นั่งสมรแมนสวรรค์ ปากกว้าง 3 วา เป็นเรือกำปั่นใบต่ออย่างประณีตทั้งข้างนอกและข้างใน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ใช้เป็นเรือพระที่นั่งรบ¹ และในคราวเดียวกันนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงดำริว่า กองทัพไทยไปค้าพญวน กษัตริย์พญวนคงจะมีความโกรธเคือง จะไว้ใจทางทะเลไม่ได้ จึงโปรดให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) คิดต่อเรือรบเป็นตัวอย่างขึ้นลำหนึ่งให้ใช้ได้ทั้งในลำคลองและในทะเล เพราะพระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้มีความสามารถและชำนาญในการต่อเรือมาก เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ได้คิดต่อเป็นเรือปากปลาท้ายกำปั่นแปลง มีนลแฉกทั้งสองข้างตลอดลำ ปากกว้าง 9 ศอก 1 คืบ ยาว 11 วา ขึ้นถวายเป็นตัวอย่าง²

จากหลักฐานข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้มีความสามารถและชำนาญทางด้านการต่อเรือมาก จึงเป็นเหตุหนึ่งที่ทางราชธานีได้คิดส่งเสริมให้มีการต่อเรือขึ้นเป็นจำนวนมากทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้น

2.2.2 การส่งเสริมการค้า

สาเหตุที่ทางราชธานีส่งเสริมให้มีการต่อเรือทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นอีกประการหนึ่งก็คือ เพื่อส่งเสริมการค้าทั้งภายในประเทศ และกับต่างประเทศ จึงเป็นเหตุให้การค้าทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชในระยะดังกล่าวเจริญขึ้นมาก มีการค้าขายติดต่อกับทางราชธานีหัวเมืองใกล้เคียง และติดต่อกับประเทศต่าง ๆ เช่น กับประเทศจีน อินเดีย และบริษัทอังกฤษที่เกาะปีนัง เป็นต้น

¹ กรมศิลปากร "พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช" รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช หน้า 75 และหลวงอุคณสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุคณสมบัติ หน้า 46.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3-4 หน้า 33.

การค้าภายในประเทศส่วนมากเป็นการค้าทางเรือติดต่อกับทางราชธานีมากกว่าหัวเมืองใกล้เคียง เพราะมีสินค้าขาย ๆ กัน การค้ากับราชธานีนี้ถึงทางราชธานีจัดเรือบรรทุกสินค้าให้ชาวล่วงออกมาจำหน่ายในเมืองนครศรีธรรมราช แล้วมีหนังสือออกไปให้เจ้าพระยาานครฯ (น้อย) ช่วยเป็นธุระจัดการขายสินค้าให้ สินค้าที่ทางราชธานีส่งออกไปขายส่วนมากเป็นพวกเครื่องบริโภค เช่น ข้าวสาร ปลา และเกลือ เป็นต้น¹ และทางเจ้าพระยาานครฯ (น้อย) ก็คงส่งเขาเข้ามาซื้อสินค้าจำพวกเดียวกันนั้นเองในกรุงเทพฯ² ซึ่งแท้จริงแล้ว ก็คือทางฝ่ายหัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นฝ่ายซื้อสินค้าจำพวกอาหารจากทางราชธานี โดยบางครั้งทางราชธานีส่งเรือออกไปขายเอง และบางครั้งเจ้าพระยาานครฯ (น้อย) ส่งเรือเข้ามาซื้อเองในกรุงเทพฯ

สำหรับการค้ากับต่างประเทศที่ทำกันอยู่เป็นประจำคือ ทางราชธานีส่งชาวล่วงออกไปยังเมืองนครศรีธรรมราช มอบหมายให้เจ้าพระยาานครฯ (น้อย) ช่วยจัดพาหนะและคนคุมครองชาวล่วงออกไปซื้อสินค้าจำพวกยาและสิ่งอื่น ๆ เว้น เหล็ก เป็นต้น ที่เกาะปีนัง โดยนำเงินออกไปจากทางราชธานี หรือไม่ก็เอาเงินอากรรังนก หรือส่วยที่ผูกทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชออกไปแลกซื้อสินค้าดังกล่าวที่เกาะปีนัง³ ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นการค้าขายระหว่างราชธานีกับเกาะปีนัง โดยอาศัยเมืองนครศรีธรรมราชเป็นสถานที่ให้ความช่วยเหลือคุ้มครองและอำนวยความสะดวกอื่น ๆ

การค้ากับอินเดียได้รับการส่งเสริมจากทางราชธานีมาก โดยเฉพาะการค้าแร่ที่เมืองศรีลังกา เจ้าพระยาานครฯ (น้อย) ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการในเรื่องนี้ตั้งแต่แรกเริ่ม

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เล่มที่ 4.

² ด. จ.ศ. 1174 (2355) เล่มที่ 3.

³ ด. จ.ศ. 1176 (2357) เล่มที่ 11.

ก็อดคิดก่อนผู้ว่าการเกาะปีโป้ให้ช่วยแนะนำพ่อค้าที่มารับซื้อช้างที่เค็นทางผ่านระหว่างเกาะปีโป้
ให้เข้ามาและรับซื้อช้างที่เมืองตรัง¹ และเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เองเป็นผู้จัดการนำช้างออกไป
ลงเรือที่เมืองตรัง การค้าช้างนี้ทำกันเกือบทุกปีตามฤดูกาลของสมมรสุม เช่นในปี พ.ศ. 2355
มีเรือกำปั่นจากอินเดียมารับซื้อช้างที่เมืองตรัง 3 ลำ เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ได้จัดช้างใน
พระราชมังคลาภิเษก และช้างในกรมพระราชวังบวรลงบรรทุกจนเต็มทั้งสามลำ² และในปี
พ.ศ. 2357 มีเรือกำปั่นจากอินเดียมารับซื้อช้างที่เมืองตรังอีก 2 ลำ พระยานครฯ (น้อย)
แต่งกำปั่นหลวงบรรทุกช้างออกไปจำหน่ายอินเดียอีกลำหนึ่ง รวมเรือกำปั่นทั้งสามลำบรรทุกช้าง
ได้ถึง 60 กว่าเชือก³

การค้าช้างเป็นการค้าของหลวง รายได้จากการค้าช้างจึงต้องส่งเข้ามายัง
ท้องพระคลังหลวงในกรุงเทพฯ ทั้งหมด และการจัดการเกี่ยวกับการค้าช้างของเจ้าพระยานครฯ
(น้อย) และกรมการเมืองนครศรีธรรมราชนั้นก็ถือว่าเป็นการปฏิบัติงานในหน้าที่ ด้วยเหตุนี้การ
ค้าช้างจึงได้กำไรมาโดยที่ทางราชการไม่ต้องลงทุนมาก การค้าช้างในครั้งนี้จึงได้รับการ
ส่งเสริมจากราชชาตินี้อย่างมาก กล่าวคือทางฝ่ายราชชาตินี้จะเป็นฝ่ายออกเงินให้
เจ้าพระยานครฯ (น้อย) นำออกมาเป็นทุนในการต่อเรือกำปั่นสำหรับบรรทุกช้างไปขายต่าง-
ประเทศ สำหรับรายได้จากการส่งช้างไปขายต่างประเทศครั้งหนึ่ง จะได้เงินประมาณ
19,440 บาท⁵ เงินจำนวนนี้ไม่รวมค่าช้างที่ส่งไปกับเรือต่างประเทศ ซึ่งเข้าใจว่าคงจะเป็น

¹ท้องสมุทรวิญญาน จดหมายเหนือรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 3.

²ก. จ.ศ. 1174 (2355) เลขที่ 10.

³ก. จ.ศ. 1176 (2357) เลขที่ 12.

⁴ก. จ.ศ. 1179 (2360) เลขที่ 2.

⁵ก. จ.ศ. 1178 (2356) เลขที่ 2.

จำนวนมากกว่านี้อีกมาก ส่วนสินค้าอื่นที่ส่งไปขายต่างประเทศทางเมืองศรีก็มีคึกคัก เนื้อไม้ และรังนก สินค้าเหล่านี้ส่วนใหญ่ส่งออกไปกับเรือต่างประเทศ

ส่วนการกำกับเงินทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช นั้น เข้าใจว่าคงจะทำได้ไม่บ่อยนัก เพราะส่วนใหญ่แล้วจะทำการค้ากับราชธานีโดยตรง แต่ก็มีหลักฐานปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2355 เจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) ได้จัดเรือสำเภามารับสินค้าจากเมืองนครศรีธรรมราช ออกไปจำหน่ายสินค้าที่เมืองจีนลำหนึ่ง ขอรับพระราชทานสินค้าในวังหลวง และวังหน้าออกไปจำหน่ายด้วย และเมื่อครอเกิดเงินทางเข้ามายังกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2365 ก็พบว่า มีเรือสินค้าจากเมืองนครศรีธรรมราชออกไปขายสินค้าถึงเมืองจีน 2 ลำ บรรทุกสินค้าหนักประมาณ 13,000 หาบ² แต่ไม่มีใครระบุว่าขายสินค้าได้จำนวนเงินเท่าไร จะขาดทุนหรือได้กำไร อย่างหนึ่งอย่างใดเลย

อย่างไรก็ตามการค้าทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชเจริญก้าวหน้าอยู่เป็นระยะหนึ่งเท่านั้น คือ ในสมัยรัชกาลที่ 2 ตอนต้น เพราะหลังจากนั้นแล้วการค้าทางหัวเมืองนี้ก็เริ่มซบเซาลง เนื่องจากหัวเมืองนครศรีธรรมราชมีภาระหน้าที่ที่จะต้องทำสงครามปราบปรามกบฏทางหัวเมืองประเทศพม่า ประกอบกับระยะระหว่างปี พ.ศ. 2364 ถึงปี พ.ศ. 2366 ความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองนครศรีธรรมราชกับบริษัทยังกฤนและโดยเฉพาะที่เกาะปีนังอยู่ติดทะเลเสื่อมถอยเนื่องจากมีปัญหาขัดแย้งกันทางการเมืองเกี่ยวกับปัญหาเมืองไทรบุรี และเมืองประซึ่งต่างก็เป็นเหตุให้การกำทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชหยุดชะงักลงไปชั่วคราว การก่อเรือเพื่อการค้าก็ลดจำนวนลง แม้กิจการต่อเรือยังคงเจริญก้าวหน้าต่อไปเพราะหลังจากนั้นแล้วทางราชธานีได้ส่งเสริมให้ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชต่อเรือรบเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะที่เมืองสงขลา และเมืองสตูล ทั้งจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 (2355) เลขที่ 10.

² สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 2 พระราชนิพนธ์การกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 141.

2.2.3 การต่อเรือเพื่อป้องกันและรักษาราชอาณาเขต

การต่อเรือเพื่อป้องกันและรักษาราชอาณาเขต ที่จริงแล้วเป็นสาเหตุทางการเมือง แต่ก็มีผลเกี่ยวพันไปถึงเรื่องเศรษฐกิจด้วย เพราะเรือรบและเรือลาดตระเวนที่ต่อเหล่านี้จะช่วยคุ้มครองป้องกันการโจมตีและปล้นสะดมเรือสินค้าจากพวกแขกสลัดได้ จึงได้นำมากล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ในสมัยที่เจ้าพระยามนระฯ (น้อย) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ทางราชธานีได้ส่งเสริมให้เจ้าพระยามนระฯ (น้อย) ออกไปต่อเรือเป็นจำนวนมากที่เมืองตรัง และเมืองสตูลเพื่อป้องกันหมา และใช้เป็นกองทัพอเรือสำหรับควบคุมหัวเมืองไทรบุรี ซึ่งเป็นหัวเมืองประเทศราชที่ทางราชธานีไม่ไว้วางพระราชนัดตย์เลยเนื่องจากมีหลักฐานอยู่มากพอที่จะทำให้ทางราชธานีเชื่อว่า เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เจ้าเมืองไทรบุรีในครั้งนั้นเอาใจรักไปกับพม่าและอังกฤษ * ทางราชธานีจึงได้ส่งเสริมให้เจ้าพระยามนระฯ (น้อย) ออกไปต่อเรือรบและเรือลาดตระเวนที่เมืองตรังและเมืองสตูลหลายครั้งก็อ ในปี พ.ศ. 2352 - 2354 ครั้งหนึ่ง และในปี พ.ศ. 2364 - พ.ศ. 2366 อีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะในระยะปี พ.ศ. 2364 - พ.ศ. 2366 นั้นต่อเรือรบเป็นจำนวนมากถึง 150 ลำ มีตั้งแต่เรือรบขนาดย่อมจนถึงเรือรบขนาดใหญ่ที่ต้องใช้กรรเชียง 2 ชั้น¹ จากหลักฐานข้างต้นแสดงว่าการต่อเรือรบทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นทำกันใหญ่โตมาก และเรือที่ต่อก็มีขนาดใหญ่กว่าที่เคยปรากฏมาก่อน เพราะมีขนาดใหญ่มากถึงกับต้องใช้กรรเชียง 2 ชั้น ด้วยเหตุดังกล่าวจึงไม่น่าแปลกใจเลยว่า ในสมัยที่เจ้าพระยามนระฯ (น้อย) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชอยู่นั้น เจ้าพระยามนระฯ (น้อย) มีกองทัพอเรือขนาดใหญ่มากอยู่ที่เมืองตรังซึ่งประกอบด้วยขบวนเรือทั้งหมดประมาณ 300 ลำ² ซึ่งเข้าใจว่าเป็นกองทัพอเรือที่มีขนาดใหญ่มากที่สุดแห่งหนึ่งอยู่ใน

* คุนทที่ 5 หน้า 195-198 ประกอบ

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1135 (2366) เล่มที่ 2.

² L.A. Mills, British Malaya 1824-1867. p. 139.

ราชอาณาจักรในขณะนั้น เพราะแม้แต่ทางราชธานีเองก็เพิ่งจะมาขึ้นตัวสร้างกองทัพอธิปัตย์ใน สมัยรัชกาลที่ 3 ในปี พ.ศ. 2371 เมื่อไทยเริ่มเป็นศัตรูกับญวน

นอกจากนี้แล้วทาง ราชธานียังได้เกณฑ์ให้ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชต่อเรือให้แก่ ทางราชธานีอีกด้วย เช่น ในปี พ.ศ. 2356 เกณฑ์ให้เจ้าพระยาบวรรา (น้อย) ท่อเรือ ลำเลียง 12 ลำ และเรือรบขนาดกลางอีก 1 ลำ เป็นต้น¹

โดยแท้จริงแล้วการส่งเสริมการต่อเรือทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้น เป็นแต่ เพียงทาง ราชธานีมีศราออกไปบังคับให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชทำตามศราที่มีออกไปเป็นส่วนใหญ่ มีแต่ต่อเรือกำปั่นบรรทุกช้างเท่านั้นที่ทาง ราชธานีส่งเสริมโดยการ ออกเงินทุนให้เพราะทางราชธานี เห็นว่าทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชมีรายได้อันไม่เพียงพอที่จะลงทุนต่อเรือกำปั่นโดยที่ไม่ทำให้ ข้าราชการและชาวเมืองเดือดร้อน ทาง ราชธานีจึงได้ช่วยเหลือออกเงินทุนให้บ้าง แต่อย่างไร ก็ตามการบังคับดังกล่าวนั้นถือได้ว่า เป็นการส่งเสริมที่ได้ เพราะระบบราชการในสมัยนั้นเป็น ระบบการบังคับ และเกณฑ์ ไม่มีการ ส่งเสริมตามความหมายอย่างในปัจจุบันนี้

3. การป้องกันและรักษาความสงบภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราช

เมื่อพิจารณาข้อกรรต่าง ๆ ในทำเนียบข้าราชการ เมืองนครศรีธรรมราชครั้ง รัชกาลที่ 2 แล้ว กรมที่ได้รับมอบหมายจาก ราชธานีให้ป้องกันและรักษาความสงบใน ภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราชโดยคงมีอยู่เพียงกรมเดียว คือ กรมมหาดไทย ซึ่งเข้าใจว่า เป็นกรมใหญ่ที่สุดเพราะมีข้าราชการสังกัดอยู่ในกรมนี้มากที่สุด ทั้งมีกรมย่อยสังกัดอยู่หลายกรม พร้อมทั้งเจ้ากรมคือ ออกพระจำศรีสุนทร ถือศักดินา 1600 ถือศักดินาเท่ากับออกพระภักดีราชม เจ้ากรมยกกระบัตร และออกพระไกรพลแสนา เจ้ากรมกลาโหม เท่านั้น นอกจากนั้นแล้ว มีศักดินาสูงกว่าเจ้ากรมอื่นทั้งหมด ยกเว้นแต่เจ้ากรมพระปลัดกรมเดียวที่ถือศักดินาสูง

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1175 (2356) เล่มที่ 3 และเลขที่ 6.

รองลงมาจากเจ้าเมือง* ด้วยเหตุนี้การป้องกันและรักษาความสงบภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยนั้นจึงเป็นงานที่มีความสำคัญมากอย่างหนึ่ง เมื่อพิจารณาจากยศของเจ้ากรมและจำนวนของเจ้าหน้าที่ที่สังกัดอยู่ในกรมดังกล่าว

หน้าที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบของกรมมหาดไทยนั้นมีหลายอย่าง ส่วนที่เกี่ยวกับการป้องกันและรักษาความสงบภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราชนั้นก็คือ

- (1) มีหน้าที่ดูแลรักษา กำแพงค่าย คู ประตูเมืองให้แข็งแรงมั่นคงอยู่เสมอ
- (2) มีหน้าที่ตรวจตราพาหนะเรือแพ ชำฉมา ที่จะผ่านด่านเข้าออกในเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราช
- (3) มีหน้าที่ตรวจดูเรือรบ เรือลาดตระเวนให้ใช้การไถ่คืออยู่เสมอ
- (4) ดูแลหัวเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชทั้งหมด
- (5) มีหน้าที่ป้องกันและปราบปรามแขกสลัด
- (6) มีหน้าที่ป้องกันและปราบปรามโจรผู้ร้าย
- (7) มีหน้าที่จัดทำบัญชีชายฉกรรจ์ (เลก) และจัดเกณฑ์คนและสิ่งของต่าง ๆ
- (8) มีหน้าที่เร่งรัดคอกไม้ทองเงินและเครื่องราชบรรณาการจากหัวเมืองขึ้นและเมืองประเทศราชมา¹

ส่วนกรมอื่น ๆ ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการรักษาความสงบภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราชอยู่บ้างก็มี เช่น กรมเมือง มีหน้าที่เกี่ยวกับการพิจารณาพิพากษาคดีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหัวเมืองและกรมวัง มีหน้าที่เกี่ยวกับการตำรวจรักษาการภายในหัวเมือง เป็นต้น²

สำหรับปัญหาเกี่ยวกับการป้องกันและรักษาความสงบภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นจะเลือกนำมากล่าวเฉพาะปัญหาที่สำคัญ ๆ ดังนี้คือ

* ดูทำเนียบข้าราชการ เมืองนครศรีธรรมราชครั้งรัชกาลที่ 2 ประกอบ

¹ หอสมุดศิริฐาน จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 21.

²

ดู

3.1 การป้องกันและปราบปรามแขกสลัด

การเป็นสลัดของชาวมลายูนั้น เป็นการประกอบอาชีพหนึ่งเพราะบุคคลที่ประกอบอาชีพนี้ไม่เฉพาะแต่พวกโจรผู้ร้ายเท่านั้น แม้แต่พวกพ่อค้า ชุนนาง และสุลต่านบางคนก็เคยเป็นสลัด¹ และด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้พวกแขกสลัดมีอยู่มาก และเที่ยวปล้นที่เรือสินค้าเสียหายนับเป็นร้อย ๆ ลำในน่านน้ำบริเวณเอเชียอาคเนย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น²

สำหรับการเข้ามาปล้นที่เรือสินค้า และจับผู้คนในราชอาณาจักรไทยนั้น พวกแขกสลัดได้ถือโอกาสเข้ามานาน ๆ ครั้งไม่บ่อยนักเมื่อเปรียบเทียบกับบริเวณหมู่เกาะในเอเชียอาคเนย์แล้ว ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่าในเขตไทยมีเรือสินค้าผ่านไปมาจำนวนน้อยและอยู่ห่างไกลจากแหล่งที่พักอาศัยของพวกแขกสลัดซึ่งมีมามาก ประกอบกับทางฝ่ายไทยได้ทำการปราบปรามอย่างจริงจัง พวกแขกสลัดจึงต้องหาโอกาสในขณะที่ยกทัพไปปราบมาทละเลยจึงจะเข้ามาปล้นที่เรือและจับผู้คนได้

แต่อย่างไรก็ตามการป้องกันและปราบปรามแขกสลัดเป็นงานที่ทางราชธานี เมืองจตุรพักตรพิมานเป็นพิเศษ โดยมอบหมายให้ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่ที่สุดอยู่ทางภาคใต้ เป็นผู้ป้องกันและปราบปรามแขกสลัดทั้งทางค่านอ่าวไทยและทางทะเลอันดามัน ถึงแม้จะเห็นได้จากในกฎพระบรมราชโองการตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชทุกฉบับ ทรงกำชับสั่งย้ายออกไปยังเจ้าเมืองธานีใหม่ให้ภักดีในการจับกุมป้องกันและปราบปรามแขกสลัดดังนี้

"ถ้าถึงเทศกาลอายุสลัดศัตรูเหล่าร้ายจะเข้ามากระทำเบียดเบียนจับลูกความนิชชาขอขวนขืนมา ก็ให้แต่งเรือรบเรือไล่ นายเรือไพร่พลรบพลกรธเบียงสรรพไปช่วยปืนใหญ่ปืนยกรุ่นปืนประสั้ว เครื่องศาสตราวุธออกลาดตระเวนจงทุกอ่าวทุ่งบรจรบถึงแขวงอำเภอหัวเมืองตอกันจงกวาดค้นทั้งกลางวันและกลางคืน พอได้ข่าวว่าอายุสลัดศัตรูและญวนเหล่าร้าย

¹ L.A. Mills, British Malaya 1826 - 1867. p. 216.

² Ibid. p. 214.

เลิกลอคเข้ามาจับผู้กระทำการใดก็ให้ออกกาวสกัดสีความรุ่มง แล้วให้
 บอกราวข่าวถึงหัวเมืองต่อกัน ให้เร่งเรือบเรือไล่ออกช่วยกันกาวสลัก
 คัดความรุ่มงจับกุมอายสลัก และญวนเหล่านาย ให้เจ้าความบ่ท่อย่ำให้
 อายสลักศักรญวนเหล่านายเลิกลอคเข้ามาจับผู้คนชาวขอบเขตลักราไปแต่
 คนหนึ่งได้เป็นอันขาดทีเดียว และถ้าพระยานคร กรมการพนักงาน
 ประมาทละเมิดเสีย มีไค่แต่งเรือบเรือไล่ออกไล่กระเวนโดย-
 พระราชกำหนดนี้ อายสลักศักรญวนเหล่านายเลิกลอคเข้ามาจับผู้คน
 ประการใด พระยานคร กรมการพนักงานจะมีโทษโดยพระราชกำหนด"¹

โจรสลัดที่เข้ามาปล้นเรือลูกค้าจะจับผู้คนในเขตไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเกือบ
 ทั้งหมดเป็นพวกแขกอิสลาม จึงมีชื่อเรียกกันโดยทั่วไปในหมู่คนไทยว่า "แขกสลัก" สำหรับ
 สาเหตุที่ทำให้มีแขกสลักชุกชุมบริเวณปลายคาบสมุทรมลายู จะเป็นเพราะเหตุใดไม่มีหลักฐาน
 ที่ใครระบุไว้ชัดเจน แต่มีแขกสลักทางแถบนั้นชุกชุมมานานแล้ว และพอจะสันนิษฐานได้ว่าเป็น
 เพราะในท้องทะเลแถบนี้มี แกะ แก่ง อ่าว และแม่น้ำลำคลอง สำหรับเป็นที่หลบซ่อน
 พักพิงอยู่อาศัยของพวกสลักมาก พวกสลักซึ่งเป็นชาวมลายูก็เป็นเชื้อชาติที่มีความชำนาญทาง
 ทะเลมาก ดังนั้นเมื่อมีเรือสินค้าผ่านไปมาในบริเวณดังกล่าวอยู่ตลอดเวลา² ก็จึงใจให้
 ชาวมลายูเหล่านั้นมีความต้องการที่จะได้ทรัพย์สินเงินทองที่บรรทุกในเรือเหล่านั้นโดยวิธีการ
 ปล้นสะดม ซึ่งเป็นวิธีการที่ปฏิบัติกันทั่วโลกในสมัยก่อนเมื่อครั้งยังไม่สามารถให้การคุ้มครอง
 และปกป้องแก่เรือสินค้าจากโจรร้ายได้อย่างในสมัยปัจจุบัน นอกจากนี้พวกแขกที่หลบหนีจาก
 การปราบปรามของไทยและอังกฤษในเมืองต่าง ๆ ทางแหลมมลายูก็ได้กลายเป็นแขกสลักไป

¹ ท้องตราวิริญาณ จดหมายเหรัญรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 1 และ
จดหมายเหรัญรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1203 (2334) เลขที่ 83.

² L.A. Mills, British Malaya 1824 - 1867. p. 216.

ของชุมชนชาวพุทธที่อาศัยอยู่ตามเกาะต่าง ๆ ในทะเลอันดามัน เช่น หนองผิมัดอัคร
หนองผิมัดอัคร และหัวมาลี เป็นต้น¹

ส่วนสถิติการปล้นและเข้ามาจับกุมผู้คนในเขตราชอาณาจักรไทยในสมัยรัตนโกสินทร์-
ก่อนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่ก็ไม่บ่อยนักเมื่อเปรียบเทียบกับบริเวณหมู่เกาะทางเอเชียอาคเนย์
บางครั้งพวกแขกสลัดได้เข้ามาพบกับพวกแขกทางหัวเมืองประเทศราชมลายูของไทย แล้ว
ยกเข้ามาที่หัวเมืองในเขตราชอาณาจักรไทย เช่น ในปี พ.ศ. 2351 แขกchieb แขกสลัด
จากเมืองลานน* นำเอาพวกแขกสลัดเข้ามาคบคิดกับพระยาปลัดขึ้นและพระยาไทรบุรี ยกกองทัพ
เข้ามาที่เมืองสงขลา² และในปี พ.ศ. 2381 หัวมาลี แขกสลัดอาวีพีที่เกาะยาว** เข้ามา
พบกับบุตรหลานพระยาไทรบุรี (ปะแวงวัน) ยกกองทัพเข้ามาที่เมืองไทรบุรี และเมืองตรัง
เป็นต้น³ บางครั้งก็ปล้นตัวเป็นพ่อค้านำเรือสินค้าเข้ามาทำที่ว่าการค้าที่ท่าเรือกับหัวเมือง
ต่าง ๆ ทางภาคใต้ของไทย ถ้าเห็นเรือสินค้าแล่นมาแต่เพียงลำเดียวก็เข้าปล้นที่เรือ
เหล่านั้น แต่ถ้าวเรือสินค้ามีหลายลำก็ทำที่ว่าการค้าขายไม่ปล้นที่เรือเหล่านั้น เช่น ในปี
พ.ศ. 2350 แขกสลัดชาวเมืองไทรบุรี เมืองกลันตัน และเมืองตรังกานู ปล้นเป็นลูกก้า
เข้ามาที่เรือสินค้าแขวงเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองไชยา และเมืองชุมพร
เป็นต้น⁴

¹ หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 33.

* เมืองลานน (Lanun) อยู่ตอนใต้ของเกาะมินดาเนา (Mindanao) ในหมู่เกาะ
ฟิลิปปินส์

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 หน้า 310-
341.

** เกาะยาวตั้งอยู่บริเวณหน้าเกาะภูเก็ต.

³ หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 33.

⁴ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 (2356) เลขที่ 21.

นอกจากนั้นในปี พ.ศ. 2361 แยกสัดได้ลักลอบเข้ามาที่เรือสินค้าวิ่งแถบชายฝั่งตะวันตกของไทย โดยยกมาเป็นกองเรือรบขนาดใหญ่ลำหนึ่ง และเรือสำหรับไล่กวตตีเรือสินค้า มีขนาดรองลงมาอีก 4 ลำ ซึ่งบรรทุกันได้ลำละประมาณ 20 คน ยกกันเข้ามาที่เรือสินค้าของ กนเจี๊ญที่หน้าเกาะเสม็ด เกาะชุม และเกาะกง (แถบจังหวัดระยองปัจจุบัน) ทลายร้าง¹ และที่ราบแรงยิ่งกว่านั้นก็คือในปี พ.ศ. 2363 แยกสัดยกกองเรือซึ่งประกอบด้วยเรือสามลำล่องลำเข้ามาจับและฆ่าผู้คนตายถึงแถบบริเวณเมืองตะโก และเมืองหลังสวน แขวงที่เมืองไชยา²

ผลจากการที่แยกสัดเข้ามาตีปล้นเรือสินค้า และจับผู้คนในราชอาณาจักรเขตย่อย ๆ ดังกล่าวแล้วก็คือ ทำให้การค้าขายทางเรือขบเซาลงเนื่องจากเรือสินค้ากลัวแยกสัด และสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนที่ถูกจับและทำร้าย ทางราชธานีซึ่งในครั้งนั้นถือว่าเรื่อง การเข้ามาจับผู้คนในราชอาณาจักรของทางฝ่ายศัตรูเป็นเรื่องที่เสียหายร้ายแรงมากที่สุด จึงได้เอาใจใส่ในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก กวตชนให้เจ้าเมืองและกรรมการเมืองนครศรีธรรมราช แต่งเรือออกลาดตระเวนจับกุมและปราบปรามแยกสัดเป็นประจำมิได้ขาด ถ้าเจ้าเมืองและ กรรมการ เมืองนคร ศรีธรรมราชปราบปรามปล่อยให้แยกเข้ามาตีปล้นเรือสินค้าและจับผู้คนไปได้ ทางราชธานีก็จะเอาโทษตามพระบรมราชโองการที่กล่าวมาแล้วข้างตน

ด้วยเหตุนี้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนอกจากทำหน้าที่ป้องกัน และปราบปรามแยกสัดภายในบริเวณหัวเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ยังมีหน้าที่ติดต่อกับและ ประสานงานร่วมมือกับเจ้าเมืองอื่น ๆ เพื่อปราบปรามแยกสัดอีกด้วย และดูเหมือนจะเป็น หัวเมืองเดียวที่เป็นตัวแทนของราชธานีในการแต่งเรือรบออกลาดตระเวนเพื่อจับกุมและปราบปราม แยกสัดอยู่ทั้งทางด้านอ่าวไทยและทะเลอันดามัน เพราะปรากฏข้อความในท้องตราเจ้าพระยา- อัครมหาเสนา (ปิ่น) ที่มีไปถึงพระยานครฯ (น้อย) หลังจากพวกแยกสัดเข้ามาจับกุมและฆ่า

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1179 (2360) เล่มที่ ๖.

² จ.ศ. 1182 (2363) เล่มที่ 2.

ผู้คนในแขวงเมืองไชยาซึ่งไม่ได้อยู่ในแนวพระราช และความรับผิดชอบของหัวเมือง -
นครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ. 2363 ว่า

"ซึ่งอายุแซกสลัดล่วงเข้ามาจนตายถึงแขวงเมืองไชยาทั้งนี้ เพราะ
เหตุว่าพระยานคร กรมการละเลยเสีย มีไต่เตงเรือและกลาตกระเวน
ตรวจตราการสกัดมรรจบให้ถึงกันตามทองคำ... พระยานคร กรมการ
ล่วงพระราชอาญาผิดอยู่ ให้พระราชทานโทษหากทัณฑ์ไว้ครั้งหนึ่งก่อน
แต่สืบไปเมื่อหน้า ถ้าพระยานคร กรมการละเลยเสียมีไต่เตงเรือ
และคนออกกลาตกระเวนให้อายุสลัดกำเริบ เล็ดลอดเข้ามาจับผู้คน
ดูจกรั้งนี้จะเอาตัวเป็นโทษ..."¹

จากหลักฐานข้างต้นนี้แสดงว่า หัวเมืองนคร ศรีธรรมราชในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมี
หน้าที่รับผิดชอบแทนราชอาณาจักรในการป้องกันและปราบปรามโจรสลัดทางหัวเมืองภาคใต้ทั้งหมดด้วย
เพราะแซกสลัดเข้ามาจนตายทางหัวเมืองไชยา เจ้าเมืองและกรมการ เมืองนครศรีธรรมราช
จึงมีความผิด และมีหลักฐานยืนยันพอที่จะทำให้เชื่อว่าเป็นเช่นนั้นจริง คือ เมื่อโจรสลัดเข้ามา
ปล้นที่เรือสินค้าที่หน้าเกาะเสม็ด แขวงเมืองระยองในปี พ.ศ. 2360 แล้ว ทางราชธานีก็ได้
มีตราออกไปกำชับว่ากล่าวแก่เจ้าเมืองนคร ศรีธรรมราช ให้แต่งเรือรบออกกลาตกระเวนจับกุม
ปราบปรามพวกแซกสลัดทันที²

อย่างไรก็ตามงานป้องกันและปราบปรามแซกสลัดภายในหัวเมืองนคร ศรีธรรมราชนั้น
เข้าใจว่าเจ้าเมืองและกรมการ เมืองทุกคนคงจะกระทำหน้าที่เดียว ทั้งนี้เพราะเจ้าเมือง-
นครศรีธรรมราชในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเกือบทุกคนเป็นเจ้าเมืองที่มีความสามารถและ

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1132 (2363) เลขที่ 2.

² ดู จ.ศ. 1179 (2360) เลขที่ 9.

สมัยนั้นตั้งอยู่แล้ว โดยเฉพาะเจ้าพระยานครฯ (น้อย) แล้วนับเป็นเจ้าเมืองซึ่งมีพระราชฐานะสูงมาก นอกจากนั้นทางราชานี้ก็เห็นว่าเรื่องแขกสลัดเป็นเรื่องสำคัญมากเรื่องหนึ่งจึงให้เจ้าเมืองออกไปกักเพื่อนกำนันตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชอยู่น้อย ๆ ให้เจ้าเมือง กรมการเมืองแห่งเรือนออกลาดตระเวน และในคราวนั้นยังได้ระบุว่าเอาโทษกับเจ้าเมืองและกรมการเมือง ถ้าประมาทปล่อยให้แขกสลัดเข้ามาที่ปล้นเรือนและจับกุมในเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราช ทำให้อาณาประชาราษฎรชาวเมืองนครศรีธรรมราชปลอดภัยจากอันตรายที่จะมาจากพวกแขกสลัดได้เป็นอย่างดี

3.2 การปราบปรามและจับกุมโจรผู้ร้าย

การจับกุมและปราบปรามโจรผู้ร้ายเป็นหน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทางราชานี้มอบหมายให้เจ้าเมืองและกรมการเมืองนครศรีธรรมราชทำแทนราชานายในเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราช หน้าที่นี้เป็นหน้าที่โดยตรงของกรมมหาดไทยดังกล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ตามมาตรา 23 ของพระราชกำหนดแก้ไขกฎหมายตราสามดวงซึ่งประกาศไว้ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ในปี พ.ศ. 2270 ก็ได้กล่าวไว้ว่าหน้าที่นี้เป็นหน้าที่ที่เจ้าเมืองจะต้องรับผิดชอบโดยตรงร่วมกับกรมมหาดไทย ดังนี้คือ

"ให้เจ้าเมืองเอาใจใส่รักษาประชาราษฎรอันมีในวังหวัคขวางเมืองนั้นอย่าให้มีผู้เบียดเบียนกันโจกราก รุกการฆ่าฟันไพร่เมืองหาได้ ถ้าเจ้าเมืองแลผู้รั้งมิได้เอาใจใส่พิทักษ์รักษาไพร่พลเมือง แลมีผู้รายปล้นสดมเบียดเบียนกันโจกรุกการ ฟันแทงไพร่บ้านพลเมืองทั้งหลายได้ใช้จะได้ลงโทษแก่เจ้าเมือง กรมการเมืองหนัก ถ้ามีผู้มากันโจกล้ำเหลือจะว่ามีได้ ก็ให้บอกหนังสือเข้าไปยังกรุงเทพมหานครให้เอากราบทูลพระกรุณาให้ทราบได้ฝ่าละอองฯ"¹

¹ องค์การแก้กฎหมาย "พระราชกำหนดแก้ไขมาตรา 23" กฎหมายตราสามดวง

แสดงว่าการปราบปรามและจับกุมโจรผู้ร้ายภายในหัวเมืองนคร ศรีธรรมราชนั้นเป็นหน้าที่อยู่ในความรับผิดชอบของเจ้าเมืองและกรรมการเมืองซึ่งก็ได้แก่กรมมหาดไทยมาแล้ว ตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่ถ้ามองโจรผู้ร้ายที่ชุมมามีจำนวนมากเหลือกำลังในหัวเมืองจะทำการจับกุมปราบปรามได้แล้ว ทางหัวเมืองก็มีหน้าที่ที่จะต้องรีบแจ้งให้ทางราชธานีทราบเพื่อจัดการต่อไปโดยเร่งด่วน

ส่วนปัญหาที่ว่าเจ้าเมืองและกรรมการเมืองมีอำนาจในการจัดการกับปัญหาเรื่องนี้ภายในหัวเมืองเพียงใดแค่ไหนนั้น พอจะรวบรวมมาได้ดังนี้คือ

ตามมาตรา 23 พระอัยการอาญาหลวง ซึ่งตราออกประกาศใช้ในรัชสมัยพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) กล่าวไว้ว่า ถ้าอาญาประชากรราษฎรมีเรื่องราวสิ่งใดที่จะฟ้องร้องในเขตหัวเมืองให้ฟ้องแก่เจ้าเมืองและกรรมการเมืองให้พิจารณาตัดสินให้เสร็จสิ้นแต่ภายในหัวเมือง¹ แสดงว่าเจ้าเมืองในสมัยนี้มีอำนาจมากสามารถที่จะพิจารณาคดีคดีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในหัวเมืองได้เองโดยไม่ต้องส่งคู่ความและคดีเข้ามาพิจารณาในราชธานีอย่างในสมัยต่อมา

มาถึงสมัยพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระในปี พ.ศ. 2265 ทางราชธานีได้ลดอำนาจเจ้าเมืองและกรรมการเมืองลงในการจัดการพิจารณาพิพากษาคดีภายในหัวเมืองโดยออกพระราชกำหนดฉบับใหม่มีใจความว่า ถ้าพระ หลวง ขุนเป็น และอาญาประชากรราษฎรทั้งปวงภายในหัวเมืองมีเรื่องราวต่อกัน ถ้าคดีความนั้นเป็นโทษหลวงให้เจ้าเมืองกรรมการส่งคดีความนั้นเข้ามาพิจารณาในราชธานี² ตั้งแต่ตอนปลายสมัยอยุธยาเป็นต้นมาจนกระทั่งถึงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ยกเว้นสมัยกรุงธนบุรี) เจ้าเมืองและกรรมการเมืองจะมีอำนาจเพียงจับกุมและปราบปรามโจรผู้ร้ายภายในหัวเมืองได้ แต่ถ้าจับตัวผู้ร้ายได้แล้วจะพิจารณาคดีของตัวผู้ร้ายนั้นได้เฉพาะคดีความที่กำหนดไว้ว่าไม่เป็นโทษหลวง ซึ่งหมายถึงโทษที่ไม่ได้กำหนดไว้ในพระอัยการอาญาหลวง

¹ องค์การคำคุณุสภ "พระอัยการอาญาหลวงมาตรา 23" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 หน้า 43.

² องค์การคำคุณุสภ "พระราชกำหนดเกล้ามาตรา 46" . กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 หน้า 124.

นี้เอง แต่ดำเป็นโทษหลวงตามที่กำหนดไว้ในพระอัยการอาญาหลวงซึ่งมีอยู่ถึง 14 มาตรา แล้วให้ส่งคดีความโจทก์จำเลยในคดีนั้นเข้ามาพิจารณาในราชธานีแต่เพียงแห่งเดียว อำนาจของเจ้าเมืองและกรมการ เมืองเกี่ยวกับคดีที่เป็นโทษหลวงจึงมีเฉพาะแก่จับกุมตัวผู้ร้ายแล้วส่งเข้ามายัง ราชธานีเท่านั้น และเชื่อว่าเป็นเช่นนั้นจริงในทางปฏิบัติ เพราะมีหลักฐานปรากฏอยู่ในพงศาวดาร เจ้าพระยาอัครมหาเสนา (เป็น) สมุหพระกลาโหมมีออกไปถึงพระยานครฯ (น้อย) ในปี พ.ศ. 2356 ว่าให้พระยานครฯ (น้อย) ส่งผู้ร้ายที่ชะโมยร้าง และกระบือในเขตหัวเมือง- นครศรีธรรมราช 5 คน เข้ามาพิจารณาคดีและลงโทษในกรุงเทพฯ¹ เพราะคดีเกี่ยวกับการชะโมยร้างและกระบือเป็นโทษหลวงที่กำหนดไว้ในพระอัยการอาญาหลวงมาตรา 14²

ส่วนจำนวนโจรผู้ร้ายทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีอยู่บ้างประปรายไม่ชุกชุมมากนัก เนื่องจากหัวเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นเป็นหัวเมืองใหญ่ มีข้าราชการเป็นจำนวนมากสามารถครองดูแลความเป็นไปได้ทั่วถึงตลอดหัวเมือง พระมหากษัตริย์เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในระบอบนั้นโดยเฉพาะเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ได้เอาใจใส่ในการป้องกันและปราบปรามโจรผู้ร้ายมากเป็นพิเศษ เป็นเหตุให้โจรผู้ร้ายต้องหลบหนีออกจากเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราชไปหลบซ่อนตัวอยู่เสียที่เมืองอื่น เช่น เมืองพัทลุง เป็นต้น³ และโจรผู้ร้ายที่ปล้นสะดมและเข้ามาชะโมยร้างมาโคกระบือในเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราชนั้นส่วนมากจะเกิดจากผู้ร่ำรวยชาวเมืองนครศรีธรรมราชที่หลบหนีไปอยู่ที่เมืองพัทลุง ไปชักชวนชาวเมืองพัทลุง กลับเข้ามาทำการปล้นและชะโมยในเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราช โดยจะมีผู้ร้ายชาวเมืองนครศรีธรรมราชเข้าสมทบร่วมด้วยเพียงไม่กี่คน ดังตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2356 เกิดมีโจรผู้ร้ายเข้ามาทำการชะโมยร้างและกระบือในเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราชจำนวนมาก เจ้าพระยานครฯ (น้อย) จึงได้ส่งกรมการเมืองนครศรีธรรมราชออกเที่ยวสืบสวน และจับกุมผู้ร้าย

¹ หอสมุดควรวินิจฉัย จดหมายเหตุการณ์ 2 จ.ก. 1175 (2356) เลขที่ 1 ก.

² องค์การคำครุสภา "พระอัยการอาญาหลวงมาตรา 14" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 หน้า 19-20.

³ หอสมุดควรวินิจฉัย จ.ก. จ.ศ. 1175 (2356) เลขที่ 1 ก.

กลุ่มนี้ ในที่สุดก็สามารถจับผู้ร้ายกลุ่มนี้ได้ ปกติว่ามีชาวเมืองนครศรีธรรมราชร่วมด้วยเพียง 5 คน ในจำนวนผู้ร้ายทั้งหมด 76 คน ซึ่งที่เหลือนอกนั้นเป็นชาวเมืองพัทลุง 63 คน และชาวเมืองนครศรีธรรมราชที่หลบหนีไปอยู่เมืองพัทลุงอีก 8 คน¹

โจรผู้ร้ายชนิดอื่น นอกจากพวกชะโมยบ้าง และกระบือแล้วไม่ปรากฏหลักฐานเหลืออยู่ จนถึงปัจจุบัน จึงสันนิษฐานว่าคงจะมีจำนวนน้อยมากทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยนั้น ที่มีอยู่มากอีกพวกหนึ่งไม่เป็นพวกโจรผู้ร้าย แต่เป็นพวกก้ายาเสพติด คือพวกทำฝิ่น เป็นพวกที่สร้างปัญหาสังคมยุคใหม่ขึ้นในสมัยนั้น ดังจะได้กล่าวในตอนต่อไปเกี่ยวกับปัญหาเรื่องฝิ่น

โดยเฉพาะ

3.3 ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเลกทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช

ปัญหาเกี่ยวเรื่องเลกเป็นปัญหาเกี่ยวกับกำลังคน ซึ่งมีความสำคัญทั้งทางด้านการทหารสำหรับรักษาย่านเมือง และเป็นพลังการผลิตทางด้านการเศรษฐกิจ เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากสังคมนิยมไพร่ ซึ่งเกณฑ์ราษฎรชายฉกรรจ์ทุกคนมาเข้าเวรใช้ราชการหรือไม่กี่ต้องเสียเงินแทนเข้าเวร ทำให้เกิดภาวะ "ข้าหนีเจ้าบ่าวหนีนาย" ขึ้นไปทั่วราชอาณาจักร โดยเฉพาะทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชแล้วในสมัยนั้น เป็นปัญหาที่สำคัญมากสร้างความเป็นห่วงวิตกให้แก่ทางราชธานีอยู่บ่อย ๆ ดังจะเห็นได้จากในกฎพระบรมราชโองการตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชทุกครั้ง ทางราชธานีจะมีคำสั่งกำชับให้เจ้าเมืองคนใหม่ทำบัญชีเลกให้รู้จำนวนไว้ว่ามีเท่าไร และให้เจ้าเมืองแจ้งกรมการออกไปเกลี้ยกล่อมเลกที่หลบหนีราชการไปอยู่ตามป่าเขาให้เข้ามาตั้งบ้านเรือนเป็นหลักแหล่ง ดังนี้คือ

¹ หอสมุดศิริราช จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 (2356) เลขที่ 1 ก.

"ประการหนึ่งให้ตรวจบัญชีเลขกงลักจำนวนปีเกาะเบญจวา
จำนวนเกาะโรง ลศก เป็นเลขหมวดโคกกองโค และเลขหัวเมืองหน้า
บรรดาแคว้นแคว้นแขวงจังหวัดขึ้นแก่เมืองนครฯ เป็นจำนวนเลขมากน้อย
เท่าใด ให้คัดบัญชีมาอย่างแรงเนื่อง ๆ ให้จะเจนจำนวนเลขไว้จดบันทึก
มีราชการจะได้กะเกณฑ์สะดวก และเลขหมวดโคกกองโค ซึ่งเก็บจากรัน
หลบหนีกันละมุลนายเสีย ออกไปชุมนุมอยู่ ณ ซอกห้วยธารเขามิได้
เข้ามาไว้พระราชนานักครั้งก่อนและครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้รับราชการ
แผ่นดิน ให้เจ้าพระยาบวรบุรีแห่งพระหลวง ชุมพื่น ซึ่งสัทธิชัยนั้นคงดี
นั้นออกไปว่ากล่าวชักชวนเกลี้ยกล่อมโดยเมตตาจิต ให้ผู้มีชื่อชักชวน
กันเข้ามาตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่ตามถิ่นฐานที่ผู้มีอำนาจให้บริบูรณ์
มั่งคั่ง ได้มากน้อยเท่าใด ให้บอกบาญชีบอกเขมมายังกรุงฯ
ให้แจ้ง..."¹

การที่เลิกทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชหลบหนีราชการไม่เข้าเวรตามที่ตั้งราชการนี้
กำหนด* หรือเสียเงินแทนละ 15 บาทนั้น² เข้าใจว่าเป็นเพราะมีสาเหตุสืบเนื่องกันมา
หลายประการคือ เนื่องจากความเกียจคร้านของราษฎรที่จะชวนรวบรวมเงิน และทำงาน
ให้แก่ทางราชการประการหนึ่ง เนื่องจากมูลนาย และเจ้าเมืองไว้ให้ทำงานหนักมากเกินไป
จนทนไม่ไหวของหลบหนีไปอยู่ตามป่าเขาและต่างเมืองอีกประการหนึ่ง ซึ่งที่กล่าวมานี้เป็นการ
หลบหนีของเลิกในภาวะที่บ้านเมืองอยู่ในสภาพปรกติ ซึ่งปรากฏว่ามีเลิกเมืองนครศรีธรรมราช

¹ หองสมุดวิริยญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 15.

* ในสมัยรัชกาลที่ 1 กำหนดไว้ว่าให้เข้าเวรเดือนหนึ่งออกเวร 2 เดือน ในสมัย
รัชกาลที่ 2 หลังจากรปี พ.ศ. 2353 แล้กำหนดไว้ว่าให้เข้าเวรเดือนหนึ่งออกเวร 3 เดือน.

² สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 "ตำนานนาฬิกากรมบางอย่าง" สันนิษฐานเป็น-
ทาง ๆ หน้า 154.

หลบหนีไปอยู่เมืองสงขลาและเมืองพัลลึง เป็นจำนวนมากถึงประมาณ 800-900 คน¹ สำหรับในภาวะสงครามแล้ว เลกจะหลบหนีราชการเป็นจำนวนมากขึ้นไปอีก ดังตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2332 เลกเมืองนครศรีธรรมราชหลบหนีจากการเกณฑ์ไปราชการทัพศึกเมืองไทรบุรี ครั้งเดียวเป็นจำนวนมากถึง 400 คน ในจำนวนเลกที่เกณฑ์ไปทั้งหมดครั้งนั้น 1200 คน สาเหตุที่ทำให้เลกเมืองนครศรีธรรมราชหลบหนีราชการมากมายถึงเพียงนั้นก็เพราะเลกเหล่านั้นทราบวาเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมีความสามารถและอิทธิพลมาก ได้ถึงแก่อนิจกรรมลงแล้ว² จึงทำให้พวกเลกเหล่านั้นหมดความเกรงกลัวกลัวเลกเหล่านั้นกลับมายังบ้านเรือนของตนในเมืองนครศรีธรรมราชบ้าง บางคนไม่กล้ากลับมายังบ้านเรือนของตน เพราะเกรงจะมีโทษและถูกจับตัวเกณฑ์ส่งกลับไปยังเมืองไทรบุรีอีก ก็หลบหนีเข้ามาอยู่ในเขตเมืองชุมพร และเมืองไชยาเสียก็เป็นจำนวนมาก³

การที่เลกหลบหนีไปอยู่ต่างเมืองและป่าเขาห้วยธารนั้น ก่อให้เกิดปัญหาตามมาอีกหลายประการ คือ

- (1) ทำให้ผู้คนในบางหัวเมือง เช่น เมืองพัลลึงและเมืองนครศรีธรรมราชเป็นต้น หลบหนีกันมากจากการลงกองทัพไปปราบกบฏเมืองไทรบุรีครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2331 จนกระทั่งบ้านเมืองระส่ำระสายว่างโหวดลงไปมาก ถึงกับทางราชธานีต้องส่งเสริมอาชีพของพลเมืองและเปลี่ยนตัวเจ้าเมืองพัลลึงคนใหม่เพื่อทะนุบำรุงบ้านเมืองใ้บริบูรณ์ขึ้นใหม่
- (2) ทำให้เกิดปัญหาในการควบคุมหัวเมืองประเทศราชมากขึ้นได้ ถ้า

* เลกเมืองสงขลา และเมืองพัลลึงหลบหนีมาอยู่เมืองนครฯ บ้างเหมือนกันแต่มีจำนวนน้อยกว่า.

¹ หอสมุดจักรวรรดิ หมายเหตุเหตุการณ์ที่ 2 จ.ก. 1174 (2355) เลขที่ 3.

² ก.

³ ก.

จำนวนเลาในเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง หลบหนีราชการไว้มาก ก็ทำให้หัวเมืองทั้งสามมีกำลังคนน้อยลง ไม่สามารถที่จะใช้เป็นพื้นมั่นควบคุมหัวเมืองประเทศราช ปลายให้เป็นที่ไว้วางใจของทางราชธานีได้

(3) ทำให้เกิดการขัดแย้งหรือแย่งเลาต่างเรื่องกัน ในบรรดาเจ้าเมืองภาคใต้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและเจ้าเมืองสงขลาเป็นอริกัน²

ปัญหาเรื่องเลาจึงเป็นปัญหาสำคัญที่ทางราชธานีห่วงใยมากที่สุด เพราะถือว่าเลาเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมืองไม่ว่าจะเป็นทางด้านการเศรษฐกิจ การทหาร หรือการเมือง ก็ตาม ทางราชธานีจึงได้ส่งข้าหลวงออกไปสักเลาทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชบ่อย ๆ เพื่อขึ้นบัญชีเลาหัวเมืองไว้ให้รู้ว่ามีจำนวนมากน้อยเท่าใด เมื่อมีศึกสงครามก็จะได้เกณฑ์ได้สะดวกและรวดเร็ว และรู้อาจจะเกณฑ์ได้เป็นจำนวนเท่าใด เช่น ในปี พ.ศ. 2354 โปรดให้พระยาศรีเสาวภาเป็นแม่กองออกไปสักเลาทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชและหัวเมืองภาคใต้ขึ้น ๆ ครั้งหนึ่ง³ และต่อมาในปี พ.ศ. 2361 ก็ได้โปรดให้ข้าหลวงออกไปสักอีกครั้งหนึ่ง⁴ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้สั่งกำชับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชไว้ทุกคนเลยว่า ให้พระยานครศรีธรรมราชตรวจตราดูบัญชีเลาของสักในหัวเมืองนครศรีธรรมราชว่า เป็นเลาหมวดใด กอใด และเลาหัวเมืองขึ้นหัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นจำนวนมากน้อยเท่าใด ให้พระยานครศรีธรรมราช คัดบัญชีเลามาตรวจดูบ่อย ๆ ให้รู้จำนวนไว้ ถ้ามีศึกสงครามหรืองานโยธา ก็จะเกณฑ์ได้ทันทีอีกด้วย⁵

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (2382) เลขที่ 210 และเลขที่ 175.

² หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 (2355) เลขที่ 3 และเลขที่ 4.

³ จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 3.

⁴ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3 หน้า 321-322.

⁵ หอสมุดวชิรญาณ จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 15.

3.4 ปัญหาเกี่ยวกับฝิ่น และการปราบปรามฝิ่นทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช

ฝิ่นเป็นยาเสพติดให้โทษที่คนไทยรู้จักและสูบกันมาช้านานแล้ว เพราะปรากฏว่า พระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ได้ออกกฎหมายห้ามไม่ให้ชาวราชการขุนนางสูบฝิ่นมาแล้วตั้งแต่ ปี พ.ศ. 1895 หลังจากประกาศตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นอิสระเพียง 2 ปี เท่านั้น กฎหมายห้ามสูบฝิ่นในครั้งนั้นได้กำหนดโทษไว้สูงมากคือ ถ้าผู้สูบฝิ่นเป็นญี่ "ทรยศกบฏต่อแผ่นดิน" และให้ลงโทษ 6 สถาน¹ ซึ่งคงจะเป็นเพราะว่าในครั้งนั้นข้าราชการและขุนนางนิยมคบหากันสูบฝิ่นเป็นจำนวนมากจนสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ทรงพิจารณาว่าฝิ่นเป็นยาเสพติดให้โทษที่ร้ายแรงก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาอีกหลายประการ ถ้าปล่อยไว้ช้านานจะเป็นที่เสียหายแก่ราชการแผ่นดินได้ จึงได้ออกกฎหมายประกาศห้ามสูบฝิ่นและกำหนดโทษไว้รุนแรงมากเช่นนั้น

แต่อย่างไรก็ตามปัญหาเกี่ยวกับฝิ่นก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คงจะมีไม่มาก และรุนแรงนัก เพราะการผลิตฝิ่นภายในสมัยก่อนหน้านั้นยังมีทำกันไม่มากนัก ตลาดขายฝิ่นจึงอยู่ในวงแคบ และผู้สูบฝิ่นจนติดจึงมีจำนวนน้อยอยู่มาก

ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น บริษัทอังกฤษได้ทำการผูกขาดขายฝิ่นขึ้นทางเอเซียตะวันออกและเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ โดยนำฝิ่นที่ได้ปลูกไว้เป็นว่าวเข้ามาในอินเดียส่งไปขายยังประเทศจีนและประเทศต่าง ๆ ทางแถบนี้ สำหรับในประเทศจีนนั้นนับว่าเป็นจำนวนมากที่สุด คือเป็นจำนวนถึงครึ่งหนึ่งของจำนวนสินค้าทั้งหมดที่บริษัทอังกฤษส่งจากอินเดียไปขายในประเทศจีน หรือประมาณกว่า 20,000 ตันต่อปี² และเป็นสาเหตุให้เกิดสงครามฝิ่น

*โทษ 6สถานได้แก่ หักครอบครัวหนึ่ง ให้บริภรรยาพองสั้นหนึ่ง ให้ไหมจตุรตุณให้จำไว้ 7 วัน ให้ทนายลวตหนึ่ง 25 ที่

¹องค์การคำกรุสภา "พระไอยการสาฎาหลวง" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4
หน้า 42-43.

²La Chien Nung, The Political History of China 1840 - 1928.
pp. 26-27.

ระหว่างอังกฤษกับจีนในปี พ.ศ. 2332 - 2335¹

สำหรับจีนที่สู้รบและชื้อขายกับอย่างแพร่หลายในราชอาณาจักรไทยในสมัยนั้น บริษัท อังกฤษ เป็นผู้นำมาขายที่สิงคโปร์ก่อนแล้ว สนับสนุนให้เรือสินค้าจีนที่สิงคโปร์และท่าอื่นๆ ใน เอเชีย ไทย ลักลอบนำเข้ามาขายให้แก่คนจีนที่อาศัยอยู่ทางแถบบริเวณหัวเมืองชายทะเลของ ไทย ก่อน² ครั้นต่อมา ก็แพร่หลายไปยังหัวเมืองอื่น ๆ จนทั่วราชอาณาจักร เป็นเหตุให้กบฏซุ่ยฮ้อ และ ขยายขึ้นกับแพร่หลายทั่วไปทุกหัวเมือง สู้กันทั้งคนไทยและคนจีน จนกระทั่งได้กลายเป็นปัญหา สังคมที่ร้ายแรง และสำคัญมากปัญหาหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า ขึ้นเป็นยาเสพติดให้โทษที่ร้ายแรงมาก ก่อให้เกิดปัญหาทางบ้านอื่น ๆ ตามมาด้วยจึงได้หาทาง ระงับปัญหาเรื่องนี้ภายในใน ราชอาณาจักร โดยทรงพระราชนิพนธ์กำหนดขึ้นฉบับหนึ่ง เรียกว่า พระราชกำหนดห้ามไม่ให้สูบ ซ้อ และขายฝิ่นขึ้นในปี พ.ศ. 2334³ เพื่อป้องกันและปราบปราม การลักลอบซ้อขายและสูบฝิ่นใน ราชอาณาจักร⁴ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเพราะปัญหาเรื่องฝิ่น นี้มีต้นเหตุมาจากบริษัทอังกฤษซึ่งอยู่ภายนอกราชอาณาจักร

ปัญหาเรื่องฝิ่นทางหัวเมืองนคร ศรีธรรมราช นั้น มีมากเช่นเดียวกับทางหัวเมือง ชายทะเลอื่น ๆ กล่าวคือมีคนจีนได้ลักลอบนำฝิ่นเข้ามาขายในเขตหัวเมืองนคร ศรีธรรมราช มากอยู่สองแห่งคือ ที่เมืองท่าทองซึ่งตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำตาปีแห่งหนึ่ง และบริเวณปากแม่น้ำ เมืองนครศรีธรรมราชอีกแห่งหนึ่ง⁴ แก่งนำเข้าไปขายได้น้อยกว่าหัวเมืองชายทะเลอื่น ๆ

¹ Li Chien-Nung, The Political History of China 1840-1928. pp. 26-27.

² นิธิ ทองโศภิก (แปล) แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ หน้า 268.

³ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 หน้า 75.

⁴ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 (2333) เล่มที่ 116 และเล่มที่ 122.

ทั้งนี้เพราะเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นคือ เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้ปฏิบัติ
ตามพระราชกำหนดห้ามซื้อขายและสับดิน ปี พ.ศ. 2354 อย่างเคร่งครัดมาก นอกจากนั้นทาง
ราชธานียังได้มีตราออกไปกำชับพระยานครฯ (น้อย) และกรมการ เมืองนคร ศรีธรรมราชอีกเรื่องหนึ่ง
ในปี พ.ศ. 2356 เมื่อปรากฏว่ายังมีคนลักลอบนำดินจากหัวเมืองภาคใต้เข้าไปขายในกรุงเทพฯ
อยู่เป็นจำนวนมาก ดังนี้คือ

"แต่ที่สับไปเมื่อนำ ถ้าเรือเสารือใบลูกค้า ณ หัวเมืองใด จะเข้ามา
ยังกรุงเทพฯ ให้เจ้าเมืองกรมการตรวจตราคนควาญแลงกวคั้น อย่าให้
ผู้ใดเอาดินเข้าไป ณ กรุงเทพฯ แต่เพียงหนึ่งชิ้นไปได้เป็นอันขาดทีเดียว
ถ้าแลเจ้าเมืองกรมการมิได้ตรวจตราให้ เอาดินเข้าไปซื้อขาย ณ กรุงเทพฯ
เจ้าพนักงานแลเห็นว่าดินได้ในลำเรือของผู้ใด ให้การว่ามาต่อเมืองใด
จะเอาตัวเจ้าเมืองกรมการเป็นโทษ"¹

เมื่อทางราชธานีเอาใจใส่ในการปราบปรามดินอย่างจริงจัง และกำชับสั่งออกไปให้
เจ้าเมืองและกรมการ เมืองนคร ศรีธรรมราชทำการปราบปรามและจับกุมอย่างกวคั้นดังกล่าว
มาแล้วข้างต้น การลักลอบกันสับดิน ซื้อ ขาย ดินก็คงจะลดลงไปบ้าง แต่อย่างไรก็ตามปัญหา
เรื่องดินนั้นเป็นปัญหาที่กำจัดให้หมดไปได้ยากยิ่ง ถึงแม้จะมีการตรวจตราและจับกุมอย่างไร
ก็ตาม เพราะผลประโยชน์เกี่ยวกับการค้าดินนั้นเกี่ยวพันอยู่กับคนเป็นจำนวนมากที่หากำไร อยู่กับ
การค้าดินเสียแล้ว และเกี่ยวพันไปถึงบริษัทอังกฤษผู้สนับสนุนอยู่เบื้องหลังการค้าดินในราชอาณาจักรไทย
ดังนั้นการลักลอบนำดินเข้าไปขายในเขตหัวเมืองนคร ศรีธรรมราชจึงยังคงมีอยู่เป็นจำนวนมาก
ดังจะเห็นได้จากเมื่อทางราชธานีโปรดให้สาทลงออกไปชำระดินทางหัวเมืองภาคใต้ ในปี
พ.ศ. 2383 ปรากฏว่าชำระดินในหัวเมืองนคร ศรีธรรมราชได้ดินดิบไม่น้อยกว่า 1,000 ก้อน

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 (2356) เลขที่ 17.

และสิ้นสุดอีกประมาณ 10 ชั่ง¹ เมื่อมีการกำเนินกันชุกชุมและแพร่หลายเช่นนี้จึงทำให้เข้าใจว่า ในครั้งนั้นคงจะมีคนสูญเสียเงินจกเป็นจำนวนมากไม่น้อยทีเดียวในหัวเมืองนครศรีธรรมราช เพราะแม่ทัพบุตรเจ้าพระยานครฯ (น้อย) บางคนก็สูญเสียเงินจก เช่น พระวิจิตรโกธ (กล่อม) ซึ่งเป็นปลัดเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยรัชกาลที่ 4² และพระยาพิทักษ์ (น้อยใหญ่) เป็นต้น นอกจากนั้นเจ้าเมืองสงขลาในครั้งนั้นคือ พระยาสงขลา (จ่ง) ก็ปรากฏหลักฐานว่าชอบสูญเสีย³ ปัญหาเรื่องเงินจึงเป็นปัญหาสังคมที่ร้ายแรงและสำคัญมากปัญหานี้ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชและหัวเมืองชายทะเลอื่น ๆ ในสมัยนั้น

สำหรับการแก้ปัญหาเรื่องเงินโดยทั่ว ๆ ไปนั้น เป็นหน้าที่ของทางราชการที่จะต้องทำการแก้ไขโดยตรง เจ้าเมืองและกรรมการเมืองนครศรีธรรมราชมีหน้าที่เป็นแต่เพียงผู้รับสนองพระบรมราชโองการจากราชการนำไปปฏิบัติแทนราชการภายในเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น บทบาทในการจับกุมและปราบปรามเงินของเจ้าเมืองและกรรมการเมืองนครศรีธรรมราชจึงมีน้อยกว่าทางค่านอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้เพราะเงินเป็นยาเสพติดให้โทษที่ขายได้กำไรดี จึงทำให้เจ้าเมืองและกรรมการเมืองบางคนสนับสนุนการค้าเงินอยู่เบื้องหลังโดยใช้อำนาจของตนที่มีอยู่ได้ ทางราชการจึงต้องปราบปรามและจับกุมเองเสียเป็นจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากโปรดให้ข้าหลวงออกไปชำระค่าเงินปี พ.ศ. 2383 เป็นต้น

ส่วนนโยบายของทางราชการในการที่พยายามจะกำจัดเงินให้หมดไปจากราชอาณาจักรนั้น มีตามลำดับดังนี้คือ

¹ หองสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1202 (2352) เลขที่ 116 และเลขที่ 192.

² ก. จ.ศ. 1202 (2382) เลขที่ 150.

³ หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 322.

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าอาณาประชาราษฎร์
ของพระองค์เป็นจำนวนมากยังหลงผิดนับถือพระมหากษัตริย์ ชื้อ ข่ายฉิ่น ซึ่งเท็จจริงแล้วฉิ่นนั้นมิใช่อยู่
หลายประการ และไม่มีลัทธิแก่อย่างใดเลย พระองค์จึงทรงตัดสินพระทัยตราพระราชกำหนด
ห้ามสูบ ชื้อ และขายฉิ่น ปี พ.ศ. 2354 ออกประกาศใช้เมื่อวันเสาร์ เดือน 6 ขึ้น 14 ค่ำ
จ.ศ. 1173 (2354) ซึ่งมีใจความสำคัญในราชกำหนดดังนี้คือ

"แต่ที่สืบไปเมื่อนำ ห้ามอย่าให้ผู้ใดสูบฉิ่น กินฉิ่น ชื้อฉิ่น ขายฉิ่น และ
เป็นผู้สมยอมขายเป็นอันขาดทีเดียว ถ้ามีจับได้และพิสูจน์ฟ้องพิจารณา
เป็นลัทธิ จะให้ลงพระราชอาญาเมียน 3 ยก หะเวนบก 3 วัน หะเวนเรือ
3 วัน ธิราชบาตรบุตร ภรรยา และทรัพย์สิ่งของให้สิ้นเชิง ให้ส่งตัวไป
ตะพุนหลวงราชบุรี เห็นเป็นใจมิได้เอาความมาว่ากล่าว จะให้ลง
พระราชอาญาเมียน 60 ที ถ้าผู้ใดมีฉิ่นอยู่ก่อนยังมีไต่ห้ามมากน้อยเท่าใด
จะขายให้เร่งเอาออกไปขายแก่นานาประเทศเมืองนอก ให้พ้นแว่นแคว้น
กรุงเทพมหานคร และให้ร้อยแขวงกรมการนายบ้าน นายอำเภอประกาศ
ป่าวร้องอาณาประชาราษฎร์รู้ทั่วความนี้เร่งปวงให้รู้จงทั่ว แลให้กระทำการ
พระราชนัดตกฎหมายเร่งทุกประการ ถ้าผู้ใดมีจับได้จะเอาตัวเป็นโทษ
โดยโทษานุโทษ"

การประกาศใช้พระราชกำหนดฉบับนี้ นับเป็นก้าวแรกของทางราชอาณาจักรที่จะกำจัดปัญหา
เรื่องฉิ่นให้หมดไปจากราชอาณาจักร แต่ต้นเหตุของปัญหานี้ยังอยู่ภายนอกราชอาณาจักรโดยเฉพาะ
บริษัทอังกฤษที่สิงคโปร์ ปัญหาจึงยังคงมีอยู่ต่อไป เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
มีนโยบายมุ่งที่จะปราบปรามจับกุมฉิ่นแต่เพียงภายในประเทศเพียงด้านเดียว

ครั้นต่อมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ พระองค์ทรงรังเกียจฉิ่นเป็น
อย่างมากโดยส่วนพระองค์อยู่แล้ว ปัญหาการสูบ ชื้อ ข่ายฉิ่นก็ยังมีอยู่ชุกชุมมาก พระองค์จึงได้

¹ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 2 พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2

ทรงมีนโยบายใหม่ที่จะจัดปัญหาเรื่องนี้ให้โดยลี้ภัยยิ่งขึ้นกว่าเดิม โดยนโยบายแบ่งออกเป็น 2 ทาง คือ

(1) ทางด้านภายในประเทศ พระองค์ทรงมีพระราชหฤทัยแน่วแน่ที่จะปราบปรามกบฏภายในประเทศอย่างจริงจัง จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ข้าหลวงออกไปชำระดินครั้งใหญ่ทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2382 ปรากฏว่าได้มีกบฏทั้งหมดประมาณกว่า 3,700 กบฏ มีผู้ประมาณ 2 ทบแสน แล้วรวบรวมเอาผู้ผิดทั้งหมดไปเนรเทศที่หน้าพระที่นั่งสุททาสวรรค์¹ และโปรดให้เอาตัวเจ้าภานี้และเจ้าเมืองบางคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกบฏมาสอบสวนตัว เช่น พระยาสงขลา⁺ (จิง) เป็นต้น *

(2) ทางด้านบริษัทยังกฤตที่สิงคโปร์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมอบให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) เสนาบดีผู้สามารถคนหนึ่งของพระองค์มีหนังสือออกไปขอร้องผู้ว่าการเกาะสิงคโปร์ ขอร้องให้ผู้ว่าการเกาะสิงคโปร์หาผลประโยชน์ไม่ให้เรือจีนลักลอบนำฝิ่นเข้ามาขายในเขตราชอาณาจักรไทย และแจ้งให้ทราบว่าได้เข้ามาขายอีกทางฝ่ายไทยก็จะจับกุมเอาโทษตามกฎหมายไทย ทั้งนี้เพราะในครั้งก่อน ๆ นั้น เมื่อทางฝ่ายไทยจับเรือสินค้าจีนที่ลักลอบนำเอาฝิ่นเข้ามาขายในเขตไทยแล้วทางฝ่ายบริษัทยังกฤตที่สิงคโปร์จะขอร้องมาทางฝ่ายไทยให้ปล่อยเรือ และคนบนเหล่านั้น เพราะอังกฤษอ้างว่าเป็นคนในบังคับของอังกฤษ ทางฝ่ายไทยก็ชะงักงันเพื่อเห็นแก่ไมตรีอันดีที่มีอยู่ระหว่างไทยกับอังกฤษ² ซึ่งการขอร้องอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรของเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ในครั้งนั้นลงจะมีผลทำให้อังกฤษไม่กล้าสนับสนุนให้เรือสินค้าจีนลักลอบนำฝิ่นเข้ามาค้าขายในเขตไทยอย่างถ่กถวน และทำให้จำนวนฝิ่นที่เคินทางเข้ามายังประเทศไทยทางสิงคโปร์ลดจำนวนลงไปบ้าง

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3-4 หน้า 193-194.

* คำสาบานตัวของพระยาสงขลา (จิง) คุ้ได้จาก จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ 30.

² หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210 (2331) เลขที่ 51.

ทั้งนี้หลังจากทรงวินิจฉัยนโยบายทั้งสองประการแล้ว สันนิษฐานได้ว่าปัญหาเรื่องเมือง
ที่จะลดน้อยลงไปได้ชั่วราว รวบรวมทั้งทางด้านหัวเมืองนคร ศรีธรรมราช ซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่
อยู่ชายฝั่งทะเลทางภาคใต้ของราชอาณาจักรด้วย

3.5 ปัญหาเกี่ยวกับโรคติดต่อบางประเภท

ปัญหาทางสังคมที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นอยู่บ่อย ๆ ทางหัวเมือง-

นครศรีธรรมราช ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือปัญหาเกี่ยวกับโรคติดต่อ โดยเฉพาะอหิวาตกโรค
ซึ่งเมื่อเกิดโรคนี้นั้นเมื่อใดก็ทำให้ผู้คนและสัตว์เลี้ยงค้ายของกราวละมาก ๆ ผู้คนหรือค้าย
ก็จะพากันอพยพหลบหนีความไข้ไปอาศัยอยู่ที่อื่นเพื่อให้พ้นการติดเชื้โรค ก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ
ตามมาอีกด้วย เช่นปัญหาเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ปัญหาเกี่ยวกับอาหารการกิน และปัญหาเกี่ยวกับ
กำลังคน เป็นต้น

ตามหลักฐานเอกสารที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน โรคนี้ได้ระบาดทางหัวเมือง-

นครศรีธรรมราชสองครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือในปี พ.ศ. 2363 ครั้งหนึ่ง และในปี
พ.ศ. 2379 อีกครั้งหนึ่ง

ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2363 นั้น เกิดระบาดขึ้นในเกาะปีนังก่อน และแพร่ขยาย
เข้ามายังราชอาณาจักรไทยทางหัวเมืองภาคใต้ ต่อจากนั้นก็ระบาดแพร่หลายขึ้นมาจนถึงบริเวณ
ปากแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นเหตุให้ชาวเมืองสมุทรปราการล้มตายลงเป็นจำนวนมาก ที่เหลือ
อพยพหนีความไข้เข้ามายังกรุงเทพฯ และหัวเมืองใกล้เคียงอื่นทำให้เชื้ออหิวาต์ระบาดแพร่ขยาย
ไปกับผู้คนที่ยอพยพหลบหนีความไข้ ไปแพร่ขยายตามหัวเมืองต่าง ๆ และในกรุงเทพฯ มีผู้คน
ล้มตายลงเป็นจำนวนประมาณ 30,000 คน¹

สำหรับทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช สันนิษฐานว่าโรคก่รระบาดไม่น้อยกว่า
ทางกรุงเทพฯ และมีผู้คนล้มตายลงเป็นจำนวนมาก แต่ไม่มีหลักฐานระบุไว้ว่าเป็นจำนวนเท่าใด²

¹ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2
เล่ม 2 หน้า 73-75.

² หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1182 (2363) เลขที่ 4.

ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2379 เกิดโรคหิวาตกโรคขึ้นอีกทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช และที่เมืองท่าทองหัวเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราช การระบาดครั้งนี้ไม่รุนแรงเท่าครั้งแรก และจำกัดอยู่เฉพาะในเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น แต่ก็เป็นที่น่าประหลาดใจในเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราชได้รับความเดือดร้อนมากไม่น้อยกว่าคราวแรก เพราะทำให้ผู้คนในเขตเมืองท่าทองซึ่งเป็นหัวเมืองสำคัญบริเวณอ่าวบ้านดอนแตกตื่นหลบหนีกันมากจนบ้านเมืองว่างโรยลงถึงปรากฏความอยู่ในใบบอกของพระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) ผู้ช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราช มีมาถึงเจ้าพระยาอัครมหาเสนา สมุหพระกลาโหมในปี พ.ศ. 2379 มีข้อความดังนี้คือ

"... แลที่เมืองนคร เมืองท่าทองเมื่อ ณ เดือน 4 ข้างขึ้นให้เป็นไข้ลงรากเป็นเหมือนครั้งเมื่อ ณ ปีมะโรง เดือน 7 มาจนถึงเดือน 5 ก็ยังเป็นมากอยู่ที่หัวเมืองท่าทองลงวันตาย 5 - 6 คน ลงวันตาย 9 - 10 คน ถ้าเจ็บเรื้อนเคแล้ว ก็ไม่มีใครสู้อยู่เรื้อนเค คนกลัวไข้กลัวใจหลบหนีมาก ข้าพระพุทธเจ้าให้เฝ้าพระสงฆ์สวดพระปริตทุกวัน..."¹

สำหรับยาที่รักษากันไว้ที่เป็นอหิวาตกโรคในครั้งนั้น เข้าใจว่าจะมียาจำพวกยาโบราณ กิน รักษากันไปตามที่มีอยู่* และยังคงไม่มียาคิดใดที่รักษาคนป่วยให้หายได้ จึงได้มีการทำพิธีขึ้นเพื่อขับไล่โรคชนิดนี้ ในครั้งนั้นเรียกว่าพิธีอาพาธพินาศ** ทั้งในกรุงเทพฯ และทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช สำหรับทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ปรากฏว่าให้ทำพิธีนี้ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2363 คือครั้งที่อหิวาตกโรคระบาดครั้งแรก สำหรับรายละเอียดของพิธีนี้เมื่อคราวอยู่ในท้องตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาสมุหกลาโหม มีออกไปถึงพระยานครา (น้อย) ในปี พ.ศ. 2363 ดังนี้ คือ

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1198 (2379) เลขที่ 13.

* รักษาสำหรับป้องกันอหิวาตกโรคเพิ่งพบในปี พ.ศ. 2435.

** พิธีอาพาธพินาศถ้าเป็นพิธีหลวงเรียกว่า พระราชพิธีอาพาธพินาศ มีคำอธิบายอย่างละเอียดอยู่ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพิธีสิบสองเดือน หน้า 155-163.

"ให้เอาหมอน้ำ 16 ใบ บาตรทราย 5 ใบ ห่อภาชนะรับ
พระสงฆ์ประน้ำ 10 กำ ให้มีสายลัญจมน้ำ บาตรทรายและ
พระสงฆ์ถือสวด กรันเวลาบ่ายให้นิมนต์พระสงฆ์ 20 รูปมาพร้อมกัน
ณ อุโบสถวัดพระมหาธาตุ ครั้นพระสงฆ์พร้อมแล้วให้เจ้าเมืองกรกรการ-
เมืองนคร ศรีธรรมราชมีเครื่องสักการะบูชาจตุรพักตออกไปฟังพระสวด-
พระพุทธรูปโดยเคารพ ให้เจ้าเมือง ปลัด คนโตคนหนึ่งนั่งขวาต่อขวา
ออกถวายพระสงฆ์ 20 รูป ณ พระอุโบสถ ครั้นพระสงฆ์สวดแล้วให้
จักษณิก หอก- คบ สมาทานศีลให้อานตอธรรมาจารย์อาวาสเทวค
ทั้งสามจนจบแล้ว วังนิมนต์พระสงฆ์สวดเจ็ดตำนานจนจบแล้วให้พระสงฆ์
กลับไปวัด กรันรุ่งขึ้นเวลาเช้าให้แต่ง กะปิ จิ้งหรีด ซึ่งจะถวายพระสงฆ์
ในวันที่สองนั้น ห้ามมิให้คั้นเนื้อ ฉี่ปลา ฉี่นเป็ดไก่ เป็นอันขาดทีเดียว
ครั้นเวลาบ่ายให้นิมนต์พระสงฆ์มาสวดพระธรรมจักรมหาสมณญาณปาฏิหาริย์
สัมปนบุญ ภูมิจากทั้งปวงจนแล้ว นิมนต์พระสงฆ์กลับไปวัด กรันรุ่งขึ้น
ให้แต่งสำหรับถวายถวายพระสงฆ์ 20 รูป ณ พระอุโบสถ กรันพระสงฆ์
ฉันแล้วให้จักษณิก หอก คบ ปิ่น เทพพระสงฆ์ไปเทียวประน้ำณค โปรยทราย
ให้วงหัว แล้วประกาศว่าร้องแกล่อาณานิชาพรชาณูร เมื่อพระสงฆ์ไปถึง
หน้าบ้านผู้ใด ให้มีเครื่องสักการะบูชาจตุรพักตไปรอบ และเมื่อพระสงฆ์จะ
ประน้ำแล้ว อนึ่ง เมื่อวันแรกจะตั้งพิธีในเวลาเช้า นั้น ให้มีเครื่องพลีกรรม
ไปบวงสรวงพระเสื้อเมือง พระทรงเมือง ให้บอกกันช่วยทำจิตตบุญ และ
ภุชปีศาจทั้งปวง ให้ไปเสียดจากขอบเขตสีมา แล้วให้น้ำขมิ้นหัวระอันทราย
ซึ่งเกิดแก่นบุญและอ่างน้ำโคกระบือทั้งปวง ให้อันทรายสุกหาย..."¹

¹ ห่องสมุทรวิญญาน จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1162 (2363) เล่มที่ 4.

พิธีอาพาธินากันนั้นจะไม่ช่วยรักษาโรคได้โดยตรง แต่ก็สามารถจรรงและป้องกันไว้ให้โรคระบาดแพร่หลายต่อไปรวดเร็วอย่างกะฉิบมา เพราะได้ประกาศชักชวนให้ราษฎรถือศีลและประจำอยู่แต่ในบ้านเรือนของตน ซึ่งในไม่ช้าก็สามารถทำให้การระบาดของโรคลดลง และหยุดลงไปได้ชั่วคราวอีกครั้งหนึ่ง

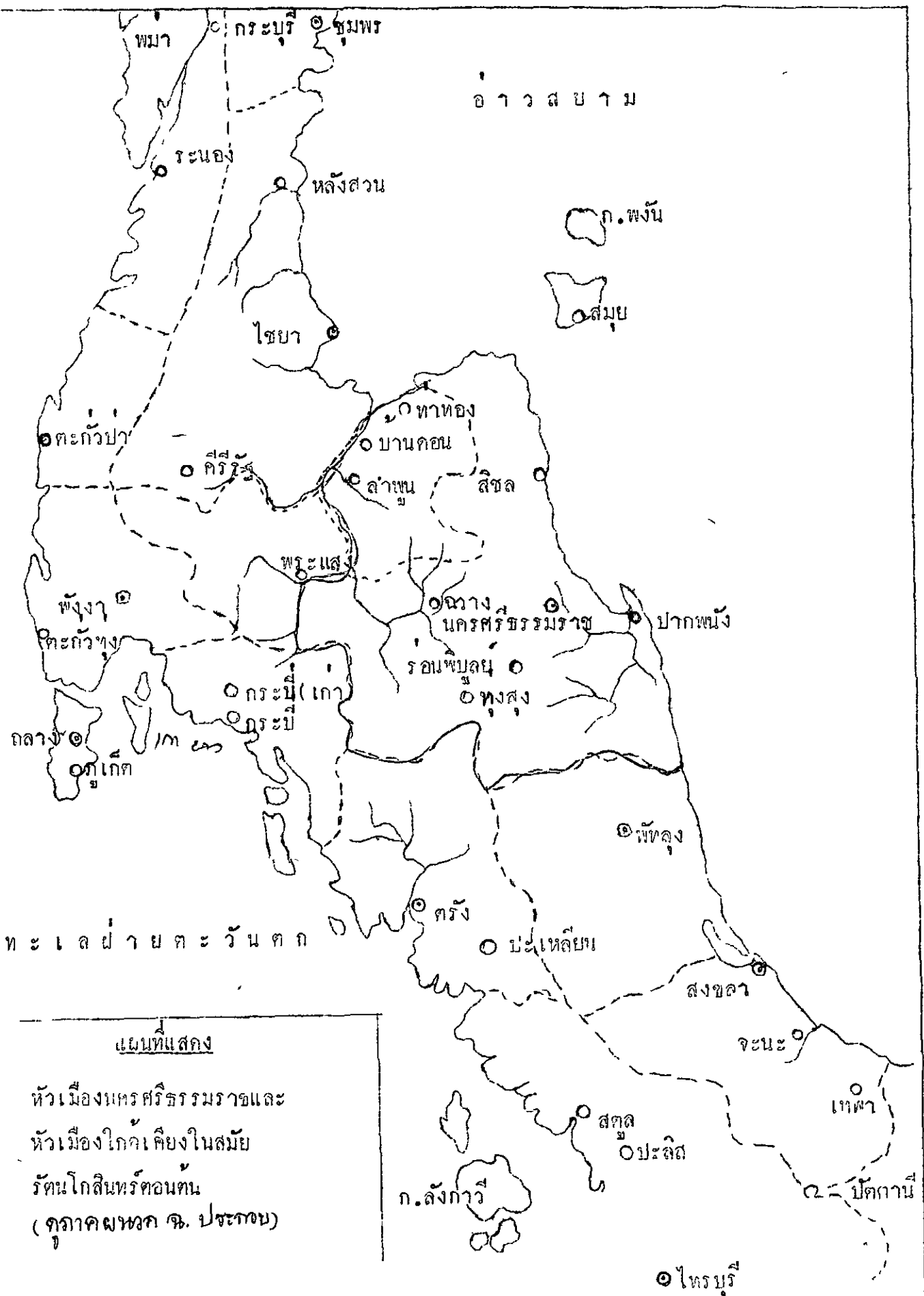
4. ปัญหาเกี่ยวกับหัวเมืองไทยที่ขึ้นอยู่กับหัวเมืองนครศรีธรรมราช

ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยมาจนกระทั่งถึงสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ทางราชธานีได้มอบหมายให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชปกครองหัวเมืองขึ้นหลายเมืองด้วยกันซึ่งมีทั้งหัวเมืองไทยและหัวเมืองมลายู คือ เมืองกระบุรี เมืองชุมพร เมืองไชยา เมืองถลาง เมืองศรีเมืองพัทลุง เมืองไทรบุรี เมืองสาบบุรี เมืองกลันตัน เมืองปัตตานี และเมืองปาหัง¹ แต่หัวเมืองดังกล่าวบางเมืองอาจขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราชเพียงชั่วระยะหนึ่งเท่านั้น เช่น เมืองปาหัง เมืองกลันตัน เมืองไทรบุรี และเมืองปัตตานี เป็นต้น เพราะในสมัยต่อมาหัวเมืองดังกล่าวนั้นถือศาสนาแตกต่างไปจากหัวเมืองนครศรีธรรมราช คือ ศาสนาอิสลาม และหัวเมืองดังกล่าวบางเมืองเป็นหัวเมืองใหญ่จึงมีกำลังเพียงพอที่จะตั้งเมืองต่อทางราชธานีได้ ถ้าเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชอ่อนแอ หรือทางราชธานีมีเรื่องวุ่นวาย

ครั้นถึงสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ทางราชธานีมีนโยบายที่จะเข้าควบคุมการปกครองภายในหัวเมืองต่าง ๆ ที่เป็นหัวเมืองไทย ในครั้งนั้นได้โปรดให้ยกหัวเมืองไทยหลายเมืองที่ขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราชมาขึ้นตรงกับอยุธยาหลายเมือง คือ เมืองชุมพร เมืองไชยา และเมืองพัทลุง² สำหรับหัวเมืองมลายูก็ได้เป็นอิสระไปหลายเมืองจึงเหลือแต่เมืองไทรบุรี และเมืองปัตตานีเท่านั้นที่ยังคงสวามิภักดิ์ต่อไทยจนเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยาและทางราชธานีก็ได้มอบหมายให้อยู่ในกำกับของเมืองนครศรีธรรมราช ตลอดมาจนกระทั่งเสีย

¹ กรมศิลปากร "ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช" รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช
หน้า 57.

² องค์การคำครุสภา "ระโยการนาทหารหัวเมือง" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1
หน้า 322.

กรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 แก่หม่าเจี๊ พ.ศ. 2310 หัวเมืองทั้งสองจึงได้แยกไปตั้งตัวเป็นอิสระ¹

ในสมัยกรุงธนบุรีระยะที่เจ้านครฯ (หนู) ตั้งตัวเป็นอิสระนั้น หัวเมืองนครศรีธรรมราชมีอำนาจมาก ไต่ปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้งหมดโดยที่หัวเมืองเหล่านั้นของรับอำนาจและบทบาทในฐานะเป็นผู้นำของเจ้านครฯ (หนู) เป็นอย่างก็ หัวเมืองที่อยู่ในการปกครองดูแลของเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นจึงมีตั้งแคว้นพรลงไปจดหัวเมืองมลายู จนถึงสมัยที่ทางกรุงธนบุรีในฐานะที่เป็นราชธานีได้ส่งเจ้านราสุริยวงศ์ออกไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชนั้น หัวเมืองนครศรีธรรมราชได้ปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้งหมดทั้งแคว้นพรลงไปอย่างครั้งสมัยเจ้านครฯ (หนู) ตั้งตัวเป็นอิสระ และยังได้ปกครองหัวเมืองปัตตานีเพิ่มขึ้นอีกเมืองหนึ่งด้วย แคว้นจะควมคุมดูแลในฐานะหัวเมืองประเทศราชมากกว่าที่จะเข้าไปทำการปกครองโดยตรง แคว้นถึงระยะที่ทางราชธานีส่งพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชทางราชธานีได้มอบหมายให้พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ปกครองแต่เพียงบริเวณหัวเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น เพราะได้โปรดให้ยกหัวเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชเมืองอื่นๆ คือ เมืองไชยา เมืองพัลลภ เมืองฉวาง และเมืองชุมพร มาขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรี ในปี พ.ศ. 2319² และโปรดให้แยกเมืองสงขลาออกจากเมืองนครศรีธรรมราชยกขึ้นเป็นเมืองศรีขึ้นตรงต่อกรุงฯ อีกเมืองหนึ่งในปี พ.ศ. 2320³ หัวเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นจึงมีเพียงเมืองสงขลา และเมืองท่าทอง เท่านั้น

ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเมืองสงขลาเข้ากับเมืองนครศรีธรรมราชอีกครั้งหนึ่ง

¹ หอสมุดควนิรญาณ จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. 1133 (2310) เล่มที่ 6.

² สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 1 พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 หน้า 142.

³ องค์การฯ พงศาวดารภาคที่ 3 พระราชพงศาวดารเล่ม 3 หน้า 38-39.

ในปี พ.ศ. 2327 เพื่อให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชมีกำลังคนมากขึ้นเพียงพอที่จะรักษา
ราชอาณาจักรทางภาคใต้ให้สงบเรียบร้อย แก่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นคือ
เจ้าพระยาบวรฯ (พัฒน์) เป็นเจ้าเมืองที่ค่อนข้างจะอ่อนแอ และขาดความสามารถในการ
บริหารบ้านเมือง จึงเป็นบุคคลที่เป็นชนเหตุให้เกิดปัญหาแตกแยกและเป็นอริกันขึ้นระหว่าง
หัวเมืองนครศรีธรรมราชกับหัวเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชบางเมืองคือเมืองสงขลา และ
เมืองตรัง จนถึงกับทางราชธานีต้องแยกยกหัวเมืองสงขลากลับมาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ อีกใน
ปี พ.ศ. 2334 และโปรดให้แยกยกเมืองตรังมาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ อีกเมืองหนึ่งในปี
พ.ศ. 2347 เพื่อแยกคู่อริออกจากกันไม่ให้เกิดเป็นปัญหาลูกหลานใหญ่โตขึ้น *

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 2 ในปี พ.ศ. 2354 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระยาบวรฯ
(น้อย) ออกไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว โปรดให้ยกเมืองตรังกลับมาขึ้นกับหัวเมือง
นครศรีธรรมราชอีก เนื่องจากพระยาบวรฯ (น้อย) เป็นเจ้าเมืองที่มีความรู้ความสามารถ
สูงกว่าเจ้าพระยาบวรฯ (พัฒน์) มาก จึงสามารถหาวิธีปกครองหัวเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราช
ให้มีความรักใคร่และสนิทสนมกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชมาจนตลอดสมัยที่พระยาบวรฯ (น้อย)
ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองเมืองนครศรีธรรมราช **

4.1 การเป็นอริกันระหว่างหัวเมืองนครศรีธรรมราชกับหัวเมืองขึ้น ในสมัยที่ เจ้าพระยาบวรฯ (พัฒน์) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

หัวเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราช ที่เกิดเป็นอริกันกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช
ในสมัยที่เจ้าพระยาบวรฯ (พัฒน์) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช มี 2 เมืองด้วยกันคือ
เมืองสงขลา และเมืองตรัง ดังจะได้กล่าวในลำดับต่อไป

* คุุหน้า 135-141 ประกอบ

** คุุหน้า 141-144 ประกอบ

4.1.1 การเป็นอริกันระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองสงขลา

มูลเหตุซึ่งเกิดทำให้เมืองนครศรีธรรมราช เกิดเป็นอริกันกับเมืองสงขลา นั้น วิมาตังแกสมัยกรุงธนบุรีแล้ว กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2320 พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ได้มีหนังสือลงไปยังกรมการเมืองสงขลา ให้กรมการเมืองสงขลาจัดหาผู้หญิงที่เป็นนางทาส บุกรสาวกรมการเมือง และบุตรสาวชาวเมืองสงขลาส่งตัวขึ้นมายังเมืองนครศรีธรรมราช หลายสิบคน เพื่อใช้ราชการฝ่ายใน แต่การกระทำของพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ในครั้งนั้นได้สร้างความไม่พอใจให้แก่ชาวเมืองสงขลาที่เป็นพ่อแม่ ญาติพี่น้องของหญิงสาวเหล่านั้น รวมทั้งหลวงสุวรรณคีรี (เหียง) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา หลวงสุวรรณคีรี (เหียง) จึงได้ตัดสินใจเข้าเฝ้ากราบบังคมทูลเรื่องราวที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทราบ พระเจ้าตากสินทรงพิจารณาเห็นว่าเมืองสงขลาเป็นอริกันเมืองนครศรีธรรมราชอย่างรุนแรง จะให้เมืองสงขลาคงอยู่ไม่บังคับบัญชาเมืองนครศรีธรรมราชต่อไปไม่ได้ เพราะอาจจะทำให้เกิดปัญหายุ่งยาก รุนแรงขึ้นได้ จึงโปรดให้ให้ตราออกไปถึงเมืองนครศรีธรรมราช ให้ยกเมืองสงขลาขึ้นเป็นเมืองขึ้นต่อกรุงธนบุรี ในปี พ.ศ. 2320 นั้นเอง¹

ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในปี พ.ศ. 2327 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพัชรกิติยาภไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช แทนเจ้านครฯ (หนู) ในครั้งนั้นทรงพิจารณาเห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราช รัชหน้าที่รักษาราชอาณาเขตอยู่ทางภาคใต้จำเป็นต้องยกเมืองสงขลาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช ให้มีกำลังมากขึ้น และประกอบกับในขณะนั้นพระยาสงขลา (เหียง) มีความผิดอยู่หลายประการ คือ ไม่ส่งเรือลำเลียงที่ทางราชการให้คือ ไม่ส่งเสบียงอาหารที่ได้ตกลงไว้กับราชการ และพระยาสงขลา (เหียง) ส่งกองทัพลงไปปราบกบฏแขกเมืองปัตตานี และเมืองหนองจิก มีไพร่พลมากถึง 5,000 คน แต่กลับพวกแขกไม่ได้ยกกลับมาโดยไม่ได้บอกให้ทางราชการ ทราบ ทั้งยังไม่ปล่อยให้แขกสลักเข้ามาปล้นเรือลูกค้าถึงหน้าเมืองสงขลาอีกด้วย พระยาสงขลา

¹ องค์การการศึกษาศึกษา "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 3" ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3

มีความฉิบหายจึงได้โปรดให้นำเอาตัวพระยาสงขลา (เหยียง) เข้ามาลงโทษในกรุงเทพฯ เมืองสงขลาจึงไม่มีเจ้าเมืองที่เข้มแข็งและสามารถปกครองตัวเองขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ทางราชธานีจึงได้โปรดให้ยกเมืองสงขลากลับไปขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชอีกครั้งหนึ่ง ดังปรากฏหลักฐานในสารตรา เจ้าพระยาอัครมหาเสนา (ปลื) สมุหพระกลาโหม มีออกไปถึงปลัดและกรรมการ เมืองนครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ. 2327 ดังนี้ คือ

"มีราชการกะเกณฑ์ให้พระยาสงขลาต่อเรือลำเลียงสามลำ และเงินหลวงค้างพระยาสงขลา พระยาสงขลาธิบดีจะส่งคืนบุญทอนเงินให้ครบตามรสมูลงสำเนา พระยาสงขลาธิบดีได้เจ็บร้อนเปลืองใจลงในราชการ ส่งคืนบก ส่งเรือลำเลียง เข้ามาให้ทันกำหนดตามที่ได้ค้างเสียราชการไป ช่อหนึ่ง เมืองตรังกาน เมืองหนองจิก เมืองตานี บอกกล่าวโทษเกิดวิวาทรบพุ่งแก่กันระส่ำระสายอยู่ ทรงจะให้แต่งข้าหลวงออกไปจัดแจงเมืองแซก พระยาสงขลากราบทูลพระกรุณาว่า เมืองตานี เมืองหนองจิก เป็นเมืองปลายคานแดนเมืองสงขลา พระยาสงขลาธิบดีอาจจะออกไปว่ากล่าวจัดแจงให้สงบราบคาบเอาราชการให้จงได้ พระยาสงขลาออกไปรับคนมากถึง 5,000 คน ไปว่ากล่าวจัดแจงก็ไม่ไ้ราชการ กระทำให้วิวาทเกิดเนื้อความแตกต่อสู้รบพุ่งเอาชัยชนะแซกมิได้ ทำให้กองทัพระส่ำระสายเสียไพร่พลเป็นอันมาก มีใบบอกขอราชการเข้ามาให้แจ้งประการใดมิได้ เลิกลาทัพแต่อาเภอใจให้เสียราชการ และเสียพระยศพระเกียรติไป ช่อหนึ่ง สำเภาลูกคามาทอดหาค้าขายอยู่ถึงหน้าเมืองสงขลา และอายสลักแหมาตีเอาสำเภาลูกค้าไป พระยาสงขลาธิบดีเมินเสียมิได้ออกรบพุ่งกวาดสักจับกุมเอาอายสลักหาได้ แล้วมีใบบอกขอราชการไปถึงหัวเมืองทั้งปวงให้รู้ พระยาสงขลาธิบดีแห่งดูแลราชการ มีใบบอกถามพระราชากำหนดกฎหมาย ไม่เกรงกลัวพระราชาญาให้เสียราชการ พระยาสงขลา

ผิดโทษถึงตายให้เอาตัวเข้ามากระทำโทษ ณ กรุง ฝ่ายเจ้านคร (บุญ)
กระทำผิด ลูกขุนปรึกษาให้ยกออกเสียจากที่ทรงให้เจ้าพัฒน์ออกเขาเป็น
เจ้าพระยา นครศรีธรรมราช ว่าราชการรักษามามเมืองสืบไปอยู่แล้ว
ให้ยกเมืองสงขลาคืนไปลงขึ้นแก่เมืองนครศรีธรรมราช ให้เจ้าพระยา-
นคร บังคับบัญชาว่ากล่าวและให้เมืองสงขลาฟังบังคับบัญชาแก่เจ้าพระยา-
นครฯ แต่ซึ่งชอบด้วยพระราชกำหนดกฎหมายอย่างธรรมเนียมสืบ ๆ มา..."¹

และในครั้งเดียวกันนั้นได้โปรดให้หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญ) บุตรคนโตของ
พระยาสงขลา (เหยียง) เป็นผู้ว่าราชการ เมืองสงขลาขึ้นตรงต่อเมืองนครศรีธรรมราชสืบต่อ
มา เพราะทรงพิจารณาเห็นว่าพระยาสงขลา (บุญ) มีความรักใคร่สนิทสนมเป็นอันหนึ่งอันเดียว
กันกับเจ้าพระยาฯ (พัฒน์)²

เมืองสงขลาตกเป็นหัวเมืองขึ้นและมีความสัมพันธ์อันดีกับเมืองนครศรีธรรมราชมา
อีกประมาณ 7 ปี ในครั้งนั้นพระยาสงขลา (บุญ) มีอายุมากขึ้นและมีความรู้ความสามารถ
ในการบริหารบ้านเมืองชำนาญขึ้นกว่าเดิมมาก แต่ตรงกันข้ามเจ้าพระยาฯ (พัฒน์) ผู้
บังคับบัญชา กลับหย่อนสมรรถภาพ ซึ่งแท้จริงแล้วเจ้าพระยาฯ (พัฒน์) เคยแสดงออกถึง
ความอ่อนแอของตนให้ปรากฏออกมาแล้ว ตั้งแต่เมื่อแรกได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมือง
นครศรีธรรมราช คือเมื่อพยายามยกกองทัพใหญ่ลงไปตีหัวเมืองภาคใต้ในปี พ.ศ. 2328
เจ้าพระยาฯ (พัฒน์) ได้อพยพครอบครัวหนีพม่า เข้าไปอาศัยอยู่ในป่าตั้งแต่ยังไม่ได้รับ
กับพม่าเลย ซึ่งเป็นเหตุให้ทางราชธานีไม่พอใจเจ้าพระยาฯ (พัฒน์) มากถึงกับได้
ปลดทัพไทยไว้ เมื่อพระยาสงขลา (บุญ) ผู้บัญชาบังคับบัญชาของเจ้าพระยาฯ (พัฒน์)
กลับมีความเลื่อมใสศรัทธาว่าผู้บังคับบัญชาเช่นนั้น ความสัมพันธ์อันดีระหว่างพระยาสงขลา
(บุญ) กับเจ้าพระยาฯ (พัฒน์) ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปและในที่สุดก็เกิดเป็นอริกันขึ้นใหม่
อีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2334

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 (2327) เล่มที่ 12.

² องค์การคำคุณุสรา "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 3" ประชุมพงศาวดารเล่ม 3 หน้า 51.

สาเหตุที่ทำให้พระยาสงขลา (บุญอุย) กับเจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) เกิดเป็นอริกัน
ในครั้งนั้นสืบเนื่องมาจากสาเหตุที่สำคัญ 2 ประการด้วยกัน คือ

- (1) สาเหตุเกี่ยวกับพวกญวนในกองทัพกรุงเทพฯ ที่แยกออกไปช่วยเหลือ
สงขลาว่านภณเมืองปัตตานีในปี พ.ศ. 2334 พวกญวนไปวิวาทหุบตีกับพวกกองทัพเมือง-
นครศรีธรรมราชที่แยกออกไปช่วยเมืองสงขลาเช่นกัน เจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) กล่าวหา
พระยาสงขลา (บุญอุย) และพระสุนทรบุรีรักษ์ (บุญเลี้ยว) น้องชายพระยาสงขลา (บุญอุย)
ซึ่งเป็นผู้นำทหารเมืองสงขลาว่าไม่ช่วยห้ามปราบ ปลอบยให้รบที่วิวาทกันจนมีเรื่อง จึงทำให้
พระยาสงขลา (บุญอุย) ไม่พอใจเจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) ที่กล่าวหาตนเช่นนั้น และ
- (2) เจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) ได้กราบทูลฟ้องพระยาสงขลาอยู่ต่
บังกับบัญชาของท้าวไปข่มเหงเมืองไทรบุรียกเอาตำบลบ้านพะตง และบ้านการา แขวง-
เมืองไทรบุรีมาขึ้นกับเมืองสงขลา¹

ครั้นเมื่อรับสั่งถามพระยาสงขลา (บุญอุย) ทานกล่าวคำโทษของพระยานครฯ (พัฒน์)
พระยาสงขลา (บุญอุย) ก็ได้กราบทูลโต้ตอบไปว่า ที่ตำบลบ้านพะตงและบ้านการานั้นเป็นที่
เขตแดนเมืองสงขลาตามแต่เดิม พระยาสงขลาไม่ได้ไปข่มเหงเอามาจากเมืองไทรบุรี และ
ที่พวกญวนในกองทัพกรุงเทพฯ ไปหุบตีกับพวกเมืองนครศรีธรรมราชนั้นก็วิวาทกันขึ้นเอง เหลือสติกำลัง
เมืองสงขลาที่จะห้ามปรามได้ ทั้งทรงพิจารณาเห็นว่ากองทัพทั้งสองไม่อยู่ใต้อำนาจบัญชาของ
พระยาสงขลา (บุญอุย) พระยาสงขลา (บุญอุย) จึงทูลว่าวนาค² แต่กลับมีความชอบที่ได้
ยกกองทัพลงไปที่ใดเมืองปัตตานี และจับตัวพระยาปัตตานีหัวหน้าพวกกบฏส่งตัวเข้ามายังกรุงเทพฯ
ทั้งทรงพิจารณาเห็นว่าเจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) เป็นเจ้าเมืองที่อ่อนแอ เมืองนครศรีธรรมราช
เพียงหัวเมืองเดียวจึงไม่สามารถที่จะกำกับดูแลหัวเมืองประเทศรณมาลยาไนให้เรียบร้อยทั้งหมดได้

¹ องค์การจารุสุภา "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 3" ประชุมพงศาวดารเล่ม 3

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนยกพระยาสงขล (บุญชู) เป็นเจ้าพระยาสงขลา เพื่อให้มีอำนาจมากขึ้นเหมาะสมกับที่มีความรู้ความสามารถ แล้วโปรดให้แยกเมืองสงขลา ออกจากเมืองนครศรีธรรมราชยกขึ้นเป็นเมืองโทขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ พร้อมทั้งให้กำกับ หัวเมืองประเทศราชมลายูบางเมืองคือ เมืองปัตตานี เมืองกลันตัน และเมืองตรังกานู คงให้เมืองนครศรีธรรมราชกำกับแต่เพียงเมืองไทรบุรีเพียงหัวเมืองเดียว¹ ด้วยเหตุจากการเป็นอริกันระหว่างเจ้าพระยาานครฯ (พิชัย) กับพระยาสงขลา (บุญชู) จึงกล่าวมาแล้ว จึงทำให้ทางราชธานีแยกเมืองสงขลาเป็นอิสระจากเมืองนครศรีธรรมราชไปขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ และตั้งปัญหาการเป็นอริกันระหว่างเมืองทั้งสองให้ยกเบียดออกมา ส่วนเมืองนครศรีธรรมราช นั้นก็ถูกลดอำนาจลงไปมากในครั้งนั้นเพราะคงเหลือแต่หัวเมืองขึ้นที่สำคัญเพียง 2 เมืองเท่านั้น คือ เมืองตรัง และเมืองท่าทอง ที่ขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราชโดยตรง

อย่างไรก็ตามถ้าพิจารณาให้ดีแล้ว การยกเมืองสงขลาขึ้นเป็นเมืองโทขึ้นตรงต่อ กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2334 นั้น มีเหตุผลอย่างอื่นประกอบอยู่ด้วย กล่าวคือ เมืองสงขลา ในครั้งนั้นได้เจริญก้าวหน้ามากจนกลายเป็นหัวเมืองใหญ่มีคนอยู่หนาแน่นแล้ว และเป็น ร่องที่แค่เพียงหัวเมืองนครศรีธรรมราชเพียงหัวเมืองเท่านั้นในบรรดาหัวเมืองภาคใต้ทั้งหมด ทางราชธานีจึงเห็นว่ากำลังมากพอที่จะเป็นที่ยึดมั่นเพื่อควบคุมดูแลหัวเมืองประเทศราชมลายู ทางฝั่งตะวันออกซึ่งอยู่ไม่ห่างไกลจากราชธานีมากนักแล้ว นอกจากนี้ในครั้งนั้นทาง ราชธานีทรงมีนโยบายที่จะขยายอำนาจของไทยลงไปยังหัวเมืองมลายูซึ่งอยู่ทางใต้ลงไปอีก จึงได้ส่งเสริมเมืองสงขลาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นศูนย์กลางทางการทหารและเศรษฐกิจ ขึ้นอีกเมืองหนึ่งทางใต้เมืองนครศรีธรรมราชลงไปอีก เพื่อจะได้กำลัทธิหัวเมืองประเทศราช มลายู และหัวเมืองมลายูทางใต้ลงไปยิ่งขึ้นกว่าเดิม ซึ่งมีแค่หัวเมืองนครศรีธรรมราช เพียงเมืองเดียวที่ทำหน้าที่ดังกล่าวอยู่ แต่ในขณะเดียวกันก็เพื่อลดอำนาจและความสำคัญของ เมืองนครศรีธรรมราชลงไปด้วย เพราะกองแบ่งกำลังเมืองนครศรีธรรมราชออกไปตั้งเป็น เมืองสงขลาขึ้น

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2

X 4.1.2 การเป็นอริกันระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองศรี

เมืองศรีเป็นเมืองท่าทางฝั่งตะวันตกของหัวเมืองนครศรีธรรมราช ที่ทางราชธานีพิจารณาเห็นว่า เป็นเมืองที่มีความสำคัญทั้งทางคานยุทธศาสตร์และทางคานเศรษฐกิจ สำหรับปัญหาที่เกิดขึ้นกับตัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยเจ้าพระยามนระฯ (พัฒน์) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชนั้น เป็นปัญหาคำนองเดียวกันกับที่เกิดขึ้นกับเมืองสงขลา กล่าวคือเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเป็นอริกันเป็นส่วนตัวระหว่างเจ้าพระยามนระฯ (พัฒน์) คู่บั๊งกับบัญชาบัญชาเมืองศรีซึ่งอยู่ใต้อำนาจบัญชา คังวะไคทราบรายละเอียดในลำดับต่อไป

สำหรับความเป็นมาของเมืองศรีนั้น แท้เดิมเมืองศรีแบ่งออกเป็น 2 เมือง คือ เมืองภูกา ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำศรี เป็นเมืองที่มีขนาดเล็ก แต่มีความสำคัญมากในฐานะที่เป็นที่เก็บมูลค่างาสำหรับทำดินปืน และที่ร่อนแร่ คัมภีร์อีกด้วย เมืองหนึ่ง และเมืองศรีตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกมีบริเวณกว้างมาก อีกเมืองหนึ่ง อาณาเขตของเมืองศรีและเมืองภูกานั้น ทางทิศใต้ลงไปถึงเกาะลิบง ทางทิศตะวันตกจรดทะเล และติดต่อกับป่าภูกาแห่งแขวงเมืองนครศรีธรรมราช ทางทิศเหนือจรดเขตเมืองนครศรีธรรมราช ทางทิศตะวันออกจรดที่ปะเหลียนแขวงเมืองสทูล ทั้งเมืองศรีและเมืองภูกาแต่เดิมมีผู้รักษาเมือง เมืองละนา ครั้นต่อมาโปรดให้พระภักดีบริรักษ์ผู้ช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราช ออกไปเป็นผู้รักษาเมืองศรี* พระภักดีบริรักษ์ได้กราบบูลขอยกเอาเมืองศรีกับเมืองภูกาเข้าเป็นเมืองเดียวกันเรียกว่า "เมืองศรีภูกา"¹

ต่อมาพระภักดีบริรักษ์ ผู้รักษาเมืองศรีของโพน ถูกเรียกตัวเข้ามา รับราชการในกรุงเทพฯ เสร็จแล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โตะปังกะหวา หรือ

*พระภักดีบริรักษ์นี้เข้าใจว่าขึ้นชั้น ทางราชธานีได้โปรดให้เป็นผู้ช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2327 พรหมกับตั้งเจ้าพัฒน์ออกไปเป็นเจ้าพระยามนระศรีธรรมราช แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่า ออกไปเป็นผู้รักษาเมืองศรีเมื่อใด.

¹ หอสมุดควนิญญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210 (2391) เลขที่ 170.

** ไม่ปรากฏหลักฐานว่าพระภักดีบริรักษ์ของโพนสถานใด.

พระยาธิบดีออกไปเป็นผู้รักษาเมืองกรุงแทนพระภักดีบริรักษ์ต่อมา¹ โทะบั้งกะหวาผู้นี้ไม่ทราบว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร ทราบแต่ว่าเคยเป็นผู้รักษาเกาะลิบงมาก่อน และเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถมาก จนในที่สุดก็เกิดเรื่องกับเจ้าพระยาบวรรา (น้อย) ผู้บังคับบัญชา จนถึงกับเป็นอริกัน เมื่อเรื่องราวการเป็นอริกันระหว่างเจ้าเมืองทั้งสองทราบเข้ามาถึงในราชธานีแล้ว พระพุทธยอดฟ้าฯ ก็ทรงพิจารณาหาทางระงับการเป็นอริกันลงโดยวิธีวิธีการเช่นเดียวกันกับที่เคยใช้กับเมืองสงขลาได้มาแล้ว คือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเมืองศรีนครขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ เสียชั่วคราวในปี พ.ศ. 2347² หัวเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นจึงมีหัวเมืองขึ้นที่สำคัญเพียงเมืองเดียวเท่านั้นคือ เมืองท่าทอง และนั่นก็ว่าในระยะนั้นเป็นระยะที่ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชทรมานมากที่สุดใสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนต้น เพราะถูกลดกำลังลงอย่างมากโดยยกเมืองสงขลา และเมืองศรีนครขึ้นกับกรุงเทพฯ เสียดังกล่าวนำแล้ว

ครั้นต่อจากพระยาธิบดี (โทะบั้งกะหวา) ผู้รักษาเมืองตรังถึงแก่กรรมลง ได้โปรดให้หลวงฤทธิสงคราม บุตรเขยพระยาธิบดี เป็นผู้รักษาเมืองตรังต่อมา แต่ทรงพิจารณาเห็นว่าจะให้เมืองตรังขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ อย่างเต็มไม่ได้ เพราะหลวงฤทธิสงครามผู้ว่าราชการเมืองตรังคนใหม่ ยังขาดความรู้ความชำนาญในการบริหารบ้านเมือง ในครั้งนั้นโปรดให้ยกเมืองตรังกลับไปขึ้นกับเมืองสงขลา ให้เจ้าพระยาสงขลา (บุญอวบ) ซึ่งเป็นผู้ใหญ่เป็นผู้บังคับบัญชาดูแลและช่วยเหลือหลวงฤทธิสงครามให้ปกครองรักษาเมืองตรัง³ ต่อมาจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 2 ปี พ.ศ. 2354 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาบวรรา (น้อย) ออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่าพระยาบวรรา (น้อย) เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ จึงโปรดให้ยกเมืองตรังกลับมาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิมในปี พ.ศ. 2354 นั้นเอง

¹ หอสมุดควชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210 (2391) เลขที่ 170.

² หอสมุดควชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 2/6.

³ ก.

4.2 การปรับปรุงเมืองศรีให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น ในสมัยเจ้าพระยามนระ (น้อย) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

ในปี พ.ศ. 2354 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายประการภายในหัวเมืองที่สำคัญ ๆ ทางภาคใต้ กล่าวคือในปีนั้น เจ้าพระยามนระ (พัฒน์) ได้ลาออกจากตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และทางราชการก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบริรักษ์บุญเบศรี (น้อย) ผู้ช่วยราชการ เมืองนครศรีธรรมราช เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชสืบต่อจากเจ้าพระยามนระ (พัฒน์) ทางด้านเมืองศรี หลวงฤทธิ์สงคราม ผู้รักษาเมืองรังกลีง แกรงมลง ทางด้านเมืองสงขลา เจ้าพระยาสงขลา (บุญสุข) เจ้าเมืองสงขลา และผู้ควบคุมดูแลเมืองศรีด้วยก็ถึงแก่สัญกรรมลงไปด้วยอีกคนหนึ่ง ในครั้งนั้นเจ้าพระยามนระ (น้อย) จึงเป็นผู้ที่มีความสามารถดีเฝ้าอยู่ทางภาคใต้แต่เพียงผู้เดียว ทางราชการจึงได้พิจารณาว่า จะให้หัวเมืองศรีตั้งขึ้นกับเมืองสงขลาต่อไปตามเดิมก็ไม่เหมาะสมเสียแล้ว เพราะเหตุการณ์บ้านเมืองทางภาคใต้ได้เปลี่ยนแปลงไปมากหลังจากเมืองกลางเสียแก่พม่าในปี พ.ศ. 2352 แล้ว ก็ไม่มีหัวเมืองขนาดใหญ่หัวเมืองอื่นใดในทางภาคใต้ที่จะเหมาะสมสำหรับทำหน้าที่ดูแลรักษาหัวเมืองภาคใต้ทางชายฝั่งตะวันตกแทนเมืองกลางเท่ากับหัวเมืองนครศรีธรรมราช¹ ในครั้งนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเมืองศรีกลับมาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม เพื่อให้พระยามนระ (น้อย) รับผิดชอบการเมืองนครศรีธรรมราชลงไปทะนุบำรุงเมืองศรีให้เป็นที่ทำไร่นาตั้งยุ้งฉาง เก็บเรื่อรบ เรือลาดตระเวน และสะสมกำลังผู้คนไว้ทางชายฝั่งตะวันตกของเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อป้องกันและปราบปรามแขกสลักทั้งสืบข่าวความเคลื่อนไหวของพม่า และป้องกันกรรุกรานของพม่าต่อหัวเมืองภาคใต้ชายฝั่งตะวันตกด้วย ดังปรากฏหลักฐานในสารตรา เจ้าพระยาอัครมหาเสนา (บั้น) สมุหพระกลาโหม มีออกไปถึงปลัดและกรมการ เมืองนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2354 ดังนี้ คือ

¹ หอสมุดวชิรญาณ วชิรญาณวารสาร ปีที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 210 และสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ไทยรบพม่า หน้า 660.

"... เมืองศรีภูพานั้นเป็นเรื่องที่เมืองนครศรีธรรมราชมาแตก
ให้ยกเอาเมืองศรีภูพานกลับมาขึ้นแก่เมืองนคร ให้พระยาณรงค์เจ
หลวง ขุน พันธ์ กรมการที่มีสติปัญญาดีที่ขอมั่นคงลงไปทั้งเกลี้ยกล่อม
แขกไทยเชื้อได้เข้าไปตั้งบ้านเรือนทำไร่นา ปลูกยุงนางรวบรว
เสียบึงอาหารทำครัวโรงไว้เรือรบ เรือไล่ รักษาปากน้ำเมืองศรีภู
พานมีราชการประการใด จะได้อภัยกันรพ่วงพันทั่วที่..."¹

หลังจากที่ไปรคิได้ยกเมืองศรีภูพานขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นแล้ว ก็ได้
ไปรคิให้ตั้งนายบุญรอด เป็นกรมการเมืองศรีภูพานหนึ่งควย นายบุญรอดผู้นี้เดิมเป็น
ชาวเมืองศรีภู ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เกาะลิบง นายบุญรอดได้ไปเก็บรังนกที่หน้าเมืองพระริค
พม่าลาคกระ เวณพบนเข้าจับไคส่งตัวไปอยู่กับอินทะ เสนาบดีพม่าที่กรุงอังวะเป็นเวลานานถึง
12 ปี หลบหนีพม่ากลับมาเมืองไทยทางเมืองเชียงใหม่ นำเอาเรื่องราวเกี่ยวกับพม่า
มาแจ้งให้ทางพระราชธานีทราบหลายอย่าง นายบุญรอดจึงมีความชอบมากและสมควรจะกลับมา
อยู่บ้านเดิมที่ศรีภู จึงตั้งให้นายบุญรอดออกไปเป็นกรมการเมืองศรีภู เพราะทรงพิจารณา
เห็นว่า นายบุญรอดเป็นผู้นี้มีความรู้เกี่ยวกับพม่าดี และเป็นชาวเมืองศรีภูมาแต่เดิม²

เมื่อทางพระราชธานีไปรคิได้ยกเมืองศรีภูมาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว เจ้าพระยาบวรรา
(น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมีความรู้ความสามารถมากคนใหม่ ซึ่งทราบถึงปัญหาที่เคย
เกิดขึ้นกับเมืองศรีภูมาแล้วทั้งแถมยังที่ดำรงตำแหน่งเป็นผู้อยู่ช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราชอยู่
จึงได้คิดหาวิธีการที่จะป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาการเป็นอริกันขึ้นอีก โดยได้ออกไปจัดแจงปรับปรุง
เมืองศรีภูด้วยตนเอง ตามที่ทางราชธานีได้เคยมีร่ำกำชับออกไป³ จนกระทั่งทำให้เมืองศรีภู

¹ หองสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 51 ก.

² อ. จ.ศ. 1174 (2355) เลขที่ 4.

³ อ. จ.ศ. 1174 (2355) เลขที่ 10.

เจริญก้าวหน้าขึ้นอย่างรวดเร็ว จนกลายเป็นเมืองท่าเรือทางประเทศที่สำคัญเพราะมี
เรือกำปั่นทางประเพณีมารับซื้อสินค้าปีละหลาย ๆ ลำ¹ และเป็นฐานทัพเรือที่สำคัญสำหรับ
ป้องกันพม่าทางหัวเมืองชายฝั่งตะวันตก กับควบคุมหัวเมืองไทรบุรีอีกด้วยในระยะต่อมา
และเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นเรื่อย ๆ จนในระยะตอนปลายรัชกาลที่ 2 และในรัชกาลที่ 3
เมืองตรังได้เจริญก้าวหน้าขึ้นมา มีกองทัพเรือขนาดใหญ่ของเจ้าพระยานครฯ (น้อย)
ประจำอยู่ ซึ่งประกอบด้วยเรือทั้งหมดประมาณ 300 ลำ² เพื่อให้ผู้รักษาเมืองตรังกับ
เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันยิ่งขึ้นกว่าแก่กัน ในระยะต่อมา
เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ก็ได้ขอร้องให้ทางราชธานีโปรดให้ตั้งบุตรคนหนึ่งของเจ้าพระยานครฯ
(น้อย) ออกไปเป็นผู้รักษาเมืองตรังคือ พระยาอุไทยธานี (ม่วง)³

ตามหลักฐานที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แสดงให้เห็นว่าบทบาทในการปกครองหัวเมือง
ขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชของเจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) กับเจ้าพระยานครฯ (น้อย) แตกต่าง
กันมาก ถึงแม้ว่าทางพระราชานี้จะมอบอำนาจให้เจ้าเมืองทั้งสองคนเท่าเทียมกันในสมัยที่
เจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ผู้รักษาหัวเมืองขึ้นของเมือง-
นครศรีธรรมราชบางเมืองคือ เมืองสงขลา และเมืองตรัง ไม่ยอมรับบทบาทของเจ้า-
พระยานครฯ (พัฒน์) ว่ามีบทบาทเป็นผู้นำของพวกเขาเหล่านั้นถึงแม้ว่าเจ้าพระยานครฯ
(พัฒน์) จะดำรงตำแหน่งเป็นมัยบังคับบัญชา ผู้รักษาหัวเมืองเหล่านั้นก็ตาม จนในที่สุด
ได้เกิดเป็นอริกันขึ้นระหว่างเจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) กับผู้รักษาเมืองตรัง และเมืองสงขลา
ทางราชธานีต้องยื่นมือเข้าไปเกี่ยวข้องโดยแยกหัวเมืองทั้งสองออกจากเมืองนครศรีธรรมราช
แล้วโปรดให้ยกมาขึ้นตรงต่อทางราชธานี ซึ่งเป็นทั้งการลดอำนาจ เกียรติยศ และ

¹ หองสมุดควิริญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 (2355) เล่มที่ 10.

² L.A. Mills, British Malaya 1824-1867. p. 139.

³ ไม้รุฉี สุทธิสงคราม นิราศลพบุรีพระเจ้าตาก หน้า 40.

ชื่อใต้ของหัวเมืองนครศรีธรรมราชลง และยังแสดงให้เห็นว่าทางราชานี้ก็ให้องเห็นถึงความเอาใจของเมืองนครศรีธรรมราชไว้ด้วย

ครั้นถึงสมัยเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชทางราชานี้กลับส่งเสริมให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชมีอำนาจมากขึ้นเช่นเดิม เช่นโปรดให้ยกเมืองตรังกลับมาขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม และทรงไว้วางใจในเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) มากถึงกับมอบหมายให้เจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) เป็นผู้ดูแลรักษาหัวเมืองรายฝั่งตะวันตกอีกด้วย ย่อมแสดงให้เห็นว่าเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชที่มีความสามารถ สูงกว่าเจ้าพระยาบวรฯ (พัฒน์) มากทางราชานี้จึงได้ส่งเสริมและไว้วางใจมากถึงเพียงนั้น

5. ปัญหาเกี่ยวกับหัวเมืองไทยที่อยู่ใกล้เคียงกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช

หัวเมืองไทยที่อยู่ใกล้เคียงกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในระยะตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก คือ เมืองพัทลุง อยู่ทางใต้ เมืองดงอยู่ทางทิศตะวันตก เมืองไชยาและเมืองชุมพรอยู่ทางทิศเหนือ ครั้นถึงปี พ.ศ. 2334 ก็เพิ่มเมืองสงขลาขึ้นทางใต้อีกเมืองหนึ่ง และในปี พ.ศ. 2347 เพื่อบริหารเมืองตรังทางทิศตะวันตก แยกขึ้นถึงปี พ.ศ. 2354 เมืองตรังก็เปลี่ยนฐานะมาเป็นหัวเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชตามแต่เดิมมา สำหรับเมืองดงนั้นในสมัยรัชกาลที่ 2 ปี พ.ศ. 2352 เลียแก้วมาบ้านเมืองถูกเผาทำลายยับเยินมากจนต้องมาตั้งรวบ รวมคนขึ้นใหม่ที่เมืองพังงาก่อนในราวปี พ.ศ. 2354 เมืองพังงาจึงเป็นหัวเมืองใกล้เคียงอีกเมืองหนึ่งทางตะวันตก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2354 เป็นต้นมา หัวเมืองนครศรีธรรมราชจึงมีหัวเมืองเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่แน่นอนแล้วคือทางทิศใต้มีเมืองสงขลา และพัทลุง ทางทิศตะวันตก มีเมืองพังงา และดง ทางทิศเหนือมีเมืองไชยา และเมืองชุมพร

ปัญหาเกี่ยวกับหัวเมืองใกล้เคียง ในสมัยที่เจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) เป็นเจ้าเมือง นครศรีธรรมราช นั้นไม่ก่อจะเกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะในระยะดังกล่าวหัวเมืองนครศรีธรรมราช มีหัวเมืองใกล้เคียงอยู่เพียงไม่กี่เมือง เมืองสงขลาซึ่งเป็นภูมิลำเนาที่สำคัญในการก่อให้เกิด ปัญหาที่เพิ่งแยกออกไปจากหัวเมืองนครศรีธรรมราชไปขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ประกอบกับ เจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) ก็เป็นเจ้าเมืองที่อ่อนแอมีบทบาทสำคัญเฉพาะในเขตหัวเมือง นครศรีธรรมราช เท่านั้น เพราะยังไม่มีปัญหาขัดแย้งที่สำคัญกับหัวเมืองประเทศราชมากมาย อย่างในสมัยที่เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช โอกาสที่จะทำให้เกิด ปัญหาขัดแย้งกับหัวเมืองใกล้เคียงจึงมีน้อยมาก แตกต่างกับในสมัยเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยานครฯ (น้อย) จะเป็นบุคคลที่มีบทบาท สำคัญอยู่ทางหัวเมืองภาคใต้ของราชอาณาจักร จึงมีโอกาที่จะก่อให้เกิดปัญหาและเรื่อง ขัดแย้งกับหัวเมืองใกล้เคียงได้มาก ดังนั้นปัญหาเกี่ยวกับหัวเมืองใกล้เคียงกับเมือง- นครศรีธรรมราชจึงเกิดขึ้นในสมัยที่เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เกือบทั้งหมด

หัวเมืองใกล้เคียงที่มีปัญหาขัดแย้งกันกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชมากที่สุดและบ่อย ที่สุดก็คือเมืองสงขลา เพราะเป็นหัวเมืองที่มีขนาดใหญ่และความสำคัญอยู่ทางภาคใต้ เกือบได้เสียแล้วในครั้งนั้น ส่วนหัวเมืองอื่น ๆ คือเมืองพัทลุง เมืองพังงา เมืองไชยา และเมืองชุมพร เป็นหัวเมืองชั้นตรี มีขนาดเล็กกว่าหัวเมืองนครศรีธรรมราชมากและ ส่วนมากก็ยอมรับความเป็นผู้นำหัวเมืองนครศรีธรรมราชทางด้านต่าง ๆ ทุก ๆ ด้าน โอกาส ที่จะขัดแย้งกันจนกลายเป็นปัญหาจึงมีน้อยมาก ปัญหาที่เกิดขึ้นเท่าที่มีหลักฐานปรากฏอยู่จึง กลายเป็นเรื่องเกี่ยวกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ไปมีอิทธิพล เหนือการบริหารของเจ้าเมืองพัทลุง คือพระยาพัทลุง (น้อยใหญ่) ซึ่งเป็นบุตรคนโตของ เจ้าพระยาบครฯ (น้อย) เอง หรือเป็นเรื่องเกี่ยวกับทางราชการเฝ้าขอหมายให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้ดูแลรักษาเมืองพังงา และเมืองถลาง เสียเป็นส่วนมาก ซึ่งในทีนี้จะแยกกล่าว ออกเป็นหัวข้อย่อย ๆ ตามลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นดังนี้คือ

5.1 การเป็นอริกันระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองสงขลา ในสมัย
เจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และผลที่ตามมา

เมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองสงขลา มีเรื่องราวเกี่ยวของกันอยู่หลายอย่าง
ที่ทำให้หัวเมืองทั้งสองเกิดเป็นอริกันมา ล้วนทั้งสมัยที่เมืองสงขลาขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราช
ก่อนเมืองสงขลาแยกออกเป็นหัวเมืองอิสระจากนครศรีธรรมราชขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ในปี
พ.ศ. 2334 และมีหน้าที่กำกับหัวเมืองประเทศรทมาลายุ คือเมืองปัตตานี กัดันตัน และ
ตรังกานู* เช่นเดียวกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชด้วยแล้ว ก็ยังเป็นเหตุให้เจ้าเมืองทั้งสอง
เมืองมีเรื่องไม่ชอบและเป็นอริกันมาจนทุกชั้นลูกหลาน กลายเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่
ส่งเสริมให้พวกแขกทางหัวเมืองประเทศรทมาลายุกล้าที่จะเป็นกบฏต่อไทย และเมื่อพวกแขก
เหล่านั้นก่อการกบฏขึ้นแล้วก็สามารถที่จะขยายตัวลุกลามใหญ่โตได้หลายครั้งในสมัยรัชกาลที่ 3
คือ

(1) ในปี พ.ศ. 2374 เมื่อทญูเค่น หลานเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน)
ก่อกบฏรวบรวมผู้คนแนวขวามืองไทรบุรีจัดขึ้นเป็นกองทัพแล้วยกเข้าโจมตีเมืองไทรบุรี
ได้ทันจากไทยในครั้งนั้น เจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) กับพระยาสงขลา (เซ่ง) ไม่ถูกกันเพราะ
มีเรื่องราวมูลเหตุมาแกัดงเคิมดังกล่าวลวข้างกัน เจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) จึงจะไปว่า
ถ้าจะออกไปเกณฑ์คนทางหัวเมืองสงขลาเพื่อต่อสู้กับพวกแขกกบฏโดยลำพังตนเองแล้ว
พระยาสงขลา (เซ่ง) อาจชักขึ้นไม่ยอมปฏิบัติตามได้ จึงมอบให้พระสุนทรราชวงษ์
พระราชวังบวรฯ ซึ่งอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชลงไปเกณฑ์คนหาหัวเมืองสงขลาและหัวเมือง
ทั้งเจ็ดแทน** ทางฝ่ายพระยาสงขลา (เซ่ง) เนื่องจากเป็นอริกับเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย)
มาก่อนแล้วจึงไม่ให้ความร่วมมือโดยให้เหตุผลว่า การที่เกิดกบฏเมืองไทรบุรีขึ้นในครั้งนี้
ก็เพราะเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) จัดการปกครองเมืองไทรบุรีไม่ดี แล้วจึงจะมาทำให้

* ดูบทที่ 5 หน้า 172-175 ประกอบ

** หัวเมืองทั้งเจ็ดหมายถึงหัวเมืองปัตตานีเคิม ซึ่งแยกออกเป็นเจ็ดหัวเมืองในปี
พ.ศ. 2334 คือเมืองปัตตานี เมืองหนอกจิก เมืองยะลา เมืองยี่หรีง เมืองจะนะ
เมืองระแงะ และเมืองรามันต์.

เมืองสงขลาต้องรับนิคมอบินการ เกณฑ์ให้พวกแขกในเขตเจ็ดหัวเมืองไปรบกับพวกแขกเมืองไทรบุรีอีกด้วย ซึ่งพระยาสงขลา (เซ่ง) เห็นว่าเป็นเรื่องยากลำบาก จึงหาเหตุผลหลีกเลี่ยงให้พระสุรินทรลงไปเกณฑ์พวกแขกในเจ็ดหัวเมืองเอาเอง พวกแขกในเขตเจ็ดหัวเมืองไม่เกรงกลัวพระสุรินทรจึงพากันขัดขืน และในที่สุดก็ได้กำเริบขึ้นเป็นกบฏทั้งเจ็ดหัวเมือง เจ้าเมืองที่เป็นแขกก็เข้าช่วยพวกกบฏทุกคน มีแต่เจ้าเมืองยี่หริ่งเพียงคนเดียวที่เป็นไทยไม่ได้เข้าช่วยพวกแขกกบฏ¹

การเป็นอริกันระหว่างเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และเจ้าเมืองสงขลา จึงเป็นต้นเหตุที่สำคัญที่สุดที่ทำให้พวกแขกในเขตเจ็ดหัวเมืองก่อการกบฏขึ้นอย่างกว้างขวาง ซึ่งถ้าพระยาสงขลา (เซ่ง) ให้ความช่วยเหลือและร่วมมือกับพระยานครฯ (น้อย) ด้วยดีแล้ว พวกแขกทางหัวเมืองทั้งเจ็ดก็คงไม่กล้าที่จะขัดขืนและก่อการกบฏขึ้นกว้างขวางใหญ่โตเช่นนั้น เพราะพวกแขกทางเจ็ดหัวเมืองทราบว่าถ้าเมืองนครศรีธรรมราชมีความสามัคคีร่วมมือกับเมืองสงขลาอย่างดีแล้ว ก็สามารถที่จะรวมกำลังกับปราบปรามพวกแขกที่ก่อการกบฏลงได้โดยง่าย เพราะหัวเมืองทั้งสองมีกำลังมาก แต่ในครั้งนั้นเข้าใจว่าพวกแขกในเขตเจ็ดหัวเมืองทราบล่วงหน้าแล้วว่าเจ้าเมืองทั้งสองเป็นอริกันจึงกล้าที่จะก่อการกบฏขึ้นทั้งที่มีกำลังน้อยกว่า

(2) เมื่อเกิดกบฏเมืองไทรบุรีครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2381 เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชกับเจ้าเมืองสงขลาก็ไม่ประสงค์จะช่วยเหลือกับปราบพวกแขกกบฏอีก จึงเป็นเหตุให้พวกแขกกบฏลุกลามขยายออกไปกว้างขวางมาก และเสียเวลานานกว่าจะปราบลงได้ ซึ่งแท้จริงแล้วพวกแขกกบฏมีทหารเพียง 5,000 - 6,000 คน เท่านั้น แต่เมื่อรวมคนในหัวเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองสงขลาเข้าด้วยกันแล้วจะมีจำนวนมากกว่า 10,000 คน เสียอีก ซึ่งถ้าร่วมมือกันปราบปรามขับไล่พวกแขกกบฏออกไปได้โดยง่าย โดยไม่จำเป็นต้องเป็นภาระของทางราชธานีที่จะต้องส่งกองทัพรุงเพา ออกไปช่วยเหลือเลย² ซึ่งตามความเป็นจริงแล้ว เมื่อเกิดกบฏ

¹ หลวงอุดมสมบัติ จกหมานหลวงอุดมสมบัติ หน้า 28-29.

² หน้า 67.

ขึ้นรังไก่ ก็ต้องยกกองทัพกรุงเทพฯ ออกไปช่วยทุกครั้งเป็นการสิ้นเปลืองทรัพย์สินสิ่งของ และเสบียงอาหารที่ใช้จ่ายในกองทัพโดยไร้เหตุ

การเป็นอริกันระหว่างหัวเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองสงขลาจึงก่อให้เกิดผลเสียอย่างมากทั้งทางด้านการเมือง การทหาร และเศรษฐกิจ กับทั้งทางฝ่ายราชธานี และหัวเมืองภาคใต้ทั้งหมด เกือบอย่างไรก็ตามการเป็นอริกันระหว่างหัวเมืองทั้งสองก็ยังมีผลดีต่อทางราชธานีอยู่บ้างเหมือนกัน กล่าวคือถ้าหัวเมืองทั้งสองมีความสามัคคีร่วมมือกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว ก็จะมีกำลังมาก แข็งแรงเพียงพอที่จะทำลายอำนาจของทางราชธานีได้ ถ้าเกิดเรื่องหรือมีปัญหาขึ้นทางราชธานี ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากในสมัยพระเพทราชา เป็นต้น

5.2 หัวเมืองพัทลุงตกอยู่ใต้อิทธิพลของเจ้าพระยาบวรราชนคร (น้อย) ในสมัยพระยาพัทลุง (น้อยใหญ่)

เมืองพัทลุงเป็นหัวเมืองเก่าแก่มาที่สุดเมืองหนึ่งทางภาคใต้ของไทย มีหลักฐานปรากฏว่ามีเมืองมาแล้วตั้งแต่ในสมัยสุโขทัย โดยมีฐานะเป็นหัวเมืองขึ้นของเมืองนครศรีธรรมราช¹ และในฐานะเช่นนี้มาจนกระทั่งถึงรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ปี พ.ศ. 1998 ทางราชธานีจึงได้โปรดให้แยกเมืองพัทลุงออกจากเมืองนครศรีธรรมราช แล้วตั้งขึ้นเป็นเมืองตรี ขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยา และพระราชทานบรรดาศักดิ์เจ้าเมืองเป็นออกญาแก้วเกรการพิริย ภักดีปดินทร์เดโชไชย อภัยพิริยะพาหะ ถือศักดินา 5,000² และในฐานะดังกล่าวสืบมาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในพงศาวดารเมืองพัทลุง ได้กล่าวถึงเจ้าเมืองพัทลุงไว้หลายคน โดยเริ่มกันจากโปรดิเพชรหมุ หรือสุเดมันเขกอีสลามเป็นพระยาแก้วเกรการพิริย ว่าราชการเมืองพัทลุง

¹ กรมศิลปากร "ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช" รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช
หน้า 49.

² องค์การคำคุณุสลา "พระไอยการตำแหน่งนาพการหัวเมือง" กฎแบบตราดวง
เล่ม 1 หน้า 322.

ในราว ๆ รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ และต่อจากนั้นมาทางราชธานีก็ได้โปรดให้ตั้งเจ้าเมืองพัทลุงอีกหลายคนปกครองเมืองพัทลุงสืบติดต่อกันมา เช่น พระยาพัทลุง (ตะตา) พระยาพัทลุง (จัน) พระยาพัทลุง (ขุน) พระยาพัทลุง (ทองขาว) และ พระยาพัทลุง (เผือก) เป็นต้น¹

พระยาพัทลุง (เผือก) เป็นน้องชายพระยาพัทลุง (ขุน) เป็นเจ้าเมืองพัทลุงอยู่ได้ประมาณ 9 ปี ครั้นถึงปี พ.ศ. 2370 พระยาพัทลุง (เผือก) ได้ลาออกจากราชการต่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากชราภาพมากแล้ว ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพิจารณาเห็นว่าหัวเมืองภาคใต้อยู่ในภาวะยุ่งยากมีปัญหากับเมืองไทรบุรีและหัวเมืองประเทศราชมลายูอื่น ๆ จึงไม่มีผู้ใดที่จะเหมาะสมเป็นเจ้าเมืองพัทลุงในภาวะเช่นนั้นเท่ากับบุตรเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เพราะจะได้ให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองพัทลุงใกล้ชิดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ยิ่งขึ้นกว่าในยามปกติ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระเสน่หามนตรี (น้อยใหญ่) บุตรคนโตของเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ออกไปเป็นพระยาพัทลุง (น้อยใหญ่) ปกครองเมืองพัทลุงสืบต่อจากพระยาพัทลุง (เผือก) ในปี พ.ศ. 2370 นั้นเอง

การตั้งให้บุตรเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ออกไปเป็นเจ้าเมืองพัทลุงในครั้งนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นเพราะเหตุใด แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่าเป็นเพราะเหตุผลสำคัญสองประการประกอบกันคือ ประการแรกพระเสน่หามนตรี (น้อยใหญ่) บุตรเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ในครั้งนั้นมีอายุและความรู้ความสามารถเพียงพอที่จะรับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งเจ้าเมืองพัทลุงได้เป็นอย่างดีแล้ว อีกประการหนึ่งทางราชธานีคงจะมีเจตนาที่จะให้เมืองพัทลุงกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชมีความใกล้ชิดและ

¹องค์การคำคุณุสภา "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 53" ประชุมพงศาวดาร เล่ม 31 หน้า 35-43.

²องค์การคำคุณุสภา "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 50" ประชุมพงศาวดาร เล่ม 31 หน้า 40.

เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันยิ่งกว่าแต่ก่อน เพื่อให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) สามารถเกณฑ์ผู้คนชาวเมืองพัทลุงได้โดยผ่านทางพระยาพัทลุง (น้อยใหญ่) สมทบกับชาวเมืองนครศรีธรรมราชไปใช้ในราชการทัพศึกเมืองไทรบุรี หรือในการควบคุมเมืองไทรบุรีได้โดยไม่ต้องขออนุญาตจากทางราชธานี เพราะในครั้งนั้นมักจะเกิดกบฏขึ้นทางหัวเมืองไทรบุรีบ่อย ๆ

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อทางราชธานีโปรดให้พระยาพัทลุง (น้อยใหญ่) ออกจากราชการเมืองพัทลุงในครั้งนั้นแล้ว หัวเมืองพัทลุงก็ตกมาอยู่ใต้อิทธิพลของเจ้าพระยานครฯ (น้อย) โดยทางพฤตินัย เพราะพระยาพัทลุง (น้อยใหญ่) มีความเกรงใจต่อเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ผู้เป็นบิดามาก เมื่อมีราชการสิ่งใดภายในหัวเมืองพัทลุง พระยาพัทลุง (น้อยใหญ่) ก็จะปรึกษากับเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ทุกครั้งไป และเมื่อจะบอกกิจราชการสิ่งใดในหัวเมืองพัทลุงเข้ามายังกรุงเทพฯ พระยาพัทลุง (น้อยใหญ่) ก็จะมีหนังสือบอกเข้ามาแจ้งให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ทราบก่อนทุกครั้งไป เมืองพัทลุงในครั้งนั้นจึงมีสภาพคล้ายกับเป็นหัวเมืองที่อยู่ภายใต้การควบคุมของเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นอยู่เช่นนั้นมาประมาณ 12 ปี จนกระทั่งเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ถึงแก่อนิจกรรมลงในปี พ.ศ. 2382 แล้ว ทางราชธานีจึงได้โปรดให้เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองทั้งสองเสียใหม่ คือโปรดให้เรียกตัวพระยาพัทลุง (น้อยใหญ่) ซึ่งในครั้งนั้นป่วยเป็นโรคเสนาเดินไม้ไถ่ และเป็นอริกันกับพระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) ซึ่งเป็นผู้รักษาเมืองนครศรีธรรมราชในตำแหน่งเจ้าเมืองอยู่ ให้เข้ามารับราชการในกรุงเทพฯ ในปีเดียวกันนั้นเอง¹ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระปลัด (จ้อย) ปลัดเมืองพัทลุง เป็นพระยาพัทลุง (จ้อย) แทน² พร้อมทั้งโปรดให้มิตรออกไปยังพระยาพัทลุงคนใหม่ว่า ถ้าพระยาพัทลุง (จ้อย)

¹ดูรายละเอียดจาก ห้องสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (2382) เลขที่ 212.

²องค์การคำคุณุสลา "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 53" ประชุมพงศาวดารเล่ม 31 หน้า 40.

จะบอกถึงภาพนิมิตกร หรือการรณการอันถึงโคเข้ามายังกรุงเทพฯ ก็ให้บอกส่งไวยทรง
ไม่ต้องให้เมืองนครศรีธรรมราชบอกนำอีกต่อไป¹ ความสัมพันธ์ระหว่างเมือง
นครศรีธรรมราชกับเมืองพัทลุงซึ่งเคยใกล้ชิดกันมากในสมัยเจ้าพระยามานวราช (น้อย)
ก็เปลี่ยนแปลงไปหลังจากเจ้าพระยามานวราช (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ผู้มี
ความสามารถ และมีบทบาทเหนือเมืองพัทลุงในครั้งนั้นถึงแก่อนิจกรรมลงแล้ว

แต่อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองนครศรีธรรมราช กับเมืองพัทลุง
ก่อนหน้าและหลังจากพระยาพัทลุง (น้อยใหญ่) เป็นเจ้าเมืองพัทลุงก็มีลักษณะความ
สัมพันธ์อันดีและต่างก็พึ่งพาอาศัยกันอยู่ตลอดมา โดยที่ทางหัวเมืองพัทลุงยอมรับว่า
เมืองนครศรีธรรมราชมีบทบาทเป็นผู้นำ และมีฐานะสูงกว่าเมืองพัทลุงแบบเป็นเมืองพี่
และเมืองพัทลุงมีฐานะเป็นเมืองน้อง เจ้าเมืองทั้งสองเมืองจึงไม่เคยเป็นอริกันเช่น
เมืองสงขลา กับเมืองนครศรีธรรมราชเลย แต่กลับมีความสามัคคีปรองดองกันดีและ
ช่วยเหลือกันปราบปรามแขกกบฏทางหัวเมืองไทรบุรี และหัวเมืองประเทศราชมลายู
อื่น ๆ มาช่วยตีตลอดสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

5.3 การมอบหมายให้เจ้าพระยามานวราช (น้อย) เป็นผู้ดูแลรักษาหัวเมืองกลาง และเมืองพังงา

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองกลางเป็นหัวเมืองใหญ่และสำคัญ
มากที่สุดอยู่ทางฝั่งตะวันตกทางภาคใต้ของราชอาณาจักร ถ้าดูจากแผนที่แล้วเมืองนี้จะ
ตั้งอยู่เกือบในระยะละติจูดเดียวกับเมืองนครศรีธรรมราช แต่ตั้งอยู่บนฝั่งตรงกันข้าม
ของคาบสมุทร และเมืองกลางยังมีลักษณะแตกต่างออกไปจากเมืองนครศรีธรรมราช
ก็มีสภาพเป็นเกาะชายฝั่ง ในครั้งนั้นสามารถติดต่อกับแผ่นดินใหญ่ได้แต่ทางเรือเพียง
ทางเดียว และสามารถติดต่อกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชได้สองทางคือ เดินทางมาจาก

¹ หอสมุดชินญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ฉบับที่ 1801 (2382) เล่มที่ 250

เมืองนครศรีธรรมราช แล้วไปลงเรือที่เมืองตรังไปยังเมืองฉะเชิงเทราหนึ่ง เป็นทางที่
ใช้ติดต่อกันมากระหว่างหัวเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองฉะเชิงเทรา อีกทางหนึ่งเหมาะ
สำหรับเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปยังฉะเชิงเทราหรือหัวเมืองชายฝั่งตะวันออกอื่น ๆ คือแล่นเรือ
ไปตามแม่น้ำตาปี (หรือเดินบกไปก็ได้) ไปขึ้นที่ปากพนม แขวงหัวเมืองนครศรีธรรมราช
แล้วเดินทางบกไปลงเรือที่พังงาหรือตะกั่วป่าก็ได้

สำหรับปัญหาที่ชักนำให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชไปเกี่ยวข้องกับเมืองฉะเชิงเทราใน
ครั้งนั้นก็คือ ปัญหาเกี่ยวกับพม่า พม่ายกกองทัพลงไปที่หัวเมืองภาคใต้ของไทยสองครั้ง
ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2328 พม่ายกทัพยกทัพเรือลงไปหวัง
จะตีหัวเมืองภาคใต้ของไทยให้ได้ทั้งหมด และตีได้หัวเมืองนครศรีธรรมราช เพราะ
เจ้าพระยาบวรราชนายก (พญา) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นอพยพครอบครัวหนีพม่า
เข้าไปอาศัยอยู่ในป่าตั้งแต่ยังไม่ได้รับรบกับพม่าเลย แต่พม่าไม่สามารถตีเมืองฉะเชิงเทรา
ซึ่งมีขนาดเล็กกว่าเมืองนครศรีธรรมราชได้ เพราะชาวเมืองฉะเชิงเทราและกรมการเมือง
มีความสามัคคีช่วยเหลือนกันรักษาเมืองฉะเชิงเทราไว้ได้¹ แต่ครั้งในสงครามครั้งที่ 2 คือ
ในปี พ.ศ. 2352 พม่าได้ใช้กลยุทธ์ลวงเจ้าเมืองฉะเชิงเทราและกรมการเมืองฉะเชิงเทรา และใน
ที่สุดสามารถตีเมืองฉะเชิงเทราได้ เป็นเหตุให้บ้านเมืองถูกเผาทำลายเสียหายมาก ผู้คน
ก็แตกหนีพม่ากระจัดกระจายไปอยู่ในเมืองอื่น ๆ เสียเป็นจำนวนมาก จนไม่สามารถ
ที่จะตั้งเมืองฉะเชิงเทราขึ้นใหม่ไ้ระยะเวลา 3-4 ปี ต้องใช้วิธีมาตั้งรวบรวมผู้คน
เมืองพังงาขึ้นก่อน² เพราะเมืองพังงามีภูมิประเทศเหมาะสำหรับที่จะป้องกันการ
โจมตีของพม่าได้เป็นอย่างดี

¹ ดูสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 577-582 ประกอบ.

² ๒๕ หน้า 655-660.

โดยแท้จริงแล้วในสงครามครั้งพม่าตีเมืองฉะเชิงเทราในปี พ.ศ. 2352 นั้น หัวเมืองนครศรีธรรมราชได้มีส่วนช่วยเมืองฉะเชิงเทรารบกับพม่าโดยตรง, คือทางราชธานี ได้เกณฑ์ไพร่พลให้กองทัพเมืองนครศรีธรรมราชภายใต้การควบคุมของพระบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย) ผู้ช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราชยกออกไปช่วยเมืองฉะเชิงเทรา ในขั้นแรก พระบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย) ต้องควบคุมกองทัพไปต่อเรือรบสำหรับบรรทุกทหารข้าม ไปเกาะฉะเชิงเทราที่เมืองศรีกรุงก่อน เสร็จแล้วจึงเรียวกองทัพข้ามไปตีพม่าที่เมืองฉะเชิงเทรา แต่พม่าได้ข่าวว่ากองทัพกรุงและกองทัพหัวเมืองยกออกไปช่วยหลายทางก็มีความกลัว เมื่อตีได้เมืองฉะเชิงเทราแล้วจึงต้องรีบกวาดต้อนผู้คนและเก็บทรัพย์สินสมบัติลงเรือหนีไปได้ เป็นส่วนมาก ที่ตกค้างหนีไปไม่ทันก็ถูกทางฝ่ายไทยจับได้ พระบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย) ได้คุมกองทัพเมืองนครศรีธรรมราชล้อมจับพม่าได้หลายคนรวมทั้งอาวุธปืนด้วย แล้วส่งตัวเช้ามารถวายเป็นกรุงเทพฯ ดังปรากฏหลักฐานในตราตั้งพระบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย) เป็นพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ในปี พ.ศ. 2354 ว่า

"... พระบริรักษ์ภูเบศร์นั้นเป็นผู้ช่วยราชการมาในเจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) ชำนาญ... ได้คุมกองทัพไปต่อเรือรบเรือไล่ยกไปตีค่ายพม่า ณ เมืองฉะเชิงเทราจนเสร็จราชการ จับได้ อ้ายพม่าและปืนส่งเข้าไปเป็นอันมาก..."²

ด้วยเหตุดังกล่าวแล้วข้างต้น หลังจากตั้งพระบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย) เป็นพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ในปี พ.ศ. 2354 แล้ว ทางราชธานีจึงได้โปรดให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้ดูแลรักษาหัวเมืองชายฝั่งตะวันตกแทนเมืองฉะเชิงเทรา³ และเนื่องจากเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราอนุรักษ์ ผู้กำกับราชการกระทรวงกลาโหม มีหน้าที่บังคับบัญชาหัวเมืองปักษ์ใต้ทั้งหมดทรงพระราชดำริไว้ในปี พ.ศ. 2355 ว่า

"... เมืองฉะเชิงเทรายับเยินถึงจะจัดตั้งได้แต่ในสองปี หรือสี่ปี ก็ยังหาเต็มภาคภูมิเหมือน

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยายุทธ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 หน้า 84.

² หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 1.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยายุทธ ไทยรบพม่า หน้า 660.

แต่ก่อนไม่..."¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงตกใจพระทัยโปรดให้
พระวิเชียรภักดีออกไปเป็นพระยาตลาดง จัดการรวบรวมผู้คนชาวเมืองตลาดง
เมืองตะกั่วป่า และเมืองตะกั่วทุ่ง ที่แตกหนีพม่าขึ้นที่เมืองพังงาก่อน² และเข้าใจว่า
ทางราชธานีได้มอบหมายให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้ดูแลรักษาเมืองพังงา
ในครั้งนั้นอีกเมืองหนึ่งด้วย³ เพราะปรากฏหลักฐานในระยะนั้นและระยะต่อมาว่า
ทางราชธานีได้มีตราออกไปให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ช่วยเหลือพระวิเชียรภักดี
ในการจัดการรวบรวมผู้คนในเมืองพังงาหลายอย่างและหลายครั้ง คือ

ในปี พ.ศ. 2356 ทางราชธานีได้มีตราออกไปยังพระยานครฯ (น้อย) ให้
แต่งกรมการออกไปขอซื้อข้าวจากพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) ให้แก่พระยาตลาดงตามที่
พระยาตลาดงต้องการและให้พระยานครฯ (น้อย) ขอร้องพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น)
อย่าให้เก็บภาษีข้าวที่พระยาตลาดงซื้อด้วย⁴ และในปีเดียวกันนั้นทางราชธานีได้มี
ตราออกไปให้พระยานครฯ (น้อย) ช่วยจัดการคุมตัวหลวงไชยสงคราม กรมการเมือง
ตลาดง ที่บิณฑริ้วไม่ยอมไปรับราชการตามตำแหน่งที่ทางราชธานีแต่งตั้งไปที่เมืองพังงา
เข้ามาพิจารณาและลงโทษในกรุงเทพฯ⁵ และให้พระยานครฯ (น้อย) ช่วยเหลือ
กรมการเมืองตลาดงกวักทอนครอบครัวชาวเมืองตลาดง ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง ที่หลบหนี
ไปตั้งภูมิลำเนา อยู่ในเขตหัวเมืองอื่น ๆ ให้กลับไปตั้งภูมิลำเนาที่พังงา พร้อมทั้ง
มีรับสั่งออกไปยังพระยานครฯ (น้อย) ว่า ถ้ากรมการและครอบครัวชาวเมืองตลาดง
ขัดสนเรือ หรืออาหารสิ่งหนึ่งสิ่งใด ก็ให้พระยานครฯ (น้อย) ช่วยเหลือจัดการให้

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 (2355) เลขที่ 3.

² ก. เลขที่ 5.

³ หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 39 (เชิงอรรถ).

⁴ หอสมุดวชิรญาณ ล.ก. จ.ศ. 1175 (2356) เลขที่ 7.

⁵ ก.

กรรมการและชาวเมืองกลางอย่าให้ขัดคนเค็ดร่อนได้¹ นอกจากนั้นยังได้มอบหมายให้พระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้จัดการการเมืองนครศรีธรรมราช ออกเอาตระเวน และจับพม่ามาสืบข่าวความเคลื่อนไหวของพม่าที่จะยกกองทัพมาตีไทยทางภาคใต้อีกด้วย²

จากหลักฐานดังกล่าวข้างต้น จึงสันนิษฐานได้ว่าในครั้งนั้นทางราชธานีได้มอบหมายให้พระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้ดูแลและรักษาหัวเมืองกลาง เมืองพังงา และหัวเมืองชายฝั่งตะวันตกอื่น ๆ ทั้งหมดด้วย เพื่อป้องกันกำเริบของพวกแขกสลัด และการรุกรานของพม่า และยังได้ช่วยเหลือในการจัดตั้งเมืองพังงาไม่ให้เค็ดร่อนขัดคนในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งของบริโภค และอุปโภคดังกล่าวข้างต้นอีกด้วย และจากการช่วยเหลือของพระยานครฯ (น้อย) ในที่สุดพระวิเชียรภักดิ์ พระยาถลางก็สามารถทำการรวบรวมผู้คนในเมืองพังงาได้เป็นผลสำเร็จด้วยดี กระทั่งสมัยรัชกาลที่ 3 ก็สามารถถดถอยขึ้นไปตั้งบ้านเรือนถนัดถายขึ้นใหม่จนกลายเป็นเมืองใหญ่ตามเดิม ส่วนที่พังงาก็มีผู้คนตั้งบ้านเรือนอยู่หนาแน่น จึงโปรดให้ตั้งเมืองพังงาขึ้นเป็นเมืองอีกเมืองหนึ่งด้วย³ ในตอนปลายรัชกาลที่ 3 ประมาณปี พ.ศ. 2385 ทางราชธานีได้โปรดให้พระยาอภัยธิเบศร์ (แสง) บุตรเจ้าพระยานครฯ (น้อย) คนหนึ่งซึ่งเดิมเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีออกไปเป็นเจ้าเมืองพังงาคนต่อมา⁴

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองไทรบุรี และเมืองชุมพรนั้น นับได้ว่ามีน้อยที่สุดในบรรดาหัวเมืองทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทั้งนี้เนื่องมาจากหัวเมืองทั้งสองอยู่ทางเหนือเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นมา จึงห่างไกลจากหัวเมืองประเทศราชมาลยาภูมิ ทำให้ไม่มีการติดต่อสัมพันธ์กับหัวเมืองนครศรีธรรมราช

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 (2356) เลขที่ 9.

² จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 7 และเลขที่ 15.

³ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นามเมืองพังงา หน้า 659-660.

⁴ หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 337.

เพื่อความคุมหรือปราบปรามกบฏในหัวเมืองประเทศราชมลายูอย่างเช่นเมืองสงขลา
หรือเมืองพัทลุง ด้วยเหตุที่กล่าวแล้วความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองทั้งสองกับหัวเมือง
นครศรีธรรมราชที่ปรากฏหลักฐานอยู่ในจดหมายเหตุจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับการร่วมมือกัน
ป้องกันและปราบปรามแขกสัดดี หรือการศึกคามเลกเมืองนครศรีธรรมราช ที่หลบหนี
จากราชการสงครามในคราวปราบกบฏเมืองไทรบุรีครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2381 ไปอยู่
ที่เมืองไชยา และเมืองชุมพร¹ มากกว่าเรื่องอย่างอื่น แต่อย่างไรก็ตามหัวเมือง
ไชยาและชุมพร ก็มีความสัมพันธ์อันดีกับเมืองนครศรีธรรมราชมาตลอดสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น ไม่ได้เป็นอริกันหรือสร้างปัญหายุ่งยากอื่นใดให้แก่ทางราชธานีซึ่งนับได้ว่าเป็น
ผลดีต่อทางราชธานีอย่างมากทีเดียว

¹ หนองสมุทรวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ก. 1201 (2362) เลขที่ 210
และเลขที่ 175.

พันธกรณีเกี่ยวกับปัญหาพม่า และหัวเมืองประเทศราชมลายู ของหัวเมือง
นครศรีธรรมราชที่มีต่อทางราชธานี ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หัวเมืองนครศรีธรรมราชได้รับมอบหมายจากราชธานีให้ทำหน้าที่ในการป้องกันและรักษาราชอาณาเขตทางภาคใต้ ในเรื่องที่สำคัญ ๆ 2 เรื่องด้วยกันคือ เกี่ยวกับการป้องกันการรุกรานของพม่าเรื่องหนึ่ง และเกี่ยวกับหัวเมืองประเทศราชมลายูที่อยู่ภายใต้การกำกับของหัวเมืองนครศรีธรรมราชอีกเรื่องหนึ่ง

เรื่องเกี่ยวกับพม่านั้น ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพม่ายังไม่ค่อยสนใจที่จะรุกรานภาคใต้ของไทยลงไปถึงหัวเมืองนครศรีธรรมราช เพราะทำได้ยากลำบากมาก ครั้นเมื่อพม่าตีได้เมืองทวายและเมืองมะริดไปจากไทยในปี พ.ศ. 2302 แล้วพม่าจึงได้เริ่มสนใจที่จะรุกรานภาคใต้ของไทยลงไปถึงเมืองนครศรีธรรมราช โดยใช้เมืองมะริดเป็นที่ประชุมทัพและรวบรวมเสบียงอาหารส่งมาช่วยกองทัพที่ยกลงไปตีหัวเมืองภาคใต้ของไทย¹ หัวเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะที่เป็นหัวเมืองเอกและเป็นเมืองใหญ่ที่สุดอยู่ทางภาคใต้ของราชอาณาจักร จึงได้รับมอบหมายจากราชธานีให้ทำหน้าที่ในการต่อสู้และป้องกันพม่าที่ยกกองทัพมารุกรานภาคใต้ของไทยเป็นหน้าที่ประจำหน้าที่หนึ่งด้วย ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. 2352 เมืองถลางซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านในการป้องกันพม่าที่จะมารุกรานไทยทางหัวเมืองชายฝั่งตะวันตกของภาคใต้ เสียแก่พม่า บ้านเมืองถูกเผาทำลายเสียหายยับเยินมาก ไม่สามารถที่จะตั้งเมืองถลางขึ้นใหม่ได้ทันที ทางราชธานีจึงได้มอบหมายให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชมีหน้าที่ป้องกันดูแลรักษาหัวเมืองชายฝั่งตะวันตกให้ปลอดภัยจากพม่า

แทนเมืองกลางอีกหน้าที่หนึ่ง¹ แต่ไม่ได้สู้รบกับพม่าโดยตรงเพราะหลังจากปี พ.ศ. 2352 แล้วพมามีปัญหาภายในประเทศและมีปัญหาขัดแย้งกับอังกฤษ จนไม่สามารถจะยกกองทัพลงไปรุกรานหัวเมืองภาคใต้ของไทยได้อีก

เรื่องเกี่ยวกับหัวเมืองประเทศราชมลายูนั้น ทางราชธานีได้มอบหมายให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้กำกับหัวเมืองประเทศราชมลายูแทนราชธานีมาตั้งแต่แรกคือในปี พ.ศ. 2328 สี่เมืองด้วยกันคือ เมืองไทรบุรี เมืองปัตตานี เมืองตรังกานู และเมืองกลันตัน ซึ่งขึ้นอยู่กับตรังกานู ต่อมาในปี พ.ศ. 2334 ทางราชธานีได้โปรดให้ยกเมืองปัตตานี เมืองตรังกานู และเมืองกลันตันให้ไปอยู่ในกำกับเมืองสงขลา หัวเมืองนครศรีธรรมราช จึงคงกำกับแต่เมืองไทรบุรี เมืองเดียวมาจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2351 จึงได้โปรดให้ยกเมืองกลันตันขึ้นเป็นเมืองประเทศราชอยู่ในกำกับเมืองนครศรีธรรมราชอีกเมืองหนึ่ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2351 เป็นต้นมา หัวเมืองนครศรีธรรมราชจึงได้กำกับหัวเมืองประเทศราชมลายู 2 เมืองคือ เมืองไทรบุรี และเมืองกลันตัน มาตลอดสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

บทบาทอำนาจ และหน้าที่ในการควบคุมดูแลหัวเมืองประเทศราชมลายูของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีแตกต่างกันไปตามระยะเวลา เหตุการณ์ และความสำคัญของหัวเมืองประเทศราชมลายูแต่ละเมือง ในที่นี้จึงขอแยกกล่าวถึงบทบาทของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในการควบคุมหัวเมืองประเทศราชมลายูออกเป็น 3 ระยะด้วยกัน คือ

1. ในระยะที่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้กำกับหัวเมืองประเทศราชมลายู
2. ในระยะที่ตั้งให้เจ้าพระยาหนครา (น้อย) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรีและเมืองเประ

3. ในระยะภายหลังจากเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ถึงแก่อนิจกรรม แล้วทั้งสามระยะมีลักษณะแตกต่างกันอยู่ในประเด็นที่สำคัญ ๆ บางประเด็นดังนี้คือ

ในระยะที่เป็นผู้กำกับหัวเมืองประเทศราชมลายู หมายถึง ระยะ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2328 - 2334 สำหรับหัวเมืองปัตตานี ตรังกานู และกลันตัน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2328 - 2364 สำหรับหัวเมืองไทรบุรี และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2351-2394 สำหรับหัวเมืองกลันตันในระยะดังกล่าวนี้ทางราชธานีได้มอบให้หัวเมือง นครศรีธรรมราชมีหน้าที่ในการควบคุมดูแลหัวเมืองประเทศราชมลายูในฐานะเป็นเพียงผู้กำกับเท่านั้น กล่าวคือทำหน้าที่เป็นหูเป็นตาแทนราชธานีคอยสอดส่องสืบข่าวความเคลื่อนไหวเป็นไปภายในหัวเมืองประเทศราชมลายู แล้วรายงานให้ทางราชธานีทราบอยู่ตลอดเวลา ถ้าหัวเมืองประเทศราชมลายูก่อการกบฏขึ้น เจ้าเมือง นครศรีธรรมราชก็มีอำนาจที่จะทำการปราบปรามได้ทันที แต่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ไม่มีสิทธิที่จะเข้าไปแทรกแซง ในกิจการภายในหัวเมืองประเทศราชมลายูเหล่านั้น ได้โดยตรง อำนาจหน้าที่ในการควบคุมหัวเมืองประเทศราชมลายูในระยะนี้จึงมีน้อยกว่าในระยะต่อมา แต่ในระยะดังกล่าวนี้ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชได้มีบทบาท ในการแก้ปัญหาที่สำคัญ ๆ ทางหัวเมืองประเทศราชมลายูหลายครั้งเหมือนกัน เช่น กบฏเมืองปัตตานี ปี พ.ศ. 2334 กบฏเมืองยี่หริ่งและตรังกานูปี พ.ศ. 2351 และการเป็นอริวิวาทกันระหว่างบรรดาญาติพี่น้องกับพระยากลันตัน (สะนิปากแดง) ปี พ.ศ. 2381 - 2384 เป็นต้น

ในระยะที่ตั้งให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้สำเร็จราชการ เมืองไทรบุรี และเมืองเประ คือระยะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2365 - 2382 เป็นระยะที่ทางราชธานีได้มอบอำนาจให้แก่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช คือ เจ้าพระยานครฯ (น้อย) มีอำนาจสิทธิขาดในการจัดการเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี และเมืองเประ และถ้าให้กล่าวกว้างก็ขอพระยาอภัยธิเบศร์ (แสง) บุตรของเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ออกไปเป็นเจ้าเมืองไทรบุรี แทนเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เจ้าเมืองไทรบุรี คนก่อน ที่เพิ่งเมืองคอไทยแล้วหนีกองทัพเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ไปอาศัยบริษัทอังกฤษ

อยู่ที่เกาะปันง เป็นระยะที่เกิดปัญหายุ่งยากมากที่สุดทางหัวเมืองไทรบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพราะเป็นระยะที่เกิดปัญหาขัดแย้งกันขึ้นระหว่างไทยกับบริษัทยังกฤชเกี่ยวกับปัญหาเมืองไทรบุรีและหัวเมืองประเทศราชมลายูอื่น ๆ กับปัญหาภายในหัวเมืองไทรบุรี คือปัญหาเกี่ยวกับกบฏเมืองไทรบุรี ซึ่งเกิดขึ้นถึง 2 ครั้ง ในระยะเวลาห่างกันประมาณ 6 ปี นอกจากนั้นยังเป็นระยะที่ทางราชธานีได้สนับสนุนให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ขยายอำนาจของไทยลงไปยังเมืองเปเรและเมืองสลังอีกด้วย

ส่วนในระยะภายหลังจากเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว คือในระยะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2381 - 2394 เป็นตอนที่กล่าวถึงเฉพาะปัญหาเมืองไทรบุรีเท่านั้น และเป็นระยะที่ทางราชธานีได้ส่งพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) ผู้ว่าที่สมุหพระกลาโหม ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมดูแลหัวเมืองปัตตานีให้ทั้งหมดออกไปจัดการแก้ปัญหาทางหัวเมืองประเทศราชมลายูโดยตรง ซึ่งเป็นเพียงระยะสั้นคือ ในปี พ.ศ. 2382 เท่านั้น แต่นับได้ว่าเป็นระยะที่สำคัญเพราะสามารถแก้ปัญหา กบฏเมืองไทรบุรีลงได้สำเร็จ หลังจากปี พ.ศ. 2382 แล้วทางราชธานีได้ไ้ยอมให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชทำหน้าที่เป็นผู้กำกับหัวเมืองไทรบุรี และเมืองกลันตันโดยตรงตามเดิมเช่นเดียวกับก่อนปี พ.ศ. 2364

1. หัวเมืองนครศรีธรรมราชกับปัญหาเกี่ยวกับพม่า

1.1 ความเป็นมาของปัญหาเกี่ยวกับพม่าทางหัวเมืองภาคใต้

ปัญหาเกี่ยวกับพม่าทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช และหัวเมืองภาคใต้อื่น ๆ ในสมัยอยุธยา มีเฉพาะแต่หัวเมืองเหล่านั้นรับภาระเป็นฝ่ายส่งเสบียงอาหารและกำลังคนไปช่วยทางราชธานีรบกับพม่าเป็นส่วนมาก มีอยู่เพียงครั้งเดียวเท่านั้นที่พม่ายกกองทัพลงไปตีไทยทางหัวเมืองภาคใต้ คือในปี พ.ศ. 2307 มังมหานรธาแม่ทัพพม่าให้กองทัพหน้ายกลงไปตีได้เมืองมะลิวัน เมืองกระ เมืองระนอง เมืองชุมพร และเมืองไชยา แล้วย้อนกลับขึ้นมาตีเมืองปะทิว เมืองกำเนิคนพคุณ

และเมืองคลองวาน¹ ไม่ได้ยกลงไปตีเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นด้วย เพราะเป็นกองทัพหน้าจึงมีกำลังทหารและเสบียงอาหารน้อย ไม่เข้มแข็งพอที่จะยกลงไปตีหัวเมืองใหญ่อย่างเมืองนครศรีธรรมราช และในครั้งนั้นพม่าคงมีความต้องการที่จะตีเอาราชธานีให้ไ้มากกว่าหัวเมืองอื่น

ในสมัยกรุงธนบุรี หัวเมืองนครศรีธรรมราชได้รับแรงกระแทกจากศึกพม่าโดยทางอ้อม คือไม่ได้ทำสงครามกับพม่าโดยตรง แต่ต้องเป็นฝ่ายรวบรวมเสบียงอาหาร และอาวุธยุทโธปกรณ์ให้แก่ทางราชธานีเพื่อทำสงครามขับเคี่ยวกับพม่ามาตลอดรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสิน² ทั้งนี้เพราะในสมัยนั้นหัวเมืองนครศรีธรรมราชมีความมั่งคั่งสมบูรณ์อยู่ บ้านเมืองก็ไม่ได้รับความเสียหายเนื่องมาจากสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 จึงสามารถที่จะทำไร่นารวมเสบียงอาหารไ้มาก และมีทรัพย์สินเงินทอง ซื้ออาวุธจากต่างประเทศได้ดีกว่าหัวเมืองอื่น ๆ ที่ถูกพม่าเผาทำลายในระยะที่เสียกรุง

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น ปัญหาเกี่ยวกับพม่าทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชจึงเกิดขึ้นจริง ๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้เอง เนื่องจากในครั้งนั้นเมืองทวายและเมืองมะริดซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านป้องกันพม่าทางหัวเมืองภาคใต้ของราชอาณาจักรได้ตกไปเป็นเมืองขึ้นของพม่าในปี พ.ศ. 2302 แล้ว³ พม่าจึงสามารถยกกองทัพลงไปตีหัวเมืองภาคใต้ของไทยได้สะดวกขึ้นกว่าแต่ก่อนโดยใช้เมืองมะริดเป็นที่ประชุมทัพ⁴ อีกประการหนึ่ง หัวเมืองภาคใต้ของไทยในระยะนั้นเป็นหัวเมืองที่มั่งคั่ง

¹ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 337.

² หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138 (2319) เลขที่ 6.

³ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 318-319.

⁴ ข. หน้า 655.

อุดมสมบูรณ์คึกคักมีทรัพย์สินของเครื่องบริโภคมามากมาย ผู้คนก็อยู่หนาแน่นเนื่องจากไม่ได้
 ได้รับความเสียหายจากสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ดังกล่าวมาแล้ว
 จึงเป็นหัวเมืองที่จงใจให้ม่ายกกองทัพลงไปตีเพื่อเก็บกวาดเอาผู้คนและทรัพย์สินของ
 เหล่านั้นเป็นอย่างยิ่ง¹ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวหัวเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นหัวเมือง
 ใหญ่อยู่ทางภาคใต้ในครั้งนั้นจึงต้องรับหน้าที่เป็นตัวแทนของทางราชธานีในการดูแล
 รักษาราชอาณาจักรทางภาคใต้ให้ปลอดภัยจากพม่าอีกหนึ่งหน้าที่หนึ่งด้วย โดยเฉพาะใน
 สมัยรัชกาลที่ 1 และตอนต้นสมัยรัชกาลที่ 2

1.2 บทบาทของหัวเมืองนครศรีธรรมราชในการรักษาราชอาณาเขตทาง ภาคใต้ให้ปลอดภัยจากพม่า

ความสามารถในการป้องกันตัวเองให้ปลอดภัยจากการรุกรานของพม่า
 ทางหัวเมืองภาคใต้นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1.2.1 ความสามัคคีของกรมการเมืองและชาวเมือง

ตัวอย่างที่สนับสนุนข้อนี้จะเห็นได้จากคราวพม่าตีหัวเมืองภาคใต้
 ของไทยในปี พ.ศ. 2328 เมืองถลางซึ่งเป็นเมืองเล็กกว่าเมืองนครศรีธรรมราช
 แต่สามารถป้องกันบ้านเมืองไว้ได้จนพม่าซัดเสบียงอาหารและถอยทัพกลับ เพราะ
 กรมการเมืองและชาวเมืองถลางในครั้งนั้นมีความสามัคคีร่วมมือกันต่อสู้พม่าเป็น
 อย่างดี จนพม่าไม่สามารถตีเอาบ้านเมืองได้ทั้ง ๆ ที่พมามีกำลังมากกว่า²

1.2.2 ความสามารถของเจ้าเมือง

ในทางตรงกันข้ามกับข้อแรก หัวเมืองนครศรีธรรมราชซึ่ง
 เป็นหัวเมืองใหญ่มีกำลังมากแต่กลับมาเสียแก่พม่าในปี พ.ศ. 2328 ทั้งนี้เพราะ

¹ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงราชูปถัมภ์ ไทยรบพม่า หน้า 577-581.

² ฎ. หน้า 659.

เจ้าพระยามครฯ (พัฒน์) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้นเป็นเจ้าเมืองที่
อ่อนแอไม่ได้คิดสู้พม่าป้องกันบ้านเมืองไว้ เมื่อไม่ทราบข่าวคราวจากทางกรุงเทพฯ
และกองทัพกรุงเทพฯ ไม่ออกไปช่วยเหลือก็อพยพครอบครัวหนีพม่าไปอาศัยอยู่ในป่า
เขตอำเภอฉวาง ปลอบให้พม่าเข้าปล้นเมืองเก็บกวาดเอาผู้คนและทรัพย์สินสมบัติ
สิ่งของต่าง ๆ ไปโดยสะดวก การป้องกันตัวเองให้ปลอดภัยจากพม่าทางหัวเมือง
ภาคใต้จึงอาศัยความรู้ความสามารถของเจ้าเมือง เป็นปัจจัยที่สำคัญอีกปัจจัยหนึ่ง^{๑)}

1.2.3 การช่วยเหลือจากราชนานี

เนื่องจากความไม่แน่ใจว่าทางหัวเมืองภาคใต้จะรักษากันเมือง
ของตนให้ปลอดภัยจากการรุกรานของพม่าได้ทุกครั้งไปตามปัจจัยที่กล่าวมาแล้วข้างต้น
ทางราชธานีจึงมีความจำเป็นจะต้องส่งกองทัพจากราชนานีออกไปช่วยเหลือและป้องกัน
หัวเมืองเหล่านั้นตั้งแต่ทราบข่าวศึกว่าพม่ายกกองทัพลงใต้ แต่การส่งกองทัพจาก
ราชธานีออกไปช่วยเหลือหัวเมืองภาคใต้ชายฝั่งตะวันตกโดยเฉพาะเมืองฉวางทำได้
ยาก และเสียเวลานานเพราะหัวเมืองฉวางตั้งอยู่บนเกาะและอยู่ห่างไกลจากทาง
ราชธานีมาก กองทัพที่ยกออกไปช่วยเหลือจากราชนานีไม่สามารถเตรียมเรือไป
ก่อนล่วงหน้าได้เพราะกองทัพต้องเดินทางข้ามคาบสมุทรลพบุรี ต้องไปจัดหาและ
ต่อเรือขึ้นใหม่ทางบริเวณหัวเมืองชายฝั่งตะวันตก เช่น ที่เมืองตรัง สตูล ตะกั่วป่า
และพังงา เป็นต้น ก่อนแล้วจึงยกกองทัพออกไปช่วยเหลือได้ ด้วยเหตุนี้เอง
ที่ทำให้เมืองฉวางเสียแก่พม่าในคราวพม่ายกกองทัพลงใต้หัวเมืองภาคใต้ในปี

พ.ศ. 2352^{๒)}

นอกจากนั้นการช่วยเหลือจากราชนานียังขึ้นอยู่กับความพร้อมของทาง
ฝ่ายราชธานีด้วย ถ้าทางราชธานีไม่พร้อมที่จะช่วยเหลือเพราะต้องเอากำลังไว้ป้องกัน
ราชธานีทั้งหมดแล้วทางราชธานีก็จะปล่อยให้ทางฝ่ายหัวเมืองภาคใต้ต่อสู้กับพม่าไปตาม

^{๑)} สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุรสีห์ฯ เสด็จไปช่วยเจ้าพระยามครฯ (พัฒน์) 11

ลำพังก่อน เช่น ในคราวพ่ายกกongทัพใหญ่มาตีไทยในปี พ.ศ. 2328 ในครั้งนั้น ทางฝ่ายราชธานีมีกำลังน้อยกว่าพม่าและเพิ่งตั้งตัวเป็นอิสระยังไม่เป็นปึกแผ่นมั่นคง คั่นก จึงต้องมีนโยบายที่จะรักษาราชธานีให้ปลอดภัยจากการรุกรานของพม่าไว้เป็น อันคัมแรก ในสงครามปี พ.ศ. 2328 ทางราชธานีจึงไม่ได้ส่งกองทัพออกจากราชธานี ออกไปช่วยเหลือหัวเมืองภาคใต้ เพื่อต่อสู้กับพม่าตั้งแต่แรกเกิดสงคราม เป็นผลให้ พม่าตีหัวเมืองสำคัญ ๆ ทางภาคใต้ได้หลายเมืองคือ เมืองชุมพร เมืองไชยา เมืองนครศรีธรรมราช เมืองตะกั่วป่า และเมืองตะกั่วทุ่ง เป็นต้น หลังจากนั้น ทางราชธานีจึงได้จัดส่งกองทัพออกจากราชธานีออกไปช่วยเหลือ และรักษาหัวเมืองที่ เหลือไว้ได้¹ แต่ถ้าวางราชธานีพร้อมที่จะช่วยเหลือเพราะมีกำลังเหลือจากรักษาราชธานีแล้ว ทางราชธานีก็จะส่งกองทัพออกไปช่วยตั้งแต่แรกมีข่าวศึกพ่ายกกongทัพ ลงไปตีหัวเมืองภาคใต้ เช่นในคราวพ่ายกกongทัพลงไปตีหัวเมืองภาคใต้ในปี พ.ศ. 2352 ทางราชธานีคงจะทราบถึงสาเหตุที่ทำให้ต้องเสียหัวเมืองภาคใต้ที่สำคัญ ๆ แก่พม่าในครั้งก่อนนี้ และในครั้งนั้นทางราชธานีบ้านเมืองเป็นปึกแผ่น มั่นคงก็มีกำลังทหารมากแล้ว ดังนั้นทันทีที่ทราบข่าวว่า พ่ายกกongทัพมาตีไทย ทาง ราชธานีก็ส่งกองทัพออกจากราชธานีออกไปช่วยเหลือหัวเมืองภาคใต้ไว้ได้เกือบทั้งหมด เสียแก่พม่าเฉพาะหัวเมืองชายฝั่งตะวันตกบางเมือง ซึ่งอยู่ห่างไกลจากทางราชธานี มาก รวมทั้งเมืองถลางด้วย ซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่ที่สุดทางชายฝั่งตะวันตก²

หลังจากเสียเมืองถลางแก่พม่าในปี พ.ศ. 2352 แล้ว ทางราชธานีจึง ได้มีนโยบายที่จะป้องกันหัวเมืองภาคใต้ให้ปลอดภัยจากการรุกรานของพม่าที่แน่นอนขึ้น โดยอาศัยประสบการณ์จากเมื่อ ครั้นพม่าตีเมืองถลางในปี พ.ศ. 2352 เป็นหลัก และมอบหมายให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชมีหน้าที่ในการป้องกันพม่าทางภาคใต้โดยตรง

¹ สมเด็จพระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ พม่า ไทยรบพม่า หน้า 577 - 581.

² ก.

โดยจัดระบบการป้องกันขึ้นใหม่ดังนี้ คือ

(1) โปรคโทยกเมืองศรีงซึ่งขึ้นอยู่กับเมืองสงขลาถลำขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช ให้เป็นที่รวบรวมกำลังคน เสริมอาหาร และเรือรบ เรือลาดตระเวนของเมืองนครศรีธรรมราชทางชายฝั่งตะวันตกเตรียมไว้เพื่อป้องกันการรุกรานจากพม่า ที่จะยกกองทัพมาตีหัวเมืองชายฝั่งตะวันตก และในครั้งเดียวกันนั้นก็ให้โปรคโทให้หัวเมืองพัทลุงและเมืองสงขลามีส่วนช่วยเหลือหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในการป้องกันการรุกรานของพม่าด้วย คือ โปรคโทให้พระศรีสมบัติ จางวางพระยาสงขลา (จ่ง) ไปตั้งรวบรวมผู้คน เสริมอาหาร และต่อเรือรบเตรียมไว้ที่เมืองสตูล ให้กรมการเมืองพัทลุงลงไปตั้งเตรียมไว้ที่ปะเหลียน ถ้ามีศึกสงครามก็ให้กองทัพของทั้งสามเมืองที่โปรคโทให้ไปตั้งเตรียมพร้อมนั้นช่วยกันตีกระหนาบ¹ ซึ่งนับได้ว่าเป็นระบบการป้องกันที่ดีทีเดียว คือให้หัวเมืองหลาย ๆ หัวเมืองร่วมกันช่วยเหลือกันป้องกันการรุกรานของพม่า แทนที่จะให้ต่างหัวเมืองต้องป้องกันหัวเมืองของตนอย่างแยกกัน

(2) มอบหน้าที่ในการลาดตระเวนและสืบข่าวความเคลื่อนไหวของพม่าทางภาคใต้ให้เมืองนครศรีธรรมราชทำแทนเมืองถลาง ซึ่งเสียแก่พม่าในครั้งนั้น แล้วบ้านเมืองยับเย็นมากต้องขึ้นมามีตั้งรวบรวมผู้คนให้เป็นปึกแผ่นที่พึ่งงาก่อน²

(3) มอบหน้าที่ในการดูแลและรักษาหัวเมืองถลาง และเมืองพังงารวมทั้งหัวเมืองไทยทางชายฝั่งตะวันตกอื่น ๆ ให้อยู่ในอำนาจหน้าที่ของเมืองนครศรีธรรมราช³

ทั้งสามประการนี้นับได้ว่าเป็นนโยบายของทางราชธานี ที่จะมอบหมายให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชมีอำนาจหน้าที่กว้างขวางออกไปในการรักษาราชอาณาเขต

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175(2354) เลขที่ 216.

² ก. จ.ศ. 1175 (2356) เลขที่ 5.

³ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ไทยรบพม่า หน้า 659-660.

ทางภาคใต้คือรักษาราชอาณาเขตทั้งทางด่านที่ติดต่อกับหัวเมืองประเทศราชมลายู และทางด่านที่ติดต่อกับพม่าอีกด้วย ทั้งนี้ เพราะสืบเนื่องมาจากเมืองฉวางซึ่งมีหน้าที่ เป็นเมืองหน้าด่านป้องกันพม่าทางหัวเมืองชายฝั่งตะวันตกเสียแก่พม่าบ้านเมืองเสียหายยับเยินมากจนทำหน้าที่ดังกล่าวไม่ได้ * หัวเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่ ที่สุดอยู่ทางภาคใต้ของราชอาณาจักรในครั้งนั้นต้องพาหน้าที่ยังกล่าวแทน

แต่อย่างไรก็ตามระบบการป้องกันพม่าดังกล่าวข้างต้นทั้งสามประการได้ เลิกกันไปเองเมื่อพม่าเริ่มเป็นศัตรูและรบกับอังกฤษ และในที่สุดก็ตกเป็นเมืองขึ้นของ อังกฤษในปี พ.ศ. 2428¹ แต่ระบบการป้องกันพม่าดังกล่าวในระยะหลังกลับไม่มี ประโยชน์ทางด้านการควบคุมหัวเมืองไทรบุรี โดยเฉพาะหลังจากปี พ.ศ. 2364 เป็นต้นมา ดังจะได้อธิบายในลำดับต่อไป

2. หัวเมืองประเทศราชมลายูที่อยู่ในกำกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช

หัวเมืองนครศรีธรรมราชมีหน้าที่สำคัญมากอยู่ประการหนึ่ง คือทำหน้าที่เป็น ตัวแทนของราชธานีในการควบคุมและดูแลหัวเมืองประเทศราชมลายู

หัวเมืองประเทศราชมลายูของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีอยู่ 4 เมืองด้วยกัน คือ เมืองปัตตานี เมืองกลันตัน เมืองตรังกานู และเมืองไทรบุรี ทั้งสี่เมืองนี้ตกมาเป็นหัวเมืองประเทศราชของไทยในปีเดียวกันคือ ปี พ.ศ. 2328 เมื่อ สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทเสด็จพระราชดำเนินทัพหลวงลงไปขับไล่ พม่าทางหัวเมืองภาคใต้เรียบร้อยแล้ว ก็ให้ข้าหลวงเชิญรับสั่งออกไปยังเมืองปัตตานี

* ฎีกาที่ 4 หน้า 152-155 ประกอบ

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ไทยรบพม่า หน้า 548.

และเมืองไทรบุรี. ให้พระยาปัตตานีและพระยาไทรบุรี* แต่งทูตนำดอกไม้ทองเงิน
เครื่องราชบรรณาการ เข้ามาถวายแก่พระมหากษัตริย์ไทย เหมือนกับครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา
พระยาปัตตานีขัดแย้งไม่ยอมเข้าอ่อนน้อม กรมพระราชวังบวรจึงดำรัสสั่งให้พระยา-
กลาโหมราชเสนา กับพระเจ้าแสนยากรยกกองทัพลงไปได้หัวเมืองปัตตานีมาเป็น
หัวเมืองประเทศราชของไทย¹

ทางฝ่ายพระยาไทรบุรี (อับดุลละ โมกุลัมชะ) พระยาตรังกานุ (มาโซ)
และพระยาภักขัน ซึ่งขึ้นอยู่กับพระยาตรังกานุ ทั้งสามเมืองทราบว่าสมเด็จ-
กรมพระราชวังบวรฯ ยกกองทัพไปได้หัวเมืองปัตตานีแล้วก็เกรงกลัวว่าไทยจะยกกองทัพ
ต่อไปที่บ้านเมืองของตนทำให้บ้านเมืองเสียหาย จึงรีบแต่งทูตให้คุมดอกไม้ทองเงิน
เครื่องราชบรรณาการ เข้ามาถวายยอมเป็นหัวเมืองประเทศราชทั้งสามเมือง²

เมื่อได้หัวเมืองมลายูทั้ง 4 เมืองมาเป็นหัวเมืองประเทศราชแล้ว ทาง
✓ ราชธานีพิจารณาเห็นว่าหัวเมืองทั้งสี่อยู่ห่างไกลจากราชธานีมากไปมาติดต่อกับลำบาก
เสียเวลาหลายวัน ทั้งประชาชนชาวเมืองก็นับถือศาสนาอิสลามแตกต่างไปจากคน
ส่วนใหญ่ในราชอาณาจักร จึงโปรดให้หัวเมืองทั้งสี่อยู่ในกำกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช
ซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่ขึ้นเอกมีอำนาจมากอยู่เคียงหัวเมืองเดียวทางภาคใต้ของราชอาณาจักร
ในระบายนั้น และเคยปกครองดูแลหัวเมืองประเทศราชมลายูเหล่านั้นมาก่อนแล้วตั้งแต่
ในสมัยอยุธยา หัวเมืองนครศรีธรรมราชจึงเป็นหัวเมืองที่มีหน้าที่เป็นศูนย์กลางกับหัวเมือง

* เจ้าเมืองปัตตานี เมืองไทรบุรี และหัวเมืองประเทศราชมลายูอื่น ๆ นั้นทาง
ฝ่ายไทยถือว่ามิใช่เพียงขึ้นพระยา หรือเจ้าพระยา ซึ่งเป็นเจ้าเมืองหัวเมืองเอกหรือ
เมืองโท แต่ตามสายคำของชาวมลายูเอง หรือฝรั่งชาติต่าง ๆ นั้นเป็นซุลต่าน (Sultan)
หรือราชานุครองรัฐต่าง ๆ โดยการสืบตระกูลมาแต่โบราณ จึงมีอำนาจมากกว่า
เจ้าเมืองในความหมายของไทยเรา

1. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1
หน้า 140-141.

2. สมเด็จพระเจ้าตากมหาราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 582-583.

ประเทศราชมลายูทั้ง 4 เมืองแทนราชธานีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2328¹

การได้หัวเมืองมลายูมาเป็นหัวเมืองประเทศราชของไทย แท้จริงแล้ว เป็นการเพิ่มภาระหน้าที่และปัญหายิ่งยากให้แก่ทั้งทางฝ่ายราชธานี และทางฝ่ายหัวเมืองนครศรีธรรมราชผู้ควบคุมดูแลหัวเมืองเหล่านั้นแทนราชธานี ซึ่งทางราชธานีได้มอบหมายให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมีอำนาจหน้าที่ในการกำกับหัวเมืองประเทศราชมลายูแตกต่างกันไปตามเวลา เหตุการณ์ และลักษณะของแต่ละหัวเมืองจึงจะไต่ล่นในลำดับต่อไป

2.1 บทบาทและอำนาจหน้าที่ของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในการควบคุมหัวเมืองประเทศราชมลายู

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทางราชธานีได้มอบอำนาจและหน้าที่ให้แก่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชทำการควบคุมดูแลหัวเมืองประเทศราชมลายูแตกต่างกันแบ่งออกได้เป็น 3 ระยะด้วยกันคือ

2.1.1 ในระยะที่เป็นผู้กำกับหัวเมืองประเทศราชมลายู

2.1.2 ในระยะที่ตั้งให้เจ้าพระยามนตรา (น้อย) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรี และเมืองเประ

2.1.3 ในระยะภายหลังจากเจ้าพระยามนตรา (น้อย) ถึงแก่อนิจกรรมแล้วซึ่งจะไต่ล่นอย่างละเอียดไปตามลำดับดังนี้

¹ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชให้ไปควบคุมหัวเมืองประเทศราชมลายู
รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 147-150.

2.1.1 ในระยะที่เป็นผู้กำกับหัวเมืองประเทศราชมลายู

ในระยะแรกก่อนปี พ.ศ. 2365* ทางราชธานีได้มอบหมายให้หัวเมืองนคร ศรีธรรมราชทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมหัวเมืองมลายูที่อยู่ในกำกับ โดยเป็นผู้เป็นตัวแทนราชธานีคอยสอดส่องสืบข่าวความเคลื่อนไหวภายในหัวเมืองเหล่านั้นว่ายังมีความจงรักภักดีต่อทางราชธานี หรือเปลี่ยนแปรไปเข้าข้างพม่าเข้าข้างบริษัทยังกฤษหรือคิดกบฏอย่างหนึ่งอย่างใด ทางราชธานีได้มอบหมายให้เจ้าเมืองนคร ศรีธรรมราชส่งกำลังลงไปประจักษ์ปราบปรามได้ทันทีแล้วรายงานให้ทางราชธานีทราบโดยเร็วที่สุดถึงปรากฏข้อความในกฎพระบรมราชโองการตั้งเจ้าเมืองนคร ศรีธรรมราชในสมัยรัตนโกสินทร์ ให้ท่านเจ้าเมืองนคร ศรีธรรมราชจัดการกับหัวเมืองประเทศราช-มลายูที่คิดการกบฏต่อทางราชธานีไว้ดังนี้คือ

"ประการหนึ่งเมืองแขกทั้งปวงยังไม่สงบราบคาบ ให้ (เจ้าเมืองนคร ศรีธรรมราช) แต่งหลวง ชุน หมื่น ทแกล้วทหาร โดยควรออกไปด้วยปืนกระสุนดินประสิว เครื่องศาสตราวุธ ครบมือ ออกไปตรวจการตระเวนปลายด้านหัวเมือง สอดแนม เอาข่าวว่าเมืองแขกมิได้ตั้งอยู่ในสุจริต กบฏก่อกวนจะยกเข้ามา กระทำประทุษร้ายประการใด พอกล่าวถึงว่าหลวงกองตระเวน จะรบพุ่งจับกุมเอาตัวได้ ก็ให้รบพุ่งจับกุมเอาตัว ถ้าแขกมาก เหลือกำลังให้บอกหนังสือไปยังหัวเมืองให้แต่งกองช่วยรบพุ่ง เอาชัยชนะได้จงได้"¹

*ในปี พ.ศ. 2365 ทางราชธานีโปรดให้ตั้งเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรีและเมืองเประ ส่วนเมืองกลันตันยังคงอยู่ในกำกับเมืองนคร ศรีธรรมราช เช่นเดิมมาตลอดสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 (2327) เลขที่ 1.

แสดงว่าทางราชธานีไค้มอบอำนาจให้แก่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชทำการควบคุมดูแลหัวเมืองประเทศราชมลายูมากที่สุดโดยเฉพาในเรื่องเกี่ยวกับการกบฏแข็งเมือง ถ้าทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชสืบทราบว่าหัวเมืองประเทศราชมลายูคิดการจะก่อการกบฏต่อทางฝ่ายไทยแล้ว เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชก็มีอำนาจที่จะจัดการจับกุมปราบปรามไค้ทันทีแล้วรายงานให้ทางราชธานีทราบโดยเร็ว พร้อมทั้งรายงานให้หัวเมืองที่อยู่ใกล้เคียงทราบด้วย

แต่อย่างไรก็ตามเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชก็หาไค้มีสิทธิที่จะเข้าไปจัดการเกี่ยวกับเรื่องการปกครองการบริหารบ้านเมืองภายในหัวเมืองประเทศราชมลายูเหล่านั้นไม่ คงปล่อยให้เจ้าเมืองหรือสุลต่านจัดการปกครองภายในหัวเมืองของตนไปตามความต้องการของเจ้าเมือง โดยที่ทางฝ่ายไทยไม่ยื่นมือเข้าไปเกี่ยวข้องแต่อย่างใดเลย นอกจากในบางเรื่องหรือบางครั้งที่ทางฝ่ายไทยเห็นว่าเรื่องเหล่านั้นถ้าปล่อยไว้แล้วอาจจะทำให้ดูกลามขยายใหญ่โตขึ้นเป็นปัญหายุ่งยากไค้ ทางฝ่ายไทยก็จะเข้าไปจัดการระงับเสีย เช่น เรื่องเกี่ยวกับกบฏเป็นอริวิพาทกันระหว่างบรรดาสุลต่านองกับเจ้าเมือง เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ ทางหัวเมืองกลับกัน

หน้าที่อีกประการหนึ่งที่ต้องการกล่าวอีกครึ่งหนึ่งเพราะเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญคือ ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชจะต้องมีใบนอกรายงานเหตุการณ์และความเคลื่อนไหวภายในหัวเมืองประเทศราชมลายูให้ทางราชธานีทราบอยู่ตลอดเวลา โดยการส่งคนไปลากตระเวนบ้าง จ้างคนให้สืบข่าวแทนบ้าง ทั้งนี้เพราะในการตัดสินใจปัญหาที่สำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นทางหัวเมืองประเทศราชมลายูเป็นอำนาจที่ทางราชธานีสงวนไว้เป็นผู้สั่งการแต่ฝ่ายเดียว เช่น การส่งกองทัพลงไปตีหัวเมืองไทรบุรีในปี พ.ศ. 2364 เป็นต้น

2.1.1.1 กบฏเมืองปัตตานีปี พ.ศ. 2334 และผลของ
การกบฏที่มีต่อหัวเมืองนครศรีธรรมราช

ในสมัยรัชกาลที่ 1 หัวเมืองประเทศราชมลายูได้เป็น
กบฏต่อทางราชธานีแล้วยกกองทัพขึ้นมาตีเมืองสงขลา 2 ครั้ง คือ กบฏเมืองปัตตานี
ในปี พ.ศ. 2334 ครั้งหนึ่ง และกบฏเมืองตรังกานู เมืองยี่หริ่ง ในปี พ.ศ. 2351
อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะได้กล่าวถึงกบฏเมืองปัตตานีก่อนดังนี้ คือ

ก. สาเหตุของกบฏเมืองปัตตานีปี พ.ศ. 2334

สาเหตุของกบฏเมืองปัตตานีปี พ.ศ. 2334
สืบเนื่องมาจากโต๊ะชาหยัก แยกอินเคียซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม¹ มาแสดงตนเป็น
วิเศษอยู่ในเมืองปัตตานี ทำการเลี้ยมสอนพวกแขกชาวเมืองปัตตานีจนชาวเมืองปัตตานี
พากันนับถือเป็นจำนวนมาก พระยาปัตตานี (ฟ่าย) เจ้าเมืองปัตตานีในครั้งนั้นก็
เลื่อมใสมากถึงกันได้ชักชวนโต๊ะชาหยักให้มาคบคิดกันเพื่อถ่อการกบฏต่อไทย โดยไป
ชักชวนแขกสลักซึ่งอยู่นอกราชอาณาจักรเข้ามาช่วย เมื่อพวกกบฏจกกองทัพ
เสร็จเรียบร้อยแล้วก็ยกขึ้นมาตีเมืองสงขลา ซึ่งในขณะนั้น เป็นหัวเมืองขึ้น
เมืองนครศรีธรรมราช นอกจากนั้นพวกแขกกบฏยังได้แต่งคนไปชักชวนเชียงใหม่
เชื้อพระวงศ์กษัตริย์ญวนที่กำลังทำสงครามกับพวกกบฏไกละจีน ให้ยกกองทัพญวนมาตี
ไทยอีกทางด่านหนึ่งด้วยเป็นการเปิดศึกสองด้าน แต่ต้องเชียงใหม่ไม่เข้าช่วยพวกกบฏ
และแจ้งให้ทางกรุงเทพฯ ทราบ²

ทางฝ่ายเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยาบวรฯ
(พัฒน์) เมื่อทราบข่าวว่าแขกชาวเมืองปัตตานีเป็นกบฏ และยกกองทัพขึ้นมาตี
เมืองสงขลา ก็จัดกองทัพเมืองนครศรีธรรมราชยกลงไปสมทบกับกองทัพพระยาสงขลา
(บุญสุย) เจ้าเมืองสงขลาในขณะนั้นซึ่งถอยกองทัพเมืองสงขลาหนีพวกแขกกบฏขึ้นมา

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 หน้า 340.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 หน้า 147-149.

ตั้งมั่นอยู่ที่เมืองพัทลุง กองทัพทั้งสองได้ช่วยกันระดมตีกองทัพเวทแซกกบฏแตกหนี
กลับไป พระยาสงขลา (บุญชูย) ยกกองทัพเมืองสงขลาติดตามพวกเวทแซกกบฏลงไป
ถึงเมืองปัตตานี ตีได้เมืองปัตตานีและจับพระยาปัตตานี (พ่าย) หัวหน้าพวกกบฏ
ส่งเข้ามายังกรุงเทพฯ อีกด้วย¹

ข. ผลของกบฏเมืองปัตตานีปี 2334

เมื่อเสร็จจากการปราบกบฏเมืองปัตตานีปี พ.ศ. 2334 แล้ว
เจ้าพระยามณเฑาะ (พัฒน์) ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาทัพพระยาสงขลา (บุญชูย) ผู้อยู่ที่
บังคับบัญชาเกิดเป็นอริกันอย่างรุนแรง ทั้งทางราชธานีได้พิจารณาเห็นว่า
เจ้าพระยามณเฑาะ (พัฒน์) เป็นคนอ่อนแอจะให้คงกำกับหัวเมืองประเทศราชมลายู
ทั้งหมดอย่างแต่ก่อนคงดูแลไม่ทั่วถึง จึงโปรดให้ยกเมืองสงขลาซึ่งขึ้นกับเมือง
นครศรีธรรมราช ขึ้นเป็นเมืองใหม่ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ แล้วมอบให้เมืองสงขลา
กำกับหัวเมืองประเทศราชมลายูทางคานอ่าวไทย คือ เมืองปัตตานี เมืองกลันตัน
และเมืองตรังگانู ส่วนเมืองนครศรีธรรมราชคงกำกับแต่เมืองไทรบุรี ซึ่งเป็น
หัวเมืองประเทศราชมลายูที่มีความสำคัญมากที่สุดเพียงเมืองเดียวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2334
เป็นต้นมา²

✓ ผลของการกบฏเมืองปัตตานีปี พ.ศ. 2334 จึงมีผลเสียต่อ
หัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นอย่างมาก กล่าวคือเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชถูก
ลดอำนาจลงไปเป็นอย่างมาก โดยการแยกเมืองสงขลาออกไปเป็นเมืองอิสระขึ้น
ตรงต่อกรุงเทพฯ และยกหัวเมืองประเทศราชมลายูซึ่งเคยอยู่ในกำกับเมือง
นครศรีธรรมราชไปขึ้นกับเมืองสงขลา / เมืองสงขลาจึงกลายเป็นเมืองสำคัญขึ้นอีก

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 หน้า 147-149.

* ฎีกาที่ 4 หน้า 136-138 ประกอบ

² ก. หน้า 146.

เมืองหนึ่งทางภาคใต้ของราชอาณาจักร เป็นคู่แข่งที่สำคัญของเมืองนครศรีธรรมราช และเป็นคู่อริกันมาตลอดสมัยรัตนโกสินทร์จนต้นกัณฑ์มาแล้วในบทที่ 4

2.1.1.2 กบฏเมืองตรังกานูและเมืองยี่หรีงปี พ.ศ. 2357 กับ การแยกเมืองกลันตันยกขึ้นเป็นเมืองประเทศราช

ก. สาเหตุของกบฏเมืองตรังกานูและเมืองยี่หรีงปี พ.ศ. 2351

การกบฏครั้งนี้สืบเนื่องมาจาก พระยาตรังกานู (แยณา) กับคาตูบักกัน เจ้าเมืองยี่หรีง ได้คบคิดกันเพื่อก่อการกบฏขึ้นโดยไม่ชักชวนแขกเชื้อะชาวเมืองลานน (Lanun)* ซึ่งมาเป็นสลักอยู่ในทะเล แล้วยกกองทัพขึ้นมาตีเมืองสงขลา ซึ่งในครั้งนั้นเจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นหัวเมืองที่สำคัญมากเมืองหนึ่งทางภาคใต้ เจ้าพระยาสงขลา (บุญชูย) เจ้าเมืองสงขลาในระบะนั้น ได้เกณฑ์ผู้คนชาวเมืองสงขลาขึ้นเป็นกองทัพเพื่อต่อสู้กับพวกแขกกบฏ แต่เกณฑ์ได้ผู้คนน้อยเกรงจะรบสู้พวกแขกกบฏไม่ได้ จึงรีบมีใบบอกเข้ามาขอกองทัพกรุงเทพฯ ออกไปช่วย ทางราชธานีจึงโปรดให้เจ้าพระยาพลเทพ (ขุนนาค บ้านแม่ลา) ผู้รักษากรุงเก่า เป็นแม่ทัพยกกองทัพกรุงเทพฯ ออกไปเกณฑ์ผู้คนทางหัวเมืองภาคใต้ไปช่วยเมืองสงขลา ทำการปราบปรามพวกแขกกบฏเมืองตรังกานูและเมืองยี่หรีงแตกหนีไป และตามไปตีได้เมืองทั้งสองคืนอีกด้วย¹

ในการปราบกบฏเมืองตรังกานูและเมืองยี่หรีงในครั้งนั้น เจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชไม่ได้ส่งกองทัพเมืองนครศรีธรรมราชออกไปช่วยเจ้าพระยาสงขลา (บุญชูย) ต่อสู้กับพวกแขกกบฏตั้งแต่แรกเกิดกบฏ ทั้งนี้ เพราะเจ้าเมืองทั้งสองเป็นอริกัน เจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) คงจะคิดว่าเมืองสงขลาไม่ได้อยู่ในความรับผิดชอบของตนแล้วจึงรอกองทัพไว้ไม่ยกออกไปช่วยจนกว่าทาง

*เมืองลานน (Lanun) อยู่ทางใต้เกาะมินดาเนา ในหมู่เกาะฟิลิปปินส์

¹เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1

ราชธานีจะมีกำลังออกไปให้ส่งกองทัพออกไปช่วยเจ้าพระยาสงขลา (บุญชู) จึงนับว่าเป็นผลเสียที่ร้ายแรงมากประการหนึ่งก็สืบเนื่องมาจากเจ้าเมืองทั้งสองเป็นอริกัน

ข. ผลของกบฏเมืองตรังกานูและเมืองยี่หรงปี พ.ศ. 2351

ผลจากการเกิดกบฏครั้งนั้นทำให้พระยาภักดี (หลง มหะหมัด) เกิดเป็นอริกับพระยาตรังกานู (แยณา) และคาตูปักตัน เนื่องจากในระยะเวลาที่เกิดกบฏ พระยาตรังกานู (แยณา) กับคาตูปักตัน ได้ยกกองทัพเข้าไปในเมืองกลันตันบังคับให้พระยาภักดี (หลง มหะหมัด) ส่งกองทัพไปช่วยเหลือพวกกบฏ แต่พระยาภักดี (หลง มหะหมัด) ไม่ยอมส่งกองทัพไปช่วยและหนีออกจากเมืองกลันตันไปคบคิดกับพระยาตามะหงง น้องชายพระยาภักดี (หลง มหะหมัด) รวบรวมผู้คนเป็นกองทัพยกเข้าตีเมืองกลันตันได้คืนมา¹ หลังจากกองทัพกรุงเทพฯ ออกไปปราบกบฏครั้งนั้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระยาภักดี (หลง มหะหมัด) ก็ได้มีใบบอกขึ้นมายังเจ้าพระยาสงขลา (บุญชู) ว่าขอขาคอกไม้ทองเงิน และเครื่องราชบรรณาการขึ้นถวายต่อกรุงเทพฯ ซึ่งแสดงว่าพระยาภักดี (หลง มหะหมัด) ต้องการให้ทางราชธานียกเมืองกลันตันขึ้นเป็นเมืองประเทศราชอีกเมืองหนึ่ง ไม่ขึ้นกับเมืองตรังกานู แต่เจ้าพระยาสงขลา (บุญชู) ไม่ยอมนำเรื่องนี้ขึ้นกราบทูลเพราะอ้างว่ากรมพระราชวังบวรสุริยสิงหนาทได้โปรดให้เมืองกลันตันขึ้นกับเมืองตรังกานูมาแล้วตั้งแต่แรก พระยาภักดี จึงมีใบบอกเข้ามายังเจ้าพระยาบวรฯ (พัฒน์) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยาบวรฯ (พัฒน์) พิจารณาเห็นว่า เป็นโอกาสดีของเมืองนครศรีธรรมราช จึงรับเป็นเจ้าจัดการให้พระยาภักดี (หลง มหะหมัด) แจ้งเรื่องราวทั้งหมดของพระยาภักดี เข้ามายังกรุงเทพฯ ทางราชธานีเห็นว่า เป็นโอกาสดีที่จะได้แยกหัวเมืองกลันตันออกจากเมืองตรังกานู เพื่อให้มีกำลังลดน้อยลง จึงโปรดให้ยกเมืองกลันตัน

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354)

ขึ้นเป็นเมืองประเทศราช ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ อยู่ในกำกับเมืองนครศรีธรรมราช
✓อีกเมืองหนึ่ง¹ ดังปรากฏหลักฐานในภายหลังเมื่อครั้งตั้งพระยาบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย)
ออกไปเป็นพระยานครา (น้อย) ในปี พ.ศ. 2354 ว่า ให้พระยากลั่นตัน (หลง
มะหมัก) ส่งดอกไม้ทองเงินและเครื่องราชบรรณาการมายังกรุงเทพฯ โดยผ่านทาง
เมืองนครศรีธรรมราช ดังนี้คือ

"ตรัสเหนือเกล้าสั่งว่า ให้พระยาบริรักษ์ภูเบศร์ เป็น
พระยานครศรีธรรมราช ถ้าถึงงวดปีพระยากลั่นตันจะส่ง
ดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการเข้าไปทูลเกล้าฯ
ถวายเมื่อใด ก็ให้พระยากลั่นตันจัดแจงศรีตะวันกรมการ
คุมเอาดอกไม้ทองเงินไปยังเมืองนคร ให้พระยานคร
จัดแจง กรมการ ล่าม พนักงานนำดอกไม้ทองเงิน
เครื่องราชบรรณาการเข้าไปทูลเกล้าฯ ถวายตามอย่าง
แต่ก่อนนั้นเถิด..."²

สำหรับปีที่ทางราชธานีโปรดให้ยกเมืองกลั่นตันขึ้นเป็นเมืองประเทศราชอยู่
ในกำกับเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ไม่พบหลักฐานที่ใครระบุชัด แต่พอจะสันนิษฐาน

¹สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 ปรากฏใน พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 หน้า 240-241.

²ทองสมุทวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354)
เลขที่ 217.

ไว้ว่าในปี พ.ศ. 2351* เพราะพระยาปลัด (หลง มหะหมัด) กับพระยาภักดี (แบนา) เกิดเป็นอริกันในปี พ.ศ. 2351 และไปฟ้องศาลการเมืองกลันตันก็ยืนยันไว้ว่า เมืองกลันตันแยกออกจากเมืองตรังภานุมาเป็นเมืองประเทศราชมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก คือไม่เกินปี พ.ศ. 2352¹ กับในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 6 ระบุว่าในปี พ.ศ. 2354 เมืองกลันตันได้ส่งดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายเป็นครั้งที่ 2 ดังนั้นครั้งแรกที่เมืองกลันตันทูลดอกไม้ทองเงินขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายต่อทางราชธานี จึงก่อนหน้านี้ไปประมาณ 3 ปี ซึ่งตรงกับปี พ.ศ. 2351 ในที่นี้จึงถือเอาปี พ.ศ. 2351 เป็นปีที่ยกเมืองกลันตันขึ้นเป็นเมืองประเทศราช อยู่ในกำกับเมืองนครศรีธรรมราช มาตลอดสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

จากหลักฐานดังกล่าวมาแล้วข้างต้น หัวเมืองประเทศราชมลายูที่อยู่ในกำกับเมืองนครศรีธรรมราชหลังจากปี พ.ศ. 2351 จึงมี 2 เมือง คือ เมืองไทรบุรี และเมืองกลันตัน

*ปีที่ยกเมืองกลันตันขึ้นเป็นเมืองประเทศราชนั้น มีระบุไว้ในที่ต่าง ๆ แตกต่างกันอยู่ ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 หน้า 240-241 ของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ระบุว่าในราวปี พ.ศ. 2357 แต่ถ้พิจารณาจากจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 2/7 และเลขที่ 6 แล้วทำให้เป็นที่เชื่อแน่ว่าปีที่ยกเมืองกลันตันเป็นเมืองประเทศราชนั้น ตรงกับปี พ.ศ. 2351 ในสมัยรัชกาลที่ 1 ไม่ไ้ในปี พ.ศ. 2357.

¹องค์การคำครุสภา "พงศาวดารเมืองกลันตัน" ประชุมพงศาวดารเล่ม 2 หน้า 319.

2.1.1.3 บทบาทของหัวเมืองนครศรีธรรมราชในการกำกับเมืองลันตัน

เมืองลันตันแต่เดิมสร้างขึ้นอยู่กับเมืองปัตตานี ต่อมาราวปลายสมัยกรุงธนบุรี ทุวันมาโซ แหกเชื้อสายพระยาปัตตานีได้ไปตั้งตัวมีกำลังเข้มแข็งขึ้นที่เมืองตรังกานู แล้วมาตีเอาเมืองลันตันไปเป็นหัวเมืองขึ้นเมืองตรังกานู¹ เมืองลันตันจึงขึ้นอยู่กับเมืองตรังกานูตลอดมาจนกระทั่งเมืองตรังกานูมายอมอ่อนน้อมต่อไทยในสมัยรัชกาลที่ 1

ครั้นถึงปี พ.ศ. 2351 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แยกเมืองลันตันออกจากเมืองตรังกานู ยกขึ้นเป็นเมืองประเทศราชอีกเมืองหนึ่งอยู่ในกำกับเมืองนครศรีธรรมราช* ให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้ควบคุมดูแลและบังคับบัญชาเมืองลันตัน² ปัญหาและเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองลันตันจึงอยู่ในหน้าที่ความรับผิดชอบของเมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่ปี พ.ศ. 2351 เป็นต้นมา

ในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 ปัญหายุ่งยากยังไม่เกิดขึ้นทางหัวเมืองลันตัน ปัญหาที่เกิดขึ้นในระบายนั้นก็มีแต่เรื่องการทะเลาะวิวาทเล็ก ๆ น้อย ๆ ระหว่างบรรดาญาติพี่น้องกับพระยาภักดีลันตัน เช่นในปี พ.ศ. 2354 พระยาภักดีลันตัน (หลง มนะหมัด) ได้วิวาทกับพระยามนาราชซึ่งเป็นญาติกับพระยาภักดีลันตัน เพราะไม่ถูกกันมาตั้งแต่พระยามนาราช กับตาตูปักลัน ยกกองทัพเข้าไปในเมืองลันตัน เมื่อพระยาตรังกานูกับตาตูปักลัน ได้ก่อการกบฏขึ้นในปี พ.ศ. 2351 ทางราชธานี

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1-2 หน้า 454.

* คู่มือหน้า 174-176 ประกอบ

² หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354)

จึงโปรดให้พระยานครฯ (น้อย) แต่งกรมการออกไประงับการทะเลาะวิวาทระหว่างพระยากลั่นตันกับพระยามนารา¹ และเข้าใจว่าคงจะตกลงกันได้เพราะไม่มีเรื่องราวปรากฏขึ้นอีกในระยะต่อมา

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 3 เกิดปัญหายุ่งยากขึ้นทางหัวเมืองกลั่นตันน้อย ๆ ปัญหาที่สำคัญที่เกิดขึ้นมีอยู่ 2 เรื่อง คือ พระยากลั่นตัน (หลง มหะหมัด) ไปเข้าถวายพวกราชกบฏในหัวเมืองทั้งเจ็ดในปี พ.ศ. 2374 เรื่องหนึ่ง และการวิวาทระหว่างบรรดาญาติพี่น้องกับพระยากลั่นตัน (สะนิปากแดง) ในปี พ.ศ. 2381-2384 อีกเรื่องหนึ่ง เมื่อเกิดปัญหายุ่งยากขึ้นดังกล่าวก็นับเป็นภาระหน้าที่ของหัวเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะที่เป็นตัวแทนของราชธานีกำกับดูแลหัวเมืองกลั่นตันจะต้องแก้ไขปัญหานี้ให้ยุติลงลงไปพร้อมกับทางราชธานี ดังจะได้อธิบายในลำดับต่อไป

ก. พระยากลั่นตันช่วยเหลือพวกราชกบฏในเขตเจ็ดหัวเมืองในปี พ.ศ. 2374

เมื่อเกิดกบฏเมืองไทรบุรี และในหัวเมืองทั้งเจ็ด ในปี พ.ศ. 2374^{*} พระยากลั่นตัน (หลง มหะหมัด) ได้มอบหมายให้พระยาบาโงย และพระยาบ้านทะเลน้อยชายพระยากลั่นตัน (หลง มหะหมัด) ทั้งสองคนยกกองทัพเรือเมืองกลั่นตันมาช่วยเหลือพระยาปัตตานีต่อสู้กับไทยในฐานะที่พระยาปัตตานีเป็นหลานเขย แต่ครั้นพระยาปัตตานี (ตรัน สุธง) หราบข่าวว่ากองทัพกรุงเทพฯ ออกไปสมทบกับกองทัพเมืองนครศรีธรรมราชยกลงไปตีเมืองปัตตานี พระยาปัตตานี (ตรัน สุธง) ก็คิดหนีพระยาบาโงยกับพระยาบ้านทะเล ก็ได้พาพระยาปัตตานี (ตรัน สุธง) หนีลงไปอาศัยอยู่ในเมืองกลั่นตันด้วย²

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 61 ก.

^{*} ดูเรื่องเกี่ยวกับกบฏเมืองไทรบุรีหน้า 228.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3

ครั้นเมื่อ กองทัพไทยซึ่งประกอบด้วยกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช และกองทัพกรุงเทพา ปราภมเขตเมืองปัตตานีลงได้เรียบร้อยแล้ว ก็ยกกองทัพลงไปตีเมืองกลันตัน พระยากลันตัน (หลง มหะหมัด) เห็นว่าจะสู้ไทยไม่ได้และหาได้บ้านเมืองเสียหายจึงยอมรับนินิต แต่งให้เจะหลง และเจะยานา มาขอไถ่เมืองกลันตันคืน เป็นเงิน 3,000 เหรียญ และให้ค่าใช้จ่ายสำหรับแม่ทัพและนายทหารอีก 2,000 เหรียญ รวมทั้งหมด 5,000 เหรียญ ขอเป็นเจ้าเมืองกลันตันในฐานะเป็นเมืองประเทศราชของไทยตามเดิม ทั้งยอมส่งพระยาปัตตานี (ครัน ดูหลง) ซึ่งหนีกองทัพไทยไปอาศัยอยู่ในเมืองกลันตันให้แก่ไทยอีกด้วย¹ ซึ่งทางฝ่ายเจ้าพระยานครฯ (น้อย) และเจ้าพระยาพระคลัง (ทิศ) แม่ทัพกองทัพไทยในครั้งนั้นก็ปรึกษากันแล้วยอมรับให้พระยากลันตันไถ่เมืองกลันตันคืน เพราะไม่ต้องการให้เกิดปัญหายุ่งยากเช่นเดียวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในหัวเมืองไทรบุรีขึ้นทางเมืองกลันตันอีกเมืองหนึ่ง หัวเมืองกลันตันจึงได้อยู่เป็นปรกติสุขมาชั่วคราวเป็นเวลาประมาณ 8 ปี

ข. การวิวาทระหว่างบรรดาญาติพี่น้องกับพระยากลันตัน (สะนิปากแดง)
ในสมัยรัชกาลที่ 3

พระยากลันตัน (หลง มหะหมัด) ครองเมืองกลันตันในฐานะเป็นเมืองประเทศราช ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชสืบต่อมา จนกระทั่งปี พ.ศ. 2381 ก็ถึงแก่กรรมลงโดยที่ไม่มีบุตร บรรดาญาติวงศ์ของพระยาคลันตัน (หลง มหะหมัด) จึงได้แย่งกันที่จะเป็นเจ้าเมืองจนถึงกับวิวาทกัน เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ในฐานะที่เป็นผู้กำกับเมืองกลันตัน จึงมอบให้พระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) ผู้ช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราชลงไปไกล่เกลี่ยถึงเมืองกลันตัน บรรดาญาติวงศ์ทั้งหลายของพระยาคลันตันจึงยินยอมพร้อมใจกันให้สุวันสะนิ (ปากแดง)* เป็นพระยาคลันตัน

¹เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3 หน้า 120.

*สุวันสะนิ (ปากแดง) เป็นบุตรพระยาตำมะหงง น้องชายพระยาคลันตัน (หลง มหะหมัด).

พระเล่งหามนตรี (น้อยกลาง) จึงสั่งให้ทวันสะนิ (ปากแดง) ทำดอกไม้ทองเงิน และเครื่องราชบรรณาการ แต่งให้พระยาบาโงยนองชายพระยาถลันตัน (หลง มะหมัก) ทวันมูสู นองชายพระยาถลันตัน (ปากแดง) และตนกูปะสา บุตรพระยาบ้านทะเล คู่มขึ้นมายังเมืองนครศรีธรรมราช ให้เจ้าพระยานครา (น้อย) ผู้กำกับเมืองถลันตัน นำเขาเผ่าทูลเกล้าฯ ถวาย ณ กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2381 นั้นเอง¹

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งทวันสะนิ (ปากแดง) เป็นพระยาวิชิตภักดี พระยาถลันตัน ให้ตั้งทวันตอกกาพิชาย พระยาถลันตัน (สะนิปากแดง) เป็นพระยาสุนทรวิภัติ ศรีสุลต่านเคหว่า มหารายา ตำแหน่งจางวาง ให้ตั้งทวันมิกา พิชายพระยาถลันตัน (สะนิปากแดง) อีกคนหนึ่ง เป็นตนกูศรีอินทรา ประตามหามนตรี ให้ตั้งทวันมูสู นองชายพระยาถลันตัน (สะนิปากแดง) เป็นรายามูตา ผู้ช่วยราชการ และให้ตั้งบรรดาญาติขึ้นผู้ใหญ่ของพระยาถลันตัน (สะนิปากแดง) ทุกคนเป็นตนกู เว้นไว้แต่พระยาบาโงยกับตนกูปะสา ไม่ตั้งให้มียศศักดิ์แต่อย่างใด เพราะไม่ทรงไว้วางพระทัยในตัวบุคคลทั้งสองที่เคยยกกองทัพเรือ มาช่วยพระยาปัตตานี (ตรัน สุธง) ในครั้งที่เกิดกบฏในหัวเมืองทั้งเจ็ดในปี พ.ศ. 2374 ทั้งทรงพระราชดำริที่จะให้ยึดเอาตัวคนทั้งสองไว้เสียที่กรุงเทพฯ แต่เจ้าพระยานครา (น้อย) ผู้กำกับหัวเมืองถลันตันไม่ต้องการให้หัวเมืองถลันตันมีเรื่องยุ่งยากวนวายขึ้นอีก เพราะเชื่อว่าญาติพี่น้องของพระยาถลันตันปรองดองกันดีแล้ว จึงได้ขอรับพระราชทานเอาตนกูปะสา และพระยาบาโงยออกไปเมืองถลันตันทั้งสองคน²

อย่างไรก็ตามการกระทำของทางราชธานีในครั้งนั้นได้สร้างความไม่พอใจให้แก่ตนกูปะสา และพระยาบาโงยมาก พระยาบาโงยเมื่อกลับออกไปถึงเมืองถลันตันแล้วรู้สึกละอายต่อบรรดาญาติพี่น้องที่ตนไม่รับแต่งตั้งให้มียศศักดิ์แต่อย่างใด

¹หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 31-33.

²ดู หน้า 32-33.

จึงหนีไปอยู่ที่เมืองปาทัง ส่วนตนอุปะสาเมื่อกลับไปถึงเมืองกลันตันแล้วก็พาลหาเรื่องทะเลาะวิวาทกับพระยากลันตัน (สะนิปากแดง)¹ ทางฝ่ายพระยากลันตัน (สะนิปากแดง) เมื่อได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระยากลันตันแล้วก็รู้สึกไม่พอใจและไม่ไว้วางใจตนอุปะสาที่มีสมัครพรรคพวกไพร่พลมากเป็นที่เกรงกลัวของชาวเมืองกลันตัน ดังนั้นเมื่อตนอุปะสาซื้อข้าวสารจากกรุงเทพฯ เอาไปขายในเมืองกลันตัน พระยากลันตัน (สะนิปากแดง) ก็ได้ห้ามไม่ให้ชาวเมืองกลันตันไปซื้อข้าวสารของตนอุปะสา² ทำให้ตนอุปะสากับพระยากลันตันเกิดเป็นอริกันขึ้น ประจวบกับในระบายนั้นเกิดกบฏเมืองไทรบุรีครั้งที่ 2 ขึ้นในปี พ.ศ. 2381 ตนอุปะสาจึงได้ถือโอกาสนี้สร้างความไม่สงบขึ้นเมืองกลันตัน คุมไพร่พลไปตั้งค่ายล้อมบ้านพระยากลันตัน (สะนิปากแดง) ไว้จนเกิดสู้รบกับพรรคพวกไพร่พลของพระยากลันตัน (สะนิปากแดง)³ แล้วตนอุปะสาก็มีหนังสือกล่าวโทษพระยากลันตัน (สะนิปากแดง) เข้ามายังกรุงเทพฯ ว่าพระยากลันตัน (สะนิปากแดง) จะเข้าช่วยพวกแขกกบฏเมืองไทรบุรี และให้คนไปพูดจากับอังกฤษว่าจะยกเมืองกลันตันให้เป็นเมืองขึ้นของบริติชอังกฤษ⁴ ซึ่งที่จริงแล้วพระยากลันตันไม่ได้เป็นไปตามที่ตนอุปะสากล่าวหา⁵ แต่เป็นการสร้างเรื่องยุ่งยากขึ้นในเมืองกลันตันของตนอุปะสา เพื่อให้ทางฝ่ายไทยสนใจแล้ว จะได้มีการพิจารณาความดีความชอบของตนอุปะสาใหม่

¹ หอสมุดควาสิริญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (2382) เลขที่ 110.

² องค์การคำครุสภา "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 2" ประชุมพงศาวดารเล่ม 2 หน้า 322.

³ หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 201.

⁴ ก.

⁵ ก. หน้า 256-257.

เพื่อจะไต่ทั้งให้ทนต์ประสาธน์บรรดาศักดิ์ขึ้นบ้างตามสมควร

ในขณะที่เกิดความไม่สงบขึ้นในเมืองกลันตันครั้งนั้น ทางราชธานีได้โปรดให้พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) ผู้รักษากรในตำแหน่งสมุหพระกลาโหม มีหน้าที่บังคับบัญชาหัวเมืองปักษ์ใต้ทั้งหมด กับเจ้าพระยาอมราช คู่มองทัพบกกรุงเทพฯ ออกไปช่วยเมืองสงขลาปราบพวกแขกกบฏที่ยกกองทัพมาตีเมืองสงขลา และหัวเมืองทั้งเจ็ดอยู่ที่เมืองสงขลาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงโปรดให้พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) กับเจ้าพระยาอนุครา (น้อย) ปรีกกัณฑ์หาทางระงับเหตุวุ่นวายที่เกิดขึ้นในเมืองกลันตันอีกเรื่องหนึ่งด้วย¹ แต่หลังจากเจ้าพระยาอนุครา (น้อย) ถึงแก่อนิจกรรมลงในปี พ.ศ. 2382 แล้ว หน้าที่ในการระงับเหตุวุ่นวายในเมืองกลันตันก็ตกเป็นของพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) ผู้รักษากรในตำแหน่งสมุหพระกลาโหมแต่เพียงผู้เดียว

พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) พิจารณาเห็นว่าปัญหายุ่งยากในเมืองกลันตันมีความสำคัญมากอยู่ ถ้าปล่อยไว้ช้านานอาจจะลุกลามใหญ่โตจนมีความยุ่งยากขึ้นเหมือนกับเมืองไทรบุรีได้ จึงมีคำสั่งให้หลวงสรเสนี เป็นข้าหลวงกับขุนวิจิตรวาทีเป็นล่ามคุมไพร่พล 80 คน ลงกำปั่นแก้วกลางสมุทรลงไประงับเหตุการณ์ในเมืองกลันตันไว้ชั่วคราวก่อน² แต่ในระยะที่หลวงสรเสนีกำลังเดินทางลงไปยังเมืองกลันตันนั้น พระยากลันตัน (สะนิปากแดง) ได้มีหนังสือขึ้นมากองทัพเมืองนครศรีธรรมราชให้ลงไปช่วยพระยากลันตัน เพราะชาวเมืองกลันตันเกรงกลัวทนต์ประสาธน์และไปเข้าด้วยทนต์ประสาธน์มาก จนเกรงไปว่าเมืองกลันตันอาจจะเสียให้แก่ทนต์ประสาธน์ได้³ พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) เมื่อทราบว่าเหตุการณ์ในเมืองกลันตันรุนแรงมากขึ้นถึงเพียงนั้นแล้ว ก็มอบให้พระยาเพชรบุรี (สุก) กับหลวงสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลาคุมทหารประมาณ 1,000 คน ลงไปยังเมืองกลันตันทางบกทางเมืองสายบุรี

¹หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 203.

²ดู หน้า 213.

³ห้องสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (2382) เลขที่ 110.

เพื่อป้องกันไม่ให้ตนถูประสากระทำรุนแรงต่อพระยากลันตัน (สะนิปากแดง)¹

หลวงสรเรนนี่เมื่อลงไปถึงเมืองกลันตันแล้ว กลับไปเข้าข้างคนถูประสา และเห็นแก่สินบนประโยชน์ส่วนตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ² จึงไม่สามารถระงับเหตุในเมืองกลันตันสงบลงไปได้ จนกระทั่งพระยาเพชรบุรี (สุก) ยกกองทัพถูกลงไปถึงเมืองสาบบุรี เหลือทางเดินอีก 3 วัน จะถึงเมืองกลันตัน พระยาเพชรบุรี (สุก) จึงได้มีหนังสือลงไปห้ามคนถูประสา และพระยากลันตัน (สะนิปากแดง) ให้หยุดสู้รบกัน และรื้อค่ายลงเสียทั้งสองฝ่าย ซึ่งทั้งคนถูประสาและพระยากลันตัน (สะนิปากแดง) ยอมปฏิบัติตามแต่โดยดี คนถูประสาเกรงไปว่าพระยาเพชรบุรี (สุก) จะยกกองทัพลงไปยังเมืองกลันตันทำให้ชาวเมืองกลันตันที่เข้าด้วยคนถูประสาเกรงความผิดและกลัวกองทัพกรุงฯ แยกหนีออกไปจากเมืองกลันตัน จึงได้ส่งคนขึ้นมาหาพระยาเพชรบุรี (สุก) ให้หยุดกองทัพไว้ พระยาเพชรบุรี (สุก) จึงมอบให้พระยาไชยานอกราชการ* คุ่มทหาร 300 คน ยกลงไปเมืองกลันตันทางเรือเพื่อจัดการให้ทั้งพระยากลันตัน และคนถูประสาเลิกรบกัน และรื้อค่ายลงเสีย ในที่สุดพระยาไชยานอกราชการก็สามารถเกลี้ยกล่อมให้คนถูประสาขึ้นมาหาพระยาศรีวิพัฒน์ (ทักษ์) ผู้รักษากรุงในตำแหน่งสมุหนกษาโหม ที่เมืองสงขลาได้สำเร็จ³ ที่เมืองสงขลาคนถูประสายอมรับสารภาพผิด และทำทัณฑ์บนไว้กับพระยาศรีวิพัฒน์ (ทักษ์) ว่าจะไม่ทำความผิดอีก และขอทำราชการอยู่ในเมืองกลันตันต่อไป ทางราชธานีจึงโปรดให้

¹ หอสมุดควชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (2382) เลขที่ 110.

² ก. จ.ศ. 1201 (2382) เลขที่ 187.

* พระยาไชยานอกราชการ หมายถึงพระยาไทรยาที่ถูกถอดเข้ามารับราชการอยู่ในกรุงเทพฯ.

³ ก. จ.ศ. 1201 (2382) เลขที่ 153 และเลขที่ 173.

ตนอุปเสาเชิญทองตราลงไปยังเมืองกลันตัน ให้พระยากลันตัน (สะนิปากแดง) พระยาจางวาง และตนอุปเสาปรึกษากันแบ่งเขตแขวงขึ้นในเมืองกลันตันให้กับตนอุปเสา 5 แขวง² และคืนไร่นาผู้คนของตนอุปเสาให้แก่ตนอุปเสาทั้งหมด³ เมื่อตกลงกันได้เช่นนั้น เหตุวุ่นวายในเมืองกลันตันก็ยุติลงไปได้ชั่วคราวครั้งหนึ่ง * *เกร็ดว่า*

ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. 2384 ตนอุปเสาได้เข้าเฝ้ากราบบังคมทูลฯ ในกรุงเทพฯ กล่าวโทษพระยากลันตัน (สะนิปากแดง) พระยาจางวาง และตนอุปเสาอีกว่าไกริบเอาเรือกลสวนไร่นาทรัพย์สินสมบัติของตนอุปเสาและของพรรคพวกตนอุปเสาอีก 19 ราย⁴ ทางฝ่ายพระยากลันตัน (สะนิปากแดง) ก็มีใบบอกกล่าวโทษตนอุปเสาเข้ามาว่า ตนอุปเสาได้ใช้คนให้ไปชักชวนพระยามาโงย และชาวเมืองตรังกานู ชาวเมืองลิงา* ให้เข้ามาสู้รบกับพระยากลันตัน (สะนิปากแดง) อีก⁵ ซึ่งแสดงว่าตนอุปเสากับพระยากลันตัน (สะนิปากแดง) ไม่ได้เลิกสมที่จะเป็นอริกันจริง ๆ ถ้าหากปล่อยไว้ให้อยู่ร่วมกันในเมืองกลันตันอีก ก็จะทำให้เกิดเรื่องวุ่นวายใหญ่โตจนเกิดสู้รบกันอีกได้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงดำเนนพระบรมราชโองบายที่จะป้องกันไม่ให้เกิดเรื่องยุ่งยากขึ้นในเมืองกลันตันขึ้นอีก ประจวบกันในครั้งนั้นตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองปัตตานีว่างลง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาหนองจิกย้ายมาเป็นพระยาปัตตานี และให้ตนอุปเสายกครอบครัวพาพรรคพวกของตนไปอยู่ที่เมืองหนองจิก⁶

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (2382) เลขที่ 198.

² ก.

³ องค์การคำคุณุสภา "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 2" ประชุมพงศาวดารเล่ม 2 หน้า 324-325.

⁴ ก. หน้า 327.

* เมืองลิงาอยู่ตอนใต้ของเมืองตรังกานู.

⁵ หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุอุดมสมบัติ หน้า 339.

⁶ องค์การคำคุณุสภา อ.ค. หน้า 327-328.

ตณฺฐปะสาธมมรับเมื่ออยู่ในกรุงเทพฯ ว่าจะไปอยู่ที่เมืองหนองจิก และขอ
ออกไปรับครอบครัวที่เมืองกลันตัน จึงโปรดให้พระยาไชยานุภาพ (ซึ่งในครั้งนั้น
ได้รับการเลื่อนยศให้เป็นพระยาท้าวหน้า) ลงไปยังเมืองกลันตันพร้อมกับตณฺฐปะสา
ตณฺฐปะสาเมื่อลงไปถึงเมืองกลันตันแล้วได้ขอหนังสือพระยาไชยานุภาพลงไป
เกลี้ยกล่อมพระยาบาโงย และตณฺฐะหงอหมักมาจากเมืองตรังถาน พร้อมกับ
บ่าวไพร่ของพระยาบาโงยและตณฺฐะหงอหมักอีกประมาณ 200 คน มาพร้อมกันที่บ้าน
ตณฺฐปะสาแล้วพระยาไชยานุภาพ ได้ให้พระยาบาโงย และตณฺฐะหงอหมัก
ทำสัตย์สาบานว่าจะไม่ก่อเรื่องวุ่นวายอีก เสร็จแล้วชักชวนกันให้มาช่วยทำราชการ
ด้วยตณฺฐปะสาที่เมืองหนองจิก แต่พระยาบาโงยกับตณฺฐะหงอหมักก็ปฏิเสธไม่ยอมมา
อยู่ที่เมืองหนองจิก จึงทำให้ตณฺฐปะสาพลอยบิตพริ้วไปด้วย และมีหนังสือมาทูลรองกับ
พระยาไชยานุภาพว่า ถ้าพระยาไชยานุภาพช่วยว่ากล่าวให้ตณฺฐปะสา
ได้เป็นพระยากลันตันได้แล้วก็ให้สินบนแก่พระยาไชยานุภาพ 10,000 เหรียญ¹

พระยาไชยาราชการไม่พอใจการกระทำของตณฺฐปะสา มาก จึงมีใบบอก
ลงต้นหนังสือของตณฺฐปะสาเข้ามายังกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทราบความในใบบอกพระยาไชยานุภาพแล้วทรงชักเคืองมาก โปรดให้พระยานครฯ
(น้อยกลาง) เสด็จกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช 2,000 คน ให้พระยาแสนพนาทรี (น้อยเอียด)
คุมลงไปสมทบกับกองทัพเมืองสงขลาอีก 2,000 คน รวม 4,000 คน ยกลงไป
เมืองกลันตันบังคับให้ตณฺฐปะสา พระยาบาโงย และตณฺฐะหงอหมัก ขึ้นมาอยู่ที่เมือง-
หนองจิกแต่โดยดี และจับเอาตัวพระยาจางวาง และตณฺฐะศรีอินทรา เพื่อนำตัวมา
ควบคุมไว้ที่กรุงเทพฯ เพราะไม่ถูกกันกับพระยากลันตัน (สะนิปากแดง) แต่พระยากลันตัน
ขอตัวตณฺฐะศรีอินทราไว้ จึงเอาแต่พระยาจางวางเข้ามายังกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระ-
นั่งเกล้าฯ โปรดให้เอาตัวพระยาจางวางไปควบคุมตัวไว้ที่เมืองนครศรีธรรมราช

¹หลวงอุดมสมบัติ จกหมายหลวงอุดมสมบัติ หน้า 340.

เพื่อแยกคู่อริออกจากกัน¹ ซึ่งเป็นพระบรมราชโองบายที่รัชกาลที่ 2 เคยใช้ไ้จนมาแล้ว ในคราวแยกพระยาอภัยนุราช (บิณฑุ) ออกจากเจ้าพระยาไทรบุรี ในปี พ.ศ. 2354 คงจะกล่าวในตอนต่อไป

เป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงระยะเวลากว่า 40 ปี ที่หัวเมืองกลันตันอยู่ในกำกับของเมืองนครศรีธรรมราช บทบาทของหัวเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะที่เป็นตัวแทนของราชธานีในการควบคุมหัวเมืองกลันตันค่อนข้างจะมีน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับหัวเมืองไทรบุรี ซึ่งจะได้กล่าวในลำดับต่อไป ทั้งนี้เนื่องมาจากสาเหตุหลายประการประกอบกันคือ

ประการแรก เมืองกลันตันตั้งอยู่ทางชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรมลายูทางราชธานีสามารถที่จะจัดการเกี่ยวกับเมืองกลันตันได้โดยตรงมากกว่าปัญหาเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี เป็นเหตุให้บทบาทของเมืองนครศรีธรรมราชในการควบคุมดูแลเมืองกลันตันลดลงไป

ประการที่สอง ปัญหาที่เกิดขึ้นในเมืองกลันตันเป็นปัญหาเกี่ยวกับการเป็นอริและวิวาทกันระหว่างบรรดาญาติพี่น้อง และทางฝ่ายบริษัทอังกฤษก็ไม่ได้ยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างเช่น ปัญหาเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี ปัญหาทางหัวเมือง-กลันตันจึงมีความสำคัญน้อยกว่าปัญหาทางหัวเมืองไทรบุรี บทบาทของหัวเมือง-นครศรีธรรมราชเป็นแต่เพียงผู้ไกล่เกลี่ยกรณีการทะเลาะวิวาทระหว่างบรรดาญาติ-พี่น้องให้เป็นที่ตกลงกันได้เท่านั้น

ประการที่สาม ปัญหาที่เกิดขึ้นในเมืองกลันตันมีน้อยกว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในเมืองไทรบุรี และเรื่องการทะเลาะวิวาทระหว่างบรรดาญาติพี่น้องกับพระยากลันตัน (สะนิปากแดง) ในระหว่างปี พ.ศ. 2381-2384 นั้นเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในระยะที่

¹หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 340-341.

เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชผู้ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการรักษา-
 ราชอาณาจักรทางภาคใต้ในครั้งนั้นได้ถึงแก่อนิจกรรมลงแล้ว พระเล่งหลามนกริ
 (น้อยกลาง) ผู้ว่าราชการในตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคนใหม่ยังไม่มีความรู้
 ความชำนาญในการราชการ ทางราชธานีจึงได้โปรดให้พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัก) ผู้รักษาราชการ
 ในตำแหน่งสมุหพระกลาโหม เป็นผู้จัดการแก้ไขปัญหาในเมืองกลันตันในระยะแรกแทน
 และในครั้งหลังก็ได้โปรดให้พระยาไชยานุภาพราชการ เป็นข้าหลวงจากราชธานีออกไป
 จัดการแทน เป็นเหตุให้บทบาทของเมืองนครศรีธรรมราช ในการจัดการกับปัญหาที่
 เกิดขึ้นในเมืองกลันตันหลังจากเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ถึงแก่อนิจกรรมแล้วลดลงไป
 อีกชั้นหนึ่ง และในครั้งหลังนั้นยังได้โปรดให้เมืองสงขลาเข้ามามีบทบาทในการแก้ปัญหา
 เกี่ยวกับเมืองกลันตันอีกด้วย คือโปรดให้พระสุนทรบุรีรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา
 คุมทหาร 2,000 คน ลงไปเมืองกลันตันเพื่อบังคับให้ตนกูปะสา และพรรคพวกยอมมาอยู่
 ที่เมืองหนองจิก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทางราชธานีได้หาทางลดบทบาทของหัวเมือง-
 นครศรีธรรมราช ในการกำกับหัวเมืองกลันตันลงโดยให้หัวเมืองสงขลาเข้ามามีบทบาท
 ร่วมด้วย หรือไม่ก็ทางราชธานีเข้าไปจัดการแก้ปัญหาในเมืองกลันตันเสียเอง

จากหลักฐานที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แสดงให้เห็นว่าหัวเมืองนครศรีธรรมราช
 ในฐานะที่เป็นตัวแทนของทางราชธานีในการควบคุมดูแลหัวเมืองประเทศราชกลันตัน
 ได้รับมอบหมายอำนาจหน้าที่ให้จัดการเกี่ยวกับปัญหาในเมืองกลันตันน้อยมากเมื่อ
 เปรียบเทียบกับบทบาทของหัวเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะที่เป็นตัวแทนของราชธานี
 ในการควบคุมดูแลหัวเมืองไทรบุรีที่จะได้กล่าวในตอนต่อไป แต่อย่างไรก็ตามทาง
 ราชธานีก็ได้มอบหมายให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้กำกับหัวเมืองกลันตันสืบต่อมา
 จนตลอดสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

2.1.1.4 บทบาทของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในการควบคุมเมืองไทรบุรี

แม้ว่าพระยาไทรบุรี (โมกูรัมชะ) จะยินยอมถวายดอกไม้เงินทอง
 และเครื่องราชบรรณาการแก่ไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2328 แล้วก็ตาม การยินยอมของ
 พระยาไทรบุรีในครั้งนั้นเป็นเพราะถูกบังคับจากฝ่ายไทยมากกว่าความสมัครใจ

เพราะแท้จริงแล้วในขณะนั้นพระยาไทรบุรี (โมกูรัมชะ) ตกอยู่ในสภาพที่ลำบากต่อการตัดสินใจมาก คือไม่ทราบว่าจะเข้าข้างฝ่ายไทยหรือพม่า และค่อนข้างจะโอนเอียงเข้าหาพม่า ดังปรากฏข้อความในบันทึกของฟรานซิสโลว์ ซึ่งได้เดินทางเข้ามายังเมืองไทรบุรีในปี พ.ศ. 2328 เพื่อขอเข้าเกาะป็นนังจากพระยาไทรบุรี (โมกูรัมชะ) มีข้อความว่า

"ถ้าหากว่าทันตามยุติธรรมแล้ว ในระหว่างการทำสงครามที่ยาวนานระหว่างไทยกับพม่า บางทีพระยาไทรบุรีก็เข้ากับฝ่ายหนึ่ง บางทีก็เข้ากับอีกฝ่ายหนึ่ง สู้แล้วแต่ว่าฝ่ายไหนจะให้ประโยชน์ได้มาก พระยาไทรบุรีควรจะถูกตาหนิหรือไม่ในเรื่องนี้ เพราะว่าพระยาไทรบุรีอ่อนแอมากจนไม่สามารถต่อสู้กับพม่าได้ และไทยก็ไม่อยู่ในภาวะที่ให้ความคุ้มครองแก่เมืองไทรบุรี"¹

และในคราวที่พม่ายกกองทัพเรือไปตีเมืองถลางในปี พ.ศ. 2328 นั้นพม่าก็ได้มีหนังสือไปถึงพระยาไทรบุรีให้จัดหาอาวุธ กระสุนปืน และสินค้าให้แก่พม่าซึ่งพระยาไทรบุรีก็ยอมจัดหาส่งไปให้พม่าแต่โดยดี² ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่าในครั้งนั้นไทยยังอยู่ในระยะที่เพิ่งฟื้นฟูอำนาจขึ้นใหม่หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 จึงทำให้พระยาไทรบุรี (โมกูรัมชะ) ไม่ไว้วางใจไทยว่าจะมีกำลังเพียงพอที่จะสู้รบกับพม่าได้ จึงได้ยอมปฏิบัติตามคำสั่งของพม่าทุกอย่าง

¹รอง ศมายานนท์ (แปล) "พระยาภิธาน" เอกสารแถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี ปีที่ 2. เล่ม 1 หน้า 46.

²ด. เล่ม 2 หน้า 19.

แต่อย่างไรก็ตามหลังจากพระยาไทรบุรี (โมกข์มณี) ยอมอ่อนน้อมต่อไทย ในปี พ.ศ. 2328 และทางราชธานีมอบหมายให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้ กำกับเมืองไทรบุรีแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองไทรบุรีก็อยู่ในภาวะที่ดี เป็นปรกติมาชั่วระยะหนึ่ง เพราะทางฝ่ายไทยมีภาระที่จะต้องเอาใจใส่อยู่ทางด้านอื่น จนกระทั่งพระยาไทรบุรี (โมกข์มณี) ถึงแก่กรรมลง น้องชายชื่อตนกูอัลดะ หรือ ตนกูเลียฮุดิน ผู้ช่วยราชการ ก็ได้รับแต่งตั้งจากไทยให้เป็นเจ้าเมืองไทรบุรีคนต่อมา¹ แต่ปกครองเมืองไทรบุรีอยู่ได้ไม่นานก็ถึงแก่กรรมลงอีก เจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) ผู้กำกับเมืองไทรบุรีในครั้งนั้นจึงได้นำ ตนกูปะแงรัน และตนกูบัสัน บุตรพระยาไทรบุรี (โมกข์มณี) เข้ามาเฝ้าทูลละอองฯ ในกรุงเทพฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้ง ให้ตนกูปะแงรันเป็นพระยารัตนสงครามรามภักดีศรีสุลต่านมหะหมัดรัตนราชบดินทร์สุรินทร วังษา พระยาไทรบุรี เป็นเจ้าเมืองไทรบุรี และตั้งให้ตนกูบัสัน เป็นพระยาอภัยนุราช คำรงกำแหงรามบุคา หรือผู้ช่วยราชการ² ในระยะแรก ๆ ที่ตั้งพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ออกไปครองเมืองไทรบุรี เข้าใจว่าพระยาไทรบุรีคงจะมีความจงรักภักดี ต่อไทยโดยสัตย์สุจริต เพราะปรากฏหลักฐานว่าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ได้ส่ง กองทัพเมืองไทรบุรีมีจำนวนทหารประมาณ 2,500 คน พร้อมด้วยเรือรบไปช่วยไทย รบพม่าที่มาตีเมืองถลางในปี พ.ศ. 2352³ และในปี พ.ศ. 2356 ก็ได้ไปเกลี้ยกล่อม ให้พระยาเประเข้ามาสวามิภักดิ์ยอมเป็นเมืองประเทศราชของไทย⁴ ด้วยความดีความชอบ

¹ องค์การคำคุณุสภา "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 2" ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2 หน้า 267.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 118.

³ ดู หน้า 118-119.

* ดูเรื่องเกี่ยวกับเมืองเประ หน้า 243 ประกอบ.

⁴ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1178 (2359) เลขที่ 10.

ในระยะแรก ๆ นี้เองทางราชธานีจึงได้โปรดให้เลื่อนยศพระยาไทรบุรีเป็นเจ้าพระยาไทรบุรี ในปี พ.ศ. 2356¹

✓ มีข้อน่าสังเกตว่า เมื่อเจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) ได้ลาออกจากตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2354 แล้ว ทางราชธานีได้โปรดให้พระยานครฯ (น้อย) ออกไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคนต่อมา ความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองไทรบุรีก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป สืบเนื่องมาจากในครั้งนั้น ราชอาณาจักรไทยมีความเข้มแข็งมั่นคงเป็นปึกแผ่นดีแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงได้สนับสนุนพระยานครฯ (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชผู้มีความสามารถมาก ให้วางแผนเตรียมการเพื่อขยายอำนาจของไทยลงไปทางหัวเมืองมลายู โดยขั้นแรกให้พระยานครฯ (น้อย) หาทางเข้าควบคุมเมืองไทรบุรีให้มาใกล้ชิดกับไทยยิ่งขึ้นกว่าแต่ ก่อนเสียให้สำเร็จก่อน แล้วจึงค่อยขยายอำนาจลงไปทางหัวเมืองมลายูทางใต้อื่น ๆ คือ เมืองปะแะและเมืองสลังอ แต่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแะวัน) ไม่ทราบจุดประสงค์ของทางราชธานีและพระยานครฯ (น้อย) จึงคิดไปว่าพระยานครฯ (น้อย) มีความต้องการจะเอาเมืองไทรบุรีไปเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครศรีธรรมราช จึงได้เกลี้ยเบียดเบียนเมืองไทรบุรีและหาความผิดจากเจ้าพระยาไทรบุรีบ่อย ๆ² เป็นเหตุให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแะวัน) ไม่พอใจไทย เริ่มหันไปผูกใจัดกับพม่าใหม่อีก³ ซึ่งทางราชธานีคงจะทราบความเคลื่อนไหวดังกล่าวของเจ้าพระยาไทรบุรีที่อยู่ตลอดเวลาจากการรายงานของพระยานครฯ (น้อย) จึงมีรับสั่งให้พระยานครฯ (น้อย) ไปเกลี้ยกล่อมให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแะวัน) เข้าเฝ้าพร้อมกับพระยานครฯ (น้อย)

¹ สมเด็จพระราชดำรัสราชานุญาต พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 119.

² ก. หน้า 120-121.

³ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 5.

ในปี พ.ศ. 2355¹ เจ้าพระยาไทรบุรีเพิ่งเข้ามาพบกับพระยานครฯ (น้อย) ที่เมืองตรังแล้วพுகจาท่องโรงให้รายาตุสะ บุตรคนหนึ่งของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) กับพระยาอภัยนุราช (ปัทม) เข้าเฝ้าทูลละอองฯ ณ กรุงเทพฯ พร้อมกับพระยานครฯ (น้อย) ในปี พ.ศ. 2356²

สาเหตุที่ทางราชธานีต้องการให้เจ้าพระยาไทรบุรีเข้าเฝ้าในครั้งนั้นเนื่องจากต้องการให้พระยาไทรบุรีไปเจรจาเกลี้ยกล่อมให้เมืองเประเข้าสวามิภักดิ์ยอมเป็นเมืองขึ้นของไทยและเพื่อทดสอบดูว่าพระยาไทรบุรียังคงจงรักภักดีต่อไทยอยู่หรือไม่เข้าฝักใฝ่กับพม่าจริงตามคำให้การของยสาคนะอาจ พม่าที่ไทยจับตัวมาลี้ภัยมาได้ในปี พ.ศ. 2354³ และการที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) หลีกเลียงไม่ยอมเข้าเฝ้าด้วยตนเอง กลับให้บุตรและพระยาอภัยนุราช (ปัทม) เข้าเฝ้าแทนในปี พ.ศ. 2356 นั้นยิ่งทำให้ทางราชธานีไม่ไว้วางใจต่อเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม ทางฝ่ายไทยจึงมีความจำเป็นจะต้องเอาใจช่วยเหลือและสนับสนุนพระยาอภัยนุราช (ปัทม) ผู้ช่วยราชการเมืองไทรบุรีซึ่งมีความสนิทสนมและจงรักภักดีต่อไทยมาก ทั้งยังมีความสนิทสนมอยู่กับพระยานครฯ (น้อย) มากเป็นพิเศษด้วย ครั้นเมื่อพระยาอภัยนุราช (ปัทม) กลับจากเข้าเฝ้าออกไปถึงเมืองไทรบุรีในปีเดียวกันนั้นเองก็ได้ไปเกิดเรื่องวิวาทกับเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เกี่ยวกับเรื่องบ้านสวน *

¹ หอสมุดควชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 5.

² ก. จ.ศ. 1174 (2355) เลขที่ 9 และเลขที่ 16.

³ ก. จ.ศ. 1173 (2354) เลขที่ 5

* บรรยายละเอียดได้จาก ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้นของ ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม หน้า 60-63.

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงทราบเรื่องตามความในใบบอกของ
พระยานครฯ (น้อย) แล้วก็มีรับสั่งให้พระยาพิฑูง (ทองขาว) เป็นข้าหลวงออกไป
ไกล่เกลี่ยประนีประนอมกัน แต่ก็ไม่สามารถตกลงกันได้ ทางราชธานีจึงได้หาทาง
ลอมขอมแตกอนข้างจะเป็นการเอาใจช่วยเหลือพระยาอภัยนุราชมากไป เพราะทาง
ราชธานีพิจารณาเห็นว่าพระยาอภัยนุราช (ปัทม) มีความจงรักภักดีต่อราชธานีโดย
สุจริต คือโปรดให้พระยาอภัยนุราช (ปัทม) ไปเป็นนายอากรวังนททางฝ่ายทะเล
ตะวันตก ทำส่วยวังนทซึ่งพระยาสงขลา (จิ่ง) พระยานครฯ (น้อย) และ
เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เคยทำมาก่อน¹ การทะเลาะวิวาทระหว่าง
เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) กับพระยาอภัยนุราช (ปัทม) สงบลง แต่คงทำให้
เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ยิ่งไม่พอใจไทยทั้งทางราชธานีและหัวเมืองนคร-
✓ศรีธรรมราชเพิ่มขึ้น เพราะทางฝ่ายไทยไปเข้าข้างและเอาใจช่วยเหลือพระยา-
อภัยนุราช (ปัทม) ซึ่งเป็นคู่อริกับตนมาก² เป็นแรงกระตุ้นให้เจ้าพระยาไทรบุรี
(ปะแงรัน) หาทางออกโดยเอาใจออกห่างจากไทยและไปสนิทสนมกับพม่ายิ่ง ๆ ขึ้น
ไปอีก ดังมีหลักฐานปรากฏอยู่เป็นระยะ ๆ ดังนี้คือ

ในปี พ.ศ. 2361 พม่าได้แต่งตั้งให้ฉื่อหนังสือไปชักชวนเจ้าพระยาไทรบุรี
(ปะแงรัน) * และชวนให้ช่วยกันยกกองทัพมาตีไทยเป็นศึกสามค่านในคราวเดียวกัน³

¹ หอสมุดควชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 (2356) เลขที่ 10.

² สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงทราบเรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 120.

* เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ได้รับการเลื่อนยศจากพระยาเป็น
เจ้าพระยาในปี พ.ศ. 2356.

³ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงทราบเรื่อง อ.ป. หน้า 121.

แต่เกิดกบฏขึ้นที่เมืองอมรปุระในพม่าเสียก่อน พม่าจึงไม่ได้ยกกองทัพมาตีไทยในครั้งนั้น¹ หลังจากนั้นมาพม่าก็ยังติดต่อกับเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) อย่างลับ ๆ ต่อมา ซึ่งทางฝ่ายไทยก็ทราบดี เพราะเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ได้ส่งคนไปคอยสืบข่าวที่เกาะปันยังอยู่ตลอดเวลา และยังได้จ้างจีน ชื่อตาไหล ให้เป็นคนคอยสืบหาข่าวคราวความเคลื่อนไหวของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ประจำอยู่ที่เกาะปันยังอีกด้วย² ต่อมาในปี พ.ศ. 2364 ตนกูหม่อม น้องชายเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) คนหนึ่ง ไม่พอใจที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เอาใจออกห่างจากไทยไปผูกไมตรีกับพม่าและอังกฤษมานานแล้ว ได้คิดสินใจเดินทางเข้ามาแจ้งให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ทราบว่าเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เอาใจไปเหินห่างเข้ากับพม่าจริงอีกคนหนึ่งด้วย ประกอบกับในระยะเดียวกันนั้น พ่อค้าจีนชาวเมืองถลาง ชื่อ ลิมหอย ไปค้าขายที่เกาะปันยัง กลับมาพบเรือพม่าเข้าตรวจค้นพบหนังสือพระเจ้าปดุง กษัตริย์พม่ามีไปถึงเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) แปลเป็นไทยได้ความชัดเจนว่าเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เอาใจออกห่างจากไทยไปเป็นไมตรีกับพม่าจริง และพระเจ้าปดุงได้ชักชวนเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ให้ยกกองทัพมาตีไทยทางใต้ อีกด้วย³ เมื่อปรากฏหลักฐานว่าเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เอาใจออกห่างจากไทยไปเข้าข้างพม่าศัตรูของไทยเช่นนั้น ทางฝ่ายไทยซึ่งถือว่าเมืองไทรบุรีเป็นข้าขอบขัณฑสีมา ก็มีความจำเป็นจะต้องใช้มาตรการขึ้นเค็ดขาดจักการกับเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน)

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 104.

² หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1180 (2361) เลขที่ 3.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ด.ค. หน้า 122.

ก. การตีเบี่ยงไพรบุรีของเจ้าพระยาานครฯ (น้อย) ปี พ.ศ. 2364

เมื่อทางราชธานีทราบว่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เอาใจออกห่างจากไทยแน่นอนแล้ว ก็ยังให้โอกาสแก่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) อีกครั้งหนึ่งก่อนเพื่อไค่แก้ตัว คือได้มีตราออกไปยังเมืองไทรบุรี โปรดให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เข้าเฝ้าทูลละอองฯ ในกรุงเทพฯ แต่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) รับตราแล้วตั้งแข็งเมืองไม่ส่งดอกไม้ทองเงินและเครื่องราชบรรณาการเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายตามกำหนดเวลา โดยให้เหตุผลว่าเพราะทราบข่าวว่าทางกรุงเทพฯ เกิดอหิวาตกโรค จึงรอกดอกไม้ทองเงินและเครื่องราชบรรณาการไว้¹ ซึ่งตามกฎหมายไทยในสมัยนั้นถือว่า เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) มีความผิดมากถึงขั้นเป็นกบฏ และมีโทษหนักถึงประหารชีวิต² ยิ่งเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เอาใจไปฝักใฝ่กับพม่าซึ่งเป็นศัตรูของไทยด้วยแล้วก็ยิ่งมีโทษหนักขึ้นไปอีก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพิจารณาเห็นว่าเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) มีความผิดมาก ปลอยไว้ต่อไปจะกลายเป็นไส้ศึก จึงโปรดให้มิตร้าออกไปยังเจ้าพระยาานครฯ (น้อย) ให้ยกกองทัพลงไปตีเมืองไทรบุรีมาไว้ในอำนาจของเจ้าพระยาานครฯ (น้อย) มีใจความว่า

"... เจ้าพระยาไทรบุรีเอาใจไปเผื่อแผ่แก่ข้าศึกเป็นแน่แล้ว จะละไว้เมืองไทรเป็นไส้ศึกอีกทางหนึ่งได้ ให้พระยาานครฯ (น้อย) ยกกองทัพหัวเมืองปักษ์ใต้ลงไปตีเมืองไทรบุรีเอาไว้ในอำนาจ เสียให้ลิดีพิศา..."³

¹หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 14.

²องค์การกาคูสุสภา "พระไชยการกระบดศึก" กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 หน้า 129.

³สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท วังบวรวิศุขมณเฑียรเมืองโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 122-123.

เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เมื่อทราบความในท้องตราแจ้งก็ได้ก็รีบอุบายที่จะ
 หนีเอาเมืองไทรบุรีให้ได้โดยง่าย ในชั้นแรกก็ได้มีหนังสือลงไปยังเจ้าพระยาไทรบุรี
 (ปะแงร์) มีใจความว่า ทางราชธานีจับพม่ามาสืบได้ความว่า อู่นกั แม่ทัพพม่ามา
 ทำการรวบรวมเสบียงอาหารอยู่ที่เมืองเมาะตะมะ เพื่อที่จะยกกองทัพมาตีไทยทาง
 ภาคใต้ ตลอดจนไปจนถึงเมืองไทรบุรี ทางราชธานีได้มีตราออกไปโปรดให้
 เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ยกกองทัพออกไปตั้งต่อเรือที่เมืองตรัง เตรียมตัวคอย
 ต่อสู้กับพม่า ให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์) เอาเงินส่วยวังนกงหลวงใน
 เมืองไทรบุรี จักซื้อข้าวขึ้นฉางไว้ให้จงมากจะได้จ่ายกองทัพ เมื่อเจ้าพระยาไทรบุรี
 (ปะแงร์) ได้รับหนังสือแล้ว ก็ตอบหนังสือเจ้าพระยานครฯ (น้อย) กลับขึ้นมาว่า
 ได้จักซื้อข้าวไว้ตามที่หนังสือออกไปเรียบร้อยแล้ว¹

ทางฝ่ายเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เมื่อจักรวบรวมผู้คนชาวเมืองนครศรีธรรมราช
 เมืองพัทลุง และเมืองสงขลา ขึ้นเป็นกองทัพ มีจำนวนพลประมาณ 7,000 คน ที่เมืองตรัง
 และเมืองสตูลเรียบร้อยแล้ว ก็ทำทัณฑ์บนออกไปเรียกเสบียงอาหารจากเจ้าพระยาไทรบุรี
 (ปะแงร์) เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์) บิดพลิ้วไม่ยอมลงเสบียงอาหารตามที่
 หนังสือออกไป เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เมื่อมีข้ออ้างว่าเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์)
 ขัดรับสั่งแล้ว ก็ยกกองทัพยกทัพเรือพร้อมด้วยกองทัพเมืองพัทลุง และเมืองสงขลา
 ลงไปตีเมืองไทรบุรีพร้อมกัน เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์)สู้รบเพียงเล็กน้อย เห็นว่า
 ไม่สามารถต่อสู้กับกองทัพเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ได้แล้ว จึงยกครอบครัวสมัคร-
 พรรคพวกหนีไปอาศัยอังกฤษที่เกาะปีนัง กองทัพเจ้าพระยานครฯ (น้อย) สามารถ
 ตีเมืองไทรบุรีได้แต่โดยง่ายในปี พ.ศ. 2364 นั้นเอง และได้ส่งกองทัพเรือลงไป
 ตีเกาะลังการี ซึ่งเป็นเกาะใหญ่ที่พวกแขกสลัดและชาวเมืองไทรบุรีหลบหนีกองทัพไทย

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
 รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 123-124.

ไปอาศัยอยู่ในครั้งนั้นอีกเป็นจำนวนมากด้วยได้อีกแห่งหนึ่ง¹ เมืองไทรบุรีจึงตกอยู่ในอำนาจของเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่ปี พ.ศ. 2364 เป็นต้นมา

ข. การตั้งพระภักดีบริรักษ์ (แสง) บุตรเจ้าพระยานครฯ (น้อย)
เป็นเจ้าเมืองไทรบุรี

เมื่อตีเมืองไทรบุรีได้แล้ว เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ก็ได้กวาดครอบครัวแขกชาวเมืองไทรบุรีที่กระต้างกระเคื่องต่อไทยส่งเข้ามาไว้ในกรุงเทพฯ บ้าง ไว้ที่เมืองนครศรีธรรมราชบ้าง เพื่อลดกำลังเมืองไทรบุรีลง ส่วนตำแหน่งเจ้าเมืองไทรบุรีที่ว่างอยู่นั้นก็โหมอบหมายให้พระภักดีบริรักษ์ (แสง) บุตรเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้รักษาเมืองไทรบุรีไปพลางก่อน กับให้นายชุมมหาเล็ก บุตรเจ้าพระยานครฯ (น้อย) อีกคนหนึ่ง เป็นปลัดเมืองไทรบุรี ครั้นต่อมาทางราชธานีได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์พระภักดีบริรักษ์ (แสง) ขึ้นเป็นพระยาอภัยธิเบศร์ มหาประเทศราช-ธิเบศรินทร์ อินทรโอศวรรย์ วัฒนเสมา มาตยานุชิตสิทธิสงครามรามภักดีพิริยาพาหะ พระยาไทรบุรี เป็นเจ้าเมืองไทรบุรีที่เป็นข้าราชการไทยคนแรก และในคราวเดียวกันโปรดให้เลื่อนบรรดาศักดิ์นายชุมมหาเล็ก ขึ้นเป็นพระเสนานุชิต (นุช) ดำรงตำแหน่งปลัดเมืองไทรบุรี² เพื่อให้มีบรรดาศักดิ์สูงขึ้นเพียงพอที่จะมีอำนาจปกครองดูแลเมืองไทรบุรีให้เป็นปรกติสุขสืบมา

อย่างไรก็ตามการที่ทางราชธานีโปรดตั้งให้พระยาอภัยธิเบศร์ (แสง) เป็นเจ้าเมืองไทรบุรีในครั้งนั้น แสดงว่าทางราชธานีได้เปลี่ยนแปลงนโยบายบางประการ

¹ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระราชทานภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 123-124.

² ก.

เกี่ยวกับการจัดการปกครองเมืองไทรบุรี กล่าวคือทางราชธานีได้มอบหมายให้
ข้าราชการไทยจากเมืองนครศรีธรรมราชออกไปเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีแทนเจ้าเมือง—
ไทรบุรีเดิมซึ่งมีเชื้อสายเป็นแขก เพื่อไปควบคุมดูแลเมืองไทรบุรีให้น่าใกล้ชิดกับทาง
ฝ่ายไทยมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม เมื่อครั้งเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เป็นเจ้าเมือง—
ไทรบุรี ทั้งนี้เพราะหัวเมืองไทรบุรีอยู่ห่างไกลจากราชธานีมาก ไปมาติดต่อกับทาง
ราชธานีได้ลำบากมาก เมื่อเกิดปัญหายุ่งยากขึ้นทางหัวเมืองไทรบุรีทางราชธานีก็
ไม่สามารถที่จะออกไปจัดการแก้ไขเองได้ทันทั่วถึง ต้องมอบหมายให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช
เป็นฝ่ายจัดการแก้ไขแทนอยู่เสมอ ประกอบกับในระบายนั้นทางฝ่ายบริษัทอังกฤษที่เกาะปีนัง
ได้ให้ความสนใจต่อเมืองไทรบุรีมาก และเคยแสดงท่าทีว่าจะสนับสนุนให้เมืองไทรบุรี
เป็นอิสระจากไทย ดังนั้นเมื่อเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เจ้าเมืองไทรบุรีคนก่อน
หนีออกจากเมืองไทรบุรีไปอาศัยอังกฤษอยู่ที่เกาะปีนัง ทางฝ่ายไทยก็คงทราบล่วงหน้า
แล้วว่า ทางฝ่ายบริษัทอังกฤษที่เกาะปีนังจะต้องหาทางเข้าแทรกแซงในกิจการเกี่ยวกับ
ปัญหาเมืองไทรบุรีแน่นอน และคงสนับสนุนหาทางให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน)
กลับมาครองเมืองไทรบุรีอีก ทางฝ่ายราชธานีจึงพิจารณาเห็นว่าหัวเมืองไทรบุรีตกอยู่
ในภาวะล่อแหลมต่ออันตรายอย่างยิ่ง อาจจะหลุดลอยไปจากราชอาณาจักรไทยได้
ทางราชธานีจึงได้มอบหมายให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้ควบคุมดูแลและจัดการ
กับปัญหาเมืองไทรบุรี กับตั้งให้พระยาอภิบาล (แสง) บุตรเจ้าพระยานครฯ (น้อย)
เป็นเจ้าเมืองไทรบุรี ทั้งนี้เพราะทางราชธานีทรงไว้วางพระราชหฤทัยในความรู้อำนาจ
ความสามารถของเจ้าพระยานครฯ (น้อย) และพระอภิบาล (แสง) ว่าคงจะ
ช่วยกันปกครองดูแลหัวเมืองไทรบุรีให้คงอยู่ในราชอาณาจักรไทยสืบต่อมาได้

2.1.2 ในระบอบที่แต่งตั้งเจ้าพระยาบวรวิธาน (น้อย) เป็นผู้สำเร็จราชการ เมืองไทรบุรีและเมืองเประ

2.1.2.1 การตั้งเจ้าพระยาบวรวิธาน (น้อย) เป็นผู้สำเร็จราชการ เมืองไทรบุรีและเมืองเประ ปี พ.ศ. 2365

ภายหลังจากเจ้าพระยาบวรวิธาน (น้อย) ที่เมืองไทรบุรีได้ปีหนึ่ง
คือในปี พ.ศ. 2365 ได้เกิดกบฏขึ้นในเมืองไทรบุรี โดยคนกบฏหมัก คณภูโยโส
และรายาปัตนาชินครา ญาติของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ที่ยังคงอาศัยอยู่ใน
เมืองไทรบุรี ได้ทำการรวบรวมแขกชาวเมืองไทรบุรีได้ประมาณ 2,000 คน คบคิด
จะก่อกบฏขึ้นในวันขึ้นน้ำพิพัฒน์สัตยาวันตรุษ แต่เจ้าพระยาบวรวิธาน (น้อย) ผู้กำกับเมือง-
ไทรบุรีทราบเรื่องก่อนล่วงหน้า จึงได้จัดกองทัพเข้ามาตีกองทัพแขกพวกกบฏก่อนที่พวก-
แขกกบฏจะลงมือทำการกบฏ และสามารถตีกองทัพพวกแขกกบฏแตกหนีไปได้สำเร็จ
โดยง่าย เพราะพวกแขกไม่ทันรู้ตัว¹ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ทราบว่าพวกแขกเมืองไทรบุรีก่อกบฏขึ้นอีก ก็ยังไม่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยใน
เรื่องราวและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองไทรบุรี ด้วยเมืองไทรบุรีอยู่ห่างไกลพระเนตร-
พระกรรณมาก พระองค์จึงตั้งคณภูโยโส ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เลื่อนยศ
พระยาบวรวิธาน (น้อย) ขึ้นเป็นเจ้าพระยาบวรวิธานศรีธรรมราช (น้อย) เพื่อให้มีอำนาจ
เพิ่มขึ้น แล้วทรงพระราชทานเมืองไทรบุรีให้อยู่ในสิทธิขาดเจ้าพระยาบวรวิธาน (น้อย)
ให้เจ้าพระยาบวรวิธาน (น้อย) เป็นผู้สำเร็จราชการจัดการปกครองดูแลรักษาเมืองไทรบุรี
ให้สงบเรียบร้อยแทนราชธานีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2365 เป็นต้นมา ดังปรากฏหลักฐานใน
ท้องตราเจ้าพระยาอัครราชสมุหพระกลาโหม มีออกไปถึงปลัดและกรมการเมืองนคร-
ศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2365 ดังนี้ คือ

¹ท้องสมุควชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1184 (2365) เลขที่ 3.

"ห้องตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาฯ ถึงหลวงพรหมเสนา
 ผู้ว่าที่ปลัด และหลวงเทพเสนาผู้ว่าที่เจ้า และกรมการเมืองนคร
 ทวยทรงพระกรุณากรัสน์เหนือเกล้าสั่งว่า เมืองไทรแต่ก่อนเมื่อ
 พระยาไทรยังอยู่ ณ เมืองไทร หาเป็นที่วางพระทัยได้ไม่
 พึงพระยาไทรคิดราชการไม่ชื่อตรงต่อกรุงเทพฯ และเมื่อ
 ณ ปีมะเส็ง ตรีศก นอกข้าราชการออกไปว่าอำมาตย์จะยกมา
 กระทำแก่เมืองปากใต้ ให้พระยาไทรจัดซื้อข้าวเตรียมคน
 และเรือไว้ให้พร้อมจะได้อุดหนุนช่วยกันรบพุ่งทันต่อวาระ พระยาไทร
 หาทำตามห้องตราไม่ หลีกตัวลงไปอยู่ ณ ที่มะระโมะ มันมี
 ราชการมากก็จะเสียเมืองไทร พระยานครมีไว้ใจกลงไปป้องกัน
 รักษาเมืองไทร พระยาไทรเป็นคนผัดผ่อนลงไปอยู่ ณ เมือง-
 เกาะหมาก ภายหลังตนถูกหมัก ทนบุญโศก แขนงนายไพร่
 มีชื่อซึ่งอยู่ ณ เมืองไทร กลับเป็นกบฏคบคิดกันคุมสมัครพรรคพวก
 ลงมาตีกองทัพพระยานคร พระยานครรู้ความแตกกองออกสู้รบ
 พวกแตกแตกหนีไป พระยานครเอาเมืองไทรไว้ได้ครั้งนั้น
 พระราชครูจะไปทางหนึ่ง พระยานครมีความชอบเป็นอันมาก
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนยศพระยานครขึ้นเป็น
 เจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช ชาติเอกไชยมไหสุริยา
 อภัยพิริยะปรากฏมหาบุเจ้าพระยานครศรีธรรมราช
 พระราชทานเมืองไทรเมืองเประให้ขึ้นแก่เมืองนคร ให้
 เจ้าพระยานครเป็นผู้สำเร็จราชการจัดแจงเมืองไทร เมืองเประ
 ให้ราบคาบ แต่เงินส่วยสาอากร ณ เมืองไทร ซึ่งจะได้เข้า
 ห้องพระคลังหลวงนั้นสิ่งใด จำนวนมากน้อยเท่าใด ถึงกำหนด
 งวดปีแล้ว ก็ให้เจ้าพระยานครฯ เรียกเอาเงินส่วยสาอากร

ส่งเข้าไป ณ กรุงให้ครบอย่าให้เงินหลวงค้างล่องวงวปี แต่
จำนวนหนึ่งได้เป็นอันขาดก็เคียว หนังสือมา ณ วันศุกร์
เดือน 2 ขึ้น 10 ค่ำ จ.ศ. 1184 ปีมะเมีย จัตวาศก"¹

การเลื่อนยศ พระยานครฯ (น้อย) ในครั้งนั้นจึงเป็นเพราะความดีความชอบ
ที่พระยานครฯ (น้อย) ได้ยกกองทัพลงไปตีและรักษาเมืองไทรบุรีไว้ได้ในปี พ.ศ. 2364
กับสามารถปราบพวกแขกกบฏชาวเมืองไทรบุรีพวกคนกูมะหมัก ทุนกูโยโส และ
รายาปักนาอินทราลงได้ในปี พ.ศ. 2365 ครั้นเมื่อทางราชธานีเลื่อนยศให้พระยานครฯ
(น้อย) มีอำนาจมากไปถึงเจ้าพระยานครฯ (น้อย) แล้ว ทางราชธานีก็ได้โปรดให้
ยกเมืองไทรบุรีมาเป็นหัวเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชอีกด้วย ซึ่งแต่เดิมมาทาง
ราชธานีมอบหมายให้หัวเมืองไทรบุรีเพียงแต่อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเมือง—
นครศรีธรรมราชเท่านั้น ไม่ได้มอบให้เป็นหัวเมืองขึ้นเหมือนอย่างครั้งนี้ การยก
เมืองไทรบุรีมาเป็นหัวเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้น ทำให้เจ้าเมือง—
นครศรีธรรมราชมีอำนาจที่จะเข้าไปจัดการปกครองภายในหัวเมืองไทรบุรีได้โดยตรง
โดยเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจะเป็นฝ่ายจัดราชการ และกรรมการเมืองตำแหน่ง
ต่าง ๆ แล้วเสนอขึ้นมายังราชธานีให้ทางราชธานีมีตราตั้งออกไปตั้งข้าราชการและ
กรรมการเมืองเหล่านั้น นอกจากนั้นแล้วทางราชธานียังได้มอบอำนาจสิทธิขาดให้แก่
เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ในการจัดการเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งหมดที่เกิดขึ้น
ในเมืองไทรบุรีแทนราชธานีอีกด้วย โดยตั้งให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้
สำเร็จราชการเมืองไทรบุรี ซึ่งแสดงว่าทางราชธานีทรงไว้วางพระราชหฤทัยใน
ความรู้ความสามารถของเจ้าพระยานครฯ (น้อย) มาก และนั่นพระทัยเป็นอย่างยิ่ง
ว่าเจ้าพระยานครฯ (น้อย) สามารถที่จะรักษาเมืองไทรบุรีไว้ให้สงบเรียบร้อยเป็น
ปรกติสุขและคงอยู่ในราชอาณาจักรไทยสืบต่อมา แต่อย่างไรก็ตามการที่ทางราชธานี

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1184 (2365)

มอบหมายให้หัวเมืองนครศรีธรรมราช เข้าไปจัดการปกครองหัวเมืองไทรบุรีได้ โดยครั้งนั้น ก็มีผลเสียอยู่มากเหมือนกัน กล่าวคือ เป็นเหตุให้เกิดปัญหาขัดแย้ง กับบริษัทอังกฤษเกี่ยวกับเมืองไทรบุรีรุนแรงมากขึ้น และพวกแขกชาวเมืองไทรบุรี ซึ่งนับถือว่าเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เป็นสุลต่านที่ถูกต้องตามประเพณีของพวกตน ไม่พอใจไทยที่ทางราชธานีได้โปรดให้ข้าราชการไทยออกไปปกครองเมืองไทรบุรี โดยตรง โดยที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ยังมีชีวิตอยู่ ทำให้บรรดาพวกแขก เหล่านั้นคิดหาวิธีที่จะขับไล่ข้าราชการไทยออกไปจากเมืองไทรบุรีให้หมดไป ทั้งนี้ เพราะพวกแขกชาวเมืองไทรบุรีเหล่านั้นถือว่า ข้าราชการไทยที่ไปปกครองเมือง-ไทรบุรีอยู่นั้นเป็นคนต่างชาติที่เข้าไปทำการปกครองพวกตนอยู่ เป็นเหตุให้พวกแขก เหล่านั้นตั้งตนเป็นปฏิปักษ์ต่อข้าราชการไทยที่ไปปกครองเมืองไทรบุรีอยู่อย่างรุนแรง และจงใจให้บรรดาแขกชาวเมืองเหล่านั้นหันไปร่วมมือและสนับสนุนให้พวกแขกลูกหลาน เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ก่อการกบฏขึ้นในเมืองไทรบุรี 2 ครั้ง ดังจะได้อธิบาย ในลำดับต่อไปดังนี้คือ

2.1.2.2 บทบาทของเจ้าพระยาานครา (น้อย) ในการติดต่อกับบริษัทอังกฤษ เกี่ยวกับปัญหาเมืองไทรบุรี

ก. ปัญหาขัดแย้งระหว่างไทยกับบริษัทอังกฤษเกี่ยวกับ เมืองไทรบุรี

บริษัทอังกฤษเป็นอีกฝ่ายหนึ่งที่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับปัญหาระหว่างไทย กับหัวเมืองประเทศราชมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะเกี่ยวกับหัวเมือง-ไทรบุรีแล้ว บริษัทอังกฤษที่เกาะปีนังได้ให้ความสนใจมากเป็นพิเศษ ทั้งนี้เพราะ บริษัทมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องอยู่มาก กล่าวคือ บริษัทอังกฤษได้เช่าเกาะปีนังไปจาก พระยาไทรบุรี (โมกูรัมชะ) ในปี พ.ศ. 2334 โดยเสียค่าเช่าให้แก่พระยาไทรบุรี ปีละ 6,000 เหรียญ และบังคับให้พระยาไทรบุรี (โมกูรัมชะ) ให้อนุญาตให้ทาง

ฝ่ายบริษัทอังกฤษจัดซื้อหาเสบียงอาหารในเมืองไทรบุรีสำหรับไปใช้บริโภคในเกาะปีนัง
ได้โดยเสรีไม่ต้องเสียภาษีอากรให้แก่เมืองไทรบุรี นอกจากนั้นในปี พ.ศ. 2343
บริษัทอังกฤษบังคับให้พระยาไทรบุรี (โมกูรัมชะ) อนุญาตให้อังกฤษเช่าแผ่นดินตรงข้าม
กับเกาะปีนังคือ โปรวินซ์ เวลส์เลย์ (Province Wellesley) อีกด้วย โดยบริษัท-
อังกฤษเพิ่มค่าเช่าให้อีกปีละ 4,000 เหรียญ รวมกับค่าเช่าเดิมเป็นปีละ 10,000 เหรียญ
การกระทำของบริษัทอังกฤษต่อเมืองไทรบุรี ดังกล่าวนั้นแล้ว ไทยในฐานะเป็นผู้บังคับ-
บัญชาและปกครองเมืองไทรบุรีอยู่ไม่ได้มีส่วนรู้เห็นและยินยอมแต่อย่างใดไม่¹ ทั้งนี้
เพราะบริษัทอังกฤษเข้าใจว่าไทรบุรีเป็นอิสระจากไทยเนื่องจากเจ้าเมืองไทรบุรีอ้าง
กับบริษัทอังกฤษว่าไทรบุรีเป็นรัฐอิสระไม่ได้เป็นเมืองประเทศราชของไทย ครั้นต่อมา
บริษัทอังกฤษจึงทราบบว่าเมืองไทรบุรีมิได้เป็นรัฐอิสระ แต่เป็นเมืองขึ้นของไทย
ยอมถวายดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการแก่ไทย 3 ปี ต่อครั้ง² บริษัทอังกฤษ
จึงเริ่มมีความลำบากใจที่จะเช่าเกาะปีนังไปโดยไม่ได้แจ้งมาทางฝ่ายไทยทราบ แต่ใน
ครั้งนั้นอังกฤษที่เกาะปีนังมีความจำเป็นต้องพึ่งเสบียงอาหารจากเมืองไทรบุรีอยู่
บริษัทอังกฤษที่เกาะปีนังจึงได้พยายามสนับสนุนเจ้าพระยาไทรบุรีให้เป็นอิสระจากไทย
โดยหันไปพึ่งพาอาศัยบริษัทอังกฤษ³ บริษัทอังกฤษที่เกาะปีนังจึงมีปัญหาคัดแย้งอยู่กับ
ไทยในชั้นแรกเพียงแต่ว่าไทยยังไม่ไ้ยอมรับสิทธิในการเช่าเกาะปีนัง และมณฑล
เวลส์เลย์ ของบริษัทอังกฤษว่าถูกต้องเท่านั้น

ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. 2356 เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) วิวาทกับ
พระยาอภัยนุราช (ปัตนุ) เกี่ยวกับบ้านส่วย เจ้าพระยาบันครก (น้อย) ผู้กำกับ

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 116-117.

² Henry Burney, The Burney Papers, Vol 2, part 4. f. 143.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อ.ต. หน้า 128.

หัวเมืองไทรบุรีเข้าข้างพระยาบันนาราช (ปัตนุ) จึงทำให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เกรงไปว่าเจ้าพระยานครา (น้อย) จะหาเหตุจะเอาเมืองไทรบุรีไปเป็นเมืองขึ้น หัวเมืองนครศรีธรรมราช จึงไปขอรับรองให้อังกฤษที่เกาะปีนังช่วยเจรจากับฝ่ายไทย หลายครั้ง แต่ผู้ว่าการเกาะปีนังไม่มีอำนาจที่จะเจรจากับไทยที่กรุงเทพฯ ได้โดยลำพัง จึงแจ้งเรื่องนี้ไปยังบริษัทอังกฤษในอินเดีย บริษัทอังกฤษในอินเดียซึ่งมีปัญหาคัดแย้งในเรื่องเกี่ยวกับวิธีการค้าอยู่กับไทยจึงได้แต่งตั้งให้นายครอเฟ็ค เป็นทูตของบริษัท เดินทางมาเจรจาเรื่องเกี่ยวกับปัญหาเมืองไทรบุรี และระบบวิธีการค้ากับไทยในปี พ.ศ. 2365¹

ข. ความล้มเหลวของครอเฟ็คในการเจรจากับไทย เพื่อให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) กลับมาครองเมืองไทรบุรี

เมื่อครอเฟ็คเดินทางออกจากอินเดียในวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2364 นั้น บริษัทอังกฤษที่อินเดียยังไม่ทราบเรื่องเจ้าพระยานครา (น้อย) ยกกองทัพไปตีเมืองไทรบุรี แต่เมื่อครอเฟ็คเดินทางมาถึงเกาะหมากในวันที่ 11 ธันวาคม 2364 นั้น เจ้าพระยานครา (น้อย) ได้ตีเมืองไทรบุรีแล้ว เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เจ้าเมืองไทรบุรี ได้หนีไปอาศัยอังกฤษอยู่ที่เกาะปีนัง เจ้าพระยานครา (น้อย) ซึ่งรู้จักกันกับผู้ว่าการเกาะปีนัง นายฟิลลิป (Robert Phillips) ได้มีหนังสือไปขอตัวเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) จากนายฟิลลิป ด้วยถ้อยคำที่ค่อนข้างจะรุนแรงว่า "... จงช่วยอารักขาเจ้าพระยาไทรบุรี ให้ปลอดภัยและจับตัวเจ้าพระยาไทรบุรีส่งมาให้ด้วย... ถ้าการขอรับรองครั้งนี้ถูกปฏิเสธ ความสัมพันธ์ฉันมิตรระหว่างไทยกับอังกฤษอาจจะแตกฉาน และการติดต่อทางการค้าอาจหยุดชะงักลง..."² แต่

¹ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 128-129.

² R.O. Winstedt, A History of Malaya. p. 184.

ผู้ว่าการเกาะปีนังตอบปฏิเสธกลับมาพร้อมทั้งส่งทหารชิปอยจำนวนหนึ่งไปยังโปรจีนซ์ เวลส์เลย์ เพื่อให้การรักษาแก่ชาวเมืองไทรบุรีผู้ลี้ภัย และขับไล่ทหารไทยที่ได้ติดตามล่องลำเข้าไป¹ เมื่อถูกปฏิเสธและการปฏิบัติให้ตอบมาเช่นนั้นเจ้าพระยา-นครฯ (น้อย) ก็นิ่งเสียเพราะรู้ตัวว่าตนเองมีหนังสือไปถึงผู้ว่าการเกาะปีนังโดยใช้ถ้อยคำที่รุนแรงไป ครั้นเมื่อเจ้าพระยา-นครฯ (น้อย) ทราบว่าบริษัทอังกฤษส่งนายครอเฟิด เป็นทูตมาเจรจากับไทยและนายครอเฟิด ได้เดินทางจากอินเดียมาถึงเกาะปีนังแล้ว ก็มีความยินดี เจ้าพระยา-นครฯ (น้อย) จึงได้แต่งคนให้ถือหนังสือไปบอกอังกฤษที่เกาะปีนังแจ้งให้ทางฝ่ายบริษัทอังกฤษทราบว่า กองทัพเมืองนคร ศรีธรรมราชยกลงไปที่เมืองไทรบุรีนั้น ไม่ไ้มีความต้องการที่จะยกลงไปถึงเกาะปีนัง² พวทหารกองหน้าทีล่องลำเข้าไปในเขตแดนโปรจีนซ์ เวลส์เลย์ ประมาณ 30 คน เจ้าพระยา-นครฯ (น้อย) ก็ได้ลงโทษแล้ว และห้ามมิให้ทหารคนใดล่องลำเขตแดนลงไปอีก³ แสดงว่า เจ้าพระยา-นครฯ (น้อย) ไม่ต้องการที่จะเป็นอริกับอังกฤษที่เกาะปีนังจึงปฏิบัติต่อดินแดนในความคุ้มครองของอังกฤษเช่นนั้น

แต่อย่างไรก็ตามหลังจากเจ้าพระยา-นครฯ (น้อย) ลงไปที่เมืองไทรบุรีในปี พ.ศ. 2364 แล้ว บริษัทอังกฤษกับไทยก็มีปัญหาขัดแย้งเกี่ยวกับเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) อีกปัญหาหนึ่งด้วย กล่าวคือบริษัทอังกฤษที่เกาะปีนังต้องการให้เจ้าพระยา-ไทรบุรี (ปะแงรัน) กลับมาครองเมืองไทรบุรีอีกแต่ทางฝ่ายไทยถือว่าเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) มีความผิด ถ้าต้องการจะกลับมาปกครองเมืองไทรบุรีก็ให้เดินทางเข้ามาแกชอกล่าวหาในกรุงเทพฯ

¹ R.O. Winstedt, *A History of Malaya*, p. 184.

² หอสมุดชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ก. 1185 (2366) เลขที่ 4.

³ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงราชูปถัมภ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 123.

ดังนั้นเมื่อครอเฟิดเดินทางมาถึงเกาะปีนังในครั้งนั้น ทางผู้ว่าการเกาะปีนัง ก็ได้นำใ้ครอเฟิดเห็นว่า ปัญหาเกี่ยวกับเมืองไทรบุรีและเมืองเประเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดในการเจรจากับไทยที่กรุงเทพฯ¹ ซึ่งแตกต่างไปจากจุดมุ่งหมายเดิมของ บริษัทอังกฤษที่อื่นเคยที่เน้นเกี่ยวกับเรื่องการค้ามากกว่าเรื่องเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี และเมืองเประ² ครอเฟิดเองก็มีความเห็นโอนเอียงมาทางผู้ว่าการเกาะปีนัง ดังนั้นจึงเห็นได้จากการเจรจาของเขาในกรุงเทพฯ ครอเฟิดได้เริ่มพูดกับไทยในวันที่ 21 พฤษภาคม 2365 ด้วยเรื่องเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ซึ่งในครั้งนั้นทางฝ่ายไทยถือว่าเป็นเรื่องภายในของไทย เป็นเรื่องระหว่างเจ้าพระยานครฯ (น้อย) กับเจ้าเมืองไทรบุรี (ปะแงรัน) ซึ่งต่างก็เป็นข้าขอบขัณฑสีมาของไทย จึงไม่ต้องการให้อังกฤษเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย และที่ร้ายแรงยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ครอเฟิดได้กล่าวหาเจ้าพระยานครฯ (น้อย) แทนเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ว่า "เมืองไทรบุรีเป็นเมืองที่ยากจน ไม่สามารถจัดหาข้าวของเครื่องบรรณาการที่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเรียกร้องบ่อยครั้งได้ เพราะเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ได้เรียกร้องเอาสิ่งต่าง ๆ จากเมืองไทรบุรีหลายครั้งที่ทางราชธานีไม่ทราบและรู้เห็นด้วย เจ้าพระยานครฯ (น้อย) หว่าไปโดยผลการ และเผ้าแต่จะรบกวนสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนชาวเมืองไทรบุรี และเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ก็ไม่สามารถที่จะนำเรื่องนี้ไปฟ้องร้องแก่ผู้ใด..."³ ซึ่งแท้จริงแล้วการกระทำทุกอย่างที่เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ปฏิบัติต่อเมืองไทรบุรีนั้น เป็นไปตามพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทุกประการ⁴ แต่ครอเฟิดไม่ทราบข้อเท็จจริงจึงได้ผูกแทน

¹ John Crawford, Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochian China, p. 593.

² Ibid.

³ ไพโรจน์ เกษมนนกิจ (แปล) เอกสารของครอว์ฟอร์ด หน้า 24-26.

⁴ ฉ. หน้า 35.

เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) ไปเช่นนั้น

ในการเจรจาครั้งต่อ ๆ มาครอเพ็ดก็ยังคงพยายามผูกจาเกลี้ยกล่อมให้ทางฝ่ายไทยยอมรับเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) ให้กลับมานครเมืองไทรบุรีตามเดิม โดยให้เหตุผลต่อทางฝ่ายไทยว่า อังกฤษไม่อาจวางเฉยต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองไทรบุรีได้ เพราะเมื่อเมืองไทรบุรีมีก๊กมาติดพันก็จะทำให้บ้านเมืองระส่ำระสายขึ้นไปทั่ว มีผลกระทบกระเทือนไปถึงดินแดนในเขตอังกฤษอย่างรุนแรงทั้งทางด้านอุตสาหกรรมและการคมนาคมติดต่อ เป็นเหตุให้เสบียงอาหารและสินค้าที่อังกฤษเคยได้จากเมืองไทรบุรีต้องหยุดชะงักได้ บริษัทอังกฤษจึงต้องการให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) มิตรเก่าแก่ของอังกฤษกลับมานครเมืองไทรบุรีตามเดิม เพื่อให้เกิดความสงบในเมืองไทรบุรี และให้ไทยคิดหามาตรการที่เหมาะสมเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการบาดหมางขึ้นระหว่างเจ้าพระยานครฯ (น้อย) กับเจ้าเมืองทางหัวเมืองประเทศราชมลายู โดยให้ไทยวางกฎตายตัวว่า เมืองไทรบุรีจะต้องส่งบรรณาการเข้ามาถวายปีละเท่าใด ทางฝ่ายบริษัทอังกฤษรับรองว่าจะเป็นฝ่ายจัดการให้เจ้าเมืองไทรบุรีส่งบรรณาการให้แก่ไทยตามที่กำหนดไว้¹ แต่ทางฝ่ายไทยไม่ยอมรับข้อเสนอของครอเพ็ด เพราะถือว่าปัญหาเมืองไทรบุรีเป็นปัญหายภายในของไทย เจ้าพระยาพระคลัง (ทิศ บุนนาค) หัวหน้าคณะผู้เจรจาฝ่ายไทยจึงตอบครอเพ็ดไปด้วยถ้อยคำที่แสดงถึงความไม่พอใจครอเพ็ดที่มาเจรจาเรื่องนี้แทนเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) ว่า

... ทั้งเจ้าพระยานครฯ (น้อย) และเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) ต่างก็เป็นข้าราชการของไทย รับราชการสนองพระกรุณาหาธิคุณ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยกัน ทั้งสองคน ถ้าหากเกิดมีข้ออริบาดหมางกันขึ้น ทั้งสองคนก็ต้องมาแก้คดีที่เมืองหลวง และยอมให้เจ้าหน้าที่ทำการ

¹ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (แปล) เอกสารของครอเพ็ด หน้า 28.

สอนสอน... เจ้าพระยาไทรบุรีไม่ใช่เด็กแล้วเป็นผู้ที่รู้และ
เข้าใจจารีตประเพณีของชาติดี ถ้าหากอยากได้อ่านาຈິນ
แล้วก็ควรจะขึ้นมาแก้คดีในกรุงเทพฯ..."¹

และการที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) ไม่เข้าหาไทยนั้น คงเป็นเพราะว่าเจ้าพระยา-
ไทรบุรี (ปะแงร์น) ได้ตัดสินใจแล้วว่าที่จะยึดเอาเกาะปีนังเป็นที่พักพิงไปจนกว่าชีวิตจะ
หาไม่ เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) จึงไม่เข้าเฝ้ากราบบังคมทูลเรื่องต่าง ๆ ให้
ทรงทราบ และไม่แจ้งให้ทราบว่ที่หนีไปนั้นเพราะเหตุใด² ซึ่งก็ทำให้ครอเฟิกไม่
ทราบว่าจะเจรจาโต้ตอบอย่างไร

ครั้นเมื่อเจรจาไปหลาย ๆ ครั้งครอเฟิกจึงมาทราบภายหลังว่า เจ้าพระยา-
นครฯ (น้อย) ไม่ไ้กระทำการต่อเมืองไทรบุรีไปโดยพลการ แต่ทางราชธานีเป็นฝ่ายแนะนำและ
ออกคำสั่งให้เจ้าพระยา-นครฯ (น้อย) ยกกองทัพลงไปตีเมืองไทรบุรีเพื่อจับตัวเจ้าพระยา-
ไทรบุรี (ปะแงร์น) ในข้อหาว่า เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) เป็นกบฏเอาใจฝักใฝ่
ช่วยเหลือแก่ศัตรูของไทย คือพม่า เมื่อทราบเช่นนั้นแล้วครอเฟิกจึงได้พิจารณาเห็นว่า
เรื่องเกี่ยวกับเจ้าพระยา-นครฯ (น้อย) และเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) นั้นเป็น
เรื่องภายในของไทยไม่ใช่เรื่องที่ตนควรจะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยแล้ว ตนจะมีส่วนก็
เพียงแต่แนะนำเท่านั้น การพิจารณาความเกี่ยวกับตัวเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น)
จะต้องเป็นไปตามกระบวนการพิจารณาตัดสินของรัฐบาลไทยแต่เพียงฝ่ายเดียว³
ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วความพยายามของบริษัทยกยู่ที่ปีนังที่จะนำตัวเจ้าพระยา-
ไทรบุรี (ปะแงร์น) กลับมาครองเมืองไทรบุรีจึงประสบความล้มเหลว เพราะทาง

¹ไฟโรจน์ เกษมณกิจ (แปล) เอกสารของครอว์ฟอร์ด หน้า 27.

²ดู หน้า 30.

³สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้
รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 152-154.

ราชธานีได้เจรจาแกชกกล่าวหาของทางบริษัทที่มีต่อเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ได้สำเร็จ และนับได้ว่าความล้มเหลวของครอเพ็คในการเจรจากับไทยในครั้งนั้น คงจะมีสาเหตุหนึ่งมาจากครอเพ็คเจรจาเกี่ยวกับเรื่องเมืองไทรบุรีมากเกินไปจนทำให้ทางฝ่ายไทยเห็นว่า ครอเพ็คมาเจรจากับไทยแทนเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ซึ่งเป็นคนผิดในสายตาของรัฐบาลไทยในขณะนั้น¹ นอกจากนั้นครอเพ็คยังได้โจมตีกล่าวหาเจ้าพระยา-นครฯ (น้อย) ต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งก็เท่ากับโจมตีรัฐบาลไทยในขณะนั้น เพราะเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เปรียบเสมือนตัวแทนของราชธานีในการดูแลรักษาเมืองไทรบุรี ซึ่งนับว่าเป็นความเข้าใจผิดของครอเพ็ค และทำให้เกิดปัญหาขัดแย้งระหว่างไทยกับบริษัทยังกฤษเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี และหัวเมืองมลายูอื่น ๆ คงมีต่อมา

ค. การติดต่อกันระหว่างเจ้าพระยานครฯ (น้อย) กับบริษัทยังกฤษที่เกาะปีนังเกี่ยวกับปัญหาเมืองไทรบุรี

หลังจากคณะทูตของครอเพ็คกลับออกไปในปี พ.ศ. 2365 แล้ว เจ้าพระยา-นครฯ (น้อย) ก็ได้รับคำสั่งจากราชธานีให้พยายามติดต่อกับผู้ว่าการเกาะปีนังอีกหลายครั้ง เพื่อให้ส่งตัวเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ให้แก่ทางฝ่ายไทย โดยเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ให้เหตุผลต่อผู้ว่าการเกาะปีนังว่า เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) นั้นมีความผิดตามกฎหมายไทยฐานเป็นกบฏต่อทางราชธานี แต่ผู้ว่าการเกาะปีนังไม่ยอมลงให้ ไทยให้เหตุผลว่า เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เป็นมิตรกับบริษัทยังกฤษเมื่อลี้ภัยไปขอพึ่งบริษัทยังกฤษทางฝ่ายบริษัทก็ต้องให้ความคุ้มครองและช่วยเหลือตามจารีตประเพณีของอังกฤษ² แต่แท้จริงแล้วเป็นความประสงค์ของอังกฤษที่เกาะปีนังที่จะเป็นผู้นำเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) กลับมาครองเมืองไทรบุรี

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 152-154.

² ไพโรจน์ เกษมณีกิจ (แปล) เอกสารครอว์ฟอร์ด หน้า 24.

โดยสนับสนุนให้เมืองไทรบุรีเป็นอิสระจากไทย เป็นรัฐกันชนระหว่างไทยกับโปรวิ้นซ์
เวลส์เลย์ เพื่อสร้างชื่อเสียงของอังกฤษให้ปรากฏแก่หัวเมืองมลายูอื่น ๆ เพื่อให้
หัวเมืองเหล่านั้นหันไปพึ่งพาอาศัยอังกฤษต่อต้านไทย และอังกฤษจะได้สร้างอิทธิพล
ของตนขึ้นมีอำนาจเหนือหัวเมืองเหล่านั้นในระยะต่อมา

เมื่อถูกปฏิเสธกลับมาเช่นนั้นในระยะแรก ๆ เจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) ก็
ไม่ได้ตอบว่ากระไร ครั้นต่อมาเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ซึ่งอาศัยอังกฤษอยู่ใน
เกาะปีนังได้สนับสนุนให้ลูกหลานและสมัครพรรคพวกหลบเข้ามาหาการร้ายประการต่าง ๆ
และทำร้ายเจ้าหน้าที่ไทยในเมืองไทรบุรีอยู่บ่อย ๆ เจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) พิจารณา
เห็นว่าไม่ควรปล่อยปละละเลยต่อไปอีก เพราะเป็นผลเสียหายต่อทางฝ่ายไทย จึงได้
แจ้งไปให้บริษัทยังกฤตที่เกาะปีนังทราบ แต่ทางฝ่ายอังกฤษที่เกาะปีนังเฉยเมยและไม่ได้
ว่ากล่าวห้ามปรามเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) แต่อย่างใด ทั้งได้ปฏิเสธว่าทาง
ฝ่ายบริษัทยังกฤตไม่มีส่วนรู้เห็นด้วย ทำให้เจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) ไม่พอใจอังกฤษ
เป็นอย่างมาก และหาทางโต้ตอบบริษัทยังกฤตเป็นการตอหน้นบ้าง ซึ่งในที่สุดโอกาส
นั้นก็มาถึงเมื่อชาวอังกฤษในเกาะปีนังได้ริบวามเค็ดครันเนื่องจากเจ้าหน้าที่ไทยใน
เมืองไทรบุรีริบค้ำขายสินค้าชาวอังกฤษออกจากเมืองไทรบุรี บริษัทยังกฤตในเกาะ-
ปีนังจึงได้มาขอให้ไทยคืนสินค้าชาวอังกฤษต่อเจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) โดยอ้างว่า
เมื่อพระยาไทรบุรี (โมกรมชะ) อนุญาตให้บริษัทยังกฤตเข้าเกาะปีนังนั้น ได้สัญญาไว้ว่า
จะไม่เก็บภาษีสินค้าพวกอาหารที่บริษัทยังกฤตซึ่งไปบริโภคในเกาะปีนัง เจ้าพระยาบวรราชนายก
(น้อย) เห็นเป็นทีของตน จึงตอบบริษัทยังกฤตไปว่า เมืองไทรบุรีเป็นเมืองขึ้นของ
กรุงเทพฯ ทางกรุงเทพฯ ไม่เคยอนุญาตให้พระยาไทรบุรี (โมกรมชะ) ไปทำ
สัญญากับอังกฤษ บริษัทยังกฤตทำสัญญากับพระยาไทรบุรี (โมกรมชะ) โดยพลการ
เจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) จึงยอมทำตามสัญญาไม่ได้ ครั้นต่อมาเมื่อเจ้าพระยาบวรราชนายก
(น้อย) เข้าจัดการปกครองเมืองไทรบุรีเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทางราชธานีก็ได้สนับสนุน

¹ R.O. Winstedt, A History of Malaya, p. 173.

ให้เจ้าพระยาฯ (น้อย) ขยายอิทธิพลของไทยลงไปทางเมืองประจักษ์เมืองหนึ่งด้วย ซึ่งทางฝ่ายอังกฤษที่เกาะปีนังทราบเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงไม่ไว้วางใจไทยมากนัก และได้พยายามหาทางชักชวนไทยอย่างจริงจังในทุก ๆ ด้าน¹

อย่างไรก็ตาม ความพยายามของอังกฤษที่จะชักชวนไทยในครั้งนั้นทำได้ไม่เต็มที่ เพราะผู้ว่าการเกาะปีนังได้รับคำสั่งจากข้าหลวงใหญ่เมืองกัลกัตตาว่า บริษัทอังกฤษยอมรับว่าไทรบุรีเป็นเมืองขึ้นของไทย และห้ามมิให้ผู้ว่าการเกาะปีนังเข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจการเมืองไทรบุรีเป็นอันขาด² ให้ผู้ว่าการแจ้งให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) ทราบว่า เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) จะต้องอยู่ภายใต้การคุ้มครองอารักขาของบริษัทอังกฤษ และจะต้องปฏิบัติตามชนบประเพณีของอังกฤษด้วย³ ด้วยเหตุดังกล่าวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2366 เป็นต้นมา ผู้ว่าการเกาะปีนังจึงได้เปลี่ยนท่าทีของทางฝ่ายบริษัทอังกฤษที่เกาะปีนังเกี่ยวกับปัญหาเมืองไทรบุรีลงไปบ้าง โดยเตือนเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) ให้เลิกล้มความคิดที่จะทำสงครามกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชหรือไทยเสีย ทางบริษัทให้สิทธิแก่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) ที่จะเดินทางออกไปจากเกาะปีนังได้ แต่ต้องไม่นำเอาสมัครพรรคพวกและอาวุธเข้าไปในเขตเกาะปีนัง⁴

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 671.

² ไพโรจน์ เกษมณีกิจ (แปล) เอกสารของครอว์ฟอร์ด หน้า 45.

³ ด. หน้า 46-47.

⁴ R.O. Winstedt, A History of Malaya. p. 185.

ทางฝ่ายเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) เมื่ออัครยอังกฤษให้ช่วยเจรจากับไทยในยอมรับกัณฑ์มาปกครองเมืองไทรบุรีไม่สำเร็จแล้ว จึงได้คิดนหาวิธีอื่นต่อไป ในครั้งแรกเจ้าพระยาไทรบุรีได้ลอบแต่งคนให้ถือหนังสือขึ้นไปขอกองทัพพม่ามาช่วยตีเอาเมืองไทรบุรีคืน และบอกพม่าไปว่า พระยาปะดิศ พระยาเประ พระยาสลังงอ และพระยาปัตตานี จะส่งกองทัพมาช่วยเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) ด้วย แต่ทางบริษัทอังกฤษที่เกาะปีนังทราบเรื่องเสียก่อน ทำให้ผู้ว่าการเกาะปีนังชักเคืองเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) เป็นอย่างมาก แต่พิจารณาเห็นว่า เป็นโอกาสของทางฝ่ายบริษัทที่จะอ้างเอาเป็นสาเหตุมาเจรจาทอรองกับไทยให้คืนเมืองไทรบุรีให้แก่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน)¹ ผู้ว่าการเกาะปีนังจึงได้มีหนังสือเข้ามาแจ้งให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรี ทราบเรื่องเกี่ยวกับเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) ดังกล่าว พร้อมทั้งแนะนำเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เข้ามาว่า "... การที่มีศาสนา ภาษา และประเพณีแตกต่างกัน ไม่มีประโยชน์อะไรเลยที่ไทยซึ่งนับถือพุทธศาสนาจะเข้าไปปกครองชาวมลายูซึ่งนับถือศาสนาอิสลามในเมืองไทรบุรี..."² เพื่อไม่ให้เกิดเหตุวุ่นวายขึ้นอีก บริษัทอังกฤษรับว่าจะเป็นผู้ช่วยเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) เอง และขอรองให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ลงไปยังเมืองไทรบุรี เพื่อจะได้ช่วยกันคิดอ่านป้องกันเหตุวุ่นวาย เจ้าพระยานครฯ (น้อย) พิจารณาเห็นว่าอังกฤษหาเหตุที่จะเข้าแทรกแซงในกิจการเมืองไทรบุรีอีก จึงตัดสินใจไม่ลงไปยังเมืองไทรบุรี และตอบปฏิเสธผู้ว่าการเกาะปีนังไปว่า ถึงแม้พม่าจะทำอย่างไรไทยก็ไม่กลัว การที่ผู้ว่าการเกาะปีนังใคร่จะปรึกษากับเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ยังลงไปเมืองไทรบุรีไม่ได้ด้วยผู้คนในเมืองนครศรีธรรมราชยังทำนาไม่เสร็จ พร้อมทั้ง

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาบดินดีเดชา ภูไทร บรมพม่า หน้า 675-676.

² R.O. Winstedt, A History of Malaya. p. 180.

มอบให้ขุนอักษรถือหนังสือไปยังผู้ว่าการเกาะปีนัง ให้ผู้ว่าการเกาะปีนังอธิบายให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของทางฝ่ายบริษัทว่าจะจัดการอย่างไร¹

เมื่อขุนอักษรไปถึงเกาะปีนัง ผู้ว่าการเกาะปีนังได้เรียกเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) มาพบกับขุนอักษร แล้วร่างขึ้นเป็นหนังสือขอเสนอของทางฝ่ายอังกฤษ ให้ขุนอักษรถือมาให้เจ้าพระยานครา (น้อย) ในข้อเสนอของทางฝ่ายบริษัทอังกฤษมีว่า ให้ไทยคืนเมืองไทรบุรีให้แก่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) และปล่อยเชลยเมืองไทรบุรีทั้งหมด และสัญญาว่าจะไม่ไปรบกวนกะเกณฑ์สิ่งของใด ๆ จากเมืองไทรบุรีอีก เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ก็ไม่ต้องส่งดอกไม้ทองเงินเข้ามาถวายแก่ไทย แต่ให้เสียเงินเป็นเงินส่วนแทนในอัตราปีละ 2,000 เหรียญ และให้เจ้าพระยานครา (น้อย) สัญญาว่าจะกีดกันให้ทางราชธานียินยอมตามข้อเสนอของทางฝ่ายบริษัทอังกฤษ ผู้ว่าการเกาะปีนังจะเป็นผู้ค้าประกันให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ส่งเงินส่วยให้ครบทุกปี เจ้าพระยานครา (น้อย) พิจารณาเห็นว่าอังกฤษเข้าแทรกแซงในกิจการเมืองไทรบุรีของไทยมากเกินไป ถ้ายอมตามข้อเสนอของอังกฤษแล้วโอกาสที่บริษัทอังกฤษจะเข้าแทรกแซงและมีอิทธิพลเหนือเมืองไทรบุรีมีมากขึ้น ทั้งเป็นเรื่องที่นอกเหนืออำนาจของเจ้าพระยานครา (น้อย) ที่จะตกลงกับบริษัทอังกฤษในปัญหาเรื่องนี้ จึงเฉยเสีย ไม่ยอมทำตามข้อเสนอของผู้ว่าการเกาะปีนัง²

ต่อมาในปี พ.ศ. 2367 หลังจากขุนอักษรกลับจากเกาะปีนังได้ไม่นานนัก ผู้ว่าการเกาะปีนังก็ได้รับคำสั่งจากอินเดีย ให้มาชักชวนไทยไปช่วยอังกฤษรบกับพม่า ผู้ว่าการเกาะปีนังจึงมีหนังสือมาขอรับรองเจ้าพระยานครา (น้อย) ให้ช่วยรวบรวมเรือลำเลียงส่งไปช่วยอังกฤษ และให้รับตกลงเรื่องเกี่ยวกับเมืองไทรบุรีด้วย ผู้ว่าการเกาะปีนังได้ส่งนายร้อยโทโลว์ (James Low) ซึ่งเป็นผู้ที่รู้ภาษาไทยเป็นอย่างดี

¹ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 1 ไทยรบพม่า หน้า 675.

² ฎ. หน้า 676-677.

เป็นคณะที่เข้มแข็งเกลี้ยกล่อมให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ไม่ช่วยอังกฤษ กับพม่า โลว์
เดินทางหาเรือมาขึ้นบกที่เมืองศรีฯ แล้วมีหนังสือแจ้งเข้ามายังเจ้าพระยานครฯ (น้อย)
ว่า ผู้ว่าราชการเกาะปีนังให้มาเจรจากับเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ด้วยข้อราชการที่
สำคัญมาก จะขอเข้าพบเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ที่เมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยานครฯ
(น้อย) เกรงว่าบริษัทอังกฤษส่งโลว์มาเจรจาเรื่องเมืองไทรบุรีอีก จึงไม่ยอมให้โลว์ขึ้นมา
บกที่เมืองนครศรีธรรมราช แต่ให้รออยู่ที่เมืองศรีฯ แล้วส่งพระเสนาหาบศรี (น้อยกลาง)
ผู้ช่วยราชการไปพบโลว์แทน เพราะต้องการจะทราบแต่เพียงเรื่องเกี่ยวกับพม่า และรับ
หนังสือของผู้ว่าการเกาะปีนังกับคำขอร้องของโลว์มาบอกเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เมื่อ
เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ทราบความตามหนังสือว่าการเกาะปีนังแล้วเห็นว่า เป็นเรื่องสำคัญ
จึงไม่ตอบอังกฤษทันที แต่มีใบบอกหารือเข้ามาทางราชธานี¹

ทางฝ่ายอังกฤษที่เกาะปีนัง เมื่อเห็นว่าเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ไม่ตอบหนังสือ
นายฟูลเลตัน (Robert Fullerton) ผู้ว่าการเกาะปีนังคนใหม่จึงได้มีหนังสือเข้ามา
ขอพบเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เกี่ยวกับเรื่องส่งกองทัพและเรือดำเสียงไปช่วยอังกฤษ
รบพม่าอีกครั้งหนึ่ง² แต่เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ก็ไม่ตอบไปว่าประการใด เพราะเป็น
เรื่องสำคัญนอกเหนือไปจากอำนาจของตน จึงปล่อยให้ทางราชธานีเป็นฝ่ายจัดการเอง³
หลังจากนั้นการติดต่อกันระหว่างเจ้าพระยานครฯ (น้อย) กับบริษัทอังกฤษที่เกาะปีนังก็หยุดชะงัก
ลงไปชั่วระยะหนึ่ง จนกระทั่งเมื่อบริษัทอังกฤษส่งกรมเกือบมาปะพม่าในปี พ.ศ. 2367
ลอร์ด แอมเฮิสต์ (Amhurst) ข้าหลวงใหญ่ของบริษัทอังกฤษที่ประจำอยู่ที่เบงกอลจึงได้
แต่งตั้งให้ นายเฮนรี เบอร์นี (Henry Burney) เป็นทูตเข้ามาเจรจากับรัฐบาลไทย

¹ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ราชานุกาพย์ ไพบรพม่า หน้า 677-678.

² ไพบรพม่า หน้า 683-685.

³ ไพบรพม่า

ที่กรุงเทพฯ เพื่อให้ไทยช่วยบริษัทอังกฤษรบกับม่า และพูดว่าเกลียดกลัวม่าไม่ให้เกิดเป็น
อริกับอังกฤษในระยะที่บริษัทอังกฤษกำลังรบอยู่กับม่า ทั้งรักชวนให้ไทยหาหนังสือสัญญา
การค้าและสัญญาเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี และหัวเมืองมลายูอื่น ๆ ให้ตกลงกันให้เป็น
เรียบร้อยอีกด้วย

การติดต่อกันระหว่างเจ้าพระยานครฯ (น้อย) กับบริษัทอังกฤษที่เกาะปีนังเกี่ยวกับ
ปัญหาเมืองไทรบุรีหลังจากคณะทูตของครอเหิกเดินทางออกไปแล้วจึงมีหลายครั้งด้วยกัน
แต่เนื่องจากทางฝ่ายบริษัทอังกฤษคงจะไม่ทราบเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของเจ้าพระยานครฯ
(น้อย) ในฐานะที่เป็นผู้สำเร็จราชการ เมืองไทรบุรี ในการเจรจาและตกลงเกี่ยวกับ
ปัญหาเมืองไทรบุรี ทางฝ่ายบริษัทอังกฤษที่เกาะปีนังจึงได้เสนอข้อเสนอสู่ที่เกินอำนาจของ
เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ที่จะตกลงกับทางบริษัทได้ และข้อเสนอของบริษัทอังกฤษก็แสดง
ออกมาให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) พิจารณาเห็นว่าทางบริษัทอังกฤษก้าวล่วงกิจการภายใน
ของไทย จึงไม่สามารถที่จะประนีประนอมและตกลงกันได้ ในปัญหาเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี
ทางฝ่ายบริษัทอังกฤษจึงได้ตัดสินใจส่งนายเฮนรี เบอร์นี เป็นหัวหน้าคณะทูตมาเจรจากับ
ไทยอีกเป็นคณะทูตคณะที่สอง

ง. บทบาทของเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ในการเจรจากับคณะทูตของเบอร์นี
เกี่ยวกับปัญหาเมืองไทรบุรี และหัวเมืองประเทศราชมลายูอื่น ๆ

1) การเจรจาระหว่างเจ้าพระยานครฯ (น้อย) กับเบอร์นีที่เมืองนครคีรีรวมราช

คณะทูตของเบอร์นีออกเดินทางจากเมืองกลักกตาในเคือเนกูปาตาม
พ.ศ. 2367 มาถึงเกาะปีนังในเคือเสิงหาคนปีเดียวกับนั้นเอง เมื่อมาถึงเกาะปีนังเบอร์นี
ก็ได้ทราบว่าเจ้าพระยานครฯ (น้อย) กำลังประชุมทัพที่เมืองตรังและเมืองสตูล เพื่อที่จะ
ยกออกไปตีเมืองเประและเมืองสลังงอ นายฟูลเลอตัน ผู้ว่าการเกาะปีนังเห็นว่า

สมเด็จพระนพราชาธิราช ใ้ไทยรบพม่า หน้า 725-

เจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) ถือโอกาสในขณะที่บริพัตรอังกฤษรบกับพม่าขายอำนาจของไทย
 ๑ ไปทางหัวเมือง ปะแคว้น... ไปกับไทยไป... ก็มีอำนาจเหมือนรัฐ.
 เหล่านี้มาก่อนเดิม และถ้ายกย่องให้เจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) ยกกองทัพลงไปตีเวียงเพระ
 และสลังงอได้แล้วก็จะมีผลกระทบกระเทือนไปถึงผลประโยชน์ทางการค้าของบริพัตรอังกฤษ
 ในบริเวณคาบสมุทรมลายูทั้งหมด¹ ดังนั้นนาพลูเลอตันจึงได้หาทางยับยั้งเจ้าพระยาบวรฯ
 (น้อย) ไว้ไม่ให้ส่งกองทัพลงไปยังเมืองเพระและเมืองสลังงอโดยอ้างว่าจะใช้กำลังกับ
 เจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) และส่งเรือใบมาปิดปากน้ำเมืองตรังไว้ เป็นเหตุให้
 เจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) ไม่กล้าส่งกองทัพเรือลงไปยังเมืองเพระและสลังงอ² และเพื่อ
 ยับยั้งไม่ให้เจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) ส่งกองทัพบกกลงไปยังเมืองทั้งสองด้วย พูลเลอตันจึง
 ส่งนายเบอร์นีเดินทางขึ้นมายังเวียงนครศรีธรรมราช เพื่อเจรจาเกี่ยวกับปัญหาเมืองเพระ
 และเมืองสลังงอ และสืบถามความเห็นของเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) เกี่ยวกับปัญหา
 เมืองไทรบุรี ปัญหาการทำสัญญาทางการค้า และการทำสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่า
 ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางที่เบอร์นีจะได้เจรจาโดยตรงกับทางฝ่ายไทยที่กรุงเทพฯ อีกด้วย³

เมื่อเบอร์นีเดินทางมาถึงเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว จึงทราบความจริงว่า
 เจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) ไม่ได้เป็นเจ้าเมืองที่มีอำนาจแบบถึงอิสระจากราชธานี แต่เป็น
 ข้าราชการที่ได้รับการแต่งตั้งมาโดยตรงจากราชธานี¹ อำนาจของเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย)
 มีมากก็จริงแต่ไม่ถึงขั้นมีอำนาจสิทธิ์ขาดสั่งให้ลงโทษประหารชีวิตคนได้ และไม่สามารถที่
 จะทำสัญญาหรือข้อตกลงเกี่ยวกับเรื่องราวหรือปัญหาใด ๆ กับชาวยุโรปได้โดยผลการ
 เป็นตัวแทนของราชธานีเท่านั้น เบอร์นีจึงทราบความจริงที่ว่าทำไมผู้ว่าการเกาะปีนัง
 จึงประสบความสำเร็จในการนำเอาเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงวัน) กลับมาครองเมืองไทรบุรี

¹ L.A. Malls, British Malaya 1824-1867, pp. 137-138.

² Ibid. p. 141.

³ Ibid.

โดยการติดต่อกับเจ้าพระยาบวรราชนคร (น้อย) จึงทำให้เบอรนีเห็นว่ามีทางเกี่ยวพันกันที่จะ
ตกลงปัญหาต่าง ๆ ทางหัวเมืองไทรบุรี และหัวเมืองมลายูอื่น ๆ กับไทยได้ ก็คือการเจรจา
โดยตรงกับรัฐบาลไทยในกรุงเทพฯ¹

อย่างไรก็ตามที่เมืองนครศรีธรรมราช เบอรนีได้เริ่มเจรจากับเจ้าพระยาบวรราชนคร
(น้อย) โดยเจ้าพระยาบวรราชนคร (น้อย) เป็นฝ่ายแสดงก่อนว่า เจ้าพระยาบวรราชนคร (น้อย) สัมเลิ
ความคิดที่จะโจมตีเมืองประและสลังงอโดยทางเรือแล้ว และชักสินใจลงกองทัพประกอบ
ด้วยทหารประมาณ 3,000 คน ไปช่วยเหลือเจ้าเมืองประตามที่พระยาประเชษฐรัง เพื่อ
ไปช่วยเหลือพระยาประที่ค้ำคานสุลต่านอิบราฮิม (Ibrahim) เจ้าเมืองสลังงอ แต่เบอรนี
ได้คัดค้านอย่างแข็งขัน และไม่ยอมรับว่าเมืองประเป็นเมืองประเทศราชของไทยมาก่อน
พร้อมทั้งแจ้งให้เจ้าพระยาบวรราชนคร (น้อย) ทราบว่า บริติชอังกฤษในฐานะเป็นผู้รับช่วงสิทธิ
ทางสนธิสัญญาต่อจากฮอลันดาในเมืองประและเมืองสลังงอ ไม่สามารถที่จะวางเฉย
ปล่อยให้เจ้าพระยาบวรราชนคร (น้อย) โจมตีเมืองสลังงอได้ ดังนั้นเจ้าพระยาบวรราชนคร (น้อย)
ส่งกองทัพเข้าโจมตีเมืองประและสลังงอแล้ว อานำเจ้าพระยาบวรราชนคร (น้อย) ไปสู่การ
วิวาทกับบริติชอังกฤษได้ ซึ่งเรื่องทั้งหมดที่เบอรนีกล่าวอ้างนั้น แท้จริงแล้วเพื่อลวง
เจ้าพระยาบวรราชนคร (น้อย) แลทางฝ่ายเจ้าพระยาบวรราชนคร (น้อย) ถือว่าเป็นจริงและมีความ
สำคัญมาก จึงได้ตกลงและสัญญากับเบอรนีว่าจะไม่ส่งกองทัพตกลงไปยังเมืองประ²

ผลของการเจรจาระหว่างเบอรนีกับเจ้าพระยาบวรราชนคร (น้อย) ก็คือการทำข้อตกลง
เบื้องต้น (Preliminary Treaty) ไว้ต่อกัน ข้อตกลงนี้ร่างเสร็จเรียบร้อยแล้ว และลงนาม
กันเมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2368 ที่เมืองนครศรีธรรมราช เบอรนีจะส่ง
ข้อตกลงฉบับนี้ส่งไปยังบริติชอังกฤษในอินเดียก่อน ถ้าข้าหลวงใหญ่ที่อินเดียอนุมัติ เบอรนี

¹ L.A. Mills, British Malaya 1824-1867. p.141.

² Ibid. pp.141-142.

ก็จะกลับมาถึงเมืองนครศรีธรรมราชอีก แล้วจะได้เดินทางขึ้นมาถึงกรุงเทพฯ พร้อมกับเจ้าพระยาฯ (น้อย) ความสำคัญเรื่องข้อตกลงเบื้องต้นนี้ถือ เป็นข้อตกลงที่ระบุในแนวทางในการเจรจาระหว่างไทยกับเบรุตที่กรุงเทพฯ เพื่อยุติข้อขัดแย้งทั้งหมดที่มีอยู่ระหว่างไทยกับบริษัทยังคงอยู่

ข้อความในข้อตกลงเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกันอยู่ระหว่างหัวเมืองนครศรีธรรมราชกับหัวเมืองกาญจนบุรี 2 ข้อ คือ

(1) เจ้าพระยาฯ (น้อย) สัญญาว่าจะไม่ส่งทหารเข้าไปในเมืองประหรือสลังอ โดยทางบกหรือทางทะเล บริษัทอังกฤษประกาศว่าทางบริษัทจะไม่เข้ายึดครองเมืองประหรือเข้าแทรกแซงในการปกครองของเมืองประ และป้องกันไม่ให้เมืองสลังอเข้ามาก่อความไม่สงบในเมืองประ และช่วยระงับการวิวาทระหว่างเมืองสลังอกับเมืองนครศรีธรรมราชอีกด้วย

(2) บริษัทอังกฤษประกาศว่า ทางบริษัทอังกฤษจะไม่เข้าแทรกแซงในการปกครองเมืองไทรบุรี จ้าเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ได้กลับมาครองเมืองไทรบุรีอีก สภาของเกาะปีนัง (Penang Council) สัญญาว่าจะบังคับให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ส่งดอกเบี้ยทองเงินให้แก่ไทยสามปีครั้ง และส่งเงินให้แก่ไทยอีกปีละ 4,000 ดอลลาร์ เจ้าพระยาฯ (น้อย) สัญญาว่าถ้าพระมหากษัตริย์ไทยยินยอมให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) กลับมาครองเมืองไทรบุรีอีก เจ้าพระยาฯ (น้อย) จะถอนเจ้านาที่ไทยทั้งหมดกลับจากเมืองไทรบุรี และจะไม่โจมตีเมืองไทรบุรีโดยทางบก หรือทางเรือ

ส่วนข้ออื่น ๆ ของข้อตกลงได้กำหนดเกี่ยวกับการร่วมมือกันปราบปรามโจรสลัด และเกี่ยวกับการเจรจาเพื่อทำสนธิสัญญาทางการค้าที่กรุงเทพฯ ซึ่งจะไม่นานมากแล้วในนี้²

¹ L.A. Mills, British Malaya 1824-1867. pp. 142.

² Ibid.

ผลของการเจรจาระหว่างเจ้าพระยานครฯ (น้อย) กับเบอร์นีที่เมืองนครศรีธรรมราช ในครั้งนั้น จึงได้แก่การทำข้อตกลงเบื้องต้นไว้แก่กัน ข้อตกลงเบื้องต้นนี้ไม่ได้มีความสำคัญ เฉพาะแต่เป็นแนวทางในการเจรจาระหว่างไทยกับเบอร์นีที่กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2369 เท่านั้น แต่ยังได้ยุติปัญหาขัดแย้งระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับบริษัทยังกฤที่เกาะปีนัง เกี่ยวกับปัญหาเมืองไทรบุรี และเมืองประดงไว้ชั่วคราวอีกด้วย แต่ถาพิจาณาจากรายละเอียดของข้อตกลงเบื้องต้นแล้ว ทำให้มีความรู้สึกว่เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ได้คำนึงถึงให้แก่มเบอร์นีจากทั้งในปัญหาเกี่ยวกับเมืองประดงและปัญหาเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี ที่เกี่ยวกับประดงนั้นเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ได้เลิกสมมติความคิดที่จะยึดเอาเมืองประดงเป็นเมืองประเทศราชของไทย โดยได้ไปสัญญาไว้กับเบอร์นีว่ จะไม่ส่งกองทัพบกทัพเรือเข้าไปในเมืองประดงอีก ที่เกี่ยวกับเมืองไทรบุรีนั้น เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ได้ขอความเห็นจากเบอร์นีในแง่ที่ว่า แต่เดิมมาเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ถือว่าปัญหาเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี เป็นปัญหายภายในของไทยและไม่ต้องการให้บริษัทยังกฤเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในข้อตกลงเบื้องต้นเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ได้ละเลยในหลักการดังกล่าวเสีย* ซึ่งแสดงว่า เจ้าพระยานครฯ (น้อย) มีเจตนาที่จะยุติปัญหาขัดแย้งระหว่างไทยกับบริษัทยังกฤเกี่ยวกับหัวเมืองไทรบุรี และเมืองประดงเพื่อกัน จึงได้ยินยอมให้เบอร์นีมาถึงเพียงนั้นในชั้นการทำข้อตกลงเบื้องต้น เพื่อที่จะให้เบอร์นีได้มีโอกาสนำข้อตกลงนี้ไปเสนอแก่ข้าหลวงใหญ่ที่เบงกอล แล้วข้าหลวงใหญ่ที่เบงกอลอนุมัติให้เบอร์นีเดินทางเข้ามาเจรจากับรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง

(2) บทบาทของเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ในการเจรจากับคณะทูตของเบอร์นีที่กรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2369

เมื่อข้าหลวงใหญ่ของบริษัทยังกฤที่อินเดียเห็นชอบตามข้อตกลงเบื้องต้นแล้ว เบอร์นีก็ได้รับมอบหมายจากบริษัทยังกฤให้เป็นหัวหน้าคณะทูตเข้ามาเจรจากับรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ

* ดูตัวข้อตกลงเบื้องต้นข้อ 2 หน้า 218 ประกอบ

อีกครึ่งหนึ่ง ตามบันทึกของเบอร์นี เรื่องที่เราได้รับมอบหมายให้เข้ามาเจรจากับรัฐบาลไทย มีดังนี้

- (1) การกลับคืนสู่เมืองไทรบุรี ของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน)
- (2) การถอนไทยที่เจ้าพระยาบวรรา (น้ย) ส่งไปยังประะกลัมาเราไทย
- (3) การป้องกันไม่ให้ไทยโจมตีหัวเมืองมลายูทางฝั่งตะวันออกของการสนธิสัญญา และการรักษาเอกราชของหัวเมืองเหล่านั้น กับการยืนยันไม่ให้ไทยขยายอำนาจลงไปใกล้ติดกับดินแดนอังกฤษบริเวณช่องแกมะละกา

(4) การเปิดการค้า และการค้าอย่างเสรีกับดินแดนภายในของไทย และทางหัวเมืองรายฝั่งตะวันออกของการสนธิสัญญาใหม่นั้น

เรื่องที่เบอร์นีได้รับมอบหมายให้มาเจรจากับไทยตามหัวข้อข้างต้นนั้น เป็นคำสั่งโดยตรงจากบริษัทอังกฤษในอินเดีย แก่นายฟูลเลตัน ผู้ว่าการเกาะปีนังในครั้งนั้นมีอำนาจที่จะเปลี่ยนแปลงได้บ้างในฐานะที่เป็นผู้รู้เห็นและเกี่ยวข้องอยู่ในเหตุการณ์ต่าง ๆ นั้น คำแนะนำของฟูลเลตันต่อเบอร์นีนั้นเป็นประโยชน์ต่อไทยอย่างรุนแรงและเน้นความสำคัญของเรื่องบางเรื่องที่เบอร์นีจะมาเจรจากับไทย ซึ่งแตกต่างไปจากเรื่องที่ทางบริษัทอังกฤษในอินเดียได้ให้ความสำคัญ เว้น ฟูลเลตันถือว่าเรื่องสถาปนารัฐมลายูอิสระในอาณานิคมทางใต้ของไทยลงไป และการกลับคืนสู่เมืองไทรบุรีของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด เป็นอัน ฟูลเลตันถือว่าการอ้างสิทธิ์ที่ว่าไทยมีอำนาจเหนือรัฐมลายูบางรัฐนั้น เป็นโมฆะ เพราะเขาถือว่าเป็นเพียงการอ้างสิทธิ์ที่ผู้ถือสิทธิ์ไม่เคยมีอำนาจเหนือมาก่อนเลย เกี่ยวกับเมืองประะเน็น ฟูลเลตันแนะนำเบอร์นีว่าให้เบอร์นีเจรจาให้ประะเน็นไม่ต้องส่งดอกไม้ทองเงิน และเครื่องราชบรรณาการให้แก่ไทย ประะเน็นจะเป็นอิสระจากไทย ฟูลเลตันยังได้แนะนำเบอร์นีให้เจรจากับไทยโดยใช้วิธีที่บริษัทอังกฤษจะทำสงครามกับไทย ถ้าไทยยังมีนโยบายที่จะขยายอำนาจลงไปทางหัวเมืองมลายูอีก² สาเหตุที่ฟูลเลตันแนะนำเบอร์นีเช่นนั้น

¹ Henry Burney, The Burney Papers, Vol 2. part 4. p. 20.

² L.A. Mills, British Malaya 1824-1867, p. 145.

เข้าใจว่าเป็นเพราะพลเรือนเป็นบุคคลที่มีนิสัยก้าวร้าว และเป็นผู้ที่ทราบนโยบายของทางฝ่ายไทยที่พยายามขยายอำนาจลงไปทางหัวเมืองมลายู โดยมอบหมายให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้ทำแทนทางราชธานี ซึ่งนายพลเรือนมีเจตนาอย่างแน่วแน่ว่าจะยับยั้งการขยายอำนาจของไทยลงไปยังดินแดนเหล่านั้นทุกวิถีทางที่เขาสามารถทำได้ แม้บางครั้งจะขัดกับคำสั่งของบริษัต์อังกฤษที่อื่นก็ตาม ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากเมื่อครั้งเจ้าพระยานครฯ (น้อย) จะส่งกองทัพเรือลงไปตีเมืองแปะและสลังฮ์ในปี พ.ศ. 2260 นั้นเอง

เบอรนี ออกเดินทางจากปีนังเมื่อวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2268 มาแวะที่สิงคโปร์ และตรังกานู จากนั้นก็เดินทางต่อมาถึงเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม และพักอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชประมาณ 8 วัน จึงเดินทางต่อมายังกรุงเทพฯ ในวันที่ 6 พฤศจิกายน โดยมีบุตรชายเจ้าพระยานครฯ (น้อย) คนหนึ่ง¹ เป็นผู้นำทาง ส่วนเจ้าพระยานครฯ (น้อย) จะเดินทางขึ้นมาทางบกตามมาภายหลัง¹

เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ตัดสินใจเดินทางทางบกก็เพราะบุตรคนหนึ่งของเจ้าพระยานครฯ (น้อย) บ่วย และในขณะเดียวกันต้องการจะถ่วงเวลาไว้เพื่อรู้เท่าที่ของรัฐบาลไทยในกรุงเทพฯ ว่า ให้อำนาจรับแก่คณะทูตของเบอรนีเป็นอย่างไรเสียก่อน หลังจากเบอรนีออกจากเมืองนครศรีธรรมราชไปแล้วประมาณ 12 วัน คือวันที่ 13 พฤศจิกายน เจ้าพระยานครฯ (น้อย) จึงได้เดินทางออกจากเมืองนครศรีธรรมราชพร้อมด้วยขบวนช้าง 60 - 70 เชือก และทหารที่ติดตามอีกประมาณ 3,000 - 4,000 คน² มาถึงกรุงเทพฯ วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2369 หลังเบอรนีเป็นเวลากว่า 2 เดือน³

* ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นใคร

¹ สาวิกรี สุวรรณสถิตย์ (แปล) เอกสารของเฮนรี เบอรนี เล่ม 1 หน้า 16-25.

² ค. หน้า 136.

³ ค. หน้า 142.

ในกรุงเทพฯ เจ้าพระยามนระฯ (น้อย) ถูกเสนาบดีบางคนกล่าวหาว่าละเมิด
ผลประโยชน์ของประเทศชาติที่มอบหมายให้แก่เบอร์นีในการเจรจาที่เมืองนครราชสีมา
และทำหวั่นเสนาบดีอังกฤษมาเป็นที่น่าสงสัย เมื่อเป็นเช่นนั้นเจ้าพระยามนระฯ (น้อย)
ต้องพยายามที่จะพิสูจน์ตัวเองให้ทางราชธานีเห็นว่าการกระทำของเจ้าพระยามนระฯ (น้อย)
เป็นสิ่งที่ถูกต้อง¹ ซึ่งทำได้ยากและสร้างความลำบากใจให้แก่เจ้าพระยามนระฯ (น้อย)
เป็นอย่างมากทีเดียว

แต่อย่างไรก็ตามในการเจรจาเพื่อทำสัญญากับเบอร์นีที่กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไว้วางพระราชหฤทัยในเจ้าพระยามนระฯ (น้อย) มาก โปรดให้
เจ้าพระยามนระฯ (น้อย) เชื้อพระวงศ์บางองค์ และเสนาบดีทั้งหมดเป็นคณะผู้เจรจา
ฝ่ายไทยที่จะเจรจากับเบอร์นีซึ่งประกอบด้วย กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ผู้กำกับราชการกรม-
พระคลัง เจ้าพระยาอภัยภูธร เจ้าพระยามหาเสนา เจ้าพระยาพระคลัง (ทิศ)
เจ้าพระยาธรรมมา เจ้าพระยาพลเทพ เจ้าพระยาอมรราช เจ้าพระยามนระฯ (น้อย)
พระยาเพชรบูรณ์ พระยาพิพัฒน์โกษา พระยาโชฎีกกราชเศรษฐี พระยาจุฬาราชมนตรี
เป็นต้น² สำหรับเจ้าพระยามนระฯ (น้อย) นั้นต้องรับภาระหนักกว่าบุคคลอื่นทั้งหมด
เพราะต้องทำหน้าที่เป็นทั้งผู้เจรจาโดยตรง เป็นคนติดต่ออย่างไม่เป็นทางการกับเบอร์นี
และเป็นคนคอยชักจูงใจคณะผู้เจรจากับฝ่ายไทยคนอื่น ๆ เห็นด้วยตามข้อเสนอของ
เบอร์นี³ ซึ่งเป็นการเสี่ยงต่อการถูกกล่าวหาว่าเข้าด้วยกับทางฝ่ายบริติชอังกฤษ นอกจากนั้น
เจ้าพระยามนระฯ (น้อย) ยังเป็นผู้ที่ทำการติดต่อให้คำปรึกษาแก่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า-
เจ้าอยู่หัว และกรมพระราชวังบวรมหาดคีตนิบาลเสวยอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้การเจรจาทกลง
กันได้และดำเนินไปด้วยดีโดยตลอด⁴ การที่เจ้าพระยามนระฯ (น้อย) กล้าเสี่ยงภัยและทำได้

¹ สภาวชิร สุวรรณสถิตย์ (แปล) เอกสารของเบอร์นี เล่ม 1 หน้า 146.

² หอสมุดควนิษฐาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ก. 1133 (2369) เล่มที่ 6 ข.

³ สภาวชิร สุวรรณสถิตย์ (แปล) เอกสารของเบอร์นี เล่ม 2 หน้า 109.

⁴ สภาวชิร สุวรรณสถิตย์ (แปล) เอกสารของเบอร์นี เล่ม 1 หน้า 154.

เช่นนี้ก็เพราะเจ้าพระยานครฯ (น้อย) สนิทสนมและเป็นพี่ไ้ว่างพระราชนัดดาจากพระบาท
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชวังบวรเป็นอย่างดีมาก่อนแล้ว¹

การคิดค่อนข้างไม่เป็นทางการระหว่างเจ้าพระยานครฯ (น้อย) กับเบอร์นีมีผลให้
การเจรจาไม่ติดขัดและสามารถตกลงกันได้ง่ายยิ่งขึ้น การติดต่อชนิดดังกล่าวนี้ตั้งแต่การ
ไปมาหาสู่กันบ่อย ๆ เพื่อแจ้งให้แต่ละฝ่ายทราบจุดประสงค์ของกันและกัน เช่น เจ้าพระยานครฯ
(น้อย) ไปหาเบอร์นีและขอร้องให้เบอร์นีเลิกมความคิดที่จะให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแ่งรัน)
กลับมาครองเมืองไทรบุรีอีก เพราะเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ทราบว่า พระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าฯ ไม่ยอมโอนอ่อนผ่อนตามขอเสนอของเบอร์นีในเรื่องดังกล่าวแน่นอนแล้ว
และถ้าเบอร์นียังขึ้นคั่งอยู่ต่อไปอีกก็จะมีผลทำให้เสียเวลาไปถึงการเจรจาในเรื่องอื่น ๆ ด้วย²
เป็นต้น และการส่งข่าวถึงกันบ่อย ๆ เช่น เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ส่งข่าวไปแจ้งเบอร์นี
ขอร้องไม่ให้เบอร์นีเขียนจดหมายฟ้องเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ไปยังบริษัทอังกฤษและแจ้ง
ให้เบอร์นีทราบว่าถ้าหากเบอร์นีไปเยี่ยมเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) บ้างแล้ว เจ้าพระยา-
พระคลัง (ดิศ) ก็จะมาเป็นเบอร์นีเป็นการตอบแทน³ แต่อย่างไรก็ตามการติดต่อดังกล่าว
กลับมีผลเสียต่อกับเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เพราะทำให้เสนาบดีบางคนเข้าใจผิดและไม่พอใจ
เจ้าพระยานครฯ (น้อย) มากถึงกับนำเรื่องเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ขึ้นกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ว่า เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ได้ทำการติดต่อกับเบอร์นี
อย่างลับ ๆ ไ้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างความวุ่นวายขึ้นในราชอาณาจักร และบางคนที่
กล่าวหาเจ้าพระยานครฯ (น้อย) รุนแรงขึ้นไปอีกว่า เจ้าพระยานครฯ (น้อย) มีแผนการณ์
ที่จะยึดราชบัลลังก์คืนด้วยความช่วยเหลือจากบริษัทอังกฤษ เพราะเจ้าพระยานครฯ (น้อย)
มีสิทธิในราชบัลลังก์ในฐานะที่เป็นราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าตากสิน⁴ แต่

¹ สภาวชิรย์ สุวรรณสถิตย์ (แปล) เอกสารของเบอร์นี เล่ม 1, หน้า 154.

² ก.

³ ก. หน้า 15.

⁴ ก. หน้า 29 - 30.

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงไว้ว่าพระราชนัดดาในเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) มาก และทรงทราบถึงเจตนาของเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) เป็นอย่างดี พระองค์จึงไม่ทรงเห็นชอบตามเสนาบดีผู้กล่าวหาเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย)

(3) สนธิสัญญาเบอร์นีในส่วนที่เกี่ยวกับหัวเมืองไทรบุรี เมืองเประ และหัวเมืองประเทศราช ภายนอก

จากความพยายามของเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ในที่สุดคณะผู้เจรจาทั้งสองฝ่ายก็ยอมชดเชยผลประโยชน์และตกลงกันได้ และทำสนธิสัญญาขึ้นไว้ฉบับหนึ่งเรียกกันโดยทั่วไปว่า สัญญาเบอร์นีลงนามเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2369 ในสนธิสัญญานี้มีข้อความเกี่ยวกับหัวเมืองไทรบุรี เมืองเประ เมืองกลันตัน และเมืองตรังگانู อยู่ 3 มาตรา คือ มาตรา 12 มาตรา 13 และมาตรา 14 ซึ่งมีข้อความในสัญญาทั้ง 3 มาตราดังนี้ คือ

มาตรา 12 ไทยจะไม่ทำการชักชวนการค้าขายในเมืองตรังگانู และเมืองกลันตัน พ่อค้าและคนในบังคับบริติชอังกฤษสามารถไปมาค้าขายได้โดยสะดวกต่อไป ในเมืองทั้งสอง อังกฤษจะไม่ไปรบกวณ โจมตี หรือก่อความไม่สงบขึ้นในเมืองทั้งสอง แต่ประการหนึ่งประการใด

มาตรา 13 ไทยขอสัญญาต่ออังกฤษว่า ไทยยังคงปกครองเมืองไทรบุรีต่อไป และจะให้ความคุ้มครองแก่เมืองไทรบุรี และประชาชนชาวเมืองไทรบุรีทุกความเหมาะสม และประชาชนในเกาะปีนังกับประชาชนในเมืองไทรบุรีจะมีการไปมาค้าขายกันอย่างเต็ม และโคกระบือ เปิด ไร่ ปลูก ข้าวเปลือก ข้าวสาร ที่ประชาชนชาวเกาะปีนังและกำปนีในเกาะปีนังต้องการซื้อจากเมืองไทรบุรี ไทยไม่เรียกเก็บภาษี บริเวณปากน้ำลำคลองโคกเมืองไทรบุรี ไทยจะไม่ตั้งด่าน ไทยเรียกเอาจังกอบภาษีพอสมควร ไทยสัญญาว่าเมื่อเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) กลับออกไปแก่กรุงเพทฯ ก็จะปล่อยครอบครัว ทาส บ่าว กนของพระยาไทรบุรีคืนแก่ให้กลับคืนไปตามขอขมาใจ อังกฤษสัญญาต่อไทยว่าไม่ต้องการเอาเมืองไทรบุรี อังกฤษไม่รบกวณเมืองไทรบุรี และไม่ไห้พระยาไทรบุรีคืนแก่กับ บ่าว ไพร ของพระยาไทรบุรีคืนแก่ไปรบกวณทำอันตรายสิ่งหนึ่งสิ่งใด ณ เมืองไทรบุรี

และเมืองอื่น ๆ ซึ่งขึ้นกับเมืองไทรบุรี และอังกฤษสัญญาว่าจะจัดแจงให้พระยาไทรบุรีคนเก่าไปอยู่เมืองอื่น ๆ ไม่ให้พระยาไทรบุรีคนเก่าอยู่ที่เมืองป็นัง เมืองไทรบุรี เมืองเประ เมืองสลังอ เมืองพม่า ถ้าอังกฤษไม่ให้พระยาไทรบุรีคนเก่าไปอยู่เมืองอื่น. ตามสัญญา ก็ให้ไทยเรียกเอาภาษีข้าวเปลือก ข้าวสาร ที่เมืองไทรบุรีเหมือนแต่ก่อน อังกฤษสัญญาว่า ไทย แชก จีน ซึ่งอยู่ ณ เกาะป็นังจะมาอยู่ ณ เมืองไทรบุรีอังกฤษไม่ห้ามปราม

มาตรา 14 ไทยกับอังกฤษสัญญาต่อกันว่า ให้พระยาเประครองเมืองเประ ถ้าพระยาเประถวายดอกไม้ทองเงิน ณ กรุงเพทฯ ตามแต่ก่อนก็ตามให้พระยาเประอังกฤษ ไม่ห้ามปราม เจ้าพระยาหนารฯ (น้อย) จะใช้ไทย แชก จีน คนฝ่ายไทยลงไปเมืองเประ โดยที่ 40 - 50 คน อังกฤษไม่ห้าม ไทยอังกฤษไม่ยกกองทัพไปเบียดเบียนรบกวนเมืองเประ อังกฤษไม่ให้เมืองสลังอมารบกวนเมืองเประ ไทยก็ไม่ไปรบกวนเมืองเประ¹

เมื่อพิจารณาข้อความในสนธิสัญญาเบอร์นีส่วนที่เกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ทั้งสามมาตรา แล้ว จะเห็นได้ว่าทั้งทางฝ่ายไทยและบริษัทยังคงต่างก็ประสบความสำเร็จด้วยกันทั้งสองฝ่าย บริษัทยังคงประสบความสำเร็จในแง่ที่สามารถยับยั้งไม่ให้เจ้าพระยาหนารฯ (น้อย) ขยายอำนาจของไทยลงไปทางหัวเมืองมลายูทางใต้ลงไปอีก และบริษัทยังคงสามารถซื้อเสบียงอาหารจากเมืองไทรบุรีไปใช้บริโภคนในเกาะป็นังได้โดยไม่ต้องเสียภาษีสินค้าขาออก ทางฝ่ายไทยประสบความสำเร็จในแง่ที่สามารถถกกันไม่ให้บริษัทยังคงนำเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) กลับมาครองเมืองไทรบุรี และสามารถเจรจาให้บริษัทยังคงยอมรับว่าไทรบุรีเป็นเมืองประเทศราชของไทยเป็นลายลักษณ์อักษรได้สำเร็จ ทั้งสามารถยุติข้อขัดแย้งที่สำคัญอื่น ๆ อีกระหว่างไทยกับบริษัทยังคงที่ เกาะป็นังทางหัวเมืองมลายูลงได้เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเข้าใจว่าเป็นความสำเร็จของเจ้าพระยาหนารฯ (น้อย) ด้วย เพราะเจตนาของเจ้าพระยาหนารฯ (น้อย) ที่ปรากฏอยู่ในข้อตกลงเบื้องต้นก็ดี หรือในการเจรจากับคณะทูตของเบอร์นีในกรุงเทพฯ ก็ดี เจ้าพระยาหนารฯ (น้อย) มีเจตนาที่จะยุติข้อขัดแย้งที่สำคัญ ๆ ระหว่างไทยกับอังกฤษทางหัวเมืองมลายูลง เพื่อลดภาระหน้าที่ความรับผิดชอบ

¹ หอสมุดควรวินญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1188 (2369) เล่มที่ 15.

ของเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ในฐานะที่ดำรงตำแหน่งเป็นทั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรี เมืองเประ ลงไปบ้าง เพราะเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดรู้เห็นและเข้าใจถึงความยุ่งยากของปัญหาทางหัวเมืองประเทศราช มลายูโดยเฉพาะในเมืองไทรบุรี เป็นอย่างดี จึงได้หาวิธีทางที่จะให้คณะผู้เจรจาฝ่ายไทย กับฝ่ายบริษัธอังกฤษตกลงกันได้ ในปัญหาที่สำคัญ ๆ แลรัฐบาลไทยในกรุงเทพฯ ไม่ค่อยจะ เข้าใจและเห็นผลลดยตามเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เพราะพิจารณาแลมองเห็นอยู่แต่เพียงว่า จะต้องพยายามขยายอำนาจของไทยลงไปทางหัวเมืองมลายูทางใดให้ไต่มาาก ๆ โดยไม่คอย จะทราบว่าการกระทำเช่นนั้นจะก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งกับบริษัธอังกฤษในเกาะปีนังมากน้อย เพียงใด แต่เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ได้พิจารณาอย่างถี่ถ้วนและมองเห็นถึงปัญหาที่จะเกิด ตามมาโดยตลอดแล้วว่าอังกฤษที่เกาะปีนังไม่ยินยอมให้ทางฝ่ายไทยขยายอำนาจลงไปทาง หัวเมืองมลายูทางใดลงไปอีก จึงได้หาทางช่วยเหลือให้คณะทูตของเบอร์นีได้เดินทาง เข้ามาเจรจากับรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ มาแล้วตั้งแต่เมื่อครั้งเจรจากับเบอร์นีที่เมือง- นครศรีธรรมราช และได้หาทางช่วยให้การเจรจาระหว่างรัฐบาลไทยกับคณะทูตของเบอร์นี ที่กรุงเทพฯ บรรลุผลสำเร็จให้ได้ดังกล่าวดำแล้วข้างบน เพื่อจะได้ยุติปัญหาขัดแย้งระหว่าง ไทยกับบริษัธอังกฤษทางหัวเมืองมลายูลง ซึ่งจะลดภาระหน้าที่ของเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ลงตามไปด้วย แต่อย่างไรก็ตามปัญหาภายในหัวเมืองไทรบุรีก็ยังคงหาได้ยุติลงตาม ไปด้วยไม่ เพราะหลังจากเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ถูกล้างจากการให้บริษัธอังกฤษ ช่วยเหลือให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) กลับมาครองเมืองไทรบุรีแล้ว เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ก็หันไปสนับสนุนให้ลูกหลาน สมัครพรรคพวกและชาวเมืองไทรบุรีส่วนใหญ่ที่ยัง จงรักภักดีต่อเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) อยู่ ก่อการกบฏขึ้นในเมืองไทรบุรีถึง 2 ครั้ง ในเวลาต่อมา

2.1.2.3 บทบาทของเจ้าพระยาฯ (น้อย) ในการปราบกบฏเมืองไทรบุรี

แม้ว่าทางราชธานีจะได้ตั้งให้เจ้าพระยาฯ (น้อย) ออกไปเป็นผู้นำสำเร็จราชการเมืองไทรบุรี และโปรดให้ตั้งพระยาอภัยไชยเศรษฐ์ (แสง) และพระเสนานุชิต (นุช) บุตรเจ้าพระยาฯ (น้อย) ทั้งสองคนออกไปเป็นเจ้าเมือง และปลัดเมืองไทรบุรีตามลำดับ เพื่อจัดการปกครองเมืองไทรบุรีขึ้นตรงต่อเมืองนครศรีธรรมราช¹ กับสามารถตกลงสัญญาขัดแย้งระหว่างไทยกับอังกฤษ เกี่ยวกับหัวเมืองไทรบุรีได้แล้วก็ตาม แต่ปัญหาภายในหัวเมืองไทรบุรีก็ยังมีอยู่อีกปัญหาหนึ่ง คือเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ลูกหลานเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) สมักรพรรคพวก และชาวเมืองไทรบุรีส่วนใหญ่ไม่ยอมรับข้อตกลงในสนธิสัญญาเบรณี่ เพราะถือว่าไทยไม่มีสิทธิที่จะจับไล่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ออกจากตำแหน่งเจ้าเมืองไทรบุรี ที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ได้มาโดยชอบตามชนประเพณี เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) และพรรคพวกจึงได้ก่อกวนทางที่จะกลับมาครองเมืองไทรบุรีอีกอยู่ตลอดเวลาในระยะแรก ๆ ฝ่ายความหวังไว้กับคณะทูตของบริษัทยังคงเห็นว่าเข้ามาเจรจากับไทย ถึงแม้จะมีคณะทูตของบริษัทยังคงเข้ามาเจรจากับไทยถึง 2 คณะแล้วก็ยังไม่สามารถเจรจาให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) กลับมาครองเมืองไทรบุรีได้สำเร็จแน่นอนแล้ว เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) จึงหันมาทำเนืองการในวิธีที่รุนแรง คือให้สมักรพรรคพวกลูกหลาน ทำการรวบรวมชาวเมืองไทรบุรีที่ยังมีความจงรักภักดีต่อตนจับอาวุธลุกขึ้นก่อการกบฏยกกองทัพเข้าเข้าตีเมืองไทรบุรีได้จากเจ้าหน้าทีไทยถึง 2 ครั้ง คือ ในปี พ.ศ. 2374 ครั้งหนึ่ง และในปี พ.ศ. 2381 อีกครั้งหนึ่ง เป็นข้อพิสูจน์ให้ทางราชธานีทราบว่านโยบายที่จะปกครองเมืองไทรบุรีโดยใกล้ชิด ให้เจ้าหน้าทีไทยออกไปเป็นเจ้าเมืองโดยตรง และยกเมืองไทรบุรีเป็นหัวเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ไม่บังเกิดผลดีก็ทางฝ่ายไทยเลย มีแต่จะสร้างปัญหาความเดือดร้อนระส่ำระสายให้แก่หัวเมืองไทยทางภาคใต้ ได้แก่เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองพัลลึง เป็นต้น ซึ่งมีหน้าที่ในการควบคุมดูแลและปราบปรามกบฏทางหัวเมืองไทรบุรี

¹ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 123-124.

และที่ร้ายแรงยิ่งขึ้นไปอีกก็คือ สร้างความไม่ไว้วางใจ และภาวะบ้านแตกสาแหรกขาดขึ้นในเงือง-
ไทรบุรี ซึ่งไทยเรามีหน้าที่จะดูแลให้เกิดความสงบสุขขึ้น ในฐานะที่เป็นเมืองประเทศราช
ของไทยอีกด้วย

ก. บทบาทของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ในการปราบกบฏเมืองไทรบุรีครั้งแรก

ปี พ.ศ. 2374 ✓

เมื่อทางรัฐบาลไทยและบริติชอังกฤษให้สัตยาบันสนธิสัญญาเบอร์นีแล้ว ผู้ว่าการ
เกาะปีนังก็ได้นำคำสั่งให้ย้ายเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ออกจากเกาะปีนังไปอยู่ที่เมืองมะละกา
ทางตอนกลางในสนธิสัญญา มาตรา 13 แต่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ไม่ยินยอมปฏิบัติตาม
พร้อมทั้งได้มีจดหมายไปทักท้วงผู้ดูแลกัน ผู้ว่าการเกาะปีนังว่า ถ้าบริติชอังกฤษไม่ช่วยเหลือ
ท่านแล้ว ก็จะไปตามโชคชะตาของตนเอง แต่ไม่สามารถที่จะปฏิบัติตามสนธิสัญญาเบอร์นีได้
เพราะว่าเมืองไทรบุรีไม่ได้เป็นของกานันต์ที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ได้รับมาจากไทย
หรือเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีจากไทย
เมืองไทรบุรีตกเป็นสมบัติของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) โดยผ่านทางการค้าขายที่
ได้มาจากปากกาหวด เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) จึงขอขมคายเสียดีกว่าที่จะปฏิบัติ
ตามสนธิสัญญา¹ เสร็จแล้วเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) หนีออกจากปีนัง มาหลบซ่อนอยู่ที่
โปรวิ้นซ์ เวสต์เลีย์ ตอนต้นเดือนตุลาคม ปี พ.ศ. 2372² หลังจากนั้นก็เริ่มทำการสนับสนุน
ให้กบฏเด่น* หลานชายรวบรวมผู้คนที่มีความจงรักภักดีต่อเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน)
ในโปรวิ้นซ์ เวสต์เลีย์ และเมืองไทรบุรีก่อการกบฏขึ้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2374 กองทัพ

¹ R.O. Winstedt, A History of Malaya. p.p. 188-189.

² Henry Burney, The Burney papers. Vol 3 part 1. p. 146.

*กบฏเด่น เป็นบุตรทนายรายา พี่ชายเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เป็นคนที่มีความ
กล้าหาญและเข้มแข็งมาก.

ของทงกูเค่ประกอบด้วยทหารประมาณ 3,000 คน กองทัพยกยกลงเข้าที่เมืองไทรบุรี จากทาง
ค่านโปรวินซ์ เวสต์เลบี พร้อมกับกองทัพเรือยกเข้าที่ปากน้ำเมืองไทรบุรี จับได้
เจ้าหน้าทีไทยที่รักษาป้อมอยู่ประมาณ 100 คน แยกหนีไป¹ พระยาอภัยธิเบทร์ (แสง)
เจ้าเมืองไทรบุรี และข้าราชการไทยที่ไปปกครองเมืองไทรบุรีมีกำลังไม่พอที่จะต่อสู้กับพวกทงกู
จึงถอยถอยมาตั้งอยู่ที่ป้อมข้างลุ่ม ทงกูเค่เห็นว่าพวกทงกูจึงสามารถยึดเมืองไทรบุรีได้คืนใน
เดือนเดียวกันนั้น² จับคนไทยที่หนีไม่ทันได้ประมาณ 30 คน แล้วฆ่าคนไทยเหล่านั้นเสียอย่าง
เลวร้าย³

ฝ่ายเจ้าพระยานรฯ (น้อย) ผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรี ในครั้งนั้นมาประจำ
อยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อทราบข่าวทงกูเมืองไทรบุรีก็รีบมีใบบอกเข้ามายังกรุงเทพฯ
แล้วเตรียมกองทัพเมืองนครศรีธรรมราชยกลงไปที่เมืองไทรบุรีคืน และพิจารณาเห็นว่าทงกู
เมืองไทรบุรีครั้งนั้นเป็นศึกใหญ่ เพียงแต่กำลังกองทัพเมืองนครศรีธรรมราชอาจจะทำการ
ปราบปรามเสียเวลานานได้ จึงให้พระสุรินทรฯ หลวงฝ่ายกรมพระราชวังบวรฯ ที่อยู่ใน
เมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้น ลงไปเกณฑ์กองทัพเมืองสงขลาและกองทัพแขกในบริเวณ
เจ็ดหัวเมือง ซึ่งขึ้นอยู่กับเมืองสงขลาให้ยกไปสมทบกับกองทัพเมืองนครศรีธรรมฯ ช่วยกัน
ระดมตีเมืองไทรบุรีคืน⁴ พระยาสงขลา (แบ่ง) ให้พระสุรินทรฯ ลงไปเกณฑ์กองทัพพวกแขก
เจ็ดหัวเมืองเอาเอง จึงทำให้พวกแขกในเจ็ดหัวเมืองพากันขัดใจในพระสุรินทรฯ ก่อการกบฏขึ้น
ทุกหัวเมืองเว้นแต่เมืองยะหริ่งเมืองเดียวเท่านั้นที่เจ้าเมืองเป็นคนไทย จึงไม่เข้าด้วย
พวกแขกกบฏ*

¹ R.O. Winstedt. A History of Malaya. p. 193.

² หลวงอุโฆษสมบัติ จดหมายเหตุอุโฆษสมบัติ หน้า 28.

³ R.O. Winstedt "op. cit" p. 196.

⁴ หลวงอุโฆษสมบัติ อ.ก. หน้า 28.

* ดูบทที่ 4 เรื่องการเป็นอริกันระหว่างเจ้าพระยานรฯ (น้อย) กับเจ้าเมืองสงขลา

เมื่อเกิดกบฏขึ้นในเซตหัวเมืองใกล้เคียงกับเมืองสงขลา พระยาสงขลา (เซ่ง) เกรงว่าความผิดจะเกิดกับตน จึงมีใบบอกเข้ามายังกรุงเทพฯ กล่าวโทษพระสุรินทรวางลงไปกะเกณฑ์เอาเงินทองสิ่งของจากพวกแขก พวกแขกจึงได้พากันกำเริบ เมื่อความเรื่องกบฏราบถึงกรุงเทพฯ ทางกรุงเทพฯ ก็โปรดให้กองทัพกรุงเทพฯ ยกออกไปช่วยเมืองสงขลาปราบพวกแขกกบฏในเซตหัวเมืองทั้งเจ็ด 4 กอง * แต่กำลังไม่พอที่จะปราบราบคาบได้ในระยะเวลาอันสั้น เนื่องจากพวกแขกในเมืองกลันตัน และเมืองตรังยกกองทัพขึ้นมาช่วยพวกแขกเจ็ดหัวเมือง พระยาสงขลา (เซ่ง) จึงมีใบบอกขอกำลังเพิ่มเติมจากกรุงเทพฯ อีก โปรดให้เจ้าพระยาพระคลัง (คิด) ** เป็นแม่ทัพยกกองทัพเรือลงไปช่วยอีกทัพหนึ่ง¹

เจ้าพระยาบวรรา (น้อย) วัดกองทัพเมืองนครศรีธรรมราชเสร็จในเดือนมิถุนายน ปีเดียวกัน มีกำลังทหารทั้งหมดถึง 7,000 คน ข้าง 300 เรือ ยกลงไปจับไล่พวกแขกกบฏเมืองไทรบุรีแตกหนีกระจัดกระจายไป ที่เหลือคืออยู่ไทยพร้อมด้วยครอบครัวประมาณ 200-300 คน เท่านั้น² กองทัพของเจ้าพระยาบวรรา (น้อย) จึงได้เข้าล้อมกองทัพของกบฏที่นั่นไว้ ในที่สุดในเดือนตุลาคม กองทัพเจ้าพระยาบวรรา (น้อย) ก็ล้อมเมืองไทรบุรีแตก กบฏที่นั่นถูกฆ่าตาย *** หัวของกบฏที่นั่นถูกตัดส่งเข้ามายังกรุงเทพฯ ในการปราบกบฏครั้งนี้ เจ้าพระยาบวรรา (น้อย) เสียทหารไปประมาณ 700 คน พวกแขกกบฏตาย 1,500 คน และชาวเมืองไทรบุรีหนีออกจากไทรบุรีไปอยู่ที่โปรวิ้นซ์ เวลส์เลย์ อีกประมาณ ,

* กองทัพทั้ง 4 กองที่ยกไปช่วยเมืองสงขลาในครั้งนั้น คือ พระยาณรงค์ฤทธิ์โกษาคุมไปกองหนึ่ง พระยาราชวังสัน กองหนึ่ง พระยาพิชัยบุรินทร์ กองหนึ่ง พระยาเพชรบุรี (สุก) กองหนึ่ง.

** เจ้าพระยาพระคลัง (คิด บุนนาค) ในครั้งนั้นว่าราชการทั้งที่สมุทกลาโหม และกรมคลัง

¹ หลวงอุบลสมบัติ จันทนาหลวงอุบลสมบัติ หน้า 29.

² R.O. Winstedt, A History of Malaya. p. 194.

*** ในจดหมายเหตุหลวงอุบลสมบัติ ระบุว่ากบฏที่นั่นฆ่าตัวตาย แต่ในหนังสือ A History of Malaya ของ Winstedt ระบุว่าถูกฆ่าตาย ซึ่งถ้าดูตามเหตุการณ์แล้วเข้าใจว่าถูกฆ่าตายมากกว่าฆ่าตัวตาย.

1,600 คน¹

เมื่อตีไถ่เมืองไทรบุรีคืนแล้ว เจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) จึงยกกองทัพเข้ามาช่วยเมืองสงขลาปราบกบฏทางหัวเมืองทั้งเจ็ด โดยได้จัดกองทัพเรือลงไปที่ปากน้ำเมืองปัตตานีไว้ ครั้นกองทัพเจ้าพระยาพระคลัง (ทิศ) ยกตั้งไปถึงเมืองสงขลาแล้ว ก็ได้ปรึกษาราชการด้วยเจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) เพื่อที่จะยกกองทัพลงไปที่เมืองปัตตานี บริกษาเสร็จตกลงให้กองทัพลงไปที่เมืองปัตตานีเป็น 2 ทาง คือ ทางเรือให้กองทัพเรือของเจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) ยกลงไปที่ปากน้ำเมืองปัตตานีเพิ่มเติมให้เข้มแข็ง ทางบกกองทัพผสมหัวพันกรุงเทพฯ และเมืองนครศรีธรรมราชแยกย้ายกันยกลงไปเป็นหลายทาง เข้าโจมตีกองทัพกบฏในเขตเจ็ดหัวเมือง พวกกบฏเห็นว่ากองทัพกรุงเทพฯ และกองทัพหัวเมืองนครศรีธรรมราชสมทบกันยกลง来帮助เมืองสงขลา มีกำลังถึง 30,000 คน และกองทัพเรือของเจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) มาปิดปากน้ำเมืองปัตตานีไว้ด้วย ก็มีความเกรงกลัวเป็นอย่างมากจนไม่กล้าที่จะสู้รบพากันหลบหนีเข้าป่า และออกทะเลไปเกือบทั้งหมด² กองทัพไทยจึงสามารถปราบกบฏเขตเจ็ดหัวเมืองลงได้เรียบร้อยอีกทางหนึ่งด้วย

ทางฝ่ายอังกฤษที่เกาะปีนังและสิงคโปร์ ตลอดระยะเวลาที่เกิดกบฏเมืองไทรบุรีครั้งนั้น รัฐบาล สเตรท เซต-เซิลเมนต์ (Street Settlements)* ได้แสดงออกว่าเป็นฝ่ายไทยและเป็นปฏิปักษ์ต่อพวกกบฏอย่างรุนแรง หลังจากเกิดกบฏไม่นาน อิบเบตสัน (Ibbetson) ผู้ว่าการเกาะปีนังคนใหม่ก็ได้มีคำสั่งให้ส่งเรือขึ้น และเรือรบจากปีนังไปปิดล้อมชายฝั่งเมืองไทรบุรีเพื่อป้องกันไม่ให้พวกกบฏได้รับความช่วยเหลือจากเกาะปีนัง พร้อมทั้งมีคำสั่งให้เรือเหล่านั้นยังพวกกบฏได้ ให้ปฏิบัติต่อพวกกบฏเช่นเดียวกับพวกโจรสลัด

¹ R.O. Winstedt, A History of Malaya. p. 194.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3 หน้า 119-120.

*สเตรท เซต-เซิลเมนต์ ประกอบด้วยสิงคโปร์ มะละกา ปีนัง และโปรวินซ์เวลส์เลย์ ในระยะนั้นยังทั้งทำการขู่ปีนัง ทอมาบายไปอยู่ที่สิงคโปร์ราวปี พ.ศ. 2-10.

และพยายามจับหัวหน้าคนสำคัญของพวกกบฏให้ได้ การที่อิมเบตสันกักตุนใจช่วยเหลือไทย
 ปรานพวกแขกกบฏมากเช่นนั้นก็เพราะ อิมเบตสัน มีความโกรธเคืองเจ้าพระยาไทรบุรี
 (ปะแงรัน) และพวกแขกกบฏที่ไม่ยอมเลิกแผนการที่จะชิงเอาเมืองไทรบุรีคืนจากไทยตามที่
 อังกฤษได้ขอร้อง เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) แต่อย่างไรก็ตามบริษัทอังกฤษที่อื่นก็
 ไม่เห็นด้วยกับการกระทำของอิมเบตสัน และได้เตือนให้อิมเบตสันทราบว่าสนธิสัญญาเบอร์นี
 ไม่ได้กำหนดให้อังกฤษใช้กำลังทหารร่วมกับไทย¹ แต่ถึงกระนั้นก็ตามการบีบบังคับ
 เมืองไทรบุรีของอิมเบตสันในครั้งนั้นก็มีผลคือทางฝ่ายไทย คือช่วยให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย)
 ที่เมืองไทรบุรีได้เร็วขึ้น²

เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เสียเวลาในการปราบปรามกบฏเมืองไทรบุรีครั้งนั้นเป็น
 เวลาถึง 5 เดือน และได้จัดกองทัพไปสมทบกับกองทัพกรุงเทพฯ ปราบกบฏแขกในเขต
 เจ็ดหัวเมืองอีกเป็นเวลากว่า 5 เดือน ซึ่งรวมระยะเวลาทั้งหมดที่หัวเมืองภาคใต้ตกอยู่ใน
 ภาวะสงครามครั้งนั้นถึงปีกว่า* คงจะทำให้บ้านเมืองทางหัวเมืองภาคใต้ในครั้งนั้นวุ่นวาย
 และเดือดร้อนมากทีเดียว แต่ก็ยังนับว่าโชคดีอยู่ที่ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองพัทลุง
 ในระยะนี้มีเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสามารถมาก เป็นผู้ควบคุมไพร่พลใน
 กองทัพ ทำให้ไพร่พลไม่กล้าหลบหนีกองทัพไปอยู่ทางเมืองมากนัก บ้านเมืองจึงไม่เกิดความ
 ระส่ำระสายมากเท่าที่ควร ส่วนทางราชธานีก็ไม่ได้คิดเปลี่ยนแปลงนโยบายหรือทิศทาง
 แก้ไขปัญหาเมืองไทรบุรีแต่อย่างหนึ่งอย่างใด คงมอบเมืองไทรบุรีให้ขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราช
 ให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรี มีอำนาจสิทธิขาดในการจัดการ

¹ L.A. Mills, British Malaya 1824-1867. p. 161.

² Ibid.

* กบฏเมืองไทรบุรีครั้งแรกเกิดขึ้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2364 ยุติเมื่อกองทัพไทย
 ตีเมืองปัตตานีในวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2365 กินเวลาประมาณ 1 ปี กับอีก

2 เดือน.

กับเมืองไทรบุรี และโปรดให้พระยาอภัยธิเบศร์ (แสง) เป็นเจ้าเมืองไทรบุรี พระเสนารุชิต (นุช) เป็นปลัดเมืองไทรบุรี ช่วยกันปกครองรักษาเมืองไทรบุรีสืบต่อมา¹

✓ ข. บทบาทของเจ้าพระยานครา (น้อย) ในการปราบกบฏเมืองไทรบุรี
ครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 2381

ในระหว่างที่เกิดกบฏเมืองไทรบุรีครั้งแรกในปี พ.ศ. 2374 นั้น เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ได้ออกจากโปรวินซ์ เวสต์เลย์ ไปอยู่ที่เกาะปีนัง ก่อนเกิดกบฏประมาณ 3 เดือน และสร้างทำเป็นไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับกบฏได้อย่างดี ทั้งยอมปฏิบัติตามคำชักชวนของผู้นำการเกาะปีนังเป็นอย่างดีทุกประการ และได้ติดต่อกับผู้นำการเกาะปีนังเพื่อขอเดินทางไปพบข้าหลวงใหญ่ที่เบงกอล แต่ผู้นำการเกาะปีนังปฏิเสธและพิจารณาเห็นว่าจะปล่อยให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) อาศัยอยู่ในเกาะปีนังนานนักไม่ได้เพราะจะถูกกล่าวหาจากไทยว่าละเมิดสนธิสัญญาเบอร์นี มาตรา 13 ในเดือนมิถุนายน ปี พ.ศ. 2374 นั้นเองผู้นำการเกาะปีนังจึงได้บังคับให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ออกจากเกาะปีนังไปอยู่ที่เมืองมะละกา²

เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ไปอยู่ที่มะละกาเป็นเวลาประมาณ 5 ปี ในปี พ.ศ. 2379 จึงได้รับอนุญาตจากบริษัทอังกฤษให้ไปเยี่ยมเยียนเมืองเดลี (Delhi) ในเกาะสุมาตรา โดยเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) สัญญาว่าจะไปเมืองเดลีโดยไม่แวะที่อื่น แล้วกลับมาเมืองมะละกาอีก แต่แทนที่จะปฏิบัติตามที่ได้สัญญาไว้ เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ได้หนีกลับมาหลบซ่อนอยู่ที่บรูแอส (Bruas) แขวงเมืองเประ³ ผู้นำการเกาะปีนังทราบข่าวจึงส่งเจมส์โลว์ (James Low)

¹เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3
หน้า 187.

²R.O. Winstedt; A History of Malaya. p. 194.

³L.A. Malls, British Malaya 1824-1867 p. 194.

ไปยังเประเพื่ออธิบายให้เจ้าเมืองเประทราบว่า ถ้าเจ้าพระยาเประช่วยเหลือ
เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) อย่างหนึ่งอย่างใด ก็จะเป็นสาเหตุให้ไทยมีข้ออ้าง
ที่จะรุกรานเมืองเประได้อีก แต่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ได้ทำการขัดขวาง
โดยไม่ใช้กำลัง และปฏิเสธที่จะออกไปจากบรูแอส พร้อมทั้งได้รับเร่งทำการ
รวบรวมสมัครพรรคพวกขึ้นที่บรูแอสได้หลายร้อยคน รวมทั้งพวกลูกหลานที่หนีมาจาก
เมืองไทรบุรี แต่ทางฝ่ายบริษัทอังกฤษที่ปีนังไม่สามารถที่จะปล่อยให้มีการละเมิดสัญญา
มาตรา 13 ซึ่งจะเป็นสาเหตุให้ไทยมีข้ออ้างที่จะขยายอำนาจลงไปทางใต้ได้อีก
ผู้ว่าการเกาะปีนังจึงส่งเรือรบหลวงซีบรา (Zebra) ไปยังบรูแอส เพื่อจับ
เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ไปกักตัวไว้ที่มะละกาอีก¹ และไคลงโทยเจ้าพระยา-
ไทรบุรี (ปะแงรัน) ฐานที่ขัดขึ้นคำสั่งผู้ว่าการเกาะปีนังโดยตัดเงินปีที่เคยจ่ายให้
เจ้าพระยาไทรบุรีปีละ 10,000 กอลดาร์ ลงเหลือเพียงปีละ 6,000 กอลดาร์
และจ่ายปีละ 6,000 กอลดาร์ มาจนถึงปี พ.ศ. 2384²

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) จะไม่อยู่ที่บรูแอส
แล้วก็ตาม แต่การเตรียมเพื่อก่อการกบฏขึ้นใหม่ในเมืองไทรบุรีได้ดำเนินการ
ไปมากแล้ว และยังคงดำเนินการต่อมา³ โดยปีตงกูหมักสัดัก และตงกูอับดุลลาห์
บุตรหลานเจ้าพระยาไทรบุรีซึ่งหลบหนีไปเป็นโจรสลัดอยู่ในทะเลฝ่ายตะวันตกเป็น
หัวหน้า ไปชักชวนทวนมาลี หัวหน้าแซกสลัดที่เกาะยาว* เข้ามาสมทบช่วยเหลือ
อีกแรงหนึ่งด้วย⁴

¹ R.O. Winstedt; A History of Malaya. p. 194.

² L.A. Mills, British Malaya 1824-1867. p. 194.

³ R.O. Winstedt, "op. cit." p. 194.

* ภูเขาจอร์จที่ 4 หน้า 112.

⁴ หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 33.

‘คนภูมิกัสสัฏ และคนภูมิกุลลาฬโคเรียมกองทัพไว้พร้อมแล้วก็คอยหาโอกาสที่จะเข้าตีเมืองไทรบุรีในตอนที่เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ไม่อยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช ดังนั้นในปี พ.ศ. 2881 เมื่อเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรี มีความจำเป็นต้องเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อช่วยงานถว้พระเพลิงศพสมเด็จพระศรีสุลาไลย คนภูมิกัสสัฏ และพรรคพวกก็ได้โอกาสก่อการกบฏขึ้นในเมืองไทรบุรี กำลังส่วนมากของพวกกบฏเกิดทัพจากโปรวินซ์ เวลส์เลย์ เข้าไปในเขตเมืองไทรบุรี¹ เริ่มต้นด้วยการขับไล่กองเรือรบไทยออกไปจากแม่น้ำเมอร์บก (Merbok) ก่อนแล้วเข้าโจมตีป้อมเมืองไทรบุรีแตก พระยาอภัยธิเบศร์ (แสง) และเจ้าหน้าที่ไทยทั้งหมดต้องถอยจากเมืองไทรบุรีขึ้นมาตั้งอยู่ที่เมืองพัทลุงอีกเป็นครั้งที่ 2² พวกกบฏเมื่อได้เมืองไทรบุรีแล้ว ก็ได้เข้าสมทบกับหัวหน้าลิแชนส์คองกรีแกล์เกาะยาวยกกองทัพขึ้นมาตีเมืองตรังได้อีกเมืองหนึ่ง³ เมื่อตีได้เมืองตรังแล้วกองทัพของพวกกบฏซึ่งได้กำลังเพิ่มขึ้นจากพวกแซกในเขตไทย ก็เดินทัพข้ามคาบสมุทรมลายูไปทางตะวันตกออกหาการปล้นสะดมหมู่บ้าน วิวาอารามทั้งหมดที่กองทัพพวกกบฏเดินทัพผ่านไป⁴ แล้วยกเข้าตีหัวเมืองต่าง ๆ ในเขตเมืองสงขลาและเมืองปัตตานี เมื่อได้กำลังเพิ่มขึ้นจากพวกแซกในเขตเมืองสงขลา และเขตเจ็ดหัวเมือง ก็ยกกองทัพเข้าตีเมืองปัตตานี⁵ กบฏไทรบุรีครั้งนี้จึงลุกลามกว้างขวางออกไปไม่น้อยกว่าครั้งแรก สร้างปัญหายุ่งยากให้แก่ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช และเมืองสงขลาในการป้องกันและปราบปรามพวกกบฏเป็นอย่างยิ่ง เพราะในขณะนั้นเจ้าเมืองสงขลาและเมือง-นครศรีธรรมราชกำลังช่วยงานพระเพลิงศพอยู่ในกรุงเทพฯ

¹L.A. Mills, British Malaya 1824-1867. p. 161.

²Ibid.

³หลวงอุดมสมบัติ จกหมายหลวงอุดมสมบัติ หน้า 34.

⁴R.O. Winstedt, A History of Malaya, p. 195.

⁵หลวงอุดมสมบัติ ล.ค. หน้า 54.

เมื่อข่าวการกบฏทราบเข้ามาถึงกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า-
เจ้าอยู่หัวโปรดให้เจ้าพระยามนทรฯ (น้อย) และพระยาสงขลา (เซ่ง) รีบกลับออกไป
จัดการป้องกันหัวเมืองสงขลาและปราบกบฏเมืองไทรบุรีโดยรีบด่วน เพราะทรงเกรง
ว่าพวกกบฏเมืองไทรบุรีจะเข้าไปยุ่งให้พวกแขกในเขตเจ็ดหัวเมืองก่อการกบฏขึ้นด้วย¹

ฝ่ายเจ้าพระยามนทรฯ (น้อย) เมื่อกลับออกไปถึงเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว
ก็ได้เกณฑ์คนในเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง และคนที่ถอยมาจากเมืองตรัง
จัดขึ้นเป็นกองทัพแล้วมอบหมายให้พระยาอภัยธิเบศร์ (แสง) พระยาวิจิตรสรไกร
(กล่อม) และพระเสนานุชิต (นุช) บุตรเจ้าพระยามนทรฯ (น้อย) ทั้งสามคนคุม
กองทัพซึ่งมีทหารประมาณ 4,000 คน ยกลงไปที่เมืองไทรบุรีคืนจากพวกกบฏ²
แล้วมีใบบอกแจ้งเข้ามายังกรุงเทพฯ ว่า เจ้าพระยามนทรฯ (น้อย) ป่วยเป็นโรคคม
จึงไม่ได้คุมกองทัพลงไปที่เมืองไทรบุรีด้วยตนเอง³

เมื่อทางราชธานีทราบว่าเจ้าพระยามนทรฯ (น้อย) ป่วยเป็นโรคคมไม่
สามารถคุมกองทัพลงไปที่เมืองไทรบุรีได้ และพวกแขกกบฏกำลังล้อมเมืองสงขลาอยู่
เกรงว่าเมืองสงขลาจะเสียแก่พวกแขกกบฏ จึงโปรดให้พระวิจิตรณรงค์ (หัด) และ
พระราชวรินทร คุมทหารกรุงเทพฯ ประมาณ 790 คน รีบยกออกไปช่วยรักษาเมืองสงขลา
ไว้พลางก่อน⁴

กองทัพเมืองนครศรีธรรมราชที่ยกลงไปที่เมืองไทรบุรี เมื่อยกไปถึงสะเคา
ก็ได้สู้รบกับกองทัพของกบฏหมักสอติ ซึ่งตั้งรับอยู่มีทหารประมาณ 500 คน เนื่องจาก

¹หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 54.

²ทองสุขคววิริญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1200 (2381) เล่มที่ 21.

³ค.

⁴หลวงอุดมสมบัติ ล.ค. หน้า 59 - 60.

กองทัพของตงกูหมักสอักษิตหารน้อยกว่าจึงแตกหนีไปสิ้น และมีทหารติดตามตงกูหมักสอักษิตไปจนถึงเมืองไทรบุรี ประมาณ 50 คน เท่านั้น¹ กองทัพเมืองนครศรีธรรมราชยกติดตามพวกแขกกบฏไปจนถึงกะบังปาสุ จึงได้สู้รบกับพวกกบฏเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เมื่อพวกหัวหน้ากบฏคนสำคัญ ๆ เช่น ตงกูหมักสอักษิต ตงกูอับลูลาห์ เห็นว่าต้านทานกองทัพเมืองนครศรีธรรมราชไว้ไม่ได้แล้ว ก็พากันหลบหนีออกจากเมืองไทรบุรีไปสิ้น² กองทัพเมืองนครศรีธรรมราชจึงสามารถตีเมืองไทรบุรีกลับคืนมาได้โดยง่าย /

ฝ่ายกองทัพพวกแขกกบฏที่ตั้งล้อมเมืองสงขลา เมื่อทราบว่ากองทัพเมืองนครศรีธรรมราชตีกองทัพพวกกบฏที่กะบังปาสุแตกแล้วก็มีความเกรงกลัวไทยเป็นอย่างมากพากันแตกหนีกลับไปเมืองไทรบุรีทั้งหมด³ เมืองสงขลาจึงปลอดภัยไม่เสียแก่พวกแขกกบฏในครั้งนั้น

การปราบปรามกบฏเมืองไทรบุรีครั้งนั้น ผู้ว่าการเกาะปีนังก็ได้ช่วยฝ่ายไทยอีกเหมือนกับครั้งก่อน เพราะรัฐบาลเสตรท เสด็จเคิลเมนต์ ถือว่าบริษัทอังกฤษมีพันธะอยู่กับไทยตามสนธิสัญญาเบอร์นีมาตรา 13 ^{ที่ระบุไว้ว่า} ¹³ นายบอนฮัม (Bonhum) ผู้ว่าการเกาะปีนังในครั้งนั้นมีคำสั่งให้ส่งเรือรบ 4 ลำ มาปิดล้อมชายฝั่งเมืองไทรบุรี เพื่อป้องกันไม่ให้มีการลักลอบส่งอาวุธและผู้คนไปช่วยเหลือพวกกบฏจากเกาะปีนัง แต่ไม่ได้ช่วยปราบกบฏเหมือนอย่างจริงจัง⁴ ดังปรากฏหลักฐานในหนังสือนายบอนฮัมมีมาถึงเจ้าพระยานครฯ (น้อย) และเจ้าพระยาพระคลัง (ทิศ) ในปี พ.ศ. 2381 มีข้อความดังนี้ คือ

¹ หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 128.

² ก. หน้า 142 - 143.

³ ก. หน้า 166 - 167.

⁴ L.A. Mills, British Malaya 1824-1867. p. 162.

"ราชการเมืองไทรบุรีครั้งนี้ มีศบอ่า (บอห์ม) อยู่นั่น มีศบอ่าได้ให้กำปั่นเข้ามาช่วยรักษาปากน้ำเมืองไทรบุรี 4 ลำ รักษามาได้เดือนหนึ่งแล้ว มีศบอ่ารู้ว่าเจ้าพระยานครา (น้อย) ออกมาถึงเมืองนครศรีธรรมราชด้วยความยี่งกัก ให้เจ้าพระยานครา ยกกองทัพไปเร่งตีเสียให้แล้วในเร็ว ๆ นี้ ถ้าเข้าไป การอังกฤษข้างทะเลมีขึ้นการจะผันแปรประการใดยังไม่รู้ มีศบอ่า ได้มีหมายประกาศบรรดาแขกซึ่งอยู่ในแคว้นแคว้นอังกฤษ ถ้าผู้ใด ไปตีเมืองไทรบุรีแล้วให้เลิกถอนกลับมาเสีย ถ้าไม่กลับจะเอาโทษ เหมือนหนึ่งมากากับเมืองอังกฤษ..."¹

แต่บริษัทยังคงไม่ได้ช่วยเหลือไทยปราบพวกกบฏครั้งนี้ เหมือนกับครั้งแรก บริษัทยังคงเพียงแต่ส่งเรือรบ 4 ลำ มาปิดปากน้ำเพื่อป้องกันไม่ให้พวกกบฏได้รับความช่วยเหลือทางด้านการอาหารกำลังคนและเสบียงอาหาร จากเกาะปีนังเท่านั้น ไม่ได้ช่วยปราบกบฏด้วย จึงทำให้กองทัพของพวกแขกกบฏล่าถอยลงลำน้ำมาที่เมืองสงขลา และเมืองที่อยู่ในกำกับเมืองสงขลา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ตรัสออกมาอย่างเคืองพระทัยบริษัทยังคง หลังจากทีพระองค์ทรงทราบข้อความในหนังสือของนายบอห์ม ที่กล่าวแล้วข้างต้น ดังนี้คือ

"มันกล่าวหานักหนาราวกับน้ำตาลทรายที่เคี้ยว ถ้ามันคิด จักแจ้งเข้ามาช่วยจริงแล้ว กำปั่นก็ปิดปากน้ำถึง 4 ลำ อ้ายแขก จะมานั่งหลงรบก็อยู่ไต่ที่ไหน เข้าไปปิดหลังไว้อย่างนี้แล้วใครบ้าง ก็เอาเด็กจะอยู่ไปไต่หรือ ก็ต้องคิดระวังหนัระวังหลังอยู่ด้วยกัน ลิ่น นี้อ้ายแขกไม่คิดระวังหลังเลย กลับตีรุกเหยียบแคว้นสงขลา

¹หลวงอุดมสมบัติ จกหมายหลวงอุดมสมบัติ หน้า 57.

เข้ามาอีกอย่างนั้นมันจะว่าช่วยอย่างไร มันมาช่วยก้อายแซก
นั้นหรือ ถ้ามันมาช่วยกันจริงแล้ว อ้ายแซกจะสู้รบที่ไหนได้
มันก็คงเลิกทัพไปหมดนั่นแหละ..."¹

อย่างไรก็ตามการที่บริษัทอังกฤษส่งเรือรบมาปิดปากน้ำเมืองไทรบุรีถึง 4 ลำ
โดยที่ไม่ได้ช่วยไทยปราบกบฏโดยตรง ก็นับว่ามีผลต่อทางฝ่ายไทยอยู่บ้างในแง่ที่
พวกกบฏไม่สามารถรับความช่วยเหลือจากบุคคลที่ให้การสนับสนุนการกบฏในเกาะปีนัง
อันเป็นผลทำให้กองทัพเมืองนครศรีธรรมราชสามารถปราบพวกกบฏในเมืองไทรบุรี
ลงได้ในเวลาที่เร็วขึ้นกว่าที่ทางบริษัทไม่ได้ช่วยอย่างหนึ่งอย่างใดเลย

ในการปราบกบฏเมืองไทรบุรีครั้งนั้นทางราชธานีได้ส่งกองทัพใหญ่จากกรุงเทพฯ
ออกไปช่วยเมืองสงขลาอีกเหมือนกันครั้งแรก เพราะไม่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยว่า
ทางฝ่ายไทยจะรักษาเมืองสงขลาไว้ได้ และเกรงไปว่าพวกแซกในเขตเจ็ดหัวเมืองจะ
เป็นกบฏตามไปก๊วย ในครั้งนั้นได้โปรดให้พระยาศรีพิทักษ์ (หัด บุณนาค) จางวาง
พระคลังสินค้า ซึ่งรักษาการในตำแหน่งสมุหพระกลาโหมอีกตำแหน่งด้วยเป็นแม่ทัพ
ให้เจ้าพระยามรราช เป็นทัพหน้า² ยกออกไปพร้อมด้วยทหารทั้งหมดประมาณ
10,000 คน³ แต่เมื่อกองทัพกรุงฯ ยกออกไปถึงเมืองสงขลา กองทัพเมืองนคร-
ศรีธรรมราช เมืองพัทลุง และเมืองสงขลา ได้ช่วยกันปราบพวกแซกกบฏลงได้
เรียบร้อยแล้ว จึงได้โปรดให้พระยาศรีพิทักษ์ (หัด) กับเจ้าพระยามรราช ช่วยจัดการ
เกี่ยวกับหัวเมืองภาคใต้ และหัวเมืองประเทศราชมลายูให้เรียบร้อยแล้วด้วย เพราะ
ในครั้งนั้นเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและผู้บริหาร

¹หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 57.

²เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3
เล่ม 1 หน้า 195.

³ห้องสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (2382)
เลขที่ 146 และหลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 128.

เมืองไทรบุรี ซึ่งเป็นบุคคลที่เป็นตัวแทนของราชธานีในการควบคุมดูแลรักษาราชอาณาเขต
อยู่ทางใต้ใต้ถึงแก่อนิจกรรมลงในปี พ.ศ. 2382¹

กบฏเมืองไทรบุรีครั้งที่ 2 เกิดขึ้นเป็นเวลานานไม่น้อยกว่าครั้งแรก* เป็น
สาเหตุทำให้เมืองไทรบุรี และหัวเมืองทางภาคใต้หลายเมือง คือ เมืองนครศรีธรรมราช
เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง บ้านเมืองได้รับความเดือดร้อนระส่ำระสายมาก เพราะ
ผู้คนโค่นหลบหนีกองทัพบกและสงครามไปอยู่ต่างเมืองเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งทำให้ทาง
ฝ่ายราชธานีเกรงไปว่าผู้คนในหัวเมืองทั้งสามจะลดน้อยลงไปมากจนมีกำลังไม่เพียงพอ
ที่จะใช้เป็นพื้นมั่นควบคุมดูแลเมืองไทรบุรี และหัวเมืองประเทศราชมลายูอื่น ๆ ได้
อย่างเช่นแต่ก่อน ในครั้งนั้นจึงได้โปรดให้พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) ผู้รักษากรใน
ตำแหน่งสมุหกลาโหม กับเจ้าพระยามรราชจักรการปรับปรุงหัวเมืองนครศรีธรรมราช
และเมืองพัทลุงขึ้นใหม่หลายทางด้วยกัน เพื่อให้บ้านเมืองมั่งคั่งและมีผู้คนบริบูรณ์ขึ้น
อย่างแต่ก่อน เช่น โปรดให้ตั้งพระปลัด (จูบ) ซึ่งเป็นบุคคลที่ชาวเมืองพัทลุงรักใคร่
นับถือมาก ขึ้นเป็นพระยาพัทลุง (จูบ) ครองเมืองพัทลุงแล้ว โปรดให้พระยาพัทลุง
(จูบ) ออกไปเกลี้ยกล่อมกวาดต้อนผู้คนชาวเมืองนครศรีธรรมราชและชาวเมืองพัทลุง
ที่หลบหนีไปอยู่เมืองไชยา และเมืองชุมพรในขณะเกิดกบฏเมืองไทรบุรีกลับมาตั้ง
บ้านเรือนในเมืองนครศรีธรรมราช และเมืองพัทลุงตามเดิม หรือการส่งเสริมการค้า
ขึ้นใหม่ในเมืองพัทลุงเป็นต้น²

เมื่อพิจารณาเรื่องราวทั้งหมดที่เกี่ยวกับการเกิดกบฏในเมืองไทรบุรีดังกล่าว
มาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าสาเหตุที่ก่อให้เกิดกบฏเมืองไทรบุรีทั้งสองครั้งนั้น เป็น

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (2382)
เลขที่ 250.

* กบฏเมืองไทรบุรีครั้งที่ 2 เกิดขึ้นในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2381 สงบลงใน
เดือนเมษายน พ.ศ. 2382.

³ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (2382) เลขที่ 210.

เพราะว่าทั้งทางฝ่ายไทยและทางฝ่ายเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) ต่างก็มีเหตุผลที่เป็นของตนเองซึ่งแตกต่างกันและไม่ยอมประนีประนอมยอมขอมให้แก่กัน เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) อ้างเหตุผลว่าเมืองไทรบุรีไม่ได้เป็นของกษัตริย์ที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) ได้รับจากไทย หรือเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) ขึ้นครองเมืองไทรบุรี โดยได้รับการสถาปนาขึ้นจากไทย เมืองไทรบุรีตกเป็นสมบัติของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) โดยการสืบทอดมรดกมาจากบรรพบุรุษ และถ้าเมืองไทรบุรีเป็นของไทยแล้วบิดาของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) คือ พระยาไทรบุรี (โมกูรัมชะ) ก็ไม่สามารถที่จะยกเกาะป็นังให้แก่อังกฤษเขาได้ สำหรับชาวเมืองไทรบุรีผู้สนับสนุนให้ลูกหลานเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) ก่อกบฏขึ้นนั้นก็มิเหตุผลเฉพาะพวกเขาว่า เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) เป็นซุลต่าน (Sultan) หรือประมุขของพวกเขาที่สืบตำแหน่งโดยชอบธรรมต่อจากเจ้าเมืองไทรบุรีคนก่อน เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) มีสิทธิโดยถูกต้องทุกอย่างในการปกครองเมืองไทรบุรี ดังนั้นการที่เจ้าพระยานครา น้อย) ยกกองทัพเมืองนครศรีธรรมราชลงไปตีเมืองไทรบุรี และจับได้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) ออกจากเมืองไทรบุรีในปี พ.ศ. 2364 แล้วตั้งให้ข้าราชการไทยออกไปเป็นเจ้าเมืองไทรบุรี ปกครองเมืองไทรบุรีในฐานะเป็นเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราช นั้นเป็นการรุกรานเมืองไทรบุรีของพวกเขาต่างคำว ซึ่งชาวเมืองไทรบุรีจะต้องร่วมมือช่วยเหลือกันขับไล่ออกไปจากเมืองไทรบุรีให้สิ้น²

สำหรับทางฝ่ายไทยนั้นในฐานะที่เป็นผู้คุ้มครองดูแลหัวเมืองไทรบุรี และถือว่าเมืองไทรบุรีเป็นข้าขอบขัณฑสีมาก็มีทั้งเหตุผลและความจำเป็นกองยกกองทัพลงไปตีเมืองไทรบุรีในปี พ.ศ. 2364 ด้วยสาเหตุที่สืบเนื่องมาจากเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) ซึ่งเคยอ่อนน้อมเป็นข้าขอบขัณฑสีมาของไทยมาแต่ก่อน ได้กลับมาทรยศ

¹ R.O. Winstedt, A History of Malaya. p. 189.

² Ibid.

ต่อรัฐบาลไทยหันไปเป็นมิตรคบคิดกับมหาศัตรูที่สำคัญที่สุดของไทย¹ ความผิดของ
เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) จึงกล่าวมานี้ ตามกฎหมายไทยในครั้งนั้นมีโทษหนักมาก
คือให้ลงโทษไต่เป็น 3 ประการ คือ

- (1) ให้ริบราชบาท ฆ่าเสียให้สิ้นทั้งโคตร
- (2) ให้ริบราชบาท ฆ่าเสีย 7 หัวโคตร
- (3) ให้ริบราชบาท แล้วฆ่าเสีย²

ถ้ามองจากฝ่ายไทยแล้วการกระทำของไทยต่อเมืองไทรบุรีในครั้งนั้นจึงไม่เกินไปกว่า
เหตุ ปัญหาที่ก่อให้เกิดกบฏขึ้นถึงสองครั้งนั้น จึงเป็นเรื่องที่ต่างฝ่ายต่างถือทีฐอ้าง
ไปตามเหตุผลของฝ่ายตน และการที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) กล้ารั้งแข็ง
ต่อไทยมากในระยะนั้นก็เพราะมีความหวังว่าอังกฤษคงจะช่วยเหลือให้เจ้าพระยาไทรบุรี
(ปะแงวัน) กลับมาครองเมืองไทรบุรีได้เป็นแน่ แต่เมื่อหวังพึ่งอังกฤษไม่ได้อีกแล้ว
เจ้าพระยาไทรบุรีจึงไต่หันไปสนับสนุนให้ลูกหลานและพรรคพวกชาวเมืองไทรบุรีก่อการ
กบฏต่อไทยขึ้นดังกล่าวมาแล้ว

นอกจากนั้นสาเหตุที่ก่อให้เกิดการกบฏเมืองไทรบุรีอีกประการหนึ่งก็คือ นโยบาย
การขยายอำนาจของไทยลงไปทางหัวเมืองมลายูในสมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3
ทางราชธานีได้มอบหมายให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชใน
ครั้งนั้นเป็นผู้รับนโยบายจากทางราชธานีไปปฏิบัติ สำหรับในระยะที่ทางราชธานีตั้งให้
เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรีนั้น เป็นระยะที่ทางราชธานี
ได้ทดลองให้มีการปกครองหัวเมืองไทรบุรีโดยข้าราชการไทย ให้ขึ้นกับเมืองนคร-
ศรีธรรมราช เพื่อที่จะได้ให้ทางฝ่ายไทยลงไปควบคุมดูแลหัวเมืองไทรบุรีโดยใกล้ชิด

¹ ดาวิตรี สุวรรณสถิตย์ (แปล) เอกสารของเฮนรี เบอริ์ เล่ม 2 หน้า 82.

² องค์การคำคุณุสสา "พระไอยการกระบดศึก" กฎหมายตราสามดวง
เล่ม 4 หน้า 124-125.

มาเข้าอันหนึ่งอันเดียวกับทางราชธานีซึ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่การหาสงครามดังกล่าวนั้นไม่
ประสบผลสำเร็จ เจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) ผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรีถึงแก่อนิจกรรม
เสียก่อน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระบรมราชโองบายที่จะแก้ปัญหาภายใน
เมืองไทรบุรีในแว่นแคว้นจะใกล้เคียงในแว่นแคว้นต่อไป

✓ 2.1.2.4 บทบาทของเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) ในการขยายอำนาจของไทย ลงไปยังเมืองเประ

ไทยเริ่มสนใจที่จะขยายอำนาจลงไปยังเมืองเประในสมัยรัชกาลที่ 2
ในชั้นแรกทางราชธานีได้มีตราออกไปยังเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ให้เจ้าพระยาไทรบุรี
(ปะแงรัน) ไปชักชวนเกลี้ยกล่อมให้ผู้คนแห่งเมืองเประเข้ามาสวามิภักดิ์ยอมเป็นเมือง
ประเทศราชของไทยในปี พ.ศ. 2356 ผู้คนแห่งเมืองเประก็รับปากว่าจะเข้าสวามิภักดิ์ใน
ปีต่อมา แต่ผ่านฝ่ายไทยรออยู่นานกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2359 ก็ยังไม่เห็นพระยาเประแต่ง
กลดไปของเงินเครื่องราชบรรณาการเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายการก็ได้รับปากไว้กับเจ้าพระยา
ไทรบุรี (ปะแงรัน) ทางราชธานีจึงได้มีตราออกไปยังเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) ให้แต่งคนไป
เกลี้ยกล่อมให้ผู้คนแห่งเมืองเประเข้ามาสวามิภักดิ์แต่โดยดีอีกครั้งหนึ่งในปีเดียวกันนั้นเอง¹
สุดท้ายเมืองเประคงเกรงว่าพระยาบวรฯ (น้อย) จะยกกองทัพลงไปตีเมืองเประ ทำให้เมือง
เประได้รับความเดือดร้อน จึงยอมเข้าสวามิภักดิ์ต่อไทยหลังจากพระยาบวรฯ (น้อย) แต่งคน

* ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 119 ของ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ระบุว่าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ยกกองทัพเมืองไทรบุรี
ลงไปตีเมืองเประในปี พ.ศ. 2355 ได้เมืองเประกลับมาเป็นเมืองประเทศราชขึ้นกรุงเทพฯ
แต่ในจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 ก.ศ. 1178 เลขที่ 10 ระบุว่าทางราชธานีให้ไป
เกลี้ยกล่อมซึ่งผู้เขียนแน่ใจว่าในจดหมายเหตุเชื่อถือได้มากกว่า จึงจึงเอาตามจดหมายเหตุ.

¹ หอสมุดควาจิรวาท จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1178 (2359) เลขที่ 10.

ไปเกลี้ยกำบังในครั้งนั้น² และทางฝ่ายไทยคงไม่ได้เข้าไปแทรกแซงยุ่งเกี่ยวกับการปกครองภายในเมืองมะนิลา ก่อร่างจัดตั้งกองพลน้อยให้ดูแลความแห่งประเทศการปกครองภายในเมืองมะนิลาโดยอิสระต่อมา

กันต่อมาในปี พ.ศ. 2365 เจ้าพระยามณทรา (น้อย) ขกกองทัพคงไปตีเมืองไทรบุรีได้ กำลังจัดการปกครองภายในเมืองไทรบุรีอยู่ สุลต่านแห่งประเทศก่อนถึงแก่กรรมลง เกิดการแย่งชิงความเป็นใหญ่ขึ้นในเมืองมะนิลา พวกหนึ่งลงไปขอกองทัพเมืองสลังงอมาช่วย อีกพวกหนึ่งซึ่งมีรายชุกา (ผู้ช่วยราชการ) เป้ากัวทามาขอกองทัพไทยไปช่วย เจ้าพระยามณทรา (น้อย) จึงได้ยกกองทัพเมืองนครศรีธรรมราชลงไปที่เมืองมะนิลา และแต่งตั้งให้รายชุกาเป็นเจ้าเมืองมะนิลา ปกครองเมืองมะนิลาในฐานะที่เป็นเมืองประเทศราชของไทย³ ด้วยความชอบในราชการครั้งนี้ ทางราชธานีได้โปรดให้เลื่อนยศพระยามณทรา (น้อย) เป็นเจ้าพระยา และพระราชนัดดาเมืองมะนิลาให้อยู่ในอำนาจสืบเชื้อสายของเจ้าพระยามณทรา (น้อย) ให้เจ้าพระยามณทรา (น้อย) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองมะนิลาแทนแห่งด้วย³

ในปี พ.ศ. 2368 ได้เกิดความยุ่งยากขึ้นในเมืองมะนิลาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อสุลต่าน อิบราฮิม (Ibrahim) เจ้าเมืองสลังงอได้สั่งให้กองทัพเมืองสลังงอมาปิดกั้นปากน้ำเมืองมะนิลา และปิดเอาอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการที่เจ้าเมืองมะนิลาได้ทูลเกล้าฯ ถวายในกรุงเทพฯ เจ้าเมืองมะนิลาจึงมีหนังสือขอขึ้นมายังเจ้าพระยามณทรา (น้อย) ทางราชธานีจึงโปรดให้เจ้าพระยามณทรา (น้อย) ยกเตรียมกองทัพยกทัพเรือกลงไปที่เมืองมะนิลาและเมืองสลังงอเป็นเมืองขึ้นของไทย ในครั้งแรกเจ้าพระยามณทรา (น้อย) ได้เตรียมกองทัพเรือประมาณ 300 ลำที่เมืองตรังเพื่อยกลงไปที่เมืองมะนิลาและสลังงอ แต่เหตุให้นายพลเลอตัน ผู้ว่าการเกาะปีงโกครั้งนั้นตกอยู่ในฐานะที่ลำบากใจมาก นายพลเลอตันเป็นนโยบายที่จะรักษาสถานะของเมืองมะนิลาและเมืองสลังงอไว้ แต่รัฐบาล

¹ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ไทยรบพม่า หน้า 672.

² หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1184 (2365) เล่มที่ 3 และ L.A. Mills, *British Malaya 1824 - 1867* p.p. 138 - 139.

³ จ.ศ. 1184 (2365) เล่มที่ 11.

ของบริษัทอังกฤษที่เบงกอลต้องการให้อังกฤษมีเรือรบมาดูแลทางฝั่งไทยเกี่ยวกับเมืองประแะ
เมืองสงขลา แทนายพลเลอตันเข้าใจว่า ไทยคงไม่ทราบนโยบายของบริษัทอังกฤษในอินโดจีน
ถึงกว่าแล้ว จึงมีหนังสือเข้ามาเตือนเจ้าพระยาบวรรา (น้อย) ว่า อังกฤษเป็นผู้รับช่วงสิทธิ
ความรับผิดชอบระหว่างออตโตกันกับเมืองประแะและสงขลา ถ้าเจ้าพระยาบวรรา (น้อย) ยก
กองกำลังไปตีเมืองประแะและสงขลาแล้ว อาจจะทำให้ไทยต้องทำสงครามกับบริษัทอังกฤษ
และเมื่อพลเลอตันทราบจากกองทัพเรือของเจ้าพระยาบวรรา (น้อย) กำลังเตรียมที่จะยกออก
จากปากน้ำเบงกอลครั้งไปตีเมืองประแะและสงขลาในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2367 พลเลอตัน
ก็กำลังได้รู้เรื่องเป็นจากปิ่นท้าวว่าจะมาตีปากน้ำเมืองตรัง เป็นเหตุให้เจ้าพระยาบวรรา
(น้อย) ไม่กล้าที่จะยกกองทัพเรือลงไปที่เมืองประแะและเมืองสงขลา¹ เมืองประแะจึงเริ่มมี
ที่ท้าวจะหลุดลอยออกไปจากราชอาณาจักรไทย

แต่ทางฝ่ายไทยยังไม่ละความพยายามที่จะเอาเมืองประแะมากลับมาเป็น
เมืองประเทศราชของไทยให้สำเร็จ ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2368 ทางราชานี้ก็มีการ
ออกไปให้เจ้าพระยาบวรรา (น้อย) เตรียมส่งกองทัพลงไปที่เมืองประแะอีก แต่เบอร์นีซึ่ง
เป็นเหตุเกิดเข้ามาเจรจากับเจ้าพระยาบวรรา (น้อย) ที่เมืองนครศรีธรรมราชก็เจรจา
จนเจ้าพระยาบวรรา (น้อย) ยินยอมรับปากกับเบอร์นีว่าจะไม่ส่งกองทัพลงไปที่เมือง
ประแะและสงขลาอีก และทางฝ่ายเบอร์นีก็ได้สัญญาในนามของบริษัทอังกฤษว่า บริษัทอังกฤษ
จะไม่เข้ายึดครองเมืองประแะหรือเข้าแทรกแซงในกิจการเกี่ยวกับการปกครองภายในเมืองประแะ
และจะป้องกันไม่ให้เจ้าเมืองสงขลาเข้ามารบกวนความสงบสุขในเมืองประแะ เจ้าพระยาบวรรา
(น้อย) จึงได้ยุติการรุกรานเมืองประแะลงไว้ชั่วคราวตามที่ได้สัญญาไว้กับบริษัทอังกฤษ เพื่อให้
เบอร์นีได้เข้ามาเจรจาเกี่ยวกับเรื่องกับรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ

ครั้นเมื่อรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ ทกลงว่าสัญญาเบอร์นีกับบริษัทอังกฤษใน
ปี พ.ศ. 2369 เรียบร้อยแล้ว ในมาตรา 14 ของสนธิสัญญาดังกล่าวได้ตกลงกันไว้ว่า

1

L.A. Mills British Malaya 1824-1867, p. 139.

*

ดูหน้า 218 ประกอบกับ L.A. Mills, British Malaya 1824-1867. p.142.

เจ้าเมืองประจะส่งเครื่องราชบรรณาการดอกไม้ทองให้แก่ไทยหรือไม่เห็น ให้เป็นความแค้นใจ
ของเจ้าเมืองประจะเอง และเจ้าเมืองประจะมีอิสระในการปกครองบ้านเมืองของตน แก่ทาง
ฝ่ายไทยได้พยายามที่จะใช้กำลังไปบังคับให้พระยาประจะส่งดอกไม้ทองเงินและเครื่องราช-
บรรณาการเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายยังกรุงเทพฯ อีก โดยให้ราชออกไปให้เจ้าพระยาบวรฯ (น้อย)
ส่งทหารและข้าราชการจากเมืองนครศรีธรรมราชลงไปยังเมืองประจะบังคับให้พระยาประจะ
ส่งดอกไม้ทองเงินและเครื่องราชบรรณาการให้แก่ไทย แต่เจ้าเมืองประจะไม่ยอมจึงได้ร้องเรียน
ไปยังผู้ว่าการเกาะปีนังเพื่อขอความคุ้มครอง ฟูเลอดัน ผู้ว่าการเกาะปีนังจึงช่วยบริษัทอังกฤษ
จะใช้กำลังขัดขวางการกระทำของเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย)¹ และในขณะเดียวกันก็ส่ง
กัปตัน เจสส์ โลว์ เจ้าหน้าของบริษัทอังกฤษที่เกาะปีนัง เป็นทูตไปเจรจากับ พระยาประ
เจ้าเมืองประจะว่า บริษัทอังกฤษจะช่วยแก้แค้นพระยาประจะขับไล่คนไทยที่มารบกวนเมืองประจะและ
ช่วยป้องกันความแตกแยกของไทยในเมืองประจะอีกด้วย² ความพยายามของทางราชธานีที่จะให้
เจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) เป็นผู้ว่าเจ้าเมืองประมาเป็นเมืองประเทศราชของไทยอีกเมืองหนึ่ง
ก็เห็นว่าประสบกับความล้มเหลว เพราะถูกขัดขวางจากผู้ว่าการเกาะปีนังในครั้งนั้นคือ
นายโรเบิร์ต ฟูเลอดัน จนในที่สุดทางฝ่ายไทยก็เลิกคิดและบังคับให้เจ้าพระยาบวรฯ (น้อย)
เรียกหัวเมืองไทยที่ส่งไปยังเมืองประจะกลับมายังเมืองนครศรีธรรมราชทั้งหมด³ หลังจากนั้นประ
จะก็เปลี่ยนจากไทยไปอยู่ใต้อิทธิพลของบริษัทอังกฤษ

การที่ทางราชธานียอมหมายถึงเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) ขยายอำนาจ
ของไทยลงไปยังเมืองประจะนี้ เห็นได้ว่าทางราชธานีเฝ้ามองว่าแนวทางที่ในการขยายอำนาจ
ของไทยลงไปยังหัวเมืองมลายูให้เป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชอีกพื้นที่หนึ่งด้วย ซึ่ง
เป็นหน้าที่ที่แตกต่างออกไปเป็นวิถีมหายาตราที่อื่น ๆ เพราะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีแต่เพียง
ใกล้ชิดกับเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น ที่ทางราชธานีได้

1

L.A. Mills, British Malaya 1824-1867, p. 154.

2

L.A. Mills, British Malaya 1824-1867, p. 154 และพื้ศักดิ์ ล้วนชัย

ความตั้ง สันธิระหว่างไทยกับมลายูในศตวรรษที่สิบเก้า หน้า 147.

3

L.A. Mills "Op. cit." p. 155.

มอบหมายให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชไปช่วยขยายอำนาจของไท่ลงไปยังหัวเมืองมลายู
และราชอาณาจักรโดยตรง และอย่างไรก็ตามการขยายไทยต้องพบกับความล้มเหลวที่จะขยายอำนาจ
ลงไปยังเมืองประจันตังนั้น เนื่องจากเมืองประจันตังเป็นเมืองประเทศราชของไทยมา
ก่อน ข้างนอกเมืองไทรบุรี หรือปัตตานี จึงทำให้ทางฝ่ายบริติชอังกฤษที่เกาะปีนังมีข้ออ้าง
ที่จะทำการชักชวนไทยไม่ให้ขยายอำนาจลงไปยังเมืองประจันตังที่กว่าเมืองไทรบุรี ประกอบ
กับเมืองประจันตังอยู่ห่างไกลจากเมืองนครศรีธรรมราชลงไปยังใต้มากกว่าเมืองไทรบุรี การส่ง
กำลังจากเมืองนครศรีธรรมราชลงไปยังเมืองประจันตังทำได้ยากและเสียเวลานานกว่าการ
ส่งกำลังจากบริติชอังกฤษในเกาะปีนังไปยังเมืองประจันตัง จึงทำให้เจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย)
เสียเปรียบบริติชอังกฤษที่เกาะปีนังในการแข่งขันกันเข้าไปยึดอิทธิพลในเมืองประจันตัง เป็นผลให้
เมืองประจันตังไปอยู่ใต้อิทธิพลของบริติชอังกฤษที่เกาะปีนังในที่สุด

๒.๑.๓ ในระยะภายหลังจากเจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว

ภายหลังจากเจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และผู้สำเร็จ
ราชการเมืองไทรบุรีถึงแก่อนิจกรรมในปี พ.ศ. 2382 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้โปรดให้พระยาพิทักษ์ (น้อยใหญ่) พระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) และนายฤทธิชัยเวร
มหาดเล็ก (น้อยเอียด) บุตรเจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) สามคนได้เกิดจากท่านผู้หญิงอินทร์
ภรรยาหลวง ช่วยกันบริหารราชการเมืองนครศรีธรรมราชไปกลางก่อน จนกว่าจะปลงศพ
เจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) เสร็จเรียบร้อยแล้วจึงตั้งเจ้าเมืองกลุ่ไทย พระยาพิทักษ์ (น้อยใหญ่)
เป็นผู้ใหญ่ช่วยเป็นโรคเสน่หามนตรีช่วยบริหารราชการไต่ไม่ถนัด ถึงราชการก็ส่งกรมก็ไปไม่ได้
จึงให้ว่าเจ้าเมือง นายฤทธิชัยเวรมหาดเล็ก (น้อยเอียด) ให้ว่าที่ผู้ช่วยราชการ¹
กรณีความพระยาพิทักษ์ (น้อยใหญ่) เป็นวิสัยพระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) จะให้พระยาพิทักษ์
(น้อยใหญ่) กองบัญชาการในเมืองนครศรีธรรมราชอีกต่อไปไม่ได้ เพราะจะทำให้เกิดปัญหา

¹ หอสมุดควจิรวิธาน หมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ก. 1201 (2382) เลขที่ 256.

ขุนแก้วเวียงขึ้นได้ จึงโปรดให้เรียกหัวพระยาพัทลุง (น้อยใหญ่) เข้ามารับราชการใน
กรุงเทพฯ เสียในปีเดียวกันนั้นเอง*

ถ้าแปลงสมเด็จพระนารายณ์ (น้อย) เรียบร้อยแล้ว ในปี พ.ศ. 2384
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระเสนาบดี (น้อยกลาง)
เป็นพระยานกรรวิกรมราช (น้อยกลาง) คำรงท้าวพระวังเจ้าเมืองนครราชสีมา
สืบต่อมา²

สำหรับปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเมืองไทรบุรีนั้น ในระยะแรก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงมอบหมายให้พระยาสุรสีห์ (ศักดิ์) ผู้รักษากรุงในตำแหน่งสมุหพระกลาโหม
และเจ้าพระยามหาสารคามพิทยาคม ออกไปตั้งอยู่ที่เมืองสงขลาในปี พ.ศ. 2382
นั้น เมื่อผู้ว่าการแก้ไขไปถามพระยาราชำรสไปชั่วคราวก่อน กลับต่อมาหลายปี พ.ศ. 2382
พระยาสุรสีห์ (ศักดิ์) และเจ้าพระยามหาสารคามพิทยาคม กลับราชธานี ทาง
ราชการจึงได้มอบหมายให้พระเสนาบดี (น้อยกลาง) เป็นผู้จัดการเกี่ยวกับปัญหาเมือง
ไทรบุรีต่อมา และได้มีอำนาจหน้าที่เป็นแต่เพียงผู้กำกับเมืองไทรบุรีเท่านั้น³

2.1.3.1 พระบรมราชโองบายในรัชกาลที่ 3 เกี่ยวกับการแก้ปัญหาเมืองไทรบุรี

หลังจากเจ้าพระยามหาสารคามพิทยาคม (น้อย) ผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรีถึงแก่อ
อนิจกรรมลง ทางฝ่ายราชธานีก็ได้ถือโอกาสเปลี่ยนแปลงนโยบายและวิธีการปกครองหัวเมือง
ไทรบุรีเสียใหม่ โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองบายที่จะแก้ปัญหา

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ก. 1201 (2382) เลขที่ 212.

* พระยาพัทลุง (น้อยใหญ่) เมื่อเข้ามารับราชการในกรุงเทพฯ โปรดให้เลื่อนบรรดาศักดิ์
เป็นพระยาพัทลุงพระยาราชำรส ครั้นถึงรัชกาลที่ 4 โปรดให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น เจ้าพระยามหาศิริธรรม
(น้อยใหญ่) ผู้รักษากรุงเก่า.

² จ.ศ. 1203 (2384) เลขที่ 81.

³ จ.ศ. 1201 (2382) เลขที่ 250.

เมืองไทรบุรีในระยะแรกเป็น 2 วิธีคือ

(1) ให้พระยาศรีพิทักษ์ (หัก) กับเจ้าพระยาบวรราช จันทนาเขตต์¹ สติปัญญาดีเยี่ยมจับมือมาก ออกไปเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีและพระยาไทรบุรี (แสง) แล้วย้ายพระยาไทรบุรี (แสง) และพระเสนานุชิต (บุษ) ไปรักษาเมืองสงขลา วิธีหนึ่ง¹ เป็นวิธีที่ดีกว่าสำคัญที่สุด แต่ถ้าหากจัดหาพวกที่เหมาะสมจะเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีได้ตามวิธีที่หนึ่งนี้ ก็ใช้วิธีที่สองก็

(2) ให้พระยาไทรบุรี (แสง) และพระเสนานุชิต (บุษ) ออกไปรักษาเมืองไทรบุรีตามเดิม แล้วให้พระยาศรีพิทักษ์ (หัก) เจ้าพระยาบวรราชจัดหาคนไทย วิทยากรจันทน์ เมืองภาคใต้ยกครอบครัวลงไปตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่ในเมืองไทรบุรีประมาณ 2,000 คน เพื่อเป็นกำลังช่วยเคืองพระยาไทรบุรี (แสง) รักษาเมืองไทรบุรี²

วิธีแรกเป็นวิธีที่จัดหาได้ง่ายและสะดวกกว่าวิธีที่สอง ดังนั้น พระยาศรีพิทักษ์ (หัก) กับเจ้าพระยาบวรราช จึงได้ทำการเข้ามาเขตที่เหมาะสมจะเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีในหัวเมืองประเทศราชตามวิธีแรก ครั้นแรกก็ไปติดขัดพระยาสาบบุรี แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่ทรงเห็นด้วยที่จะให้พระยาสาบบุรีไปเป็นเจ้าเมืองไทรบุรี โดยพระองค์ได้เหตุผลว่า

"ธรรมเนียมแซกแซกถือฤกษ์เป็นที่ยิ่ง พระยาไทรคนเก่าเป็นสกุลทนต์
สกุลพระยาสาบเป็นแซกสกุลจะ ใครในเมืองไทรไม่ขัด ถ้าบุตรหลานพระยาไทร
คนเก่าจะมากระทำแกเมืองไทร ถ้าเป็นแซกไพร่ไม่ว่าบุตรหลานเจ้านาย
เก่า เมืองไทรจะเสียไปอีก พระยาสาบก็จะไถ่ความผิด"³

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (2382) เลขที่ 250.

² ญ. จ.ศ. 1201 (2382) เลขที่ 250.

³ ญ. จ.ศ. 1201 (2382) เลขที่ 210.

และในครั้งเดียวกันนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ก็ได้อำริสั่งให้พระยากริทธิทัม (ศักดิ์) และเจ้าพระยาบวรราชสมบัติมาทูลว่าเห็น ซึ่งเป็นชาวเมืองไทรบุรีมีอุปการะมาก และเจ้าพระยาบวร (ช่วย) เกยใกล้จะเสกสมรสกับนางฝ่ายไทยก็ แต่เมื่อเกิดกบฏเมืองไทรบุรีขึ้น คบฏดาสันไคหนีไปอยู่ที่เกาะลังกาวง แต่พระยากริทธิทัมกับเจ้าพระยาบวรราชไม่เห็นว่าควรที่จะให้คนดาสันมาเป็นเจ้าเมืองไทรบุรี เพราะพระยากริทธิทัม (ศักดิ์) เกรงว่าเมื่อคนดาสันไปเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีแล้ว จะดลไปสนิทสนมกับอังกฤษ ยกดินแดนให้อังกฤษหรือไม่ก็ชักชวนอังกฤษเข้ามาก่อโรงงาญ คือก บ้างเรือน ห้างร้านในเมืองไทรบุรี จะทำให้เมืองไทรบุรีตกไปเป็นดินแดนของอังกฤษไปเสีย¹ ในชั้นนี้จึงยังตกลงหาตัวเจ้าเมืองไทรบุรียังไม่ได้

เมื่อหาตัวแขกที่เหมาะสมจะมาเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีได้ยาก พระยากริทธิทัม (ศักดิ์) กับเจ้าพระยาบวรราชจึงได้เสนอวิธีใหม่เป็นวิธีที่สามคือ โปรดให้นายพระยาไทรบุรี (แสง) มาเป็นเจ้าเมืองให้ดู แล้วให้ทะนุบำรุงเมืองให้สูงขึ้นไถ่กันง เสริมแล้วบอกให้เมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง และเมืองสงขลา ทั้งสามเมืองช่วยกันควบคุมดูแลรักษาเมืองไทรบุรี โดยให้เมืองไทรบุรีขึ้นตรงต่อเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม แต่ไม่ตั้งเจ้าเมืองไทรบุรีขึ้นเป็นเมือง และให้มีเจ้าเมืองไว้ที่เจ้าอาหมุเกยรักษามุเกย (จำเริญ) เมื่ออาหมุเกยผู้ใดเข้มแข็งถาวรชักรวมเกลี้ยกล่อมไพร่ชกขาว เมืองไทรบุรีที่หมอบอยู่ก็ขึ้นเขาตั้งบ้านเรือนอยู่ในมุเกยของคนได้เป็นจำนวนมากแล้ว จึงก็ให้อาหมุเกยขึ้นเป็นเจ้าเมือง เขกกันออกเป็นหลายเมือง แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งพระองค์ทรงชี้แจงให้เหตุผลว่า

"ซึ่งจะตั้งเจ้าอาหมุเกยไว้ยังตั้งเจ้าเมืองผิดด้วยราชประเพณี เพราะในสุภาษิตท่านว่าไว้บอกกล่าว บ้านเมืองไม่มีเจ้านายนั้นไม่ชอบ ถ้าไม่ตั้งเจ้าเมืองไว้ก็เหมือนหักไขที่หัวลมคือเมืองไทรเสีย อังกฤษจะว่าเมืองไทรไทย เขาผู้นั้นไปละบ้านและเมืองไปมีเจ้าบ้านเจ้าเมือง และจะพาเอาบุตรหลานพระยาไทรและครอบครัวเมืองไทรซึ่งอยู่ในเขตอังกฤษมาตั้ง เมืองไทรอังกฤษก็จะมาตั้งกำกับอยู่

ถ้าต่อไปจะมีหนังสือเมืองมังกลาแคงกนแคงกำนั้นมาว่ากล่าว เมืองไทรเป็น
 กำดังเสบียงอาหารกับข้าวของก็เมืองเกาะหมากมากอยู่ โขไปกวาด
 กรวมกรวีญมาทั้งบ้านทั้งเมืองแล้ว จะขอจักแวงเมืองขึ้นได้เป็นบ้านเป็น
 เมืองให้ลูกหลานพระยาไทรอยู่ คดไม่ทองเงินก็จะส่งตามอย่างแต่ก่อน ถ้า
 เบื้องนี้จะว่ากล่าวได้ตามประการใดจะยอมให้เขาเรือแผ่นกิน จะมีเป็นของ
 เขาไปเสียหรือ หรือไม่ยอมให้เขาเอาอย่างนั้น จะทำอย่างไรจะสู้รบกับเขา
 หรือไปสู้ ถ้าไม่สู้รบกับเขาด้วยแขกเมืองไทรก็จะกำไว้ เบี้ยวคุมเหงไพร่
 บ้านพลเมืองหัวเมืองบักนได้ฝ่ายเราให้ยับเยิน และไพร่พลเมืองฝ่ายเราจะ
 ยิบมไปเข้าเสียกับเขาออกกระมัง เมืองไทรอยู่ใกล้เมืองเกาะหมากยังฤดู
 มีความปรารณาข้ามมาทอดหาโอกาสจะผูกจากัดเอาเมืองไทรเป็นของตัว
 เกี้ยวไม่มีที่ ไม่ได้โอกาสก็เฉยอยู่ จะไม่ตั้งเมืองไว้เข็ดแค้นให้โอกาสกับ
 อังกฤษ พระยาไทรเก่าก็ยังอยู่ เชื้อสายก็ไม่สิ้น อังกฤษก็เข้าด้วยท้าย
 อ้ายแขกมาสวมเอาเมืองไทรได้ พวกลูกหลานพระยาไทรไล่อังกฤษเป็นที่พึ่ง
 ก็จะกำไว้ขึ้นชวนวิวาทไล่ตีเอาเมืองกลาง เมืองพังงา เมืองตะกั่วป่า
 จะเสียแผนคิฝ่ายทะเลตะวันตกไปทั้งแถบกวกระมัง ความข้างหน้าเห็นชัด
 อยู่ดัง..."¹

ในคราวเกี่ยวกับนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ก็โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีพัทธ์
 (ทัต) กับเจ้าพระยาบรมราชดิษฐ์หาควานกูอาหม่ม แยกขาว เมืองไทรบุรีซึ่งเคยคุมดอกไม้ทอง
 เงินเข้าไปทูลเกล้าฯ ถวายพร้อมกับเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) และเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย)
 เคยไกรกราบทูลไว้ว่าควานกูอาหม่มเป็นญาติ เป็นผู้ใหญ่ยังยืน แต่ไม่ทราบว่าจะควานกูอาหม่มอยู่ที่ไหน
 จึงให้พระยาศรีพัทธ์ (ทัต) กับเจ้าพระยาบรมราชดิษฐ์หาควานกูอาหม่ม และเกลี้ยกล่อมให้ทนต์
 อาสน์กลับมาอยู่ในเมืองไทรบุรีอีกด้วย² ซึ่งในที่สุด พระยาศรีพัทธ์ (ทัต) กับเจ้าพระยาบรมราช

¹ หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเลขรัชกาลที่ 3 จ.ป. 1201 (2382) เลขที่ 210.

²
 ณ.

ก็ค้นหาได้ตัวคนภูพานมาเป็นเจ้าเมืองไทรบุรี ตามวิธีที่หนึ่ง ๖ ระยะเวลาสมควร ระบั้งเกล้าฯ
เลขณ และคนภูวาลันก็ยินยอมกลับมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองไทรบุรีตามที่ทางฝ่ายไทยได้ขอรับรอง¹

ในครั้งนั้นจึงได้โปรดให้คนภูพานเป็นผู้ว่าราชการเมืองไทรบุรี และโปรดให้คนภูวาลัน
เป็นผู้ช่วยราชการ² แล้วโปรดให้ยกเอาที่สตูลละงูแยกออกเป็นเมืองอีกเมืองหนึ่งขึ้นกับเมือง
สงขลา ตั้งให้คนภูเกหวา เป็นผู้รักษาเมืองสตูล แยกเอาที่ปะลิสออกเป็นเมืองอีกเมืองหนึ่ง
ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช ให้รายาหลงเป็นผู้รักษาเมืองปะลิส ให้เสกอุเสนเป็นผู้ช่วยราชการ^{*}
เพื่อลดกำลังเมืองไทรบุรีลงไม่ให้กำลังกิจการแดงได้ขยายแตกถอน³ แล้วโปรดให้ย้ายพระยา
ไทรบุรี (แสง) ไปเป็นผู้ว่าราชการเมืองพังงา เป็นคนแรก และพระเสนานุชิต (บุษ) เป็น
ปลัดเมืองพังงา⁴ เมื่อเสร็จราชการที่สำคัญ ๆ ทางหัวเมืองประเทศราชมลายู และหัวเมือง
ภาคใต้แล้ว ทางราชธานีก็ได้โปรดให้ ระบายศรีพิพัฒน์ (ซัก) ผู้รักษาราชการในตำแหน่ง
สมุหพระกลาโหม กับเจ้าพระยาบวรราชเดชนอกกองทัพกรุงเก่า กลับราชธานีตอนปลายปี พ.ศ.
2382 หลังจากนั้น ทางราชธานีได้โอนหมายหัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้จัดการและกำกับ
หัวเมืองไทรบุรีอีกตามเดิม

1. หองสมุทวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201. (2382) เลขที่ 162.

2. จ.ศ. 1202 (2383) เลขที่ 51.

* รายาหลงเป็นผู้รักษาเมืองปะลิสอยู่ไต่ประมาณ 4 - 5 เดือนก็ถึงแก่กรรมลง จึงได้
โปรดให้เสกอุเสนเป็นผู้ว่าราชการเมืองปะลิสต่อมาในปี พ.ศ. 2382 นั้นเอง.

3. จ.ศ. 1204 (2385) เลขที่ 28.

4. หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 537.

2.1.3.2 โปรดให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) กลับมาครองเมืองไทรบุรี และตั้งกบฏอาหมุ่เป็นเจ้าเมืองกะบังปาตู

เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เมื่อประสบความล้มเหลวจากการสับสมุน ใ้คนหาการกบฏขึ้นในเมืองไทรบุรีถึง 2 ครั้งแล้ว ก็เข้าใจว่าตนไม่สามารถที่จะกลับมา ครองเมืองไทรบุรีโดยใช้กำลังการกบฏขึ้นในเมืองไทรบุรีอีกแล้ว หลังจากเรือนหลบหนี ไทมาเป็นเวลาเกือบ 20 ปี เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ก็ทราบว่าทางฝ่ายไทยได้เปลี่ยนนโยบาย ในการปกครองเมืองไทรบุรี จึงต้องการกลับมาอยู่ในเมืองไทรบุรีอีก ดังนั้นในปี พ.ศ. 2383 เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) จึงได้ส่ง คนอุ้มปลูกลาห์ บุตรคนหนึ่งที่มาปรึกษากับคนอุ้ม อาหมุ่ เจ้าเมืองไทรบุรี และคนอุ้มอาศัยผู้ช่วยราชการในเมืองไทรบุรีเกี่ยวกับเรื่องที่เจ้าพระยา ไทรบุรีจะส่งคนอุ้มปลูกลาห์เข้าเฝ้ากราบบังคมทูลฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช คนอุ้มอาหมุ่ จึงมีหนังสือบอกเข้ามายังเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อแจ้งให้พระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) ผู้ว่าที่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ทราบเรื่องก็กล่าว และบอกเข้ามายังกรุงเทพฯ อีกทอดหนึ่ง¹

เมื่อทางราชธานีทราบความตามนโยบาย พระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) แล้ว ก็โปรดให้พระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) ผู้กำกับเมืองไทรบุรีมีตราออกไปยังคนอุ้มอาหมุ่ ผู้ว่าราชการเมืองไทรบุรี ให้แจ้งให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) และบุตรหลานทราบเกี่ยวกับเรื่องที่เข้าเฝ้ากราบบังคมทูลในกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2383 มีใจความดังนี้คือ

"พระยาไทรเภาทักกับบุตรหลานที่อาศัยมีโหมมาแต่ก่อนหนีออกมาจาก เมืองมาตั้งแก้มะเล้ง ไปอยู่ใกล้กับถ้ำนานหลายปีแล้ว เมื่อพระยาไทรเภาและ บุตรหลานเห็นว่า การซึ่งคิดมาแต่หลังไม่สำเร็จความปรารถนาแล้ว รักจะมานอน บ้านเมืองตามเดิม จะใช้แก้มะเล้งมาขอจนตั่งนี้ก็ไม่ควร ถ้ารู้สึกโหมแล้วให้

1. กองสมุดขีรญาณ จดหมายแก่รัชกาลที่ 3 จ.ก. 1202 (2383) เลขที่ 51.

พระยาไทรเกา หรือบุตรหลานที่สนิทเข้าไปเฝ้าทูลละอองฯ ถอนหม้อข้าวกรุงเทพฯ ก็เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จะเสด็จทรงพักเสด็จไปทรงพระราชทาน อภัยแล้ว พระยาไทรเกา บุตรหลานจึงจะมาอยู่มาอยู่เมืองตามเดิมได้..."¹

และพระเสนาบดี (น้อยกลาง) ได้แนะนำให้เกิดไปอีกรว่า ถ้าตนถูกจับกุมตัว คณฤดากร และคณฤหมักสัตว์ บุตรหลานพระยาไทรบุรีทั้งหลายคงจะมารอภัยอยู่ในเมือง ไทรบุรีจริงแล้ว ก็ให้คนทั้งสองเกิดทางขึ้นมายังเมืองนครคีรีบรมราช เพื่อปรึกษากับ พระเสนาบดี (น้อยกลาง) ก่อนแล้ว จะนำเรื่องขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าฯ ในกรุงเทพฯ ต่อไป² แต่บุตรเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ไม่ได้เข้าเฝ้าในครั้งนั้น เพราะ ผู้ว่าการเมืองสิงคโปร์ได้ห้ามไว้ เมื่อทางฝ่ายอังกฤษจะได้มีส่วนในการนำเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) กลับมาครองเมืองไทรบุรีด้วย และอังกฤษเกรงว่าจะเป็นกลางของฝ่ายไทยที่ จะช่วยบุตรหลานเจ้าพระยาไทรบุรีด้วย³

กระทั่งมาอีกปีหนึ่งคือในปี พ.ศ. 2384 เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) จึงได้ ถักสิบใจยอมให้ตนถูกตัว บุตรชายโต และคณฤหมักอาภัยบุตรอีกคนหนึ่ง เกิดทางเข้าเฝ้า ทูลละอองฯ ในกรุงเทพฯ ถวายกอดไว้ ทองเงินและเครื่องบรรณาการตามประเพณีแต่ก่อน⁴ เมื่อทรงพิจารณาแล้วพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) สำนึกในความผิดและตั้งใจจะกลับมาปกครอง เมืองไทรบุรีเป็นเมืองประเทศราชต่อไปแน่นอนแล้ว ก็ทรงปรึกษาเสนาบดีและข้าราชการผู้ใหญ่

¹ หอสมุดวชิรญาณ จุฬาลงกรณ์ราชบัณฑิตยสถานที่ 2 จ.บ. 1202 (2383) เลขที่ 177.

² น.

³ น.

⁴ ค. จ.ศ. 1203 (2384) เลขที่ 106.

ร่วมกัน มีมติอนุญาตให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัมย์) กลับมารองเมืองไทรบุรีอีก¹

เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัมย์) ซึ่งอยู่ในวัยชราภาพมากแล้ว เมื่อทราบว่าทางกรุงเทพฯ อนุญาตให้กลับมารองเมืองไทรบุรีก็มีความยินดีเป็นอย่างมาก บกพรอมคร่ำวากมะละกามาอาศัยอยู่ในเกาะปีงั่วที่รกรากจน แล้วสั่งให้ตนกูอับดุลลาห์ ตาญหมัดอาเค็ม บุตรสองคนซึ่งเฝ้าระวังการแต่งสถานที่สำหรับปลูกบ้านเรือนขึ้นใหม่ในเมืองไทรบุรี เสร็จแล้วมีใบมอกแจ้งเข้ามายังกรุงเทพฯ พร้อมทั้งขอปืนใหญ่ออกไปสำหรับป้องกันรักษาเมือง และใช้ลากระแวน หางราชธานี ไปรื้อให้รักแมงป๋อที่เมืองนครคีรีธรรมราช และเมืองตรังให้แก่เจ้าพระยาไทรบุรีไปตามสมควร²

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัมย์) กลับมารองเมืองไทรบุรีแล้วในครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แยกที่กะบังปาสู บกขึ้นเป็นเมืองประเทศราชอีกเมืองหนึ่ง ขึ้นกับเมืองนครคีรีธรรมราช ให้ตั้งตัญวาเลอ เป็นที่พระยาภักดีภูธรบรรจิวังมา รាយาศักดิ์ปะลาวัน เจ้าเมืองกะบังปาสู³ เพื่อลดกำลังเมืองไทรบุรีลงไปอีกชั้นหนึ่ง เป้าผลให้เมืองไทรบุรีเดิมซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่มีอาณาเขตกว้างขวาง แยกออกเป็นเมืองขนาดเล็ก 4 เมือง ถึงในปี พ.ศ. 2385 เป็นต้นมาก็

(1) เมืองไทรบุรี เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัมย์) เป็นเจ้าเมืองในฐานะเมืองประเทศราช ขึ้นกับเมืองนครคีรีธรรมราช

(2) เมืองกะบังปาสู ตัญวาเลอ เป็นเจ้าเมืองในฐานะเมืองประเทศราช ขึ้นกับเมืองนครคีรีธรรมราช

(3) เมืองปะลิส เดอูเสน เป็นผู้รักษาเมือง ในฐานะหัวเมืองขึ้นเมือง

¹ กองสมุทวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1203 (2384) เลขที่ 106.

² จ.ศ. 1204 (2385) เลขที่ 28.

³ จ.

นครศรีธรรมราช และโปรดตั้งให้เสกคุเสน เป็นพระยาวิเศษสงครามราชวิจิตรบารา
เจ้าเมืองปะลิส

(4) เมืองสตูล ราชาเคหา เป็นผู้รักษาเมือง ในฐานะเป็นหัวเมืองขึ้น
เมืองสงขลา และโปรดให้ตั้งรายาเคหาเป็นพระยาประเทธราชภักดีศรีรัตน ราชาเคหา
เจ้าเมืองสตูล¹

เมื่อทรงราชธานีสามารถจัดการแก้ปัญหาเกี่ยวกับ เมืองไทรบุรีลงได้ดังกล่าวนั้นแล้ว
ข้างต้น ปัญหาเมืองไทรบุรีซึ่งเรื้อรังมานานหลายสิบปีก็ยุติลงไปได้อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็น
ด้วยระบบราชโฆบายที่ชาญฉลาดของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระองค์ทรง
ทราบและเข้าใจถึงนิสัยใจคอ ขบถธรรมนิยมประเพณีของพลเมืองของพระองค์ในเมืองไทรบุรี
เป็นอย่างดีแล้ว พระองค์ทรงนำมาใช้ในการแก้ปัญหาที่ยุ่งยากกว่านี้มาจะยุติลงได้ ลงได้สำเร็จ
ต่อจากเข้ามาเมืองไทรบุรี และหัว เมืองที่แยกออกจากเมืองไทรบุรีก็อยู่เป็นสุขสืบมาอีกครั้งหนึ่ง

จากหลักฐานที่กล่าวอ้างมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่า หลังจากเจ้าพระยาบวรรา (น้อย)
เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และผู้สำเร็จราชการ เมืองไทรบุรีถึงแก่อสัญกรรมลงแล้ว บทบาท
ของหัว เมืองนครศรีธรรมราชในการดูแลและแก้ปัญหาเกี่ยวกับ เมืองไทรบุรีลดน้อยลงมาก ทั้ง
เรื่องเกี่ยวสืบมาจากตาเค 2 ประการประกอบกันคือ

ประการแรกในครั้งนั้นพระยาศรีวิพัฒน์ (หัก) ผู้รักษากรุงในตำแหน่งสมุหพระกลาโหม
ซึ่งมีหน้าที่บังคับบัญชาหัว เมืองปากน้ำได้ทั้งหมดได้ออกไปจัดการ เรื่องที่อยู่ว่าเมืองสงขลา
ทางราชธานีจึงมีคำสั่งทรงไปยังพระยาศรีวิพัฒน์ (หัก) ให้จัดการเกี่ยวกับปัญหาเมืองไทรบุรี
โดยทรงให้ทางผ่านทางหัว เมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นตัวแทนของราชธานีตั้งแต่ก่อน

อีกประการหนึ่ง พระเสนาบดีกรม (น้อยกลาง) บุตรเจ้าพระยาบวรรา (น้อย)
ที่ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ในขณะนั้น ยังเป็นแต่ผู้รักษากรุงในตำแหน่ง
เจ้าเมืองเท่านั้น และยังไม่มีความรู้ความชำนาญในการบ้านเมือง ทางราชธานีจึงไม่

¹ หองสมุทวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1204 (2385) เล่มที่ 28.

ไว้วางพระราชทานฤทัยในศัวพระเล้าความนครที่จะให้ไปมุ่งเกี่ยวจักรการเบียดเบียนเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี ซึ่งเป็เมืองที่สำคัญมาก จึงทำใ้เขา ขาวของเจ้าเมืองและหัวเมืองนครศรีธรรมราชในการแก้ ภัยหาเมืองไทรบุรีในครั้งนั้นลดน้อยลงไปมาก แต่อย่างไรก็ตามหลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ตาก) กับเจ้าพระยาบวรราช ออบทองทั้บุตรเทพา กลับแล้ว ทางราชธานีก็ยังไม่ยอมหมายให้หัว เมือง นครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางหัว เมืองไทรบุรีแทนราชธานีเสียก่อนมา แต่ในครั้งนั้นก็แบ่งเมือง ไทรบุรี ซึ่งแต่เดิมเป็นหัว เมืองใหญ่ที่กำลังมาก ออกเป็นหัว เมืองขนาดเล็กที่กำลังลดลง 4- เมือง เพื่อลดกำลังและอำนาจของเจ้าเมืองไทรบุรีและเมืองที่แบ่งลง ไม่ให้มีกำลังมากเท่าแต่ก่อน เพราะจะเป็นเหตุให้เกิดการกบฏ คือไทยได้ชื่อในเมื่อมีเรื่องไม่พอใจทางฝ่ายไทยในระยะต่อมา

นอกจากนั้นหลังจากเจ้าพระยาบวรราช (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรมลงแล้ว ทางราชธานี ยังได้ลดความสำคัญของหัว เมืองนครศรีธรรมราชในฐานะที่เป็นตัวแทนของราชธานีในการรักษา ราชอาณาจักรเขตทางใต้ลงไปด้วย ถึงจะเห็นได้จากทางราชธานีได้ยกเมืองสตูลซึ่งแยกออกมาจาก เมืองไทรบุรีไปขึ้นกับสงขลา ให้เป็นหัว เมืองขึ้นของเมืองสงขลา ซึ่งแสดงว่าทางราชธานี ได้ลดความ อำนาจและกำลังของเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งแต่เดิมเป็นหัว เมืองใหญ่ที่สำคัญมาก ที่ถูกลดฐานะใต้ของราชอาณาจักรลงไป และในขณะเดียวกันก็ได้ไปส่งเสริมเมืองสงขลาให้มีบทบาท อำนาจและกำลังมากขึ้นจนเป็นหัว เมืองใหญ่และสำคัญมากอีกเมืองหนึ่งเพื่อลดทอนบทบาทของเมือง นครศรีธรรมราชลง ยิ่งไปกว่านี้การตั้งขึ้นทางราชธานียังได้ลดเนื้อที่ และกำลังของเมือง นครศรีธรรมราชลงไปอีกด้วย ถือได้ไปลดให้ยกเมืองพังงา ซึ่งตั้งอยู่ในเขต เมืองนครศรีธรรมราช ขึ้นเป็นเมืองใหม่อีกเมืองหนึ่งขึ้นตรงต่อราชธานี

จากหลักฐานและเหตุผลที่ได้กล่าวอ้างขึ้นมาแล้วข้างต้น จึงเห็นได้ว่าหลังจาก เจ้าพระยาบวรราช (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรมลงไปแล้ว ความสำคัญของหัว เมืองนครศรีธรรมราช ในฐานะที่เป็นตัวแทนของราชธานีในการรักษาราชอาณาจักรเขตทางใต้ได้ลดลงไปมากที่สุดที่เคยมีมา แต่ก่อนหน้านั้น และหลังจากนั้นมาหัว เมืองนี้ก็ลดความสำคัญลงไปเรื่อย ๆ จนมีฐานะเป็นเพียง จังหวัดหนึ่งในจำนวน 14 จังหวัดในภาคใต้ของไทย.

หัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จึงได้รับมอบหมายจากราชธานีให้มีหน้าที่ในการดูแลรักษาราชอาณาจักรทางภาคใต้ของราชอาณาจักรในเรื่องที่สำคัญ ๆ 2 เรื่องด้วยกันคือ เรื่องเกี่ยวกับการป้องกันการรุกรานจากพม่าเรื่องหนึ่ง และเกี่ยวกับการดูแลควบคุมหัวเมืองประเทศราชมลายูที่อยู่ในกำกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชอีกเรื่องหนึ่ง ปัญหาเกี่ยวกับการรุกรานของพม่าเกิดขึ้นในช่วงแรกคือในระยะตั้งแต่ตอนต้นรัชกาลที่ 1 ถึงตอนต้นรัชกาลที่ 2 มีผลโดยตรงต่อหัวเมืองนครศรีธรรมราชเพียงครั้งเดียวเท่านั้น คือในปี พ.ศ. 2328 พม่ายกกองทัพลงไปตีหัวเมืองนครศรีธรรมราชได้ เก็บกวาดผู้คนทรัพย์สินสิ่งของต่าง ๆ ในเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราชไปได้บ้างไม่มากนักเนื่องจากเรือที่บรรทุกทรัพย์สินของเหล่านั้นได้ไปล่มเสียในบริเวณอ่าวไทย¹ และกองทัพกรุงเทพฯ ได้ยกออกไปช่วยขับไล่พม่าออกไปได้ในตอนหลัง หลังจากปี พ.ศ. 2328 แล้วพม่าไม่ได้รุกรานภาคใต้ของไทยลงไปถึงหัวเมืองนครศรีธรรมราชอีก แต่อย่างไรก็ตามหัวเมืองนครศรีธรรมราชก็ยังคงต้องทำหน้าที่เป็นผู้ป้องกันการรุกรานของพม่าต่อมาอีก เนื่องจากหัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นหัวเมืองใหญ่ทางราชธานีได้มอบหมายให้มีหน้าที่ป้องกันการรุกรานจากพม่าโดยตรงอยู่แล้ว ครั้นหลังจากเสียเมืองถลางแก่พม่าในปี พ.ศ. 2352 ทางราชธานีได้มอบหน้าที่ในการดูแลรักษาหัวเมืองชายฝั่งตะวันตก และทำการลาดตระเวนสืบข่าวความเคลื่อนไหวของพม่าทางภาคใต้ ให้เป็นหน้าที่ของหัวเมืองนครศรีธรรมราชอีกหน้าที่หนึ่งด้วย แต่ก็ไม่ได้ทำการสู้รบกับพม่าโดยตรง เพราะหลังจากปี พ.ศ. 2352 แล้ว พม่าไม่ได้ยกกองทัพลงไปรุกรานหัวเมืองภาคใต้ของไทยอีก ปัญหาเกี่ยวกับพม่าทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชจึงนับได้ว่าสิ้นสุดลงหลังจากปี พ.ศ. 2352 เป็นต้นมา

เกี่ยวกับหัวเมืองประเทศราชมลายูที่อยู่ในกำกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ได้สร้างปัญหายุ่งยากให้แก่ทางฝ่ายไทยมาตั้งแต่แรกที่ไทยได้หัวเมืองเหล่านั้นมาเป็น

¹ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระประชวรด้วยโรคพระยาพิษ ๕๗๘.

เมืองประเทศราช ในสมัยรัชกาลที่ 1 ปัญหาที่เกิดขึ้นทางหัวเมืองเหล่านั้นส่วนมาก เป็นไปในรูปลักษณะที่หัวเมืองเหล่านั้นได้ก่อการกบฏขึ้นแล้วยกกองทัพเข้ามาตีเมืองสงขลา เพื่อเก็บกวาดเอาผู้คนและทรัพย์สินเงินทองเช่นในปี พ.ศ. 2334 และปี พ.ศ. 2351 เป็นต้น ปัญหาที่เกิดขึ้นในระยะดังกล่าวนี้จึงแก้ไขได้ง่ายไม่ยุ่งยากซับซ้อนเท่ากับปัญหา ที่เกิดระยะหลัง คือ หลังจากปี พ.ศ. 2364 เป็นต้นมา กล่าวคือในปี พ.ศ. 2364 ทางราชธานีได้โปรดให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและญ่อกำกับ หัวเมืองไทรบุรี และเมืองกลันตันในขณะนั้น ยกกองทัพลงไปตีเมืองไทรบุรี เพื่อจับ เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เจ้าเมืองไทรบุรีฐานที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ตั้งแข็งเมืองเป็นกบฏต่อไทยเอาใจไปฝากไว้กับพม่าและบริษัทยังกฤช แต่เจ้าพระยาไทรบุรี ได้หลบหนีไปอาศัยบริษัทยังกฤชที่เกาะปีนัง ปัญหาเกี่ยวกับเมืองไทรบุรีจึงได้ขยายออก กลายเป็นปัญหาใหญ่โตและยุ่งยากมากขึ้น เพราะทางฝ่ายบริษัทยังกฤชได้เข้าแทรกแซง โดยตรง ประกอบกับได้เกิดปัญหากบฏขึ้นภายในเมืองไทรบุรีเองอีกด้วย สร้างความ หนักใจให้แก่เจ้าพระยาฯ (น้อย) ผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรีเป็นอย่างมาก แต่เจ้าพระยาฯ (น้อย) ก็ได้พยายามหาทางแก้ปัญหาค้างกล่าวในส่วนที่เกี่ยวข้อง บริษัทยังกฤชได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2369 โดยสนับสนุนให้นายเฮนรี เบอร์นี ทูตของ บริษัทยังกฤชเข้ามาเจรจากับรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ ซึ่งทางฝ่ายบริษัทยังกฤชยอมรับ ว่าไทรบุรีเป็นเมืองประเทศราชของไทยอังกฤษจะไม่เข้าแทรกแซงในปัญหาเกี่ยวกับ เมืองไทรบุรีอีกต่อไป ส่วนปัญหาเกี่ยวกับกบฏเมืองไทรบุรีนั้น เจ้าพระยาฯ (น้อย) สามารถแก้ไขได้เฉพาะปัญหาเฉพาะหน้าคือ สามารถปราบพวกแขกกบฏลงได้ทุกครั้ง แต่การแก้ปัญหาในระยะยาวนั้นสำเร็จลงด้วยพระปรีชาญาณอันฉลาดของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ หลังจากเจ้าพระยาฯ (น้อย) สำเร็จราชการ เมืองไทรบุรีถึงแก่อนิจกรรมลงในปี พ.ศ. 2382 แล้ว พระองค์ได้ทรงเปลี่ยนแปลง พระบรมราชโองบายในการปกครองหัวเมืองไทรบุรีที่สมเด็จพระราชบิดาของพระองค์ได้ วางไว้ โดยโปรดให้ตั้งแขกเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีตามเดิมอีกในปี พ.ศ. 2382 แล้ว แยกเมืองไทรบุรีซึ่งเดิมเป็นเมืองใหญ่ออกเป็นเมืองขนาดเล็ก 4 เมือง คือ เมืองไทรบุรี

เมืองกะบังปาสุ เมืองสตูล และเมืองปะลิศ ปัญหาเมืองไทรบุรีจึงยุติลงไปได้ชั่วคราว หลังจากยุ่งยากมาเป็นเวลานานไม่น้อยกว่า 20 ปี

นอกจากนั้นในสมัยเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ทางราชธานีได้มอบหมายให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชทำหน้าที่ขยายอำนาจของไทยลงไปยังเมืองประจักษ์ที่หนึ่งด้วย แต่ถูกขัดขวางจากทางฝ่ายบริษัทอังกฤษที่ป็นอย่างรุนแรง จนในที่สุดทางฝ่ายไทยต้องล้มเลิกนโยบายดังกล่าวเพราะเกรงจะเกิดเป็นศัตรูกับอังกฤษ และหลังจากนั้นมาไม่ปรากฏหลักฐานว่าไทยเราได้พยายามที่จะขยายอำนาจลงไปหัวเมืองมลายูทางใต้ลงไปอีกเลย

อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบบทบาทของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในการกำกับเมืองกลันตัน กับบทบาทในการดูแลรักษาหัวเมืองไทรบุรีแล้ว เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมีบทบาทในการกำกับหัวเมืองกลันตันน้อยมาก เพราะทางราชธานีได้ยื่นมือเข้าไปแก้ปัญหาทางหัวเมืองกลันตันเองเสียเป็นส่วนมาก และปัญหาที่เกิดขึ้นในเมืองกลันตันเป็นปัญหาเกี่ยวกับการแย่งชิงความเป็นใหญ่กันในระหว่างบรรดาญาติพี่น้องกับเจ้าเมืองกลันตันเสียเป็นส่วนมาก ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงไม่ยุ่งยากเท่ากับปัญหาที่เกิดขึ้นทางหัวเมืองไทรบุรี แต่ถึงกระนั้นก็ตามทางราชธานีก็ยังคงมอบให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้กำกับเมืองกลันตันมาตลอดสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

บทสรุป

ความสัมพันธ์ระหว่าง ราชธานีกับหัวเมืองนคร ศรีธรรมราช ได้วิวัฒนาการเปลี่ยนแปลง โดยเริ่มจากต่างฝ่ายต่างก็เป็นราชอาณาจักรอิสระด้วยกันในระยะตอนต้นสมัยกรุงสุโขทัย ต่อมาหัวเมืองนครศรีธรรมราชได้ตกเป็นหัวเมืองขึ้นของกรุงสุโขทัยในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง ในปี พ.ศ. 1838 หลังจากนั้นทางฝ่ายราชธานีก็พยายามลดอำนาจและบทบาทของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชลงไปเรื่อย ๆ เพื่อความปลอดภัยของทางฝ่ายราชธานี โดยใช้นโยบาย โอนอำนาจจากหัวเมืองนครศรีธรรมราชมาไว้ที่ส่วนกลางหรือราชธานี ซึ่งทำได้สำเร็จใน รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในปี พ.ศ. 1998 เมื่อทางราชธานีสามารถเปลี่ยนฐานะ หัวเมืองนครศรีธรรมราชจากเมืองพระยามหานคร หรือหัวเมืองประเทศราช มาเป็นหัวเมืองเอก ซึ่งทางฝ่ายราชธานีสามารถเข้าไปจัดการปกครองภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราชได้ โดยทรง แทนที่จะปล่อยให้เจ้าเมืองจัดการปกครองตนเองแบบกึ่งอิสระอย่างสมัยที่เป็นเมืองพระยามหานคร

ต่อจากนั้นมาทางราชธานีก็ใช้หัวเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่ที่สุด อยู่ทางภาคใต้ของราชอาณาจักรเพียงหัวเมืองเดียวเป็นศูนย์บัญชาอำนาจของไทยลงไปทาง หัวเมืองมลายูและช่องแคบมะละกา และมอบหมายให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชทำหน้าที่ เป็นตัวแทนของทางฝ่ายราชธานีในการรักษาราชอาณาจักรทางใต้ ควบคุมหัวเมืองประเทศราช มลายู และดูแลรักษาหัวเมืองไทย

แต่อย่างไรก็ตามทางฝ่ายราชธานียังต้องประสบปัญหาสำคัญประการหนึ่งทุกยุคทุกสมัย ตลอดมาเกี่ยวกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะในสมัยอยุธยาแล้วปรากฏให้เห็นมาก คือปัญหาเกี่ยวกับอำนาจของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีลักษณะเป็นคาบสองคม กล่าวคือ ทางฝ่ายราชธานีมีความจำเป็นที่จะต้องมอบอำนาจให้แก่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมีอำนาจ มากกว่าเจ้าเมืองอื่น ๆ ทั้งหมดเช่นเดียวกับเมืองพิษณุโลก ซึ่งเป็นหัวเมืองเอกอยู่ทาง

ฝ่ายเหนือเพียงเมืองเดียว ทั้งนี้เพื่ออุแว้รักษาราชอาณาเขตทางภาคใต้ไว้ตลอดสมัยสงคราม
เรียนรบ ๖ แต่ในขณะเดียวกันอำนาจของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชที่มีอยู่อย่างมากก็อาจจะ
เป็นอันตรายและเป็นคู่แข่งของทางฝ่ายราชธานีได้เช่นเดียวกัน เรื่องทางฝ่ายราชธานี
อ่อนกำลังลงเนื่องจากการแย่งชิงอำนาจและความเป็นใหญ่กันขึ้น เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช
ก็มักจะถือโอกาสในฐานะที่มีอำนาจมากทั้งหมเป็นกบฏต่อทางราชธานี ซึ่งเกิดขึ้นถึง 2 ครั้ง
ในสมัยพระเจ้าปราสาททองประมาณปี พ.ศ. 2175 ครั้งหนึ่ง และในสมัยพระเพทราชา
ราว ๆ ปี พ.ศ. 2227 อีกครั้งหนึ่ง ทางฝ่ายราชธานีได้คิดหาทางแก้ปัญหเกี่ยวกับอำนาจ
ของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชไว้เป็น 2 ทาง คือ

1. ทางฝ่ายตัวเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ทางราชธานีจะแต่งตั้งเฉพาะ
บุคคลที่มีความสามารถมีศักดิ์คือทางราชธานีอย่างสูงออกไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และ
มักจะมีการเปลี่ยนตัวเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเมื่อลัดเปลี่ยนกษัตริย์ทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยา
ทุกครั้ง ตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจึงไม่มีการสืบสกุลกัน และเป็นบุคคลที่ทาง
ราชธานีไว้วางพระราชหฤทัยมากทุกคน

2. ทางค่านโยบายของทางฝ่ายราชธานี ทางราชธานีมีนโยบายที่สืบทอด
คิดต่อกันมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยที่จะโอนอำนาจของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมาไว้ทาง
ราชธานีให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ถ้าสมัยใดทางฝ่ายราชธานีเห็นว่าเป็นโอกาสดีที่จะ
ลดอำนาจของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชลงได้แล้ว ทางฝ่ายราชธานีก็จะรีบลงมือปฏิบัติได้
ดังเช่นในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ เป็นต้น แต่การลดอำนาจของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช
ลงนั้น ทางฝ่ายราชธานีจะต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของราชอาณาจักรด้วย ทางราชธานี
จึงมีความจำเป็นจะต้องใช้นโยบายระยะยาวแบบค่อยเป็นค่อยไป ดังจะได้เห็นชัดเจนในสมัย-
รัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในสมัยกรุงธนบุรี ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับตัวเมืองนครศรีธรรมราชได้
เปลี่ยนแปลงไปตามภาวะเหตุการณ์ของบ้านเมืองมากกว่าที่จะเป็นไปตามปัจจัยอย่างอื่น
กล่าวคือหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าในปี พ.ศ. 2310 แล้ว พระปลัด (หนู)

ผู้รักษาการในตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชก็ได้ตั้งตนเองขึ้นเป็นเจ้าปกครองหัวเมือง-
นครศรีธรรมราชซึ่งมีอาณาเขตทั้งแก่เมืองชุมพรลงไปจนหัวเมืองแควมลายูเป็นชุมชนอิสระ
ขึ้นชุมชนหนึ่งทางใต้ของราชอาณาจักร แต่เนื่องจากหัวเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้น
กำลังผู้คน เสี่ยงอาหารบริบูรณ์น้อยกว่าทางภาคกลางของราชอาณาจักร เจ้านครฯ (หนุ)
จึงปกครองหัวเมืองนครศรีธรรมราชอย่างเป็นอิสระมาไประมาณ 3 ปี ก็ถูกสมเด็จพระเจ้า-
ตากสิน ซึ่งสามารถรวมกำลังคนและยึดครองดินแดนภาคกลางของราชอาณาจักรปราบลงได้
ด้วยกำลังและความรู้ความสามารถทางการศึกที่เหนือกว่า หัวเมืองนครศรีธรรมราชจึงได้
กลายมีฐานะเป็นเมืองขึ้นของทางฝ่ายราชธานีอีก โดยทางฝ่ายราชธานีได้สถาปนาเจ้าเมือง-
นครศรีธรรมราชขึ้นใหม่จำนวนมากถึงขึ้นเจ้าประเทศราช แต่ระบบความสัมพันธ์ระหว่าง
ราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชยังคงมีลักษณะเช่นเดิมอยู่มาก คือมีความสัมพันธ์แบบ
ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองเอ ซึ่งสังเกตได้จากอำนาจหน้าที่ และวิธีการตั้งเจ้าเมือง-
นครศรีธรรมราชในสมัยกรุงธนบุรีคล้ายกับวิธีการตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในขณะ
เจ้าเมืองเอกในสมัยอยุธยาเป็นอย่างมาก เพียงแต่ออกชื่อเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช
แตกต่างกันเท่านั้น

แต่อย่างไรก็ตามในสมัยกรุงธนบุรี ทางฝ่ายราชธานีได้มีนโยบายในการปกครอง
หัวเมืองนครศรีธรรมราชที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งทางฝ่ายราชธานี และทางฝ่ายหัวเมือง
นครศรีธรรมราชไปพร้อม ๆ กัน กล่าวคือทางราชธานีมอบอำนาจให้แก่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช
มากขึ้นโดยสถาปนาขึ้นเป็นเจ้า เพื่อปกครองดูแลรักษาหัวเมืองไทยทางภาคใต้ของราชอาณาจักร
ให้อยู่ในภาวะปรกติสุขสงบ และเป็นแหล่งส่งเสบียงอาหาร อาวุธ กำลังคน สัมปทานทาง
ฝ่ายราชธานีเพื่อทำศึกสงครามเพื่อรักษาและขยายอาณาจักรทางด้านอื่น นอกจากนั้นทางฝ่าย
ราชธานียังบุคคลที่ทางราชธานีไว้วางพระราชมหทัยเป็นอย่างมากออกไปเป็นเจ้าเมือง เพื่อให้
ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นไปโดยใกล้ชิดสนิทสนมกับอีกด้วย

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช
ได้วิวัฒนาการต่อมาในแนวที่ทางฝ่ายราชธานีได้พยายามลดอำนาจหน้าที่และบทบาทของ
เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชลงไปตามความเหมาะสมของเหตุการณ์และโอกาส แต่อย่างไรก็ตาม

ในสมัยนั้นทางราชธานีก็ยังคงมอบให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชทำหน้าที่เป็นตัวแทนของทางราชธานีในด้านต่าง ๆ หลายด้าน เช่น การเก็บรวบรวมภาษีอากรและผลประโยชน์ที่ทางหัวเมืองนครศรีธรรมราชจะต้องส่งเข้ามายังท้องพระคลังหลวงในกรุงเทพฯ การป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อยภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราชเกี่ยวกับการปราบปรามโจรผู้ร้าย แหกสลัด และพวกลักลอบค้าฝิ่น การป้องกันและรักษาราชอาณาเขตทางภาคใต้เกี่ยวกับการป้องกันการรุกรานจากพม่ากับการควบคุมดูแลหัวเมืองประเทศราชมลายู เป็นต้น สรุปตามลำดับดังนี้คือ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์โปรดให้มีการปฏิรูปข้าราชการสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ถูกต้องตามจารีตประเพณีพระราชกำหนดกฎหมายที่พระมหากษัตริย์องค์ก่อน ๆ ได้ทรงกระทำไว้ให้ถูกต้อง ในการปฏิรูปครั้งนั้นได้มีผลกระทบไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชที่สำคัญ ๆ 2 ประการคือ

(1) โปรดให้ยกหัวเมืองนครศรีธรรมราชและหัวเมืองปักษ์ใต้อื่น ๆ ซึ่งเดิมขึ้นอยู่กับกรมท่า ๑๑ เมืองและสมุหนายก 1 เมือง ไปขึ้นกับสมุหพระกลาโหมในปี พ.ศ. 2325 สมุหพระกลาโหมเป็นผู้บังคับบัญชาของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชแทนโกษาธิบดี ซึ่งทำหน้าที่กำกับหัวเมืองปักษ์ใต้มาตั้งแต่ตอนปลายสมัยอยุธยา

(2) โปรดให้ลดบรรดาศักดิ์พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ลงเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช และลดตำแหน่งเสนาบดีเมืองนครศรีธรรมราชลงเป็นกรมการเมืองอย่างสมัยอยุธยาในปี พ.ศ. 2327

ผลจากการลดบรรดาศักดิ์พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) และเสนาบดีเมืองนครศรีธรรมราช ทำให้พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) และข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราชไม่พอใจทางฝ่ายราชธานีอย่างรุนแรงถึงกับได้มีการขัดรับสั่งของทางฝ่ายราชธานีบ่อย ๆ ในที่สุดทางฝ่ายราชธานีมีความจำเป็นต้องปลดพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ออกจากตำแหน่งแล้วตั้งเจ้าพิพัฒน์ อุปราชเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นบุตรเขยพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ผู้มีความสวามิภักดิ์ต่อทางราชธานีออกไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชแทน ในปีเดียวกันนี้เอง แก่ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชก็ยังคงอยู่ในสภาพที่ไม่

เป็นปรกติกัก ซึ่งลงจะเนื่องมาจากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในเมืองนครศรีธรรมราชไม่พอใจทางฝ่ายราชธานีที่ปลดพระเจ้านครศรีธรรมราชออกจากตำแหน่ง และลดตำแหน่งเสนาบดีเมืองนครศรีธรรมราชลง หรืออาจจะเป็นเพราะเจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคนใหม่เป็นบุคคลที่อ่อนแอ ดังจะเห็นได้จากคราวพ่ายกกongทัพลงไปที่หัวเมืองนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2323 ทางราชธานีจึงไม่ทรงไว้วางพระราชนิพนธ์ในหัวเมืองและกรรมการเมืองนครศรีธรรมราชมากนัก จึงได้ถือโอกาสลดอำนาจหน้าที่และบทบาทของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชลงไปอย่างมากในสมัยเจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) เช่น โปรดให้ยกหัวเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชบางเมืองคือเมืองสงขลา และเมืองศรีช้างขึ้นตรงต่อทางราชธานี หรือโปรดให้ยกหัวเมืองประเทศราชมาอยู่บางเมือง คือเมืองปัตตานี และเมืองศรีกาญูกี้ เมืองกลันตัน ซึ่งเดิมขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราชไปขึ้นกับเมืองสงขลา เป็นต้น จึงนับได้ว่าทางฝ่ายราชธานีได้ลดอำนาจหน้าที่ของหัวเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะที่เป็นตัวแทนของราชธานีในการรักษาอาณาเขตทางภาคใต้ลงไปอย่างมาก โดยโอนอำนาจมาไว้ที่ส่วนกลาง คือราชธานี และในขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมสนับสนุนให้เมืองสงขลา มีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อช่วยเหลือหัวเมืองนครศรีธรรมราชในการรักษาราชอาณาเขตทางภาคใต้อีกเมืองหนึ่ง และเพื่อถ่วงดุลย์อำนาจของหัวเมืองนครศรีธรรมราชไม่ให้มีมากเกินไปลดอภัยต่อทางฝ่ายราชธานีด้วย

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทางราชธานีมีความจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมีอำนาจหน้าที่และบทบาทสำคัญขึ้นอีก เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 2 และตอนต้นสมัยรัชกาลที่ 3 ได้เกิดเหตุการณ์และเรื่องราววิกฤตการณ์ภายในที่ทางราชธานีจำเป็นต้องกระทำเช่นนั้น กล่าวคือในปี พ.ศ. 2352 พ่ายกกongทัพลงไปที่ใต้เมืองกลาง ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ที่สุดและมีหน้าที่ดูแลรักษาหัวเมืองอื่น ๆ อยู่ทางฝั่งตะวันตกของภาคใต้ บ้านเมืองเสียหายยับเยินมาก จนไม่สามารถที่จะตั้งเมืองกลางขึ้นใหม่ได้ในระยะเวลา 3-4 ปี ต้องมาจัดรวบรวมผู้คนชาวเมืองกลาง และหัวเมืองชายฝั่งตะวันตกอื่น ๆ คือเมืองตะกั่วป่า และตะกั่วทุ่งขึ้นตั้งขึ้นมาก่อน ทางราชธานีจึงได้โปรดให้เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคนใหม่มีหน้าที่เป็นศูนย์กลางรักษาหัวเมืองกลาง และหัวเมืองชายฝั่งตะวันตกอื่น ๆ แทนเมืองกลาง

หัวกราว และในคราวเดียวกันนั้นก็โปรดให้ยกเมืองตรังกลับมาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อเป็นหัวรวมเสบียงอาหาร ผู้คนและเรือรบเตรียมไว้สำหรับป้องกันการรุกรานจากมา และการโจมตีของพวกเขาจากสลักทางฝ่ายทะเลและวันพักอีกด้วย

นอกจากนั้นทางราชธานียังได้โปรดให้ชำระทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช ขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. 2354 เพื่อให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชนำไปเป็นหลักในการปรับปรุง การปกครองภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราชให้เป็นึกแผ่นมั่นคงขึ้นกว่าเดิม เพราะทาง ฝ่ายราชธานีได้เริ่มมีนโยบายที่จะมอบให้หัวเมืองนครศรีธรรมราชทำหน้าที่เป็นตัวแทนของ ทางฝ่ายราชธานีทำการขยายอำนาจของไทยลงไปทางเมืองประ และเข้าควบคุมหัวเมือง- ไทรบุรีให้มาใกล้ชิดกับไทยยิ่งกว่าเดิม เนื่องจากทางฝ่ายราชธานีสืบทราบมาว่าเจ้าพระยา- ไทรบุรี (ปะแงรัน) เจ้าเมืองไทรบุรีในขณะนั้น ได้เอาใจออกห่างจากไทยไปฝากฝังกับพม่า และบริษัทยังคง เพื่อชิงเอาอำนาจของชาติทั้งสองมาถ่วงดุลย์อำนาจของไทยในเมืองไทรบุรี ทางฝ่ายราชธานีจึงมีความจำเป็นต้องมอบอำนาจและหน้าที่ให้แก่เจ้าพระยาตราร (น้อย) ผู้กำกับหัวเมืองประเทศราชมลายู ไทรบุรี และเมืองกลันตัน มีอำนาจและหน้าที่ในการ จัดการกับปัญหาเมืองไทรบุรีมากขึ้นกว่าเดิม โดยเริ่มแรกจากปี พ.ศ. 2364 ทางราชธานี ได้โปรดให้เจ้าพระยาตราร (น้อย) ในฐานะผู้กำกับเมืองไทรบุรี ยกกองทัพเมืองนคร- ศรีธรรมราชลงไปรักษาเมืองไทรบุรีไว้ให้คงขึ้นอยู่กับไทย และจับตัวเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ในข้อหาเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เป็นกบฏต่อทางฝ่ายราชธานี ไม่ยอม ส่งดอกไม้ทองเงินตามกำหนดเวลา และขั้รับสั่ง แก่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) หนีไปได้ ไปขอความช่วยเหลือจากบริษัทยังคงที่เกาะปีนังให้มาเจรจากับไทยให้ทางฝ่ายไทยยินยอม ให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) กลับมาครองเมืองไทรบุรีอีก ซึ่งทางฝ่ายบริษัทยังคงก็มีความเต็มใจที่จะให้ความช่วยเหลือแก่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เนื่องจากทางฝ่าย บริษัทยังคงต้องการให้เมืองไทรบุรีเป็นอิสระจากไทย ต่อมาในปี พ.ศ. 2365 พวกแขก ชาวมืองไทรบุรีได้จัดรวบรวมสมัครพรรคพวกได้ประมาณ 2,000 คน จะก่อการกบฏต่อ เจ้าพระยาตราร (น้อย) ผู้กำกับเมืองไทรบุรี แก่เจ้าพระยาตราร (น้อย) ซึ่งขณะนั้นประจำ อยู๋ในเมืองไทรบุรีทราบข่าวเกี่ยวกับการกบฏล่วงหน้าจึงสามารถปราบพวกกบฏลงได้ เมื่อปัญหา

เมืองไทรบุรีถูกล้อมขยายออกไปมีทั้งป้อมปราการภายนอก คือบริพัตรอังกฤษที่เกาะปีนัง และจากภายในคือพวกชาวเมืองไทรบุรีก่อการกบฏ ทางราชธานีจึงได้มอบอำนาจให้แก่เจ้าพระยาหนครฯ (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะผู้ควบคุมดูแลเมืองไทรบุรี โดยให้อำนาจสิทธิขาดในการจัดการแก้ไขปัญหากภายในเมืองไทรบุรีแทนราชธานี คือโปรดให้ตั้งเจ้าพระยาหนครฯ (น้อย) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรี และเมืองประโคนคีติยวกับนั่นเอง

บทบาทของเจ้าพระยาหนครฯ (น้อย) ในฐานะเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรี และเมืองประโคนคีติยวกับ มี 2 ประการ คือ

(1) ทำการติดต่อและเจรจากับทางฝ่ายบริพัตรอังกฤษ จนในที่สุดทางฝ่ายบริพัตรอังกฤษยอมรับว่าหัวเมืองไทรบุรีเป็นเมืองประเทศราชของไทย และไม่สนับสนุนช่วยเหลือเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เจ้าเมืองไทรบุรีคนก่อนกลับมาครองเมืองไทรบุรีอีก

(2) สามารถรักษาเมืองไทรบุรีไว้ได้ไม่ให้เป็นไปแก่พวกกบฏชาวเมืองไทรบุรี โดยสามารถปราบกบฏเมืองไทรบุรีลงได้ทั้ง 2 ครั้ง เมืองไทรบุรีจึงยังคงขึ้นอยู่กับไทยต่อมา

นอกจากนี้ทางราชธานีได้มอบหมายให้เจ้าพระยาหนครฯ (น้อย) ขยายอำนาจของไทยลงไปยังเมืองประโคนคีติยวกับ แต่เจ้าพระยาหนครฯ (น้อย) สามารถควบคุมให้เมืองประโคนคีติยวกับมิได้ก็ต่อให้ไทยได้เพียงชั่วระยะหนึ่งเท่านั้น เนื่องจากถูกขัดขวางจากทางฝ่ายบริพัตรอังกฤษที่เกาะปีนังในระยะต่อมา ทางฝ่ายไทยจึงต้องยินยอมปล่อยให้เมืองประโคนคีติยวกับอยู่ใต้อิทธิพลของอังกฤษในราว ๆ ปี พ.ศ. 2369 เพื่อหลีกเลี่ยงการเป็นศัตรูกับบริพัตรอังกฤษ

สำหรับปัญหากบฏเมืองไทรบุรี ทางฝ่ายราชธานีสามารถจัดการแก้ไขได้ภายหลังจากเจ้าพระยาหนครฯ (น้อย) ผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรีถึงแก่อนิจกรรมแล้ว คือในปี พ.ศ. 2385 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเปลี่ยนแปลงพระบรมราชโขนบายในการควบคุมหัวเมืองไทรบุรีที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้วางไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2364 - 2365 เสียใหม่ โดยโปรดให้ตั้งแรกเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีทวนเดิม กล่าวคือในปี พ.ศ. 2382 ทางฝ่ายราชธานีตกลงกันโปรดให้ตั้งทวนภูอาหม่มแขกชาวเมืองไทรบุรีญาติของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เป็นเจ้าเมืองไทรบุรีแทนพระยาอภัยธิเบศร์ (แสง)

ซึ่งย้ายกลับมาเป็นเจ้าเมืองทั้งจากแรก ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. 2334 เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เจ้าเมืองไทรบุรีคนก่อนได้จัดทำดอกไม้ทอง เงินและเครื่องราชบรรณาการ มอบให้ทงกูคาอี และทงกูหมักอาเก็บ บุตรของเจ้าพระยาไทรบุรีทั้งสองคนนำเข้ามา พูลเกล้าฯ ถวายทอดทางราชธานี ยอมรับสารภาพผิดที่ได้กระทำไปแล้ว ทางฝ่ายราชธานี ได้ปรึกษากันตกลงมีมติยินยอมให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) กลับมาครองเมืองไทรบุรี อีก โดยโปรดให้แบ่งเมืองไทรบุรีซึ่งเดิมเป็นเมืองใหญ่ที่กำลังมากออกเป็นเมืองขนาดเล็ก 4 เมือง คือ

เมืองไทรบุรี ให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เป็นเจ้าเมือง เมืองกะปงปาสู ให้ทงกูอาทงู เป็นเจ้าเมือง เมืองปะลิก ให้เสกอุเสน เป็นเจ้าเมือง เมืองสตูล ให้ ราชยาเทวา เป็นเจ้าเมือง เมืองอื่นๆ นอกจากเมืองสตูลให้ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนเมืองสตูลให้ขึ้นกับเมืองลงขลาแทนเมืองนครศรีธรรมราช แสดงว่าทางราชธานีได้กำหนด นโยบายการแบ่งแยกแล้วปกครองมาใช้กับหัวเมืองไทรบุรีในครั้งนั้น ซึ่งมีผลทำให้ปัญหา เมืองไทรบุรีซึ่งยุ่งยากกว่าเมามากว่า 20 ปี ยุติลงได้ทวยพร ปรึกษาญาณันนารามจุลาคของ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทบาทของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะที่เป็นตัวแทนของราชธานีในการ กำกับหัวเมืองประเทศรรมลายุอื่น ๆ เช่น เมืองปัตตานี กลันตัน กับตรังกานู ในระยะ ปี พ.ศ. 2328 - 2334 และเฉพาะหัวเมืองกลันตันในระยะปี พ.ศ. 2351 - 2394 นั้น เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมีบทบาทเพียงแต่คอยสอดส่องดูแลความเป็นไปภายใน หัวเมืองเหล่านั้น โดยปล่อยให้เจ้าเมืองปกครองหัวเมืองเหล่านั้นจัดการเรื่องภายในไป ตามลำพัง ทางฝ่ายไทยไม่เข้าไปแทรกแซงนอกจากจะเป็นเรื่องที่จะก่อให้เกิดปัญหาลุกลาม ขยายใหญ่โตขึ้นเท่านั้น บทบาทของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในการกำกับหัวเมืองเหล่านั้น จึงมีน้อยกว่าทางหัวเมืองไทรบุรี ในระยะที่เจ้าพระยาณครฯ (น้อย) เป็นผู้สำเร็จราชการ ทั้งนี้คงจะเนื่องมาจากปัญหาในหัวเมืองเหล่านี้มีความสำคัญน้อยกว่าปัญหาในเมืองไทรบุรี และทางราชธานีสามารถเข้าไปจัดการแก้ไขปัญหาในเมืองเหล่านั้นได้โดยตรง เพราะการ งบประมาณก็ค่อนข้างทำได้สะดวกกว่าเมืองไทรบุรี จึงมอบให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

บทบาทแต่เพียงเป็นผู้กำกับเท่านั้น

ถึงกระนั้นก็ตามในสมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทางราชธานีก็ยังมอบอำนาจหน้าที่และบทบาทให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นตัวแทนของทางฝ่ายราชธานีในการดูแลรักษาและป้องกันราชอาณาจักรทางภาคใต้มากกว่าหัวเมืองอื่นใดทั้งหมด บทบาทของหัวเมืองนี้จึงมีความสำคัญมากหรือน้อยแล้วแต่ตามเหตุการณ์และสมัยของผู้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชทั้งกล่าวมาแล้วข้างต้นก็ตาม แต่หลังจากเจ้าพระยาบวรราชนายก (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ผู้ได้รับมอบหมายอำนาจและหน้าที่จากราชธานีมากที่สุด ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นถึงแก่อนิจกรรมลงในปี พ.ศ. 2332 ทางฝ่ายราชธานีก็ได้ดำเนินนโยบายโอนอำนาจจากเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเข้ามาไว้ทางราชธานีต่อมา กล่าวคือทางราชธานีได้ลดความสำคัญของหัวเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะที่เป็นตัวแทนของราชธานีในการดูแลรักษาอาณาจักรทางใต้ดังจะเห็นได้จากกรณีที่ทางฝ่ายราชธานีได้เข้าไปเกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาเมืองไทรบุรีโดยตรง และยกเมืองสตูลซึ่งเพิ่มขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราชไปขึ้นกับเมืองสงขลา ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากปัญหาขัดแย้งระหว่างไทยกับบริติชอังกฤษที่สำคัญ ๆ ทางหัวเมืองมลายูสามารถตกลงกันได้เรียบร้อย และทางราชธานีสามารถแก้ปัญหามาเมืองไทรบุรีลงได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2332 อีกด้วย หัวเมืองนครศรีธรรมราชจึงลดความสำคัญลงไปอีกขั้นหนึ่งในฐานะที่เป็นตัวแทนของทางราชธานีในการดูแลรักษาอาณาจักรทางภาคใต้

ตั้งแต่เริ่มทางฝ่ายราชธานีได้หาโอกาสลดอำนาจ หน้าที่ และบทบาทของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชลงไปเรื่อย ๆ และในขณะเดียวกันก็ส่งเสริมเมืองสงขลาให้เจริญก้าวหน้าขึ้นมากใกล้เคียงกับเมืองนครศรีธรรมราชเป็นการแบ่งเบาภาระหน้าที่และบทบาทของเมืองนครศรีธรรมราชไปให้กับเมืองสงขลา นับได้ว่าเป็นวิธีส่งเสริมให้หัวเมืองอื่นมีความสำคัญขึ้นมาทดแทนกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อถ่วงดุลย์อำนาจของเมืองนครศรีธรรมราชและในขณะเดียวกันก็เป็นการลดบทบาทและความสำคัญของหัวเมืองนี้ลงไปด้วย ซึ่งเป็นวิธีใหม่ที่ทางราชธานีได้นำมาใช้เป็นครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

นอกจากนั้นแล้ว ในสมัยรัชกาลที่ 5 ในปี พ.ศ. 2439 ทางราชธานีได้ลดความสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะที่เป็นตัวแทนของราชธานีในการรักษาอาณาเขตทางภาคใต้ลงไปอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็นขั้นที่สำคัญมาก โดยทางราชธานีได้จัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้นทางหัวเมืองนครศรีธรรมราช และหัวเมืองอื่น ๆ หัวราชอาณาจักรทำให้อำนาจหน้าที่และบทบาทของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคงเหลืออยู่เฉพาะแต่ภายในหัวเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น เพราะอำนาจหน้าที่และบทบาทที่สำคัญส่วนมากตกไปอยู่กับข้าหลวงใหญ่หรือข้าหลวงเทศาภิบาลประจำมณฑล ในขณะที่ด้วยกันทางราชธานีได้แยกดินแดนหัวเมืองขึ้นของเมืองนครศรีธรรมราชไปจัดตั้งขึ้นเป็นเมืองใหม่ แล้วแยกไปขึ้นกับมณฑลอื่น เช่น เมืองตรัง เมืองกระบี่ ยกไปขึ้นกับมณฑลภูเก็ต เมืองท่าทองแยกไปขึ้นกับมณฑลชุมพร เป็นต้น ทำให้อาณาเขตหัวเมืองนครศรีธรรมราชลดลงไปมาก จนในที่สุดหัวเมืองนี้คงเหลือความสำคัญแต่เพียงเป็นจังหวัดใหญ่ที่สุดจังหวัดหนึ่งทางภาคใต้ของราชอาณาจักร

แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับสมัยกรุงธนบุรีและในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เจ้าเมืองและกรมการเมืองนครศรีธรรมราชได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของราชธานีในการปกครองหัวเมืองนครศรีธรรมราช ดูแลรักษาหัวเมืองภาคใต้อื่น ๆ และควบคุมหัวเมืองประเทศราชมลายูให้เป็นผลสำเร็จ ทางฝ่ายราชธานีไว้วางใจในเหตุการณ์ทางชายแดนด้านภาคใต้มากกว่าทางด้านอื่น แม้ว่าบางครั้งจะเกิดปัญหายุ่งยากขึ้นบ้าง เช่น กบฏเมืองไทรบุรี ปี พ.ศ. 2374 และปี พ.ศ. 2381 เป็นต้น เจ้าเมือง กรมการเมืองและชาวเมืองนครศรีธรรมราชก็ได้เสียสละกำลังกาย กำลังใจ และชีวิตร่วมกับทางราชธานี เพื่อแก้ไขปัญหานั้นจนสำเร็จลุล่วงไปได้ และรักษาหัวเมืองภาคใต้ ทั้งหัวเมืองไทยและหัวเมืองประเทศราชมลายูให้คงอยู่ในราชอาณาจักรไทยมาจนตลอดระยะเวลาถึงกล่าว

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

1. เอกสารภาษาไทย

ก. เอกสารชั้นต้น

(1) เอกสารชั้นต้นประเภทตัวเขียน

วชิรญาณ, ห้องสมุด จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ก. 1133 เลขที่ 6 ฎีกังพระเจ้า-
นคร ศรีธรรมราช (หนู)

_____ จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ก. 1133 เลขที่ 3 หมายรับสั่งเกี่ยวกับ
การตั้งพระเจ้านคร ศรีธรรมราช (หนู)

_____ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 เลขที่ 1/1 ร่างสารตรา
เรื่องถอดพระเจ้านคร ศรีธรรมราช (หนู) และตั้งเจ้าพระยาบวรรา (พัฒน์)

_____ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 เลขที่ 1/2 ร่างสารตรา
เรื่องถอดพระยาสงขลา (เทียม) และยกเมืองสงขลาขึ้นกับเมืองนคร ศรีธรรมราช

_____ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 เลขที่ 2 ฎีกังเจ้าพระยา-
นคร ศรีธรรมราช (พัฒน์)

_____ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1176 เลขที่ 1 สำเนาใบบอก
พระบริรักษ์เบียร์ (น้อย) เรื่องส่งหมายที่จับได้เข้ามายังกรุงเทพฯ

_____ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1172 เลขที่ 5 คำให้การอาัยสาคนะของ
พม่า

_____ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 1 สารตราทั้ง
พระยาบวรศรีธรรมราช (น้อย)

วิธีฎา, ห้องสมุด จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 2 กฎตั้งพระยานคร-
ศรีธรรมราช (น้อย)

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 2/6 ร่างสารตรา
เรื่องยกเมืองท่งกรมาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 2/7 ร่างสารตราถึง
พระยาภักดีนรินทร์ เรื่องส่งดอกไม้ทองเงินทางเมืองนครศรีธรรมราช

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 2/10 ร่างสารตราถึง
กรมการเมืองสงขลา เรื่องยกเมืองท่งกรมาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 3 หนังสือถ่ายสังข์
จางวาทะภาคเล็ก ถึงพระยานครฯ (น้อย) ทอรับผ้าขาวและคิ๊บก

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 4 หนังสือกรมหมื่นโกศลเสด็จ
ถึงพระยานครฯ (น้อย) เรื่องส่งข่าวสารไปจำหน่ายเมืองนครศรีธรรมราช

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 5 สารตราถึงพระยานครฯ
(น้อย) เรื่องทั้งนายบุญรอดเป็นกรมการเมืองท่งกรมา

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 6 สารตราถึงพระยานครฯ
(น้อย) เรื่องเมืองภักดีนรินทร์ถวายดอกไม้เงินทอง

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 7 สารตราถึงพระยานครฯ
(น้อย) เรื่องส่งของไปพระราชนครพระยาภิรักษ์

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 8 หนังสือออกฎาจากพระยา-
ราชเสนา ถึงพระยานครฯ (น้อย) เรื่องทอรับของพระยาราชภิรักษ์

วชิรญาณ, ห้องสมุด จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 15 ญัตติพระยานคร-
ศรีธรรมราช (น้อย)

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 เลขที่ 3 หนังสือพิมพ์นักคิดพลเสพ
ถึงพระยานครฯ (น้อย) เรื่องตั้งเมืองกลางและเรื่องเลิก

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 เลขที่ 4 หนังสือนายสังข์
จางวางมหาดเล็ก ถึงพระยานครฯ (น้อย) เรื่องตั้งเมืองกลางและเรื่องเลิก

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 เลขที่ 8 หนังสือพิมพ์นักคิดพลเสพ
ถึงพระยานครฯ (น้อย) เรื่องให้พระยานครฯ (น้อย) พระยาไทรบุรี (ปะแงรัน)
เข้าเฝ้าทูลละอองฯ

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 เลขที่ 10 หนังสือพิมพ์นักคิดพลเสพ
ถึงพระยานครฯ (น้อย) เกี่ยวกับพระยานครฯ (น้อย) วัดเรือสินค้าไปจำหน่ายเมืองจีน
และเกลี้ยกล่อมให้เจ้าพระยาไทรบุรีเข้าเฝ้า

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 เลขที่ 16 สารตราถึงพระยานครฯ
(น้อย) เรื่องเกี่ยวกับจับฆ่าได้ 3 คนที่ทวายและเกี่ยวกับกระบือ

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 เลขที่ 20 สารตราถึง
พระยานครฯ (น้อย) เรื่องให้ญวนการเกาะปีนังแนะนำพ่อค้ามาให้เข้าไปขายผ้า
ในกรุงเทพฯ

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 เลขที่ 1 สารตราถึงพระยานครฯ
(น้อย) เรื่องตอบรับผู้รายชะโมยกกระบือแขวงเมืองนครศรีธรรมราช 5 คน

----- จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 เลขที่ 2 หนังสือพิมพ์นักคิดพลเสพ
ถึงพระยานครฯ (น้อย) เรื่องให้ทอเรือ 1 ลำเข้ามาทวาย

วชิรญาณ, ห่องสมุด จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 เลขที่ 5 สารตราถึง
พระยานครฯ (น้อย) เรื่องส่งชาวเมืองไทรบุรีไปให้พระวิเชียรภักดี

————— จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 เลขที่ 6 สารตราถึง
พระยานครฯ (น้อย) เรื่องส่งเหล็กออกไปต่อเรือลำเลียง 12 ลำ

————— จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 เลขที่ 7 ร่างสารตราถึง
พระยานครฯ (น้อย) เรื่องให้พระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ข่ายขาวให้เป็นกำลังแก่
เมืองกลาง

————— จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 เลขที่ 9 สารตราถึง
เจ้าพระยาสุธรรมมนตรีให้ขับทอนราชนคร เมืองกลางกลับไปตั้งที่พังงา

————— จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 เลขที่ 10 สารตราถึง
พระยานครฯ (น้อย) เรื่องเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) กับพระยาอภัยนุราช
วิวาทกัน

————— จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 เลขที่ 11 สารตราถึง
พระยานครฯ (น้อย) เรื่องเอาเงินอากรรังนก ข้อนาตายอย่างกระบวน

————— จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 เลขที่ 17 สารตราถึง
พระยานครฯ (น้อย) เรื่องให้พระยานครฯ (น้อย) กวักขึ้นเรื่องการจับกุม
ปราบปรามฝิ่น

————— จดหมายเทศราชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 เลขที่ 21 สารตราถึง
พระยานครฯ (น้อย) เรื่องแขกสลัดเมืองไทรบุรี กลับกัน และทรงงาน
ปลอมเป็นลูกกา

วิธีฐาน, ห้องสมุด จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1176 เลขที่ 12 สารตราถึง
พระยานครฯ (น้อย) เรื่องส่งเงินค่าจ้าง, คีนุก และสิ่งของเจ้ามายังกรุงเทพฯ

----- จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1176 เลขที่ 14 สารตราถึง
พระยานครฯ (น้อย) เรื่องตั้งพระยาอภัยนุราช เป็นนายอากรรังนกฝ่ายทะเล
ตะวันออก

----- จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 2 สารตราถึง
พระยานครฯ (น้อย) เรื่องส่งรางวัลคีนุกไปชายต่างประเทศและปลงศพ
เจ้าพระยานครฯ (พิชัย)

----- จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1178 เลขที่ 4 สารตราถึง
พระยานครฯ (น้อย) เรื่องพระราชทานข้าวออกไปแจกจ่ายแก่ราษฎรที่อดอยาก

----- จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 10 หนังสือ
แผ่นหักพิลเสฟถึงเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เรื่องเมืองเประเข้าสวณิกัค

----- จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1179 เลขที่ 2 ห้องตราถึง
กรมการเมืองนครศรีธรรมราช เรื่องให้ทอเรือกำปั่นมรทุกข้างไปจำหน่าย
ต่างประเทศ

----- จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1179 เลขที่ 4 สารตราถึง
กรมการเมืองนครศรีธรรมราช เรื่องสมเด็จพระราชวังบวรฯ สวรรคต

----- จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1179 เลขที่ 9 สารตราถึง
พระยานครฯ (น้อย) เรื่องให้แต่งขบวนมการออกไปลากระเวนจับกุมแขกสลัก

----- จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1180 เลขที่ 3 หนังสือ
แผ่นหักพิลเสฟถึงขุนอักษร เรื่องบอกอาการป่วยของพระยานครฯ (น้อย)

วชิรญาณ, ห่องสมุท จกหมายเทศรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1180 เลขที่ 13 สารตราถึง
พระยานครา (น้อย) เรื่องขังกรมการ ออกไปลากตระเวนจับกุมแขกสลัก

----- จกหมายเทศรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1182 เลขที่ 2 สารตราถึง
พระยานครา (น้อย) เรื่องให้แต่งกรมการ ออก าวสลักแขกสลัก

----- จกหมายเทศรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1182 เลขที่ 3 สารตราถึง
พระยานครา (น้อย) เรื่องส่งเรือกำปั่นหลวงมรรทุกช้างไปจำหน่ายต่างประเทศ

----- จกหมายเทศรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1182 เลขที่ 4 สารตราถึง
พระยานครา (น้อย) เรื่องให้จัดพิธีอาพาธรักษาป้องกันความไข้

----- จกหมายเทศรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1182 เลขที่ 8 สำเนา
พระบรมราชโองการรัชกาลที่ 2 เรื่องให้ข้าหลวงออกไปชำระเล่ห์หัวเมือง-
ปักขันโต

----- จกหมายเทศรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1184 เลขที่ 3 สำเนาสารตรา
ถึงพระยานครา (น้อย) เรื่องแขกเมืองไทรบุรี 2,000 คน คบคิดจะก่อการกบฏ

----- จกหมายเทศรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1184 เลขที่ 10 สารตราถึง
กรมการเมืองไทรบุรี เรื่องโปรดให้ตั้งเจ้าพระยานครา (น้อย) เป็นผู้น
สำเร็จราชการ

----- จกหมายเทศรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1184 เลขที่ 11 สารตราถึง
กรมการเมืองนครศรีธรรมราช โปรดให้เลื่อนยศพระยานครา (น้อย) เป็น
เจ้าพระยานครา

----- จกหมายเทศรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1185 เลขที่ 2 ใบนอก
เมืองนครศรีธรรมราช เรื่องขอเรือรบใช้ในราชการทัพศึก

วชิรญาณ, ห้องสมุด จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1185 เลขที่ 4 เรื่องแซก
เมืองไทรบุรีเป็นกบฏหนีลงไปอาศัยที่เกาะหมาก

วชิรญาณ, ห้องสมุด จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1187 เลขที่ 15 สำเนา
หนังสือทางพระราชไมตรีไทย-อังกฤษ 15 ข้อ ว่าด้วยการค้า 6 ข้อ

————— จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1188 เลขที่ 5 หนังสือ
หมื่นศักดิ์พลเสพ ถึงเจ้าพระยามนระฯ (น้อย) เรื่องปลงศพเจ้าพระยามนระฯ
(พัตน์)

————— จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1188 เลขที่ 13 สำเนา
หนังสือสัญญาระหว่างไทยกับบริษัทยังกฤษ

————— จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1198 เลขที่ 13 ใบนอก
พระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) เรื่องเกิดความขัดวิวาททางเมืองท่าทอง

————— จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1200 เลขที่ 21 ใบนอก
เจ้าพระยามนระฯ (น้อย) ถึงเจ้าพระยามหาเสนา เรื่องยกกองทัพไปตี
เมืองไทรบุรี

————— จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 21 จดหมาย
นายจันจิถึงพระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) เรื่องพระราชดำริเกี่ยวกับ
หัวเมืองภาคใต้

————— จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 110 ใบนอก
เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ เรื่องเกี่ยวกับการวิวาทในเมืองกลันตัน

————— จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 116 ใบนอก
พระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) เกี่ยวกับการชำระพื้นที่เมืองท่าทอง

วชิรญาณ, ห้องสมุด จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 146 สารตราถึง
พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) เรื่องให้ระงับการวิวาทในเมืองกลันตัน

————— จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 162 ใบบอก
พระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) เรื่องราชการทัพศึกเมืองไทรบุรี

————— จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 173 ใบบอก
พระยาไชยาถึงพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) เกี่ยวกับราชการเมืองกลันตัน

————— จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 175 ใบบอก
พระศรีราชสงคราม ถึงพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) เรื่องเลิกเมืองนครา , ทัพ
หนัทัพ

————— จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 176 ใบบอก
พระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) ถึงพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) เกี่ยวกับ
เมืองไทรบุรี

————— จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 198 ใบบอก
พระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) ถึงพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) เกี่ยวกับเมืองกลันตัน

————— จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 210 สารตราถึง
พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) เกี่ยวกับเรื่องจะให้พระยาสายไปเป็นเจ้าเมืองไทรบุรี

————— จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 212 สารตราถึง
พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) ให้จัดส่งพระยาสดุล (น้อยใหญ่) เข้ามายังกรุงเทพฯ

————— จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 250 สารตราถึง
พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) ตอบเรื่องเจ้าพระยานครา (น้อย) ป่วยถึงแก่อนิจกรรม

วชิรญาณ, หองสมุด จกหมายเทศุรชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 51 ใบบอก
พระเสนาหมมนตรี (น้อยกลาง) เรื่องเกี่ยวกับตนกูอาหม่ม

----- จกหมายเทศุรชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 150 ใบบอก
พระยาพิฑูง (จุย) ถึงพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัก) เรื่องส่งคืนปืน

----- จกหมายเทศุรชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 177 ใบบอก
เมืองนครศรีธรรมราช เรื่องขุนท่างซาไปสืบราชการที่เมืองไทรบุรีและ
เกาะปีนัง

----- จกหมายเทศุรชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 188 ใบบอก
พระเสนาหมมนตรี (น้อยกลาง) เรื่องทำส่วยวังนก

----- จกหมายเทศุรชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 190 ใบบอก
พระเสนาหมมนตรี (น้อยกลาง) เรื่องให้เสด็จเสนาหัวราชการเมืองปะลิส

----- จกหมายเทศุรชกาลที่ 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 81 สารตราตั้ง
พระยานนครศรีธรรมราช (น้อยกลาง)

----- จกหมายเทศุรชกาลที่ 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 83 กฎตั้ง
พระยานนครศรีธรรมราช (น้อยกลาง)

----- จกหมายเทศุรชกาลที่ 3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 26 สารตรา
ถึงพระยานครา (น้อยกลาง) เรื่องแบ่งปันเขตแดนเมืองไทรบุรี

----- จกหมายเทศุรชกาลที่ 3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 28 สารตราถึง
พระยานครา (น้อย) เรื่องเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) ขอนไปรักษา
เมืองไทรบุรี

วชิรญาณ, ทองสมุก จกหมายเทศรัฎกาคที่ 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 68 สำเนา
ใบบอกพระยานครฯ (นอกกลาง) ว่าควยน้ำฝนและคนชาวจำนวนปีมะเมีย

----- จกหมายเทศรัฎกาคที่ 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 148 สำเนา
ใบบอกพระยานครฯ (นอย) เรื่องส่งเอกไม้ทองเงินเมืองนครศรีธรรมราช

----- จกหมายเทศรัฎกาคที่ 3 จ.ศ. 1210 เลขที่ 31 หนังสือ
เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ถึงผู้ว่าราชการเมืองสิงคโปร์ /

----- จกหมายเทศรัฎกาคที่ 3 จ.ศ. 1210 เลขที่ 170 ใบบอก
พระยาพิฑล (จ้อย) เรื่องเกี่ยวกับที่เมืองตรัง และที่ปะเหลียน /

----- จกหมายเทศรัฎกาคที่ 3 ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ 30 หนังสือ
กระทำสัคย์สาบานของเจ้าพระยาสงขลาเกี่ยวกับเรื่องขึ้น

(2) เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

ครอร์ฟออร์ก, จอห์น เอกสารของครอร์ฟออร์ก ไพโรจน์ เก่งแม่นกิจ (แปล).

กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พระนครฯ 2514.

เบอร์นี, เฮนรี เอกสารของเฮนรีเบอร์นีเล่ม 1, ลาวิตรี สุวรรณสถิตย์ (แปล)

กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พระนครฯ 2514.

----- เอกสารของเฮนรี เบอร์นีเล่ม 2 ลาวิตรี สุวรรณสถิตย์ (แปล)

กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พระนครฯ 2514.

ฟลิค เบเรเมียส, ฟอน จกหมายเหตุวันวลิต นันทา วรเนติวงศ์ (แปล) โรงพิมพ์

ชวนพิมพ์ กรุงเทพฯ 2515.

คือปากร, กรม ประชุมจารึกภาคที่ 2 ยอร์ช เซเคย์ ชำระและแปล กรมศิลปากร
จัดพิมพ์ พระนครฯ 2504.

อุดมสมบัติ หลวง, จดหมายเหตุอุดมสมบัติ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
คุณหญิงบุญเกื้อ เบญจการณ 24 กรกฎาคม 2515.

ข. เอกสารชั้นรอง

คุรุสภา, องค์การฯ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 โรงพิมพ์คุรุสภา พระนครฯ
2505.

_____ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 โรงพิมพ์คุรุสภา พระนครฯ
2506.

_____ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 โรงพิมพ์คุรุสภา พระนครฯ
2506.

_____ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 โรงพิมพ์คุรุสภา พระนครฯ
2506.

_____ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 โรงพิมพ์คุรุสภา พระนครฯ
2506.

_____ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 1 โรงพิมพ์คุรุสภา พระนครฯ
2506.

_____ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2 โรงพิมพ์คุรุสภา พระนครฯ
2506.

คฤสลา, องค์การค่า ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3 โรงพิมพ์คฤสลา พระนครฯ
2506.

----- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 31 โรงพิมพ์คฤสลา พระนครฯ
2506.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระเจ้า พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
โรงพิมพ์ศิวนพร, พระนครฯ 2511.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระเจ้า พระราชพิธีสิบสองเดือน โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน
พระนคร, 2505.

คำทรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้า ตำนานพุทธเจดีย์ เล่ม 2 โรงพิมพ์คฤสลา
พระนครฯ 2503.

----- ไทยรบพม่า คลังวิทยา พระนครฯ 2505.

----- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2
เล่ม 1 โรงพิมพ์คฤสลา พระนครฯ 2505.

----- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2
เล่ม 2 โรงพิมพ์คฤสลา พระนครฯ 2505.

----- เรื่องประดิษฐานสยามวงศ์ในลังกาทวีป
โรงพิมพ์การศาสนา พระนครฯ 2503.

----- ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ เล่ม 2 คลังวิทยา
พระนครฯ 2507.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 โรงพิมพ์
คุรุสภา พระนครฯ 2504.

----- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 โรงพิมพ์
คุรุสภา พระนครฯ 2504.

----- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3 โรงพิมพ์
คุรุสภา พระนครฯ 2504.

ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
แพรวพทยา กรุงเทพฯ 2516.

ณัฐฉิ สุทธิสงคราม โอรสลับพระเจ้าตาก โอเคียนสโตร์ พระนครฯ 2509.

ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย หนังสืออ่านประกอบวิชาพื้นฐานอารยธรรมโบราณ
ประวัติศาสตร์และการเมือง โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
กรุงเทพฯ 2516.

ประเสริฐอักษรนิติ หลวง พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ
คลังวิทยา กรุงเทพฯ 2516.

ปรียัติธรรมธาดา, พระยา ตำนานพระพุทธรูปหิน โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ
พระนครฯ 2475.

วอลเตอร์. เอฟ. เวลลา แผ่นดินพระนั่งเกล้า นิจทอง โสภิต (แปล) สมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย พระนครฯ 2514.

ศิลปากร, กรม บันทึกสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17
ไพโรจน์ เกษมณกิจ (แปล) กรมศิลปากร พระนครฯ 2512.

ศิลปิน, กรม รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกเจ้าพระยาบดินทร์เดชาณุชิต.(แยม ณ นคร) 27 กุมภาพันธ์ 2505.

----- สยามบุปผินา พิมพ์ในงานหล่อพระประธานและงานทำบุญครบอายุ 6 รอบของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ 3-5 เมษายน 2511.

สมจิต อนุমানราชชน การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์ พระนคร 2509.

2. เอกสารภาษาอังกฤษ

ก. เอกสารชั้นต้น

Crawford, John, Jornal of an Embassy to the courts of Siam and Cochinchina, Akatsuki Art Printing co.Ltd, Tokyo, 1967.

Crawford, John, The Crawford Papers. National Library, Bangkok. 1915.

Burney, Henry. The Burneys paper Vol I-VI. Vajiranana National Library, Bangkok, 1966.

ข. เอกสารชั้นรอง

Begbie, The Malayan Peninsula, Kmalalumpur Oxford University. Press, Kmalalumpur, 1967.

Bulletin of the school of oriental and Africa Studies, University of London. Vol XIXI. part 3. 1972.

Chien Nung, Li, The political History of China 1840-1928. Ssu-yer Tong, ed.D., Van Nostraed Company Inc. 1956.

Coede's G. The Indianized States of Southeast Asia. University of Malaya press, 1968.

Hall, D.G.E. A History of Southeast Asia. Macmillan, London 1968.

Harrison, B. South-East Asia: A Short History. St. Martin's Press, New York, 1954.

Mills L.A. British Malaya 1824-1867. Methodist Publishing House, Singapore, 1925.

Winstedt, R.O. A History of Malaya. Marican & Sons., Singapore, 1962.

Wolter O.W. The Fall of Srivijaya in Malaya History, Cornell University Press, New York, 1967.

หมายเหตุ เอกสารชั้นต้นประเภทตัวเขียนที่กล่าวไว้ในหน้า 272 นั้น ในที่นี้หมายถึง เอกสารที่เป็นสมุดข่อยสีค่า (ชนิดหนา) เขียนด้วยรงสีขาวหรือสีเหลือง และสมุดข่อยสีขาว (ชนิดบาง) เขียนด้วยดินสอค่า ซึ่งหาตัวอย่างดูได้จาก หอสมุดวชิรญาณ หอสมุดแห่งชาติ

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

ร่างกฎทรงแต่งตั้งให้เจ้าฉกรร ออกไปเป็นเจ้าการ เมืองนคร ศรีธรรมราช ณ เดือน 11
ปีจอ อัฐศก จ.ศ. 1138 (พ.ศ. 2319)*

๐ กฎให้แกพระราชาสุภาวดี พระศรีไกรลาศ พระไชยนาฏ เสนาบดีข้าหลวงผู้บัญชา
เมืองนครศรีธรรมราช และพญากรมลาโหม พญาโกษา พระอุไทยพัน พระสวญ เสนาบดีข้าเฝ้า
ไปทำราชการ ครั้นนั้นทรงพระกรุณาด้วยเห็นเกล้าว่า ครั้งพระนครศรีอยุธยาเสีย
แก่พม่าข้าศึกแตกกร ฝ่ายกรมการพลเมือง ๆ นครหาที่พึ่งไม่ ยกปลัดเมืองขึ้นการ แขนงเป็น
เจ้าชั้นตเสมากได้จึงพาอาส สัมประยูรซึ่งไซชนะแซกข้าศึก ถ้าหาไม่ชั้นตเสมากสำสอนเป็นไป
ความชอบมีอยู่กับแขนง ฝ่ายศักกคุณกาญจนาพวงซึ่งมีราชบุตรหนึ่ง ครั้นนี้ราชบิดาก็ไกรราชโอรส
ฝ่ายพญาฉกรรก็ได้ไปถามเสด็จพระราชาดำเนิน ช่วยทำการบูชซึ่งไซชนะแซกข้าศึก ครั้นจะเอา
ไว้ให้ทั้งกับพลช่วยการ แขนงพระ นครศรีอยุธยาที่เป็นเจ้าเป็นท้าวอยู่ เสรีจลิน ปรการนี้ก็มีท้าว
ก้ามกอนแต่ 20 - 30 คน ทาของการที่อยู่ไม่ ฝ่ายเจ้าธาดาสุริวงสุวรรณโคตรให้ไปบามรุ่ง
พระเกียรติยศฉลองพระ เศษพระคุณแทนเจ้าธาดาสุริวงสืบไป แลจึงจะบามรุ่งพระเกียรติพระ ยศนั้น
ฝ่ายพญาฉกรร เคารพ แขนงเป็นเจ้าชั้นตเสมายอยู่แล้วก็ให้การ แขนงเป็นเจ้าชั้นตเสมายซึ่ง
ผู้การ แขนงเป็นเจ้าชั้นตเสมาสืบมาแตกกรนั้น เหมือนกันกับพญาปร เทนราชปร เวนี้ดูจะเกี่ยวกัน
ให้พระราชมารหารรับมาคนเครื่องราชาภิเศกพระมาลาอย่างฝรั่งศรี เหลือง พระเกียรติทองคำ
พระอุทธทองคำ พระนิภาทองคำ นักทอง ๒ มีชนนการเวกของนึ่ง ฉลองพระองค์ทรง
ปรภาคศรี เหลืองดังให้บนมั่งพระ กอร ฉลองพระ สสนักทอง $\frac{2}{1}$ ๑ ฉลองพระ องค์อย่างน้อย เขมราชบ
กานแยงคุมผ้าหนึ่ง ฎูปั้นไหมคอกเครื่องหนึ่ง ส่ององ ภูษาลายทกกับ
บัวผันพื้นขาว 1
ของกรจักคอกปักขาว 1 } 2 ของภูษาคุ่มบันทบ เทพปร หมดสี่ทิศรับแพร่ ครฐานแดงอง ค้างสนับ
เพลาเชิงงอนองคณึ่ง ภาณพระศรีทองค่านัก $\frac{18}{3}$ ๓ เครื่องไทย

* คัดจาก หอสมุดวชิรญาณ จดหมายเทศน์มัยกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138 (2319) เล่มที่ 6.

คตปฏทงลฉยนัก $-\frac{1}{3}$

เตาปูน	นัก	$\frac{1}{1}$

จอกเฟืองมีเชิงนัก $\frac{2}{2}$

ทองคำ จอกเพื่องนมรัก $\frac{2}{3}$

7 สิ่งหนักของ $\frac{6'}{1!}$ พระเจ้าทองคำหนัก

ใหญ่ $\frac{1}{1}$

นาย นก $\frac{1}{2}$

ความมีค่านัก + 1

11 อง ๖ บวนพระโอรสทองคำหนัก $\frac{3}{4}$ องคหนึ่ง ภาณเงินจ๋ามลักปากกับริงพระภูษา
 หนัก $\frac{2}{3}$ $\frac{2}{3}$ องคหนึ่ง สู้ขันฉาบายเงิน ของ ทว 3 ทวปากจ๋ามลักอย่างฉุญนั้ 5 $\frac{3}{4}$ ๒ ๖
 พระโอรสองค์หนึ่ง พรหมท้าว 5 คืบเกินหนึ่ง เงินตรา $\frac{30}{4}$ ฉลองพระบาททองบางเพชร์ทองขวางตู่
 พระเสลี่ยงงาองคหนึ่ง เวชระ^๕ทองครุคคานศรีลำ พระแสงคาบฉุญนั้คานกันพหา ๓ ๖
 องคหนึ่ง พระแสงหอกชักคามแกว่ปลดอกทองคำปรคัมพลอย 2 องค พระแสงไม้ ๓ ๖
 ขนคว่ำทอง 1 ๖
 ขาว 4 คืบคว่ำทอง 1 ๖

องค์ พระแสงเป็นคาบศิลาขาว พายพระที่นั่ง 10 องค์ ออกไปภาวนาพุทธเสนาตามชาติยราชนิคม
สมมุติมหิไสวัน เจ้าฉกรศรีธรรมราช ซึ่งพระนามนั้นทรงพระสุพันธุคุณอันธิดาธรรมา
พระราชนาโสดทอง ทองเงิน ทองงา ดงแลไสยภานวนหน้ามีดงยอนนิกราประจำศรีผิง
ออกมาควย แล้วแลซึ่งเครื่องราชาโศกสิ่งใดมิกรนั้นให้พระเจ้าฉกรศรีธรรมราช เสนาบดี
ทำนุก้ามรุ่งจัดแจ้งที่จงบริยบรู แล้วซึ่งลูกหลวง เสนาบดีเข้าเฝ้า มาหาดเล็ก เมืองนครไค้เข้ามา
ทำการ ณกรุงนั้น ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้พระราชนาตามตูกลับออกไปทำราชการ
ควยพระเจ้าฉกรศรีธรรมราช แล้วแลซึ่งลูกหลวงเข้ามาทำราชการ คอยนั้นให้รับพระราชนา
ฉกรศรีองค์อย่างนบ เขมชาบกันแย่งพันแคงณาคาทหนึ่ง เสืออาณามงกรบวรจีนเป็นปวงดูณาหนึ่ง

ผาพวยพมอรลาย เขมราชพื้นแดงทรับในแพรคาทรายหนึ่ง ถาคหมากคนโทกาดลายทองฉ่าง-
 เจ้าราชนิญสามรับหนึ่ง พรหมนอย 4 คืบเต็มหนึ่ง เงินตรา 5 เป็นรองทรงยาว 4 คืบคร่าทอง
 รวงกริ่งทองหนึ่ง เป็นรองทรงสั้นท้ายหอยโขงคร่าทองหนึ่ง รวม 2 บอก เรือรบลำหนึ่ง ซึ่ง
 เสนาบดีเข้า แลมหาดเล็ก ไ้รับพระราชทาน

พญากรลาโหม ถาคหมากคนโทเงินสามรับหนึ่ง เงินตรา 3

พญาโกษา ถาคหมากคนโทเงินสามรับหนึ่ง เงินตรา 3 เรือรบลำหนึ่ง
 เสืออินในเต็มหนึ่ง

พระอุไทยทัน เสือเขมพบศรีจันตุดคอกเต็มหนึ่ง ถาคหมากคนโทเงินสามรับหนึ่ง
 เงินตรา 3 เรือรบลำหนึ่ง

พระสวญ ถาคหมากคนโทเงินสามรับหนึ่ง เงินตรา 3

นายกิจ มหาดเล็ก ถาคหมากคนโทเงินสามรับหนึ่ง เงินตรา 1

นายเรือมหาดเล็ก ถาคหมากคนโทเงินสามรับหนึ่ง เงินตรา 1

นายขุนนางมหาดเล็ก ถาคหมากคนโทเงินสามรับหนึ่ง เงินตรา 1

นายนอศรี นายเพง นายคลัง นายศรีรัต นายบุญมี นายนาค มหาดเล็ก 6 คน
 เงินละ 1 เป็นเงิน 6 กลับคืนออกมาท้าวราชการ คอยพระเจ้านครศรีธรรมราช ตาม
 รับสั่ง ให้พระเจ้านครศรีธรรมราชบำรุงจัดตั้งไปท้าวราชการ โดยกฏ ประการหนึ่งราชาไพศสิ่งโดย
 ไม่ครบ ให้เสนาบดีคักเก็บเจ้าพนักงานบำรุงขึ้นจงมริยบุตร อีกประการหนึ่งควรให้พระเจ้า-
 ขันทเสมาบำรุงฝ่ายหน้าฝ่ายในให้สัพไป คอยดูรางคนางปรากฏปราสาทราช เวื่อนหลวงนอยใหญ่
 ในยนอกพระนคร ขอบเขตเสมา จงนิจิตรจนาไปคอยดูรักษาหาหนให้เป็นเกียรติยศคักศรี
 ในยพิบปางแผนดิน เมืองนครศรีธรรมราชสืบไป ประการหนึ่งควดูให้ตราจตราตกแต่งซ่อมแปลง
 กำแพงค่ายคูประตูเมือง พงรหอรับเชิงเทิน แลบำรุงของสุมหมู่ดูรักษาหาหน ให้ธานีชำนานดู
 ในการยุติไวจงสัพ มีราชการโดยเสด็จงานสงครามควดูพระเจ้านครศรีธรรมราชติดตามโดยเสด็จ
 ถาพระเจ้านครศรีธรรมราชติดตามโดยเสด็จมิได้ ควรให้แก่งฝ่ายหน้าเสนาบดีคุมไพรพลดูรักษา
 หาหนติดตามโดยเสด็จ ขวยราชการ ถาแลฝ่ายหน้าเสนาบดีช่วยหารหมู่โดยมิปลงใจลงไปในราชการ
 แผนดินยอทอดข้อข้าศึก คบคิกกันหลบหนีกหนีประการโดย ควรให้ลงพระระอาญาโดยระอาयर

ขเปรการนึ่ง ควนพระเว้าชันหตีมาปลงราชทาไทยเพียงลงนยจัตุปารสิน บังคับมันชาจิการ
 ราชการแณคินคานนุระประเพณีสตรสืบมา บายาอัสจาทัน อีกรประการนึ่ง ควนบามรุงกันนุระ
 ธิปัสนาพระพระ ไทรยนิฏกขึ้นไว้ หสมณะพราหมณลนุคเลาเรียน จโคเป็นนูนแห่งอาคมาสืบไป
 อีกปรการนึ่งควนตราดูพระพุทธรูป พระสฎูป พระเจคัย พระศรีมหาโพศ พระวิหารการจเหเรียน
 อัสวาอาหาราม แณไคยชามรุกนัททักทังเสาหมองณนัน ควนสอมแปลงทำนุกบามรุงปิตังขอรณะ
 ธิปให้รุง เรืองกระเพณนแห่งอาคมาสืบไป ว่ามาทังนึ่งเป็นปลายควน ปลงราชทาไทยลงอยู่
 ในจัตุปารสินเป็นอาธิ ไทกอนคอบสนันหา สันแปค สันคิบ เป็นปลายมาคหมายอาคมาอยู่ในยไทร
 สรทมาคคักการจะกำจักเสียไคซึ่งไคยอุปศทวะทังปวง ปรการนึ่ง ป็นเพนกรพุทการสงคราม การจะ
 คิคอนชวนชวายเอาเงินวัคชัยมัทนการ การจะบอกเข้ามาขอเงินรุงๆ ออกไปหาทางไกลย ถ้า
 ชันหตีมาผู้ไคมีสคิจะกำลึงมึงกิงภจะอาไสยไคให้บอยืมเงินทศรองจักข้อป็นส่งเข้ามา จึงจะ
 พระราชทานเงินออกไปใช้ หคอกายหลัง ฝ่ายเมืองนคร ศรีธรรมราชันนิกให้จ้จแรงแกไคจ้จคัย
 สำมรับราชการจงเกนคองที่ แล้วยให้หาราชทบบิไซคินายเงิน ยากให้ป็นนันทัน ป็นก็ให้ไคไค
 สำมรับการแณคิน ปรการนึ่งควนให้จ้จแรงเรือรบเรือไค คินุกคินยลิวเข้าปลาอาหารเข้าไว้ใน
 พระนครไคไคจ้จมาก มีราจการปลายคานแณชัคสนปรการไคย ไคยอกทังสือเข้าบารจพระ-
 ภิรุดนาร ไคยกกองพัทรุงๆ ออกไปช่วยจึงจะไคอาไสยสคก อีกปรการนึ่ง ถ้าฝ่ายพระนคร
 ศรีอยุธยาชัคของไคยอาทานนไคคิงภาอาไสยบาง ปรการนึ่งส่วนมาากอรในเมืองนคร
 แชวงหัว เมืองซึ่งขึ้นแกเมืองนคร สิงไคยซึ่ง เปนพระราชทบบิไซคินายเงิน คคังหลวงนารุง
 คางเกนอยู่ เกาไคมาคณวยเทาไคนัน การจะส่งเข้ามาก็ให้ควนมีส่งเข้ามาชัคสนจะขอไคไคให้
 บอกทังสือเข้ามาจึงจะทรงพระภิรุดนารไปรคเกลาฯ พระราชทานให้ปรการนึ่ง คลองทาชามนึ่ง
 จะไปลอกทะเลฝ่ายตะวันตก มีตราออกไปเตการให้ทุศวาร์ยังมิสาเมรจันัน ให้ทุทองพินาคหมาย
 ไคไคใจ จึงจะให้มิตราออกไปคคากายหลัง ปรการนึ่งเมืองไทรย เมืองคาคนึ เป็นชาชันทะสม
 พระนคร ศรีอยุธยาไคมาช่วยการสงคราม เสนาพคทามาต มุคคูกขุนปคกสา ให้มิตราโกษา
 ธิบคิออกไปลงใจยลุ่มเงิน เมืองลพันชัง เพื่อกนำใจยเมืองไทรย เมืองคาคนึ แลตราโกษา
 ธิบคินันไคสงออกมาคอบแลควนให้พระเจาณคร ศรีธรรมราช เสนาธิบคิคิคอนอุปายถายเทว่า
 กลาวเมือง กให้คคังเงินก็ให้ไคราชการก็ญ่าให้เสีย จึงจะเปนเกียชคคความชฉนแ-

พระเจ้านคร ศรีธรรมราช เสนาธิษัตรีสืบไป ถ้าได้เงินมาหาทองคำที่จะเป็นไพร่ฟ้า
 ประชาชนซื้อเป็นไมให้เอาเงินไปซื้อเป็นไพร่ฟ้ารับเมืองนคร ศรีธรรมราชบาง ส่งเข้ามาเป็นกำลัง
 ราชการพระนครศรีธรรมราชบาง ถ้าเห็นว่าแพงเรือไปจับซื้อเป็นกษัตริย์ อีกประการหนึ่งถ้า
 ลูกค้า ก็ซื้อเข้าออกแทนหาได้เป็นเป็นกำลังไม่ จะเห็นเข้าไป ถ้าเห็นเป็นประการใด ให้ส่ง
 ราชทรัพย์นั้นเข้ามา ณ กรุงฯ จับซื้อเป็นไพร่ จึงจะแบ่งออกไปให้เป็นกำลังเมืองนคร ศรีธรรมราชบาง
 ประการหนึ่ง พญาราชสุภาวดี พระศรีไกรลสาธ พระไชยนาถ พระธำ ขาหลวง แลพิลกรุงฯ
 ซึ่งออกไปทำราชการ มีบุตรพี่ธิดาอยู่เมืองนคร ศรีธรรมราชนั้น ถ้าต้องการจะเอาไพร่ช่วย
 ราชการพลางกอร กไผ่บอกเข้ามาขอไว้ ถ้าไม่ต้องการท้าวอยู่แล้ว ฝ่ายพระมหาสมเด็จ
 พระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชประสงค์ที่จะให้เข้ามา ตามเสด็จโดยพระราชกำหนด กวน
 ไทพญาราชสุภาวดี พระศรีไกรลสาธ พระไชยนาถ พระธำ แลพิลทั้งปวงบุตรพี่ธิดา
 ภาครอบครัว เข้ามาทำราชการณกรุงฯ ให้สืบเสด็จราชการ แล้วพอใจจะออกไปทำราชการ
 เมืองนคร ก็ทรงพระกรุณาให้ออกไปตามสมัครอาภัพหลัง เรื่องราวซึ่งจว่ากล่าวทั้งนี้โดย
 ประมาร ถ้าราชการเข้มแข็งประการใด ควรให้พระเจ้านคร ศรีธรรมราช แลเสนาบดีเข้าเฝ้า
 คิดอาณัติปกสาหาฤาษีประพฤติกาลเข้มแข็งโดยราชบัณฑิต ให้ช่วยยกยอการชนพแสนคนตรงทุกประการ
 ญาให้เสด็จราชการไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง จึงจะเป็นเกียรติยศศักดิ์ ในพิภพแดนดินเมืองนคร ศรีธรรมราช
 สืบไป บัดนี้ให้เจ้าพญาอินทวงษา อัครมหาเสนาธิษัตรีคุมเรือรบ เรือไล่ ถือพล 500 แลขุนเพศ
 อุทิศกรมคลัง ขุนสกลมลเทียรกรมวัง นายเพียรกราชอาลักษณ์ แลเสนา วิเศษฯ เรอแวงขวา
 นายบันลังกนชอ แวงขวา แวงจตุลลังขบาท ทำทูตพระสุพรรณิภาค รัตนมหาราช โองการ แลกรา
 พระครูพราหมณะออกมา พระราชทานมอบเมืองให้พระเจ้านคร ศรีธรรมราช รับราชการตาม
 แผนดินเมืองนครสืบไป ถ้าแลเจ้าพญาอินทวงษาออกมาถึงเมืองนครแล้ว เมืองนครสงบอยู่
 หาราชการก็มิได้ ให้ทัพพระยาบสงครามเข้ามาทั้งฝ่ายกรุงฯ ถ้าได้ท้าวกรุงฯ มีการอิงภักดีในเร
 ียบเข้ามาช่วยราชการให้ทันทางหัว ถ้าฝ่ายกรุงฯ สงบอยู่หาราชการก็มิได้ ให้เจ้าพญาอินทวงษา
 อนุชาระว่ากล่าวเร่งรัดช่วยราชการภายในเมืองนคร แลวนแคว้นหัว เบื้องขึ้นแก่เมืองนคร แลวันคา
 ซึ่งเปพระราชทรัพย์ จะไล่เข้างพระคลังหลวงกรุง เทพฯ ค้างเก็บอยู่เก่าใหม่มาจนอย เทาไคยนั้น
 ให้เจ้าพญาอินทวงษาเร่งรัด ใ้มาจนอยเทาไคย ควรจัดส่งเข้ามา ก็ส่งเข้ามา ควรมิส่งเข้ามา

พระเจ้านครทวารวดีมีราชทัณฑ์ขอไว้ ให้ออกเข้ามาขอไว้จึงจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ บรรดาเมืองนั้น เป็นพม่า 100 ปีในโยคตรา 200 ซึ่งให้ออกไปส่งพระเจ้านครนั้น ถ้าออกไปถึงเมืองนครแล้ว เป็นพม่า 100 นั้นให้พระราชทานไว้สำหรับเมืองนคร แต่เป็นโยคตรา 200 นั้น ถ้าเมืองนครส่งบอญ ทหารราชการก็มีได้พระเจ้านครอาจจะจัดเป็นอื่นสำหรับเมืองได้ ให้ส่งเป็น 200 นั้นกลับกันเข้ามา ถ้าเมืองนครยังมีรบคาบ จะขอไว้สำหรับราชการก็ให้เอาไว้เถิดประการหนึ่ง ถ้าพระราชโองการเสด็จจะประทับถึงหัวเมืองไทย ให้ผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการปลูกทอรับเงินพระราชโองการขึ้นประทับ แต่งการสมโภชกราบถวายบังคมตามทำเนียม แล้วให้รับส่งต่อกันออกไปน้อยกว่าจะถึงเมืองนครตามอุ้งพระราชโองการเสด็จไปนมอบเมืองทุกครั้ง อย่าให้เสียราชการเสียพระยศเสียพระเกียรติไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ถ้าแลพระราชโองการเสด็จถึงเมืองนครแล้ว ให้เสนาบดี พระ หลวง ขุน หมื่น ข้าเฝ้าผู้รักษารักษาเมืองนคร แต่งการการรับส่งพระราชโองการแลทำการสมโภชกราบถวายบังคมพระราชทานมอบเมืองแก่พระเจ้านคร ตามคำมรภาพหมายอย่างทำเนียมแต่ก่อน ให้เป็นเกียรติยศก็กล่าวไว้สำหรับแผ่นดินเมืองนครทวารวดีมีราชทัณฑ์สืบไปจงทุกประการ

กฎไทไว้ ณ วัน 3 + 11 ค่ำ จุลศักราช 1138 ปีวอก อัฐศก
4

ภาคผนวก ข.

1. ร่างสารตราถึงเมืองนครศรีธรรมราช ให้ถอดพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ออกจากตำแหน่ง และตั้งเจ้าพิณ เป็นเจ้าพระยานครา ออกไปว่าราชการ เมืองนครศรีธรรมราช จ.ก. 1146 (2327) *

สารตราทานเจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดี อภัยพิริยปรากฏมภาพุสสุพระกรลาโหม ให้มาแทนที่ว่าท้าว พระกริราชสงครามรามภักดี บลัด หลวงภักดีราช ยุคมัตถ์ หลวงกริสุรินทร์บดี หลวงเทพเสนา สัตยชาติ หลวงไชยปรญา สัตยชาติ แลกรมการทั้งหลาย ทวยเสนาพฤฒามาตมกุฎขุนทั้งหลายนปลุกนการบพสุพระกรุณาว่า เมืองนครขึ้นแก่กรุงศรีอยุธยาแต่ก่อนนั้น ถ้าเสนาบดีข้าราชการผู้ใดมีบำเหน็จความชอบในราชการกิจ สมเด็จพระบพิตรปลูกเลี้ยงให้ออกไปรั้งเมืองกรองเมือง มีแต่ปลัดยุคมัตถ์กรมการรับราชการตามขนบธรรมเนียมโบราณราชประเพณี พญาตากสินได้ว่าราชการแผ่นดินครั้งนั้น กอปรไปด้วยโมหะโลภะมิได้ประพฤติการให้ชอบโดยขนบโบราณ ตั้งให้เบนถึงเจ้านคร มีอัครมหาเสนาจตุสมณัมหากเล็ก ต้องซื้อข้าเผ่าเทียมพระเจ้าอยุธยา จะส่งกิจราชการบาทหมายประการใดก็ว่ารับสั่งจุจทั้งองวรราชวง ถึงองวรราชวง ก็มีแต่รับสั่ง ตั้งแต่เจ้ากรมปลัดกรมหลวงขุนหมื่นนายพลปลัดเวร หามีเสนาบดีเหมือนดังนี้ไม่ ซึ่งตั้งให้พระปลัดเป็นเจ้านั้นผิดประเวณีแต่บางกอก ฝ่ายผู้ตั้งแต่งประพฤติการผิดต่างผู้ มิได้เป็นยุติธรรมขอไพร่ฟ้าประชากรประนอมร่วมกันจับประหารชีวิตเสียแล้วพระเจ้าอยุธยาเข้ามาฉวยพิภพ เสนามกุฎขุนปลุกนให้เจ้านครถอยยถลตเสนาบดีลงเสีย ฝ่ายเจ้านครก็หามีความชิงหนึ่งสิ่งโดยค่อแผ่นดินไม่ แต่หากทว่าทรงพระเมตตาเห็นว่าแผ่นดินใหญ่ ประนีงจึงมีความคิดเห็นผิดแลชอบ จะตั้งไว้ทำราชการแผ่นดินโดยสุจริต จึงให้กองว่าราชการรั้งเมืองกรองเมืองสืบมา แล้วทรงพระกรุณาครัดตั้งจำเพาะให้เจ้านคร เกณเล็ก เขารวอนทอง เจ้านครหมิไ้จัดแจงกะเกณฑ์ให้รบตามเกณฑ์หาหลวงไปปักธงเมืองนคร ถือได้เล็กก็น้อยต่ำลงกว่าจำนวนที่แต่ก่อน แล้วมีตรารับสั่งให้หาเจ้านคร เข้ามารับราชการถึงสองครั้งก็บิณฑลแล้วหมิไ้เข้ามาเห็นว่าเจ้านครหาจงรักภักดีสวามิภักชนช่วยทำราชการฉลองพระเดชพระคุณไม่ว่าเกรงกลัวพระราชอาญา เจ้านครนิคประการนี้เจ้านครก็แก้ราพฤทธิภาพ เกดอีกมีราชการณรงสงครามทำมิได้จะเสียราชการไป จะให้เจ้านครกองว่าราชการ เมืองนครสืบไปหมิไ้ ละไว้จะเป็นเสียหนามต่อแผ่นดิน ให้ยกเจ้านครออกเสียจากเจ้านครศรีธรรมราชเอาตัวเข้ามาไว้ราชการ ณ กรุง ฯ แลเจ้าพิณเมืองนครนั้นตั้งก่อนนั้นจงรักภักดีโดยสุจริตได้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณมีความชอบมาแต่ก่อน ขอพระราชทานให้เจ้าพิณออกไปว่าราชการรักษาเมืองนครสืบไป จึงทรงพระกรุณาไว้เห็นแก่เกล้าจึงว่าขุนปลุกนชอบด้วยราชการแลขนบทำเนียบโบราณราชประเพณีอยู่แล้ว ให้เอาเจ้าพิณ

* ดังจาก หนังสือสมเด็จฯ จดหมายเหตุฯ ฉบับที่ 1 จด. 1146 (2327) หน้า 1.

เป็นเจ้าพญานกกรศรีธรรมราช ว่าราชการรักษาเมืองฉกอร์สืบไปตามลูกขุนปลุกบานั้นเจ็ด จึงสั่งเจ้า
 พัทเป็นพญากรศรีธรรมนิศกกราชชาติเคโจไชยมหัยสุริยพิบคือภัยพิริยปรากรมภานะ เจ้าพญานกกรศรีธรรม
 ราช ออกน้าวราชการบ้านเมืองฉำเรจกิจทุกของราษฎร ด้วยพระปลัดกรมการ เมืองนครกรศรีธรรม
 ราช ตามพระราชกำหนดกฎหมายขนบธรรมเนียมสืบมาแต่ก่องจพร้อมมูลกัน ให้เป็นเอกจิตเอกจ
 น้ำหนึ่งใจเดียว ภาให้ถือเปรียบแก่งแย่งให้เสียราชการ ให้ราษฎรไถ่ความยากแค้นเดือดร้อนแต่สิ่ง
 ไถ่สิ่งหนึ่งได้ แลให้พระปลัด กรมการทั้งบังคับบัญชาเจ้าพัตเป็นเจ้าพญานกกรศรีธรรมราช
 การ พระราชกำหนด กฎหมาย ขนบทำเนียม ให้เจ้าพญานกกรศรีธรรมราชมีใจโอบอ้อมเมตตากรุณาแก่ชน
 ชีพรวมไพร่บ้านพลเมืองให้อยู่เบร่รูก ยวให้มีความโล่งโล่ง เบียดเบียนระบอบระบิณฑนาบระบ
 ราษฎรให้ไถ่ความยากแค้นเดือดร้อนแต่สิ่งไถ่สิ่งหนึ่งได้ อนึ่งถึงเทศการพระราชพิธีตรุษชาติให้เจ้า
 พญานกกรศรีธรรม ราช หลวาทูน หมั้น กรมการชาวคาน ส่วยส่งกองช่าง ครามมีคุมห้าม พร้อมกันกรม
 ฉววยบังคับถือนำพระพิทักษ์เจ้า ณ วัดพระมหาธาตุเมืองฉกอร์ ตามกฎหมายอย่างทำเนียมแต่ก่อง
 สืบมา ถ้าผู้ใดขาดมิได้มาถือน้ำก็ให้บอกส่งตัวเขาไป ณ กรุงฯ จะเอาตัวเป็นโทษตามบทพระอาช
 ฎการ อนึ่งถึงเทศการพระราชพิธีตรุษชาติให้เจ้าพญานกกรศรีธรรมราชแต่งดอกไม้เงินทอง เครื่องบรรณา
 ณาการ เข้าไปทูลเกล้าถวาย ตามกฎหมายอย่างทำเนียมสืบมาแต่ก่องจทุกวงวทุกปีเข้าให้ขาดได้
 อนึ่งกรมการทั่วไถ่หาควมได้กัให้เจ้าพญานกกรศรีธรรมราชปลุกด้วยกรมการ จัดแจงเอาผู้มีชื่อมีสติกำลัง
 มันทั้งสี่ชื่อคั้น จัดตั้งขึ้นไว้ให้ตามตำแหน่งทั่ว มีราชการจะไต่กะเกณฑ์เอาราชการระควก จัดได้
 ผู้ใดเป็นทั่วไถ่ยกให้บอกเข้าไปยังลูกขุน ณ ศาลาเอกราบพลพระกรุณาให้มีตราเจ้าพนักงานตั้ง
 ออกมาตามทำเนียมหนึ่งนอมาด งาช่าง คินุก ปิกนก เป็นของคอบแทนลูกคาตางประเทศ คินคค
 เมกะพุราษการให้เจ้าพญานกกรศรีธรรมราชจัดแจงส่งเข้าไปทูลเกล้าถวายจงเนื่องๆ จะไต่เป็น
 ความชอบแก่เจ้าพระยาฉกอร์สืบไป อนึ่งให้เจ้าพญานกกรศรีธรรมราชกำชับว่ากล่าวห้ามบรามแก่สเมียรพนาย
 นักพวกเมกกำลังบ่าวไพร่สมักดมาอาไสย ภาให้คบหากันทำข่มเหงฉอบระบิณฑทำกันโศคราษฎร เป็นโจร
 ฎรายนคนละคนฉกลักขางมาโคกระบือเครื่องอัญมณีของสมณะชีพรามอนาประชาราษฎร ขาช่างเอางา
 เอาขนาย ถักต้นไม้อันมีผล ทำลายพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์ พระเริ่มหาโพ พระวิหารการ
 ปรุเรียน วัดวาอารามทำให้ผิดพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่ มีผู้มาร้องฟ้องพิจารณาเบนสัจจะเอา
 ฎกระทำผิดเป็นโทษ แลกฎหมายสำหรับทั่วบังคับบัญชาว่ากล่าวราชการบ้านเมืองนั้น ไต่บิณฑนาพระ
 คศรีทวงให้เจ้าพญานกกรศรีธรรมราชเอาออกมาด้วยแล้ว ครั้นจุลสารตราไต่ให้ดูว่าทั่ว พระกริราชทรงกรม
 รามภักดี ปลัด หลวงภักดีราช บุกรบัต หลวงศรีสุรินทรบตี หลวงเกษเนนา ชักดี หลวงไชยปรุภา
 ชักดี แลกรมการ เรียกเอาตราจำนำกฎหมายกิจราชการชาราษฎรที่กระทวงความเก่าใหม่ จึงฉกน

คนใจไร่นาส่วยอาากอกร บันตามีตามกำมรา 12 เดือนแล้วรับที่ผู้ครองเมืองนครเข้ามาแต่กอร
แล้วจึงไ้เป็นของนคราธุรงนา เจาณคอร รับกอเจ้าพญาสุธรรมมคตรี เมื่อว่าราชการ เมืองนครนั้น
มอเองให้แก่เจ้าใหญ่เป็นเจ้าพญาคอร ไหมยนี้จึงได้จันเจิง แลให้เจ้าพญาคอร ไหมยนี้รับราชการ
ตามพนักงาน ตามพระราชกำหนดกฎหมายมาชนบทำ เนียมพิภักดิ์ตราสืบมาแต่กอรให้ขอด้วยราชการทุก
ประการ ฎาให้เจ้าราชการแผ่นดินโดยดั่งโดยดั่งหนึ่งได้ แลให้ปลัดขุนบัก พระหลวงขุนหมื่น
กรมการทำตามของตราสืบลงมาจึงทุกประการ

ถาวรมา ณ วัน 3 $\frac{1}{11}$ 8 ค่ำ จุลศักราช 1146 ปีโรงฉอก

2. กฎพระบรมราชโองการ เรื่องตั้งเจ้าพันเป็นเจ้าพระยานกรเวีธรรมราช
จ.ศ. 1146 (พ.ศ. 2327)

กฎให้แก่เจ้าพิชัยหน้า ผู้เป็นเจ้าพญาศรีธรรมโศกราชชาติเดโชชัยมัยสุริยาภิเศกภัย
พิริยปรารถนากาหะ เจ้าพญาคอรศรีธรรมราช ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ๆ ดั่งว่า เจ้าพิชัย
ความสวามีภักจงรักภักดีต่อไ้ตลอด ๆ ไ้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณมาแต่ก่อน แลครั้งนี้
ความชอบทรงพระมหากรุณาชุบเกล้า ๆ ให้เจ้าพิชัยเป็นเจ้าพญาคอรออกมาครองเมืองรับกิจการ
โดยกฎหมายอย่างทำ เนียมด้ามรับชนบแผ่นดินเมืองนครสืบมาแต่กอร แลตั้งทุกวันนี้เมืองมาวม
กันตเสมาปากไ้ฝ่ายตะวันตก ทวันออกโดยประมิลทพรอบกองไม่คงบราบกาม กอบประด้วยจุลาจน
ทำกานธรงสงกราณเกิดการรบพุ่งกันทุกแห่งทุกตำบลอยู่ ถ้าเจ้าพญาคอรออกมาถึงเมืองนครแล้ว
ให้ทรวจกราธุกำแพงแลค่ายคูประตูเมืองพวงรอบหอรบเวียงเติน การสิ่งไ้ซึ่งว่ารุกปรักหักพังอยู่นั้น
ให้เจ้าพญาคอรว่ากล่าวตักเตือน เร่งรัดแก่กรมการเจ้าหมื่นพนักงาน ให้เร่งทำแลตกแห่ง อมแปง
ขึ้นไว้ให้คัจฉนันทาพั้นคงจงทุกหน้าท้อพนักงาน ย่าให้ว่ารุกปรักหักพังอยู่แต่หน้าคัวหนึ่งไ้ ประการนี้
ให้ทรวจขุนบาญชีเลขคงคักจำนวนปีเถาะเบญจศก จำนวนปีมะโรง ฉอกก เป็นเลขหมวดโดยกอง
โดย แลเลขหัว เมืองหน้าพื้นดินาแวนแคว้นแขวงจังหวัดขึ้นแก่เมืองนคร เป็นจำนวนเลขมากน้อยเท่า
ไ้โดย ให้คัจฉาบาญชีมาอานจงเนื่อง ๆ ให้จะเจนจำนวนเลขไว้จงมั่นคง มีราชการจะไ้กะเกณฑ์สะดวก

* คัดจาก หอสมุดวิริยภาน จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 (2327) เลขที่ 2

แลเลทหวกไคยกองไคยซึ่งเกียกคร้านหลบหลีกหนีระมุนนายเฒ่า ออกไปมุนเอนอยู่ ณ ขอก้วยนาน
 เขามีได้เข้ามารับพระราชทานถักครั้งกรแลครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้รับราชการแผ่นดิน ให้เจ้าพญาผดุง
 แต่งพระหลวง ขุนหมื่นมั่งคั่งมั่งคั่งนั้นคงดีนั้นออกไปว่ากล่าววักขวนเกลี้ยกล่อมโดยเมตตาจิต ให้ผู้มีชื่ออีก
 ขวดยกกันเขารวาทตั้งบ้านเรือนท่ามาหากินอยู่ตามถิ่นฐานที่ภูมิลำเนาในบริวารมั่งคั่ง ไคยมากน้อยเท่าใด
 ให้บอกมาด้วยบอกเข้ามายังกรุง ไคยแจ่ม หนึ่งให้ตรวจดูเป็นใหญ่ในน้อยกระสุนดินประฉิมเกรื่องเอกร
 ลาดราวุทวิโรจน์จำนวนมากแลน้อย ว่าคืออยู่มากน้อยเท่าใดโดยว่ามากน้อยเท่าใด หนึ่งชำระดูนั้นใน
 นิเกราชภู ภาระจะตกแต่งส้อมแปลงขึ้นเอาเป็นราชการได้ ก็ให้ตกแต่งส้อมแปลงขึ้นให้ดีไว้สำหรับ
 เมืองสำหรับรับว่ารับไว้ไป เป็นใหญ่ในน้อยซึ่งคืออยู่มากน้อยเท่าใดแลดินผืนนี้ก็ให้ว่าแก่หมื่นพนักงาน ให้
 เอาเป็นไคยรณำขึ้นแลหมื่นเอาดินออกตากแดดจนแห้ง อยาให้ดินผืนนี้และรับสำหรับเมืองเป็นอัน
 ครว้าครวญแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ หนึ่งให้ตรวจดูเรือรบ เรือไล่ในยศตราออกตราสำหรับเมือง มี
 จำนวนอยู่มากน้อยเท่าใด ก็แลชำระดูประการไคย หนึ่งชำระดูอยู่นั้น ก็ให้ว่ากล่าวเร่งรัดแก่เจ้าหม
 พนักงาน ให้เร่งตกแต่งส้อมแปลงส้อมแปลงขึ้นไว้ให้ถึงทุกลำ ทุกหมื่นพนักงานอย่าให้เรือรบ
 เรือไล่ ชำระดูทุกเรืออยู่แต่ลำหนึ่งได้ แล้วให้หาโรงรมเงาเอาขึ้นแต่งตามลำไว้ทุกลำ อยาให้เรือ
 รบ เรือไล่ตากแดดครว้าครวญเปียกเสียราชการไปแต่ลำหนึ่งได้ ถ้าถึงเทศกาลเสด็จเสด็จและอาษา วนแล้ว
 รายจเข้ามากระทำ เบียดเบียน จักรมณีนครลูกคำวานิชชาชอบขึ้นทูลเกล้าขึ้นจง เปมาคำชายประการ ไคย
 ก็ให้แต่งเรือรบเรือไล่ นายเรือปลัดเรือไพร่พลรบพลกันเขียน รับไปด้วยเป็นใหญ่ในน้อยกระสุนดินประ
 ฉิมเกรื่องลาดราวุท ครบตามเกณฑ์ออกลาดกอยตร เวลางดูถูกอ้าวทุ่ง บันจบถึงคานแดนหัวเมืองตอกันจง
 กวักขึ้นทั้งกลางวันแกลางคืน ถ้าไคยชาวอายุเสด็จเสด็จและอาษาแล้วราย เล็ดลอดเข้ามาจับผู้คนปรก
 ไคย ก็ให้ออกกวาดสักคักิจทาง รบพุ่งแล้วให้บอกราชาวถึงหัวเมืองตอกัน ให้แต่งเรือรบ เรือไล่
 อะช่วยกันก้าว กักคักิจทางรบพุ่งจับกุมเอาอายุเสด็จและอาษาแล้วรายให้เจ้าขามยอห้อยเอาอายุ
 เสด็จเสด็จ และอาษาแล้วราย เล็ดลอดเข้ามาจับผู้คน ขาชอบขึ้นทูลเกล้าขึ้นจง เปมาคำชายประการ ไคย
 ดาแลเจ้าพญาผดุงแลกรมการพนักงานประมาณละเมินเสีย มีไคยแต่งเรือรบ เรือไล่ ออกลาดกอยกร
 กร เวลายุโดยพระรามา กำหนดขึ้นและอาษาเสด็จเสด็จและอาษาแล้วราย เล็ดลอดเข้ามาจับผู้คนไปไคยประการไคย เจ้า
 พญาผดุงแลกรมการพนักงานก็จะมีโทษโดยพระราชกำหนด ประการหนึ่งเมืองต่างขลาดเมืองตอกันเป็น
 หัวเมืองปลายคานแดนตอกันเมืองไทย เมืองตอกัน แล เมืองแขกซึ่งบวงก็ยังมีสงบบราบกาม ให้แต่ง
 หลวงขุนหมื่น ขาแก่แล้วทหารโดยกวักกอบประด้วยเป็นกระสุนดินประฉิมเกรื่องลาดราวุททกรบมือ ออกไปตรวจ

ออกไปตรวจค่านกร เวณถานปลายค่านแคนหัวเมือง ลอดแถมเอาข่าวราชการในรู้จึงได้ ถ้าใครว่า
ว่าเมืองเขมมิโคตังอยู่ในยสุจริตคณกิกกันจะยกเข้ามาทำบรทุกราบมการไทย ลอกำลังข้าหลวงกอง
ตรเวณจะรบท่งจับกุมเอาตัวได้ ก็ให้รบพุ่งจับกุมเอาตัวจึงได้ ถ้าแขกเหลือกำลังให้บอกหนังสือไปแจ้ง
หัวเมืองให้แต่งกองออกช่วยรบพุ่งเอาไชยชานะจึงได้ อนึ่งทุกวันนี้การมร่งสงครามยังมีจน ให้เจ้า
พญาบุตร กรมการคิดอ่านปลุกษาหาญจัดแจงบำรุงส่งสมุหุมโยธาทวยหารให้ห่านินำนารในการมุด
ไว้งั้น ถ้าเห็นทัพพวกมก้ามดังของผู้ไทยองอาศพมากแกล้วหาร ก็ให้จัดบำรุงตั้งแต่งแป
หลวง ขุน หมื่น นายกองนายมวต ควบคุมเลกอาศพมากหัวเป็นหมวดเป็นเลาจงพรอมมุล วิชาการมร
สงครามชุกค่านมการไทยจะได้กะเกณฑ์เอาทัพแห่งที่ราชการโดยสะดวก ประการหนึ่งให้เจ้าพญาผดอร
ปลุกษาหาญทวยกรมการทั้งมว จักแจงชำระภูพระอาัยการ แลพระราชกำหนดจกกฎหมาย เก่าใหม่บทใด
ข้อไทยซึ่งต้องควยชนบทำ เนียมแผนดิน ควบคุมเกยพิจารณาว่ากล่าวประการไทยก็ให้ทงไว้ยังกับมั่งมา
ว่ากล่าวโดยพระราชกำหนดสำหรับแผนดินสืบไป ถ้าพระอาัยการแลพระราชกำหนดจกกฎหมายบทไทยข้อ
ข้อไทยเกลือบแกลงอยู่ จะเอาไว้พิจารณาชำระว่ากล่าวมิได้ก็ให้จักแจงบอกส่งเข้ามาขอออกจำจอง
ออกไปใหม่ไว้ยังกับมั่งมาสำหรับแผนดินสืบไป ประการหนึ่งให้เจ้าพญาผดอรรวราชการบ้านเมือง
พร้อมควยบดัด ยุคัต กรมการจงเป็นยุกเป็นขรมให้เบนเอกจิตเอกฉันนำนิงใจเดียว อย่าให้มีกวน
ฉันทา โทษาเบียดถือ เบียดขัดแขงแวงกันให้เสียราชการแผนดินไปแต่จึงโดยจึงนิงได้ อนึ่งจะพิจารณา
พิพากษาอึ้งคดีเนื่อความของทวยรานูรทั้งปวงโดยมุลคิปรการไทย ในทอตั้งอยู่ในยคคิทั้ง ๔ คือ
ฉันทกคิ โทษากคิไทยาคคิ โมหคคิอย่าให้ทอปรควยความอิดฉาเบียดความโกรชของเวรควยภัยต่าง ๆ
ให้พิจารณาจงเป็นยกเป็นทำ ควบคุมเบกษายาณอันปร เสริฐ ฎาให้อาศัยอาพันแทนแก่หน้าบุกคน แลอาณิก
สินจ้างดินบน เจ้าควยฝ่ายโจฬายจำ เลยกลับเท็จ เป็นจึงกลบจึงเป็น เท็จทำกลมเกลื่อนเนื่อความให้ฉัน
เจื่อน ให้ทวยรานูรทั้งมวมีความยากแค้นเคื่อครอนนิคควยพระราชกำหนดจกกฎหมาย เก่าใหม่แต่จึง
โดยจึงนิงได้ประการหนึ่งให้เจ้าพญาผดอร มีน้าใจโยบอ้อมแถมฉนิพราณาจารย์อนาประชารานูรไพรพด
เมืองลูกกาวาณิช ให้รักชวญกันทำนุในทานจำ เริฐเมตตาวานาด้วยตบิทั้งพระขรมิเทศนารักษาสินหัว
เป็นนิจสิน ๆ แปกเป็นอติเรกสินจงเนื่อ ๆ แลควรให้ตั้งอยู่ในทกฤดละก้ามบทโดยพระราชกำหนดซึ่ง
โปรดพระราชทานออกไปไว้ ก็จะได้กล่าวไปสู่ทุกภูมิอันประเสริฐ ประการหนึ่งพึงให้บำรุงพระสง เณ
เนนผู้เล่าเรียนฝ่ายคณทุระวิปัสนาทุระจงทุกวัดวาอาราม จะได้เป็นการกุณสืบไป อีกประการหนึ่งให้
ตรวจภูพระพุรูป พระสถูป พระเจติ พระคริมหาโพธิ พระวิหารการนุเรียน วัดวาอารามแห่งโดย

คำมลโดยซึ่งว่ารุกบรัทหักพังเจ้าหมองอยู่ปรการไคยนั้น ไห้ชักวญพระ หลวง ชุนหมื่น กรมการแล
 อนุปรวาราณฐผู้มีเจ้าหา บุณะปัติลึงขอรณะวัดพระขึ้นไต้ทุกไคยรุ่งเรื่องถวายนระราชกุนเิมไป
 อยาไห้วัดพระชำระรุกบรัทหักพังเจ้าหมองอยู่ไค้ อนึ่งเขาเปนกระทุรารการ ถ้าถึงเทศการท่านาไห้
 คักเตือนว่ากล่าวแก่อนาปรวาราณฐ ไห้ชักวญกันทำไรนาจเฒญมิไค้ไค้ลเล็เจ้าจมาก จะ
 ไค้เบนกำลึงราชการแลทำบุไน้ทานเปนกานกุลสืบไป อนึ่งถ้าแลเจ้าพญาฉกอร์ จะมีใจประคิรัท
 ยินดีไค้โดยสรีภาพไค้โดย อันมีบิการคยาตึงพงษาสิทักกับว่าปกรรองอยู่โดยปรกติ ก็ไค้ทกแต่งผู้
 ไปว่ากล่าวผู้ขอตามทำเนียม ถ้ามีคการคยาตึงพงษาบอยมยกไค้หนัไค้โดยปรกตีสุจริต จึงไห้รับเขา
 เลี้ยงดูตามปร เณคคิไค้โลก อยาไห้ทำข่มเหงดูกรว่าลาเกอาดูกล่าวหลานลาวของอนาปรวาราณฐ
 หวงแหนไค้โดยพะการของอาตมาตามอิคฉารม ไหรานฐรมักความวิตไค้เคือร่อนเณคคิด้วยพระราชบนิยติ
 แดงไค้โดยสิงไค้ อนึ่งลวยลาอากรซึ่งขึ้น ณ ท้องพระคลังหลวงกรุงบ้านนาโมย ณ เมืองฉกอร์
 แฉงหัวเมืองขึ้นแกเมืองฉกอร์ เปนจำนวมกนอยเท่าไค้ โดย ถ้าถึงงวคถึงจำนวจะไค้ก็ไห้เจ้า
 พญาฉกอร์ว่าแกกรมการพนักงาน ไห้ว่ากล่าวเร่งรัดแก่นายทวนายอากร ไห้เร่งกุมส่วยของหลวง
 เขาไป ยังเจ้าจำนวกรุงฯจงทงกวทุกจำนว วยาไห้ลวยของหลวงก้างเกินลวงงวหลวงจำนวน
 ไปแดงไค้โดยสิงไค้ แลจำนวนเงินทอดเงินปลงของหลวงซึ่งค้างอยู่เก่าไค้หมยมากนอยเท่าไค้
 ก็ไห้เจ้าพญาฉกอร์ว่ากล่าวเร่งรัดเร่งเข้ามาไห้กรบจงเสร็จสิ้นเชิง ยาไห้พระราชทริษของหลวงก้าง
 เกินอยู่แดงไค้โดยสิงไค้ วึ่งว่ากล่าวมาทึงนี้ตามกฎหมายอย่างทำเนียมโดยมะนาร ไห้เจ้าพญา
 ฉกอร์ พึงอาร ะราชกำหนดไค้โดยพระโอวาหนึงเงื่องๆ ไค้เจนปากเจนใจไว้จงทุกข้อทุกกรทง
 จะไค้บังกับบังชาภิจรารการศคกสืบไป ถ้าแลราชการณแแบไค้โดยปรกตืเทศ แลปรจุบณเทศ
 ปรการไค้ โดย ก็ไห้คิการณอนบรณณแแบไค้โดยชำระการไห้รอบจงทุกปรการ เณคคิไค้โดยเษียรราช
 กานแผนคินระเจ้าผู้หัวไปแดงไค้โดยสิงไค้

ณให้ไว้ ณ วัน ๓ + ๘ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๖ ปี มะโรง ฉศก

ภาคผนวก ค.

1. ร่างตราถึงหลวงเทพเสนาและกรรมการ เรื่องตั้งพระบริรักษ์เบกร (น้อย) เป็นพระยา
นรศรีธรรมราช จ.ศ. 1173 (2354) *

สารตราทานเจ้าพญาอัครมหาเสนาฯ ให้มาแก้หลวงเทพเสนาดูว่าที่เจ้า ขุนศรีจันมณูว่าที่
เทพเสนา แลกรรมการ ด้วยเจ้าพญาอัครเจ้าไปยเจ้าพลลลองฯแจ้งราชการ ณ กรุงฯ ให้ทราบ
พระกรุณาว่า เจ้าพญาอัครเจ้าราชทูตนักจักษุมืดหลังลี้ม จะทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป
ได้ จะขอพระราชทานกราบถวายบังคมลาออกจากกรรมการ จึงทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ
สั่งว่า ฝ่ายปากใต้เมืองนคร เปนเมืองเอกใหญ่กว่าหัวเมืองทั้งปวง แล้วมีเนที่ถ่านักกาโดยแก
เมืองแซกถูกกว่านิจนาฯประเทศไปมาค้าขายมิได้ขาด เจ้าพญาอัครสูงอายุหลังลี้มจะทำราชการ
สืบไปมิได้ ก็ให้เจ้าพญาอัครเลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพญาสุริยมัตถิกริโกกราชวงษาเชษฐพงษาญาไชย
อนุพิทยพิทยกิจปริยาปรการมาหะ แลพระบริรักษ์เบกรนั้นเป็นผู้ช่วยราชมาไปยเจ้าพญาอัครชานาน
รู้ชนบทำเนียบลี้จันหมันคง แล้วก็ได้คุมกองทัพไปยต่อเรือรบเรือใด ถูกไปยก็อย่าฆ่า ณ เมือง
กลางจนเสร็จราชการ จับไปยมาแลนั้นเข้าไปยเนอันมาก พระบริรักษ์เบกรมีความชอบสม
ควรที่จะอุปเลียงให้ออกเป้นวังเมืองกรองเมือง สำเร็จกิจทุกของอนาประชาราษฎร์ต่างระเนก
พระกรรไกร ให้เอาพระบริรักษ์เบกรผู้ช่วยราชการ เปนพญาสุริยมัตถิกริโกกราชชาติโคไชย มหิยสุริยา
ชิบตี อะโยพิริยาปรการมาหะ พญาอัครศรีธรรมราช ออกมาว่าราชการรักษามานเมืองสำเร็จกิจ
ทุกขทุกของอนาประชาราษฎร์ด้วยกรรมการ เมืองนครตามพระรากำหนดกฎหมายจิกัดอัครราชางทำ
เนียบสืบมาแตกอ แลให้กรรมการ ตั้งบังคับบัญชาพญาอัครศรีธรรมราชคนใหม่แต่ตั้งมอบด้วยราชการ
ยาให้ถือเปเรียนแกแญงเลียรชการแต่ถึงไยถึงนึ่งได้ แลให้พญาอัครมีน้ำ จยโอบอ้อมเมตากรุณาแก
สมณีพราหมโพรบานลเมืองถูกกว่านิจให้ยูนเนนเมศุค จะกะเกนใช้ราชการถึงไยให้หัวหน้าเสมอ
กัน จะพิพากษาคัดลันคดีด้วยความกิจทุกขทุกของราษฎรประการไยให้เป้นยกเป้นธรรม ยาให้เพนแก
อามิจันจางสินบน ลำเอียงเข้าด้วยฝ่ายโจทฝ่ายจำเลย กลับเท็จเป้นจริงกลับจึงเบนเท็จกลับเกลื้อ
ข้อความมิไผ่นเพือน ให้ผู้มีชื่อใดความยากแค้นเดือดร้อนแต่ถึงไยถึงนึ่งได้ อนึ่งพระราชกำหนดกฎ
หมายแลพระอายการขอไยกระทงไยเคลือบแฝงแคลงอยู่ จะเอาไว้พิจารณาพิพากษาให้เข้าไป

*คัดจาก หอสมุดคววิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (2354) เล่มที่ 1

ณ กรุงฯ แล้วให้แต่งเสมียนนายเข้าไปแจ้งองค์เวหาพระราชากำหนดกฎหมายพระวอการฝั่งชำระ
ณ กรุงฯ ออกไปไว้พิจารณาว่ากล่าวคดีถึงกตัญญูความของบรรณารักษ์ไป อนึ่งเรือรบเรือไล่ค่าย
ประตุมืองพวงรือหอรบขาลากลางจรวทำ เนียบ ถูกตรางสำหรับใส่ผู้ร้าย นี่ใหญ่หน่อยสำหรับเมือง
จึงไทยไม่มีแล้วมรุษรักหักเหอยู่ ก็ให้พญาคนรว่ากล่าวตักเตือนกรมการเจ้าพนักงาน ให้ตกแต่ง
ลอมแมลงขึ้นไว้ให้มั่นคงจงดี อย่าข้ามรุษรักหักเหถึงไทยถึงหนึ่งได้ อนึ่งเมืองศรีเมือง
แหลมอยู่ฝ่ายขเลหะวันตกจะไว้เจยโค ให้พญาคนรปลุกษาควยกรมการกะ เกนหลวงขุนหมื่นแล้ว
คานขุมเรือรบเรือไล่ด้วยปืนใหญ่หน่อยกระสุนดินดีวเกรื่องศาตราวุธ ออกไปอยู่ที่รักษาประ
จำตอคานทั้งกลางวันกลางคืน ลาดตระเวญทั้งชาวราชการหนาคานต่อแดนเจเนื่องๆ ย่าให้อาจรค
สลักเหล้ารายแลหมารามันเล็ลลอคจูโถมเข้ามาจับเอาผู้คนไปได้เป็นอันชาติที่เคียว ถ้ามีราชการประ
การไทย ให้ช่วยกันรบพุ่งตันทนเอาไชยชนะไว้ให้จงได้ แล้วให้เร่งรีบบอกหนังสือเข้าไป ณ
กรุงฯ แลหัวเมืองตอกันโดยเร็ว อนึ่งปืนใหญ่หน่อยกระสุนดินดีวเป็นกะหุ้รารการ ให้พญาคนรกริ
ขริ่มราชจักเจงหาปืนใหญ่หน่อยกระสุนดินดีวขึ้นไว้สำหรับเมืองให้ไค้จมาก ชุมมีรามการมาระการไทย
จะได้เอาจ่ายราชการกันทั่วทั้งที่ไม่ขัดสน แล้วให้ว่ากล่าวตักเตือนกรมการเจ้าพนักงาน ให้เอาปืนใหญ่
น้อยออกซัดลิโหม่นนำ เอาดินดีวออกตาดแดดเจเนื่องๆ ย่าให้มันเป็นสพหิมกร่ากร่าแลหินอันราเสียไป
ได้ ปืนใหญ่นี่ให้มีราง อรางเกียรไส แลปืนน้อยนั้นให้มีบันโดยแก้ววางจงทุกบอก อนึ่งชาวปะกะ
หุ้รารการขอใหญ่ ถึงเทศกาลจะได้เรียกหาเชาคานาแล้วให้พญาคนร ว่ากล่าวตักเตือนกรมการเจ้า
พนักงานกำกับกันวังวัดนา เรียกหาเชาคานาไค้ยงฉางไว้ทุกปี ได้เบนจำนวนเชาคานาไค้ะมากน้อย
เท่าเคยให้บอกเข้าไปให้แจ้ง อนึ่งเวษาอากรมิ่งขึ้นทองพระเล้งหลวง บั้เคามีอยู่ ณ เมืองนคร
แขวงเมืองนครมาเน้อยเท่าไคย ถึงงวคปีแล้วให้ว่ากล่าวตักเตือนเรงรัตนายอากร แลนายกองนาย
มวคญกุมเล็กชาลวโยให้กุมเอาส่วยชาอากรเข้าไปส่งแก่ชาวระกลัง ณ กรุงให้ครบจงทุกงวคทุกปี ญา
ให้เวษาอากรของหลวงชาคางหลวงงวคหลวงปีไปแต่จำนวนหนึ่งได้ อนึ่งถึงเทศกาลพระราชมพิธีตร
ชาติก็ให้พญาคนรกริขริ่มราช พร้อมด้วยกรมการพระหลวงขุนหมื่นส่วยสองกองข้าง ตรากุมทุม
กราบถวายบังคมพระราชาอุทกกับพระราชทานดินน้ำพระพิพิลล์จำทุกปียาไค้ชาค ถ้าญไทยชาคมิไค้ดินน้ำ
ให้บอกส่งตัวผู้นั้นเข้าไปยังลูกขุน ณ ชาลา จะเอาตัวเนโทษคามบพระอาการ อนึ่งเมืองนคร
เบนเมืองเวก ถึงงวคปีแล้วให้จัดแจงแต่งคอกไม้ทองเงินเกรื่องราวบรรณาการเ่งเข้าแบบูลเกล้าฯ
ถวายปีละ ๒ งวคตามบุราณราชประเพณีสืบมาแตกอระ จงทุกปีอย่าไค้ขาด อนึ่งระพุทบุพระอุป พระ
เจติ พระวิหารการบุเรียนวัดวาอาราม ณ เมืองนคร แขวงเมืองนครแห่งไทยตำบลโดยข้ามรุด

ปรักหักงัดเจ้าหมองอยู่ ก็ให้พญาผดุงครศรีธรรมราชมีนาใจเลื่อมใสศรัทธาในพระสุพรรณนา วัชรกรรม
การเลื่อนนาประหารราชสมบัติตั้งขอรถขึ้นใหญ่ เรื่องถูกไยถวายพระราชกุศลเข้าไย ณ กรุงฯ อนึ่งคิณุก
นอรรมาต งามาขางเบนินคาลางสามรับจะไทคอบแทนสลับกำนั้นลูกคานาๆประเทศ ให้พญาผดุงครชนชววย
จัดแจงหาคิณุก นอรรมาต งามาขาง งามาขางไยพญาผดุงครกล่าวจ้งเนื่องๆ จะได้เ็นความชอบสืบไป แลให้
พญาผดุงครว่ากล่าวกำนันหามปารมแกเสมียรนายเมคัสมาไสยพักพวกสมกำลังข้าพาข ย่าให้แยกกันรุมกิน
เนื้อชายเ็น เบนใจผู้รายปล้นคณคณลักจ้างมาโคกระบือ แลกระทำข่มเหงตักพกดกจึงฉ้อบรรบัตเภาพิศุ
ทองเงินเครื่องอัญมณีของสมณีพราหมณนบระชาราชูรไพรบ้านพล เมืองลูกกาวาณิจ ณ ทางบกทาง
เรือ ให้ผู้ซื้อได้ความยากแค้นเดือดร้อน แลคบหากันทำลายพระพุทธรูปพระสถูปเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ
พระอุโบสถ พระวิหารการบูรณ เวศวาอาราม งามาขางเองาแลชนาย งามาขางอันมีคุณคักตั้นไมอันมีผล
ลอบลักเนื้อชายสิ่งของของท่งหาม แลกระทำให้ผิดด้วยพระรารกำหนดกฎหมายห้ามปารมเกาใหม่แต่ถึงไค
สิ่งหนึ่งไคเ็นอันชาติที่อเคียว งามาขางไคยหมิงมีผู้ร้องร่ำว่ากล่าววิจารณาเ็นเจ้ จะเอาตัวผู้กระทำผิด
เบนโทตามโทนาโทษ แลกฎหมายสามรับที่อจะบังคับมังชาว่าราชธารบ้านเมืองนั้นไคบิตตราพระ
ครศรีธรรมราชให้พญาผดุงครใหม่ยอมออกมาด้วยแล้ว ครั้นลุลุสารถานี้ไคไร ก็ให้กรมการผู้อยู่ว่าราชการ เมือง
จัดแจงตราจำนำ แลกฎหมายชำระบาญชียกระตงความเกาใหม่ รัตนคนไคไรไคช่วยบาอากอ
บันคามีตามตำรา 12 เดือน สำหรับผู้ครองเมืองนบอรวีมาแตกอ งามาขางไคไร ระเบียบวัฏเษ งามา
เ็นพญาผดุงครใหม่ยอมตามอูางทำเนียม ให้พญาผดุงครรับราชการตามตำแหน่งงาน พระราชกำหนด
กฎหมายขนบทำ เนิยมพิคัตตราเ็นมาแตกอ ให้ขอด้วยราชการจ้งทุกประการ งามาขางไคไรเสียรราชการแผน
คินไปเ็นแต่ถึงไคยสิ่งหนึ่งไค แลให้กรมการผู้อยู่ว่าราชการเมืองกระทำตามต่งตราบังคับมานี้จ้ง
ทุกประการ

จารตรามา ณ วัน 4 $\frac{1}{10}$ 9 ค่ำ จุลศักราช 1173 ปีมะแม ตรียธิศก

2. กฎตั้งพระบริรักษ์เบศร์(น้อย) เป็นพระยานครศรีธรรมราช จ.ศ.1173(2354)*

กฎให้แกพระบริรักษ์เบศร์เป็นพญาผดุงครศรีธรรมโกกราชชาติเคไชโย มหัยสุริยาหิบัติ
อภัยวิริยบารมภานุ พญาผดุงครศรีธรรมราช ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ จั้ว่าพระบริ
รักษ์เบศร์ไคทำราชการฉลองพระเดชพระคุณมาชานาญ มีความชอบ ทรงพระมหากรุณาชุเกล้าฯ ให้เ็น

* คัดจาก ห้องสมุดวชิรญาณ จกหมายเหตุรัชกาลที่ 2. จ.ศ. 1173(2354) เลขที่ 1

พญาธิดาอัครีธรรมราช ออกมากรอง เมืองวัชรการ โดยกฎหมายวางชนบท เน้นมแผนก เมืองฉกร
มาแตกและลักษณะทุกวันนี้เมื่อเช้าขอบันตเฒ่าปากโค่นายเหนือวันตก ควันออก โภชนริมฉนวนรอบ
กอบไม่สงบราบคาบ กอบรบไปช่วยจุลาจนทำการรณรงค์สงครามเกิดการรบพุ่งกันทุกแห่งทุกตำบล ถ้าพญา
ธิดาออกมาถึงเมืองฉกรแลดู ไททรวจัญคำแพ่งค่ายคูประตูเมืองพ่วงรอบหอรบเชิงเทิน การจึงโดย
ซึ่งร่ำรูกหักพังอยู่นั้น ให้พญาธิดาว่ากล่าวตักเตือนเร่งรัดการกรมการเจ้าพนักงานให้เร่งทำแตก
แตกสอม แปลงขึ้นไว้ให้จงแทนหนาหมั่นคงจงทุกหน้าที่พนักงาน ญาให้ชาวรูกหักพังอยู่แต่หน้าหอ ึง
ได้ ประการหนึ่งให้ทรวจัญคำ วิ เลคคงหักจำนวนปีเกาะเบญจคง ปีมะโรงฉกรก เบนเลกหมวกโคกกอง
โค แลเลตหัว เมืองนายทอบันคาแวนแควนแขวงจังหวัดขึ้นแก่เมืองฉกร เบนจำนวนวิเลกมากน้อยเท่า
โดย ให้ศกษานายมาอานจงเนื่องๆ ให้จะเจนจำนวนเลกไว้จงหมั่นคงมีราชการจะเคาะ เกนเลควก แล
เลกหมวกโคกกองโคซึ่งเกยคกรันหลบหนีละมุนนายเฉียบ ออกไปช่วยรุมรอนอยู่ ณ ตรอกห้วย ทาน เขา
หมีโคเข้ามาบริวารราชทานคักกรังกรและครั้งนี้ ชาวหมีได้รับราชการแผนดิน ให้พญาธิดา แต่งระ
หลวงขุนหมื่น ซึ่งชื่อลัทธิหมั่นคงคั่นนั้นออกไปว่ากล่าวชกขรเกลี้ยกล่อมโดยเมตตาจิต ให้ผู้มีที่เข้ามาถึง
บ้านเรือนทำมาหากินอยู่ตามถิ่นถารที่อุ้มจำเนียรบริวารมั่งคั่ง ไฉมมากน้อยเท่าโดยให้บอกบาปให้เข้าโดย
ยังกรูๆ ให้แจ้ง อนึ่งให้ทรวจัญคำให้ขุนน้อยกระสุนดินประสิวเครื่องสาตราวุธ ให้รู้วาทะและอาวุธมีอยู่
มากน้อยเท่าโดย ซึ่งร่ำรูกนั้นอาจจะแตกแตกสอมปลงขึ้นเป็นราชการได้ ก็ให้แตกแตกสอมปลงกันให้ตีไว้
สำหรับเมืองสืบไป บินให้ขุนน้อยซึ่งคือผู้มีใจว่ารูกและดินมะรือฉนั้น ก็ให้ว่ามกหมู่พนักงานให้เอาปืน
โพรหมว่านั้นแล เอาดินออกตาก แดจงเนื่องๆ ญาให้กินอับรา บินเบนหมื่นมกรำคราอยู่แต่ถึงโค ยถึงหนึ่ง
ได้ อนึ่งให้ทรวจัญคำเรือบเรือได้ ในอัครา นอกอัคราสำหรับเมืองมีจำนวนอยู่มากน้อยเท่าโดย ก็แลว่า
รูกประการโดย ซึ่งร่ำรูกอยู่นั้นก็ให้ว่ากล่าวเร่งรัดแก่เจ้าพนักงานจัญ เร่งแตกแตกสอมปลงฉนวนยา
ภกรขึ้นไว้ให้ตี จงทุกตำบลทุกหมู่พนักงาน ญาให้เรือบเรือไล่ฆ่ารูก ชุกโหมอยู่แต่ลำหนึ่งโค แล้วให้ทำ
ระเงาเอาขึ้นแวงกานนำไวจิงทุกตำบล ญาให้เรือบเรือไล่ตากแดดคร่ำฝนเมื่อเย็นเรียขการไปยแต่ลำ
หนึ่งโค ถ้าถึงเพชการอายุสัณฐิธรรุแลฉวนเหลาราย จะเข้ามากระทำเบียดเบียนจับกุมผูกพันลูกควา
ชาขอบันตเฒ่า ซึ่งชั้นจอร์ไปยมาคชาชายประการโดย ก็ให้แต่งเรือบเรือได้ นายเรือปลัดเรือไร
เรือบพลกร เบียง ทัพไปช่วยปืนใหญ่ขุนน้อยกระสุนดินประสิวเครื่องสาตราวุธครบตามเกณฑ์ ออกลาดตระ
เวาวงทุกอ่าวทุ่งบันจนถึงค่านแดนหัวเมืองต่อกัน จงกวคชนทั้งกลางวันกลางคืน ถ้าได้ข่าวว่าอายุสัณ
ฐิธรรุแลฉวนเหลาราย เจ้าจอรเข้ามาจับกุมผูกพันและการโดย ก็ให้ออกกวคชนติดตามรบพุ่ง แล้วให้บอก
ราวชาวถึงหัวเมืองต่อกัน ให้แต่งเรือบเรือได้ ออกช่วยกันกวคชนติดตามรบพุ่งจับกุมเอาอายุสัณฐิธ
ฉวนเหลาราย ให้เจ้าชามยอหอ ญาให้อายุสัณฐิธรรุแลฉวนเหลาราย เจ้าจอรเข้ามาจับกุมผูกพันชาขอบันต

กันทศมาไปแค้นหนึ่งไค้เป็นอันชาติที่เกี่ยว ถ้าจะพญาผดุงการ กรมการพนักงานพระมา จะเห็นเสีย
มิได้แต่งเรือรบเรือไล่ออกลาดกระเวญโดยพระพรหมกำหนดนี้ แล้วยาสลัดลัทธิขุนเฒ่าร้าย เด็ดออก
เข้ามาจับผู้คนไค้ประการโดย พญาผดุงการกรมการพนักงานก็คงจะมีโทษโดยพระพรหมกำหนด ประการ
หนึ่งเมืองแขกทั้งปวงยังไม่ทราบ ให้แต่งหลวงขุนหมื่นท้าวหลานโดยกวะ กอไปช่วยเป็นกระตุ
ดินผิวเครื่องสาตราวุธพร้อม ออกไปตรวจการกระเวญตามปลายคานแดนหัวเมือง ยอดนมเอา
ชาวราชการใหญ่ใจไค้ ถ้าไค้ชาวเมืองแขกมิไค้ตั้งอยู่ในยสุจริต คบคิดกันจะยกเข้ามากระทำปร
ทุบายประการโดย ถอดกำลังข้าหลวงกองลาดกระเวญจะรบพุ่งจับกุมได้ ก็ให้รบพุ่งจับกุมเอาตัวจง
ไค้ตาแขกเหลือกำลังไค้บอกหนังสือไปยังหัวเมือง ให้แต่งกองออกช่วยรบพุ่งเอาไชยชนะจงได้
อนึ่งทุกวันนี้การณรงค์สงครามยังไม่สงบ ให้พญาผดุงการกรมการคิดอ่านปฤชาหาฤา จัดแจงบำรุงกอง
ชุมหมุ่ไพร่หาช่วยหาน้ำให้ทานน้ำนาญในการยุทธโฆฆลัทธิ ถ้าเห็นนักทวงตมกำลังของญ่โดยของอาชมาท
แกล้วหารก็ให้จัดบำรุงตั้งแต่งเป็นหลวงขุนหมื่นนายกองนายหมวด ควบคุมเลกอาชมาทไว้เนนหมวก
เป็นเหล่าจพรอมมุล มีการณรงค์สงครามทุกคำขึ้นประการโดย จะไค้กะเกณฑ์เอาพันท้าวที่ราชการ
โดยสะดวก อนึ่งให้พญาผดุงการพฤชาหาฤาด้วยกรมการทั้งปวงจัดแจงชำระธุระอาชมาทและพระพรหมกำ
หนดกฎหมายเก่าใหม่ บทโดยข้อโดยมั่งต้องด้วยชนบทา เข็มแผนดินกวดอง เกยพิจารณาว่ากล่าวประ
การโดยก็ให้ตั้งไว้บังคับบัญชาว่ากล่าวโดยพระพรหมกำหนดห้ามรับแผนดินสืบไป ถ้าพระพรหมการเต
พระพรหมกำหนดกฎหมายบทโดยข้อโดย เคลือบแคลงอยู่ จะเอาไว้พิจารณาชำระว่ากล่าวมิได้ ก็ให้จัด
แจงบอกลงเข้ามา ขอลอกจำรองออกไปใหม่ไว้บังคับบัญชาดำรับการแผนดินสืบไป ประการ
หนึ่งให้พญาผดุงการราชการบ้านเมืองพร้อมด้วยปลัดขุนบริกรมการจงเป็นยกเป็นขรัมี ให้เนนเอก
จิตร เบกฉินนำหนึ่งใจเดียว ญาให้มีความฉันทาโทษาญญาถือเปรียบแ่งแ่งกัน ให้เสียวราชการ
แผนดินไปแต่สิ่งหนึ่งสิ่งไค้ได้ อนึ่งจะพิจารณาพิพากษาอรรถคดีเนื้อความของทวยราษฎรทั้งปวงโดย
มูลละคดีประการโดย ให้ถวตั้งอยู่ในยคดีทั้ง 4 คือ ฉันทาคติ โทษาคติ โหยาคติ โมหะคติ ญาให้
กอบไปช่วยความอดิฉาญญา ความโกรธ ความจองเวรด้วยไทยต่างๆ ความหลง ให้พิจารณาจง
เป็นยก เป็นขรัมีด้วยอุเบกษายานอันประเสริฐ ญาให้หาดีจอาพันเห็นแก่หน้าทุกคนแลอาชมาทจึงสืบเน
เข้าด้วยฝ่ายโจคฝ่ายจำเมลย กลับเท็จ เมนจึงกลับจึงเบเท็จ ทำกลบเกลื่อนเนื้อความให้ผันเหว
ให้ทวยราษฎรทั้งปวงมีความยากแค้นเดือดร้อนฉิดด้วยพระพรหมกำหนดกฎหมายเก่าใหม่แก่สิ่งโดยสิ่ง
หนึ่งไค้ ประการหนึ่งให้พญาผดุงการมีน้ำใจโอบอ้อมแถมณิพรมนาจารอนาประชาราษฎรไพร่บ้าน
พลเมืองดูความนิจ ให้รักษากันทำบุญให้ทานจำเมริฐเมตาทานา สดับรับฟังพระขรัมีเทศนา

รักษาสัน ๕ เบนนิจสันจุ แดะเบนอวิเรกตั้นจงเนื่องๆ แลกวญให้ค้อยในยทบจะกุดลกำบคโดยพระราช
กำหนด ซึ่งโปรดพระราชทานออกไปไว้จะไคพาแก้วไปสู่ตักกนิมิตอันประเลง อนึ่งเมืองฉดอร เบน
เมืองใหญ่ราชการพนักงานมีเบนอันมาก ถ้ากรมการท้อโดยหว่างอยู่ยังไม่มีตัว ก็ให้พญาฉดอรปลุกนา
ด้วยหลวงปลัดกรมการจึกแจงเอาผู้มีชื่อซึ่งมีลิตะบันษาล้างชื่อหมันคงคั้นนั้นมาคังแดง เบนกรมการให้กรพท่า
แห่ง ถ้าจึกแจงไคผู้โดยเบนกรมการท้อโดยไคบอกลงตัวผู้นั้นเข้าไป ให้รับเอาตราทั้งต่อเจ้าพนักงาน
งาน ณ กรุงฯ ประการนี้จึงให้บำรุงพระสงฆ์เถรณะ ผู้เล่าเรียนฝ่ายคันทุระวิวัฒนาทุระจงทักวักวา
อารามจโคเป็นกรกุดลสืบไป อีกประการนี้ ให้ทรวจตุระพระพุทธรูป พระสถูปพระเจดีย์พระศรีมหาโพ
พระวิหารการบูรเรียน วัดวาอารามแห่งโดยคำมลโดยซึ่งชำรุดปรักหักพังเส้าหมองอยู่นั้น ให้ชักชวน
พระหลวงขุนพันกรมการ แลอนาบรรชารามณผู้มีลิตาขุนณะ บิสิสังฆระนวัคพระขึ้นให้ศุภโดยรุ่งเรือง
ถวายพระราชกุดลสืบไป ฎาให้คัพพะภานุคปรักหักพังเส้าหมองอยู่ไค อนึ่งเข้าเป็นกะตุราชการ
ถ้าถึงเพชการทอนาให้คักเกื่อนว่ากล่าวแกลอนาบรรชารามณ ให้ชักชวนกันทำไร่นาจง เต็มภูมิให้ไคผล
เมื่งเข้าจงบ่าจะไคเป็นกำมลังราชการแลทำบุญให้ทาน เป็นการกุดลสืบไป อนึ่งถ้าแลพญาฉดอรศรี
ธรรมราชจะมีใจประคิพพิณินในยสตรียภาพญโดยอันมีคามาการค ยาคิวบพงบาปกรรองอยู่โดยปรกติ
ก็ให้คักแห่งผู้ไปบว่ากล่าวดูขอคามาว่า เนิยม ถ้าบิคามาการคยาคิวบพงบาปกรรองอยู่ให้บันโดยปรกติสุจริตจิง
ให้รับมาเลี้ยงดูคามาบระเพณิกิโลก ฎาให้ทำชมแห่งศุภคร้าจากเอาศุภคาวหลานสาวของอนาประมา
รามณผู้หวงแทนโดยพลการของอาคมาตามอิคณารม ให้รามณมีความวิบัติเคื้อครอนนิตด้วยพระราช
บันญคไคโดยจิงนึ่งไค อนึ่งสวสลาอากอรซึ่งขึ้นในยทองพระกลังหลวงกรุงฯ บันคาวอยู่ ณ เมือง
ฉดอร แขวงหัวเมืองขึ้นแก่เมืองฉดอร เป็นจำนวนญากน้อยเท่าไค ถ้าถึงงวคถึงจำนวนญจะไคแรง ก็
ให้พญาฉดอรศรีธรรมราชว่าแกลกรมการพนักงาน ให้ว่ากล่าวเร่งรักแกลนยที่อนายอากอร ให้เร่ง
คุมด้วยของหลวงเข้าไปลงยังเจ้าจำนวนญกรุงฯ จงทักงวคทุกจำนวนญ ฎาให้สวของหลวงค่างเกินลวง
งวคจวงจำนวนญไปยแต่ลึงไคโดยลึงนึ่งไค แลจำนวนญเงินทอดเงินปลงของหลวงยังค่างอยู่เก่าไคหมะเวกนอ
เท่าไค ก็ให้พญาฉดอรว่ากล่าวเร่งรักค่างเข้ามาให้กรบจงไคจันเจิง ฎาให้พระราชมทพยของหลวง
ค่างเกินอยู่แต่ลึงไคโดยลึงนึ่งไค ซึ่งว่ากล่าวมาทังนี้ตามกฎหมายอย่างทำเนียมโดยบระมาร ให้พญาฉดอร
พิจาณพระราชกำหนดโดยพระราชโอวาทนึ่งเนื่องๆ ให้เจเนปากเจเนใจไว้จิงทุดข้อทุกระทง จะไคบัง
คัมบังวากิจราจการคควกสืบไป ถ้าแลราชการฉันแระโดยปรกติเหตุแลปรจุะบันเหตุบระการไค ก็ให้
กิคอนผอนปรนฉันแระโดยข้อราชการให้ขอบจงทุบระการ ดูแต่ฎาให้เลียบราชการแผ่นดินพระเจ้าผู้หัว
ไปยแต่ลึงไคโดยลึงนึ่งไค

ฎาให้ไว้ ณ วัน 4 + 9 ค่ำ จุลศักราช 1173 ปีมะแม ตรียนิทก

ภาคผนวก ง.

ทางตรา เจ้าพระยาอัครมหาเสนาฯฯ ถึงหลวงพรหมเสนา หลวงเทพเสนา กรมการเมือง นครศรีธรรมราช โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนยศ ระบายเนร (น้อย) ผู้มีความชอบเป็นเจ้าพระยาศรีธรรม โทกราชฯ เจ้าพระยากรมศรีธรรมราช จ.ศ. 1184 (พ.ศ. 2365) *

สารตรา ทานเจ้าพญาอัครมหาเสนาธิบดีอภัยพิริบปรากรมมาตุฯ สมุหพระกลัโหม โอบ เก แกลหลวงพรหมเสนาฯฯว่าที่พลโท หลวงเทพเสนาฯฯว่าที่พลโท แลกรมการเมืองฉะฉาน กัณฑ์พระกรุณา ตรีบนเฝ้าเกล้าเหนือกระหมอบสั่งว่าฯ เมืองไทรนั้นแตกอกระเบือพญาไทรยังอยู่ อะเมืองไทรพาไปแล้ว จะวาง พระโอบได้ไหม ด้วยพญาไทรบิกราทหารไปซื้อตรงกว่ากรุงเพชรมหาฉะฉาน แลเมืองปึงแสงศรี พิศก บกขจวราการออกไปว่าความมาจนมากจะว่าแก่เวียงปากไผ่ ไผ่พญาไทรจักซื้อเข้าเกร็บม กนเร็วไวให้รับเอาใจอุดหนุนช่วยกันรบพุ่งด้วย วงษ์ ไผ่ พญาไทรก็หากระว่าความกองตราไป หลีกถว ลงไปอยู่ ณที่วระโอบะ แลมีราชการมากก็จะเสียเปี่ยงไทรย พญาฉะฉานมีไวใจกลงไปป้องกันรักษา เมืองไทรย พญาไทรเป็นพลณิกพิสัยไปอยู่ ณ เปี่ยงเกาะหมาก ภายหลังณณมหาฉัด ทัพโยโยโสแซก นามไพร่ที่ซื้อซึ่งอยู่ ณ เมืองไทรกลับเป็นกระมลคณิกกันคนสับกักฉะฉานบาศักดิ์กองทัพนุฉะฉาน ฯลฯ รู้ ความแดงกองฉะฉานทัพพวกค่ายแตกแตกหนีไป พญาฉะฉานเอาเปี่ยงไทรไปไว้คงรังนี้สืบพระราชมารไป ว่างจึง พญาฉะฉานที่ความชอบเป็นอัศวาก โปรดเกล้าโปรดกระหมอบให้เลื่อนพญาฉะฉานขึ้นเป็นเจ้าพญา ศรีธรรมโศกราชหาคิเดโชฯฯ สมุหสุริยาธิบดีอภัยพิริบปรากรมมาตุฯ เจ้าพญาฉะฉานศรีธรรมราช พระราช ทานเปี่ยงไทรย เปี่ยงเประ ให้ตั้งแก่เมืองฉะฉาน ให้เจ้าพญาฉะฉานเป็นผู้สำเร็จราชการจัดแจงเปี่ยง ไทรย เปี่ยงเประให้ทราบตาม แลเจิยสาธนาฉะฉานอณเฝ้าเมืองไทรยซึ่งจะตั้งเข้ากองพระคลังหลวงนั้น สิ่ง โดยจำนวนมีละ มากน้อยเท่าใดฯฯ ถึงกำหนดจึงมีแล้ว ก็ให้เจ้าพญาฉะฉานเรียกเอาเงินสาณหาฉะฉาน รส่งเข้าปนะกรุงเพชรมหาฉะฉานไทรยฯฯ อมาให้เงินหลวงฉะฉานหลวงฉะฉานมีไปแต่จำนวนหนึ่งได้ เปี่ยมมากก็ด้วย

สารตรา มา ณ วันศก เดือนนี้ ขึ้นสิบสี่ค่ำ จุลศักราชพันรายแปดสิบสี่ ปีมะปิจนักษิ สักจัตวาศก

* ถัดจาก หัวงสุภวศิริราชฯ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1184 (2365) เลขที่ 10

มายหน้าจำเภากรุงเทพพรหมนคร กร้ามถวายนังามสเบคจพรพิธิเจ้าอุยหัวรับพรราชหมายถั่วเภา พรพิพิธเจ้าปิลสองกรังเสมอจงทุกปือยาไผชาต กรันลุสราจวามีไสรค์ให้นายทญูวาที่าญชวบราชการเบื่องฉกอร หลวงไธปรฎากรมการจำลองลอกขั้ทองคราทั้งนี้ไวย แล้วไธสงคั่นคราทั้งเบลคราจำนำเลกดำรับที่ปือโทนกนไชยชารมานศียกทั้งล้าวมเก้าโงไธนาเรือกสวนสำรับที่อญครองเบื่องฉกอรศรีวิรมราชสืบมาแตกจรมคมไผพญาฉกอรคนไยบเข้ารับราชการรักษามานเบื่องสำเรวกที่จุศกทุกของอนาประจารามวรทำราชการฉลองพรเคจรพฤษสืบไป ไคไทกญหมายพรราชโอาวญสำรับที่เคเจ้าเบื่องออกมาด้วยลบบัหนึ่งคว้ามแจอยู่แล้วหาสารกราไบบาดวันพุท เดือนวิี ซิบสิบค่ำ จุลั้กักราชพันสองรอยสาม ปีฉลุนักัรสิัศรศรีปีศา

2. กฎกระทรวงกลาโหม ให้ไว้แก่พระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) ผู้เป็นที่พระยานครศรีธรรมราช จ.ณ. 1203 (พ.ศ. 2384)*

กฎให้ไว้แก่พระเสน่หามนตรีผู้เบิดพิพญาศรีศรีวิโรไตรราชชาภิเคโรไชยมะหัยสุริยาวิมพิอะภยพิริยปรากรรมาพญาฉกอรศรีวิรมราช ด้วยทรงพรหมตากุราชชุมเกล้าชุมกระหมอมให้พรเสน่หามนตรีเป็นพญาฉกอรศรีวิรมราชออกตรวจตรองเบื่องรับที่กิจการโดยกฎหมายขนบทำเนียบแผนดินเบื่องฉกอรศรีวิรมราชมาแตกอร และลักชะระทุกวันนี้เบื่องข้าตอมนันตเสมอปากไคบเภาเบื่องวันคกควักออกโดยปริบมคทนมอม ไบสงมรมาคมาประกอบไปคัวมการองสงสงครามเกิการรบพุ่งกันทุกแห่งทุกคับลอย ถาพญาฉกอรศรีวิรมราชออกมาถึงเบื่องฉกอรศรีวิรมราชแล้ว ไททรวจตราคู้กำแพงและกายจูประทุเบื่องหลวงรอรอมเชิงเถิน การอิงไค้บิงสำรูกปรักหักพังอยุนัน ไผพญาฉกอรศรีวิรมราชกล่าวคักเคื่อนกรมการเจ้าพนักงานให้เร่งทำและคคแคงขอ แปลงขึ้นไวยให้คิจจเนนหนามันก อยาให้สำรูกปรักหักพังอยู่ไค้ ประการหนึ่งให้ทรวจตราคู้เบื่องคักทงคักของบือจำนวรปีฉลุออกคกเป็นเลกหมวยไคยกองไคยแลเลกหัวเบื่องไค้คัมรคาเวนแควนแข่วงจังหวัดขึ้นกับเบื่องฉกอรศรีวิรมราชเป็นจำนวรเลกมากน้อยเท่าไค้ย ไทชัคเภาสืบมาคานคองเบื่อง ๆ ไทจะเจนไวยมีราชการจะโลกเกนสทก แลเลกมาบไคยกองไคยซึ่งเกียคคราหลบหนีคูนายเสีย ออกไปคัมชอนอยบ่คองคักห้วยทานเข้าปีไค้เข้าวารับราชการแผนดิน ไผพญาฉกอรศรีวิรมราชทรงพรหลวงขุนหนินซึ่งสัจชือคักคองออกป้ากล่าวจักทวนเกลียกลอมโดยเบตาคิจิต ไผผู้มีบือเข้าบาถึงบานเรือนทำบาหากินอยคานดินถาหือพูนลำเภาโหมรียมูรมันถึงไคมากนอยเท่าไคยโหมอกบานสืบ

* คัดจาก ห้างสมุดศิริญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ณ. 1203 (2384) เล่มที่ 83

เข้าไปยังกรุงเทพมหานครให้แจ้ง อนึ่งในคราวขึ้นใหญ่ของกระสุนปืนเสือเครื่องสักการาอาวุธให้รู้
 ก็แล ถ้าหากมีอยู่มากจนเกินไป โดย ซึ่งจำรุดนั้นอาจจะตกแดงจนแปลงขึ้นเป็นปราชการใด ก็ให้ตกลงขอ
 แปลงขึ้นไว้สำหรับเบี่ยงสืบไป ปืนใหญ่น้อยซึ่งมีอยู่ก็มีไว้สำหรับใช้ว่าแทนพืนงานให้เอาปืนใส่แทน
 เอาปืนออกตากแดดจนแห้ง ๆ อย่าให้ขึ้นราขึ้นเป็นสนิมคร่ำคร่าเสียราชการไปได้ ประการนี้ให้
 ตรวจดูเรือรบเรือไล่มีจำนวนรุดมากน้อยเท่าใดโดยที่แลว่ารุดปรการใด ซึ่งจำรุดอยู่นั้นก็ให้ว่ากล่าวเร่ง
 รัศแกเจ้าหนุพนักงานแรงตกแดงจนแปลงสีบลาลาหรือขึ้นไว้ให้ค่อยให้เรือรบเรือไล่จำรุดดูใส่อยู่
 ลำหนึ่งได้ แล้วให้ทำโรงที่กักเก็บไว้จงทุกลำ อย่าให้เรือรบเรือไล่ตากแดดตากฝนอยู่เป็นเสี
 ราชการไปแต่ละลำหนึ่งได้ ถ้าถึงเห็นการอาบสัณสักรุเหล่านี้อย่างจะเข้าราชการทำเป็นคเมียนเจ้าบุญคุณ
 ลูกจ้าวมาจึงเข้าขอมาขึ้นที่เสนาที่ให้แก่เรือรบเรือไล่ นายเรือไทรพลร กับเจียงสัปปะกัวยปืนใหญ่ของกระ
 สุนปืนเสือเครื่องสักการาอาวุธจากถาวรเวณจงทุกอาวุธนั้นจนมาถึงแขวงจำเภอนี้ให้เบี่ยงออกไป จงความขึ้น
 ทั้งกลางกับนอกวงขึ้น ถ้ากล่าวด้วยสัณสักรุและอาวุธรายเลคตลอดเข้ามาจับผูกประการใด
 ก็ให้หากการสักคี่จากปรพุง แล้วให้มากราวชาวถึงหัวเบี่ยงคอกัน..เรือรบเรือไล่ได้ออกรวดการสักคี่
 คี่จากปรพุงจับผูกเอาด้วยลวดและอาวุธรายรายในเขตชายล่อ อย่าให้อายุสัณสักรุและอาวุธรายเลค
 ตลอดเข้าจับผูกผูกขึ้นขอมาขึ้นที่เสนาไปตกลงหนึ่งได้เป็นอันมากที่หัวเกี้ยว ประการหนึ่งเบี่ยงทั้งปวงยังไม่
 ตามตาม ให้แต่งหลวงขุนที่ขึ้นแก่ลัทธิหารโดยกระดานปักด้วยปืนกระสุนปืนเล็กเครื่องสักการาอาวุธกรมปืน
 ออกไปตรวจงานคเวณคานสอกลั่นเอาข้าวราชการให้รู้ ถ้าได้ข้าวว่าเมืองแควหนี่มีโคงงอยู่ในสุจริตกรม
 คี่กันจะยกเข้าราชการทำประคณรับกับมาเบี่ยงประการใดม ภาณกำลังกองกระเวณจะรพุงจับผูกเอา
 หัวได้ก็ให้รพุงจับหัวเอาให้จงโดย ถ้าเหลือกำลังใหม่อกหนึ่งสัปปะกัวยไปยังหัวเบี่ยง ให้แต่งกองรบปรพุง
 เอาเข้าหาหัวได้ อนึ่งทุกวันที่การณรงสงครามยังไมสงบ ให้พญาเถรศรีวิกรมราชกรมการที่สถานปรก
 ขาหาญจักแวงบำรุงของบุญบุญโดยอาทวยหาร ให้ชำนาญการในการรบยุทธ์ให้จงทั่ว ถ้าเห็นภักทก
 กำลังของญไทยของอาษาขบถ กลาหารก็ให้จัดแจงยกบำรุงตั้งแต่งเป็นหลวงขุนเป็นนายกองนายมาค
 วามคุมเลกอาทวยด้วยเป็นนายเป็นเจ้าจงพรมบุญ มีการณรงสงครามลูกคำคี่ประการใดจงใดก็เอนเอา
 หันหวงที่อาชการโดยสัควก อนึ่งให้พญาเถรศรีวิกรมราชปรกษาหาญด้วยกรมการทั้งปวงจักแวงชำระค
 ปรายการแลพรราชก่านฎกหมายเอาใหม่ บคี่โดยซัดโดยซึ่งกองด้วยชนมหาเนียมเนียมคี่เคยพิจารณา
 ว่ากล่าวบาประการใดก็ให้ลงไว้ยังกับคี่มีชาวักล่าวโดยพระราชก่านฎสำหรับเนียมเนียมสืบไป ถ้าพรอา
 การแลพรราชก่านฎกหมายบคี่โดยซัดโดยซึ่งกองด้วยชนมหาเนียมเนียมคี่เคยพิจารณาว่ากล่าวคี่ได้ ก็ให้

ก็ให้หักนางมาส่งเข้าปชชออกจำลองออกมาไว้ ้วยมั่งกับมั่งชาสารับแผนดินสืบไป ประการหนึ่งให้
 พญาเถรศรีธรรมราชวราราชการบานเมืองพร้อมด้วยช่วยราชการปลัดยกกระมักรมการจงบะนบกเป็น
 อริบ ให้เป็นเอกจีกเอกฉันทหนึ่งใจเคียว อย่าให้ไปวาทวิหาโทษาฤชาถือเปรียบขัดแย้งกัน
 ให้เสียราชการแผนดินไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ อนึ่งจะพิจารณาพิพากษาอรรถที่เนื้อความของราษฎรทั้งปวง
 โดยบุคคลที่ประการโดย ให้ตั้งอยู่ในกลังสี่ คือฉันทที่ โหมกที่ ะยากที่ โหมกที่ อย่าให้ยก
 ไปกับความอิดฉะยาพามาความาจรองเวณควยโกตาง ๆ ให้พิจารณาจงบะนบกเป็นรั้วโดยอุเบกขา
 ยาอันประเลก อย่าให้อาสักอาพันเห็นแก่หน้ามุกกลนแลอามีคี่นจางสินมลเข้าด้วยมุกกลนฝ่ายโทฝ่ายจำ
 เจย อดัมเพบเป็นจริงกลับจริงเพบเพชท่ากลมเกลื่อนขอลาวไห้นเชื้อ ไหวยรณารทั้งปวงปีการ
 ยากแถมเชื้อรอนฉินคว เพราะรณารณุกฎหมายเกาใหม่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ประการหนึ่งให้พญาเถร
 ศรีธรรมราชให้ใจโอบอ้อมแถมฉินพรามอนาประชารารไพรพลเมืองลูกหลานใจ ให้ชักชวนกันทำบุญ
 ให้ทานจาเวียเพชทาการบาศักดิ์บริบั้งพรธรรมเทวนารักสาเสียหาเป็นนิจสิน ๆ แปะเพชเอดิเรกสินจงบะนบก
 แดให้ตั้งอยู่ในที่ทุกสนสากัดมประการโดยพราธกานฉ ซึ่งไปรพพรธาทานอวกไป้วยก็จะไค้ภาทัวไป
 สุกุจะฉินฉินประเลก ประการหนึ่งถึงให้บำรุงพรสง แดเนนญเลาเรียบฝ่ายคันทพระวิปคันทพระ
 จงทุกวักวาวารางใจไคเป็นการกุนส้อมไปกายนา ประการหนึ่งให้ทรวจุพรพุทูปพรสถูปพรเจกิพรศรี
 นะหาโพช พรอุโมสถพรวิหารการบูเรียนวัควาวารางแห่งใดกามใดอย ซึ่งชำระคปรัคักพิงเจ้าหมอง
 อยู่นั้น ให้ชักชวนพระหลวงขุนหมื่น กรบการแลอนาประชารณญูมีสาคามณะปะคิสังขอรขึ้นในศุกลไสยรุ่ง
 เรื่องถวายพระกุนสเข้าไป อย่าให้คักปรัคักพิงเจ้าหมองอยู่ได้ ประการหนึ่งเข้าเป็นกระทุรราชการ
 ถาถึงเพชการท่านาให้คักคือนวากอวแกอนาประชารารไพร ไชชักชวนกันทำไรบะเพชญูได้โกเมค
 เข้าวงบาค จะไคเป็นกำลังราชการและทำบุญไยทารเป็นการกุนส้อมไป อนึ่งให้พญาเถรศรีธรรม
 ราชกำฉินหาบรากรมการญูใหญ่ญอนอเสยเยอเกาะมาไวพรพิทพลบกำลังข้าพบ อย่าให้ยกมหากัน
 สุ่มฉินกันไค ชื่อฉิน ขายฉิน เป็นโจรญูรายปล้นสคมลักร้างบา โค กระมือ คัจฉกขกิง วังราร ฉอกระ
 มัดเวาพิททุกองเงินเกรืองฉินของสงเยยพรามอนาประชารารณุกฎหมายพิเทางมกทางเรือ แดกบ
 ทากันทำลาบพรพุทูป พระสถูปพรเจกิพรศรีมหาโพช พรอุโมสถพรวิหารการบูเรียน กุศินาลาอาราม
 พาทางเอางาแลชะนาย มาฉัจฉินฉินคัจฉกนไมอันมีฉล ทำไผฉินด้วยพระรณารณุกฎหมายทางบรา
 เกาใหม่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เป็นอันราทือเคียว ถ้าญูคัยพิงจะเอาทัวเป็นโหนามโหนากุโหน
 อนึ่งถาพญาเถรศรีธรรมราชจะมีใจประคิพิณคิในสักริภาญูไคอันมีคิการคายทิวองษาปกครอง

ปกกรองจัญโดยปรกติก็ให้คนแต่งผู้ว่ากล่าวสอดส่องตามทำเนียม มีคานารคายาคีวงหาญอมยกไ้มันโดย
 ปรกติสุจริต จึงให้รับบาลีเยี่ยงความประเพณีโลก อย่าให้ทำกนเหงซุดคร้าเอาลูกสาวหลานสาวของ
 อนุาประการาบำรผู้หวงแหนโดยผลการของอาคบาตามอีกดามไ้หรามุ่มีความวิบัติก็เอษรอนเ็นด้วยพร
 ราชันย์คเณสิงไ้โดยสิ่งหนึ่งไ้คย อนึ่งสายษากอกรซึ่งขึ้นทองพรกหลังหล่ง ณกรุงเทพพรหมหาณเคอรบันคา
 มี อยู่ ณเมืองนครศรีธรรมราชแขวงหัวเมืองขึ้นกับเมือง นครศรีธรรมราชเป็นจ่านวรมากนอยเทาไ้คย
 ถ้าถึงวงษถึงจ่านวรจะไ้ส่งไ้ให้พญาณนครศรีธรรมราชเจ้ากรมการเจ้าพนักงานไ้ไ้ว่ากล่าวแกนาย
 คือนายากอกรไ้เร่งกนสวของหลวงเข้าส่งยังเจ้าจ่านวร ณ กรุงเทพพรหมหาณจทุกวงษทุกจ่านวร
 อย่าไ้สวของหลวงค่างเกินลวงงวลงจ่านวรไปเตสิงไ้โดยสิ่งหนึ่งไ้คย ซึ่งว่ากล่าวมาทั้งนี้ตามกฎ
 หมายบางทำเนียบโดยประมาร ไ้พญาณนครศรีธรรมราชถึงอานหรราชกำหนดโดยพรราชโิอานเ็นจ
 เ็นอง ๆ ไ้เ็นปากเ็นใจทุกข้อทุกกระทงจไ้คยกับมังษาก็จะราชการไ้คย เ็นยกเ็นชรันสืบไป
 ถ้าแลราชการณันแปรโดยปรกติเหตุ แลประจันณเหตุประการไ้คย ก็ไ้ให้ชอานผอนปรนณันแปรโดยชค
 ราชการไ้ชอมจทุกประการ สุดคเณษาไ้เสียรราชการณันคินพระพุทธิเจ้าอยู่หัวไปเตสิงไ้โดยสิ่งหนึ่ง
 ไ้คย

กฎไ้ไ้วย ณ วันซุค เดือนฉี ขึ้นสิบค่ำ ปีวศุ นักสัการีนิศก

ประวัติย่อของผู้เขียน

ชื่อ สงบ ส่องเมือง

วันเกิด 30 มิถุนายน 2488

สถานที่เกิด ตำบลวัง อำเภอนาทน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

การศึกษา ประถมศึกษา โรงเรียนวัดขจรบำรุง ต.วัง อ.ท่าชนะ

จังหวัดสุราษฎร์ธานี (2496 - 2499)

มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนประสงศ์สารวิทยา อ.ท่าชนะ

จังหวัดสุราษฎร์ธานี (2500 - 2505)

มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนพุทธรักษา 2 อ.ไชยา

จังหวัดสุราษฎร์ธานี (2506 - 2507)

ประกาศนียบัตรพิเศษวิชาการศึกษา (พ.กศ.) (2509)

ประกาศนียบัตรพิเศษครูมัธยม (พ.ม.) (2510)

ปริญญาการศึกษาบัณฑิต (กศ.บ.) วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร
(2512 - 2513)

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร (2515 - 2517)

การทำงาน ครูโรงเรียนพุทธรักษา 2 อ.ไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

(2508 - 2511)

ครูตรีโรงเรียนสุราษฎร์ธานี อ.เมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

(2514)